

Молодий Вчений

ISSN 2304-5809

СПЕЦВИПУСК



НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ПРАВА

І ВСЕУКРАЇНСЬКА ЗАОЧНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
НА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ
НАУКИ В УКРАЇНІ

27-28 квітня 2017 року

5.1 (45.1)
2017

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал
«МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ»

№ 5.1 (45.1) травень, 2017 р.

Редакційна колегія журналу

Базалій Валерій Васильович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Балашова Галина Станіславівна – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Гриценко Дмитро Сергійович – кандидат технічних наук (Україна)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищєва Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Коковіхін Сергій Васильович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Лавриненко Юрій Олександрович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Лебедева Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Наумкіна Світлана Михайлівна – доктор політичних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Писаренко Павло Володимирович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Севостьянова Наталія Іларіонівна – кандидат юридичних наук (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Шепель Юрій Олександрович – доктор філологічних наук (Україна)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)

Міжнародна наукова рада

Arkadiusz Adamczyk – Professor, dr hab. in Humanities (Poland)
Giorgi Kvinikadze – PhD in Geography, Assistant Professor (Georgia)
Janusz Wielki – Professor, dr hab. in Economics, Engineer (Poland)
Inessa Sytnik – Professor, dr hab. in Economics (Poland)
Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глуценко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Дмитрієв Олександр Миколайович – кандидат історичних наук (Росія)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013); 5.77 (2014); 43.69 (2015)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.,
видане Державною реєстраційною службою України.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

Шановні колеги!

Перед Вами спеціальний випуск наукового журналу «Молодий вчений», який опублікований за матеріалами I всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Вплив євроінтеграції на розвиток юридичної науки в Україні». Конференція відбулася на базі навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування 27-28 квітня 2017 року. Ініціативу щодо її проведення підтримали Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Педагогічний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; Івано-Франківський юридичний інститут, Національний університет «Одеська юридична академія» та Науково-дослідний центр українського конституціоналізму.

Основною метою проведення конференції є вивчення та дослідження основних напрямів впливу європейських інтеграційних процесів на державно-правовий розвиток України.

Не секрет, що євроінтеграційний шлях, обраний нашою державою передбачає адаптацію законодавства шляхом реформування та поступового приведення її правової системи у відповідність з європейськими стандартами, зокрема потребують реформування цивільне, трудове, фінансове право та інші галузі. Ефективність правової інтеграції багато в чому залежить від заходів та способів, які використовуються державами на різних стадіях їх реалізації. До них відноситься створення демократичних засад розвитку суспільства, формування правової держави, формування правової свідомості населення відповідно до основних засад європейського права. Варто зауважити, що деякі кроки в цьому напрямку вже зроблені, зокрема, в Україні впроваджується розбудова демократичного суспільства та європейські стандарти місцевого самоврядування, реформуються судова і правоохоронна системи.

Однак ще однією важливою передумовою в процесі здійснення реформування є теоретичне наукове обґрунтування та наукова дискусія. Саме тому питання впливу європейської інтеграції на розвиток юридичної науки в Україні є актуальним предметом наукового пошуку, до якого долучився і професорсько-викладацький склад нашого навчально-наукового інституту. Сподіваюсь, що наукові здобутки, викладені в наукових статтях знайдуть своє втілення в реальному житті, зокрема будуть використані в законотворчій діяльності та набудуть подальшого наукового дослідження.

Дякую організаційному комітету конференції за її успішне проведення та учасникам конференції за натхненну працю.

***Директор навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України***

В.І. Цимбалюк

ЗМІСТ

Блага О.Б. Українська освіта в XVII столітті: історіософський аналіз.....	1
Водоп'ян Т.В. Правові наслідки визнання фізичної особи – сторони договірною зобов'язання недієздатною.....	5
Водоп'ян Т.В., Кубай І.Ю. Відмова у відкритті провадження у справі та касаційного провадження: проблемні питання цивільного судочинства.....	10
Гришко В.І., Романюк І.І. Особливості видозміни антропологічного вчення Ф. Ніцше про «надлюдину» в умовах зростання ідей націоналізму в Німеччині у 30-х роках ХХ століття.....	15
Давидович С.Н. Сучасні підходи до реформування місцевого самоврядування в Україні.....	20
Давидюк П.П., Гоменюк І.М., Богуш Р.Ю. Судова балістика: класифікація слідів вогнепальної зброї та огляд вогнепальної зброї.....	24
Давидюк П.П., Кубай І.Ю. Висунення і перевірка слідчих версій про цифрове алібі підозрюваного (обвинуваченого).....	29
Денисюк П.Д., Шевчук М.М. Особливості ексгумації трупа в кримінальному провадженні.....	32
Дробуш І.В., Кутинець В.В. Проблеми набуття громадянства України.....	35
Іщенко О.М., Мазяр А.К. Евтаназія за кримінальним законодавством України.....	39
Кафарська А.В. Конституційно-правове регулювання спонсорства в Україні.....	42
Кафарський В.І., Коновеичук Х.Б. Структура та функції органів самоврядування об'єднаної територіальної громади.....	45
Кафарський О.В. Конституційно-правові механізми функціонування сільського туризму в Україні.....	50
Ковалевич С.П., Хоружа І.Г. Особливості правового регулювання умов праці жінок.....	54
Кочубей А.В. Гуманітарна підготовка майбутніх юристів у процесі формування професійної комунікації.....	58
Криstopчук Т.Є. Законодавче регулювання та особливості видів освітньої діяльності у контексті неперервної освіти у європейських країнах.....	62
Кузьмич В.С. Основні аспекти локального нормативно-правового регулювання охорони праці.....	66
Мисковець Н.О. Переваги використання проблемного методу у професійній підготовці магістрів.....	69
Міщук І.В., Слаб'як Т.Б. Правове регулювання сурогатного материнства.....	73
Новак Р.С. Розвиток особистісного потенціалу студента в процесі навчання за інтерактивною моделлю.....	77
Окерешко М.В. Поняття і склад адміністративного правопорушення вчиненого лікарем у сфері охорони здоров'я населення.....	80
Оксентюк Н.В., Шидей Н.В. Людиновимірність сучасного соціогуманітарного знання: цивілізаційні виклики.....	84
Олексін Ю.П., Якубовська С.С. Застосування елементів освіти дорослих в професійній підготовці магістрів.....	88
Олексін Ю.П., Якубовська С.С. Методична модель формування рис громадянськості особистості.....	92
Осадча Н.О. Психолого-педагогічна характеристика підлітків та особливості переживання ними самотності.....	96
Пасічнюк В.Б., Забава М.В. Окремі аспекти локального нормативно-правового регулювання охорони праці.....	100
Родоман Т.О. До питання судової практики застосування положень статті 652 Цивільного кодексу України щодо зміни умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин.....	104
Романюк І.І. Від євrorомантизму до европрагматизма.....	111
Самороков В.О. Торгівля людьми: кримінально-правовий аспект.....	115
Сахнюк В.В. Роль та місце судового прецеденту у системі джерел національного права.....	119
Сокаль В.А. Формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.....	123

Стадоверов В.М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.....	127
Стадоверова А.В. Американський структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса та його вплив на соціально-політичні процеси в сучасній Україні.....	132
Тичковська О.В. Правовий режим спільної власності подружжя.....	137
Філюк С.М. Сутність поняття, умови та перспективи агротуристичної діяльності.....	141
Фрицький О.Ф., Романюк І.І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні.....	146
Цимбалюк В.І., Кісілевич К.О. Звернення громадян як важлива складова захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.....	149
Чернюк І.А. Політична еліта в контексті демократичних перетворень в Україні.....	155
Шанюк В.І. Європейське відродження та комунікаційні процеси в документальних жанрах давньої української мемуаристики.....	158

CONTENTS

Blaħa O.B. Ukrainian education in XVII century: historiosophical analysis	1
Vodopian T.V. Legal consequences of the recognition the party of contract obligations disabled.....	5
Vodopian T.V., Kubay I.Yu. Refusal to open proceedings and cassation proceedings: civil proceedings problematic issues.....	10
Grishko V.I., Romanyuk I.I. Features modification of anthropological studies of F. Nietzsche's «Superman» in terms of growth ideas nationalism in Germany in the 30-ies xx century.....	15
Davydovych S.N. Modern approaches to local government reform in Ukraine.....	20
Davudiyk P.P., Gomenyuk I.M., Bogush R.Y. Trialballistics: classification should firearms and review of firearms.....	24
Davudiyk P.P., Kubay I.Y. Advancement and verification of inquisitional versions about digital alibi suspected (defendant).....	29
Denysyuk P.D., Shevchuk M.M. Features exhumation of corpses in criminal proceedings.....	32
Drobush I.V., Kutynets' V.V. Problems of acquiring the citizenship of Ukraine.....	35
Ischenko A.M., Maziar A.K. Euthanasia under the criminal law Ukraine.....	39
Kafarska A.V. Constitutional and legal regulating of sponsorship in Ukraine.....	42
Kafarskyj V.I., Konoveychuk Ch.B. The structure and functions of government authority of the united local community.....	45
Kafarskyj O.V. Constitutional and legal mechanisms of functioning of rural tourism in Ukraine.....	50
Kovalevych S.P., Khoruzhaya I.G. Specifics of legal regulation working conditions of women.....	54
Kochubey A.V. Humanitarian training future lawyers in the process of professional communication	58
Krystopchuk T.E. Legal regulation and characteristics of educational activities in the context of lifelong education in European countries.....	62

Kuzmych V.S. The main aspects of local legal regulation of labor protection.....	66	Tychkovska O.V. The legal regime of joint ownership spouses	137
Myskovets N.O. Advantages of method in problem training master.....	69	Filyuk S.M. Essence of concept, conditions and prospects of agritourism.....	141
Mishchuk I.V., Slab'yak T.B. Legal regulation of surrogacy.....	73	Frytskyy O.F., Romaniuk J.I. Constitutional and legal aspects gender equality in Ukraine.....	146
Novak R.S. Development of personal potential of students in the learning process with interactive model.....	77	Tsybaliuk V.I., Kisilevych K.O. Appeal of citizens as an important component of protection human rights and freedoms in Ukraine	149
Okereshko M.V. Comprehension and storage of administrative infringement inflicted by the medical advisor	80	Cherniuk I.A. Political elite is in context of democratic transformations to Ukraine.....	155
Oksentyuk N.V., Shydei N.V. Human dimension socio-humanitarian knowledge: challenges civilization.....	84	Shaniuk V.I. European Renaissance and communicational process in the documentary genres of the ancient Ukrainian memoirs.....	158
Oleksin Y.P., Jakubowski S.S. Elements of adult education in master training	88		
Oleksin Yu.P., Jakubowski S.S. Methodological model of pupils' citizenship features formation.....	92		
Osadcha N.A. Psychological and educational characteristics of teenagers and their loneliness experience	96		
Pasichnyuk V.B., Zabava M.V. Some aspects of local legal regulation labour safety.....	100		
Rodoman T.O. To the question of the court practice of article 652 of the Civil Code of Ukraine on contract terms changes due to the substantial circumstances changing.....	104		
Romanyuk I.I. From euroromanticism to europragmatism.....	111		
Samorokov V.O. Human trafficking: criminal-legal aspects.....	115		
Sahnyuk V.V. Role and place judicial precedent sources in the domestic law.....	119		
Sokal V.A. Formation of professional culture of future lawyers in the process of studying pedagogical discipline.....	123		
Stalivierov V.M. The problems of reformation the legislation about advocacy and lawyer activity.....	127		
Stalovierova A.V. T. Parsons's American structural and functional analysis and its influence on socio-political processes in modern Ukraine.....	132		

УДК 37.037

УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА В XVII СТОЛІТТІ: ІСТОРІОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Блага О.Б.

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті звертається увага на історіософські джерела становлення і розвитку української освіти в XVII столітті. На цій основі аналізуються проблеми освіти в процесі розвитку особистості. Основна увага звертається на формування нового покоління в сучасних реаліях суспільного життя.

Ключові слова: освіта, історіософія, духовність, національні цінності, культурне відродження, філософія, історія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Процес формування сучасного громадянського суспільства та виховання особистості нового часу нерозривно пов'язаний з переосмисленням суті освітнього процесу та змісту національної освіти. З цієї точки зору актуальним є історіософський підхід до проблеми освіти як процесу розвитку і саморозвитку особистості, формування світогляду людини і суспільства в усій повноті його духовних, інтелектуальних та морально-етичних складових та їх проєкції як на внутрішній, так і на зовнішній світ підростаючих поколінь [1].

У процесі вирішення цих завдань важливо використати досвід попередніх поколінь, зокрема, теоретичну спадщину просвітителів та педагогів XVII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню історіософії України були присвячені фундаментальні праці філософів, істориків, педагогів України. В українському християнстві основоположні питання буття людини і людства намагалися осмислити митрополит Іларіон Київський, Феодосій та Антоній Печерський, пізніше митрополити Петро Могила, І. Вишенський, Ю. Рогатинець, Феофан Прокопович, С. Яворський та Іларіон Огієнко. На протязі декількох віків історіософія залишалася чи не єдиною наукою, яка поєднувала в собі богословські й філософські погляди на людину і світ та основні шляхи виховання особистості, що підтверджують такі відомі релігійні філософи як Г. Сковорода, О. Хом'яков, М. Данилевський, К. Леонтьєв, В. Розанов, С. Трубецької, В. Соловйов, Л. Тіхоміров, Л. Шестов, М. Лосський, Б. Вишеславцев, Л. Карсавін, І. Ильін, С. Франк, П. Флоренський, М. Бердяєв, Л. Гумільов, П. Юркевич, Д. Чижевський.

В сучасній Україні ці питання в тій чи іншій площині розглядали С. Аверинцев, В. Єленський, А. Зінченко, В. Кафарський, А. Колодний, С. Кримський, П. Кролюк, Ю. Павленко, О. Саган, П. Сорокін, Д. Степовик, Л. Філіпович, Г. Шевченко.

Виділення раніше невіршених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дане дослідження присвячене вивченню розвитку людини і суспільства з позиції історіософії освіти, яка дає змогу зрозуміти внутрішній світ особистості, її становлення і подальший розвиток в умовах домінування нових технологій та інформаційних систем.

Метою статті є дослідження історіософії освіти України XVII століття.

Виклад основного матеріалу. Період XVII століття був часом пробудження національної самосвідомості українського народу, його духовного піднесення та усвідомлення історичного обов'язку зв'язати в єдине ціле і зберегти національну систему духовних цінностей – культуру, мистецтво, мову, звичаї, обряди і віру своїх предків. Можна стверджувати, писав Д. Чижевський, що XVII століття було періодом вияву «надзвичайної сміливості нових думок, устремління з тяжінням до традиції та устремлінням до самостійності, до утворення власної держави» [2, с. 114]. З становища історичного, підкреслює М. Грушевський, маючи на увазі XVII століття, «важні сі дороги в глибину старого життя, в його найбільш глибокі, інтимні сфери, які обіцяють нам далеко глибше і повніше зрозуміти його, ніж яке могло бути досягнене на самім ґрунті соціальному та політичному...» [3, с. 137].

Соціально-економічне та політичне становище України, прагнення до національного визволення та єднання українського народу, духовного відродження шляхом звернення до первісних ідеологічних основ християнства, вимагало освічених ідеологів, знавців мов, полемістів, учених-теологів, а також розповсюдження писемності, організації шкіл і друкарень, укладання підручників та підготовки вчителів. Незважаючи на це українське культурне відродження набрало в XVII столітті високого громадянського змісту та патріотичного спрямування, «привело до постановки свідомості потреби ґрунту, свідомості, що людина не може вільно плавати в повітрі індивідуальної сваволі, свідомості, що саме лежала в основі духовної культури бароко» [2, с. 118].

Головну роль у вирішенні цих надзавдань відіграли світські кола – міщанство, козацтво, інтелігенція та духовенство. Тому ідея громадсько-політичної значимості освіти поширювалась серед різних верств суспільства та сприяла створенню національної світської школи.

Беззаперечним стало усвідомлення того, що освіченість впливає не тільки на формування особистості, а й визначає місце людини в суспільстві, забезпечує розквіт самого суспільства.

Завдяки такому розумінню освіти майже всі міста, містечка і чимало сіл крім елементарних церковних, монастирських та міських, мали ще й домові школи.

Школи були різні за рівнем викладання та конфесійними ознаками. Уніатські та като-

лицькі, зокрема, сприяли покатоличенню і полонізації народу, зреченню своєї національної та духовної спадщини. Тому представники українського православного духовенства часто звинувачувались у недбалстві та бездіяльності, у пасивній реакції на єзуїтські атаки, у релігійному консерватизмі та втраті своїх авторитетів.

Тому гостро постала потреба організації вітчизняних шкіл, які, не втрачаючи національної основи, за змістом і рівнем навчання не поступалися б перед польськими та європейськими, тобто, відповідали потребам часу та сприяли б формуванню нового українця.

Острозька школа-академія, яка за браком наукових сил ще не стала вищим навчальним закладом академічного типу, започаткувала новий етап у розвитку шкільної освіти в Україні. Педагоги та просвітителі академії сприяли розвитку науки, культури та просвітництва в Україні: розвивали нові напрямки духовної культури, вивільняли знання від конфесійної залежності, розмежовували філософію і теологію; розвивали українську філософію, з властивими їй підходами до духовно-теоретичного освоєння світу [4, с. 104-105].

Зусиллями науково-літературного гуртка острозьких книжників, активно велась видавнича, перекладацька робота, розвивалась українська мова. Це сприяло не тільки збереженню української духовної культури, але й формуванню соціальної позиції людини, її здатності протистояти колонізації та окатоличенню, обстоювати національну незалежність.

Оригінальний тип української національної школи заявив про себе у братських школах, які заклали в тогочасну педагогіку національний дух та властивий народу характер.

Братства і створені ними школи «зв'язували узлом солідарності українські елементи – не тільки міські, а й за місцеві, з різного стану людей», тобто, об'єднували ремісників, селян, запорізьких козаків, купців, українських магнатів тощо [3, с. 189]. З іншого боку, братства широко використовували українські школи, друкарні, молодіжні об'єднання, дитячі братства, як засіб протистояння політичній боротьби. Саме вони були осередками «розвою національної освіти, культури, науки, щоб можна було бути культурним чоловіком, не сходячи з свого національного становища, не розриваючи зв'язки з народністю» [3, с. 177]. Братські школи розвивали серед учнів почуття громадської та національної дисципліни. Зокрема, це простежується у самій організації роботи братств, формі суду над спорами й проступками та в їх ставленні до моральності і християнського життя українців. Опіка над бідними і хворими, опіка над церквою, церковні молитви – «все це давало багату поживу релігійним і моральним інтересам сучасної людності» [3, с. 189]. Гаслом діяльності братських шкіл, зокрема Львівської, було «учитися письма святого грецького и словенського, да не будет род их христианский аки безсловесен ненаучения ради» [5, с. 35].

Важливим досягненням братських шкіл була демократичність їх внутрішніх засад. Програма братської науки була розширена згідно тогочасних потреб – у братства було право мати «школу свободних наук». Крім того «характеристичною

рисою братських шкіл ... є навчання чужих мов, а саме класичних, що й надавало їм характер середньої школи», а також «перебрання на себе уділення учням наукових знань, що їх раніше можна було набути лише шляхом «книжного навчання» [5, с. 35]. У школах запроваджувались елементи класно-урочної системи навчання з використанням різних методів: бесіди, самостійної роботи, диспуту, взаємного навчання. На високому рівні стояло учнівське самоврядування.

Поступово братські організації на чолі з львівським братством, стають контролюючим органом церкви та суспільності, «трибуналом – на перший погляд – в справах релігії і моральності, але в основі своїй – трибуналом національним взагалі» [3, с. 190-191]. Така соціальна позиція хоч у майбутньому і зашкодила братству, дозволила залучити до просвітницької діяльності найкращих вчених того часу.

Робота та організаційна структура школи, зокрема, Львівської братської школи, визначалась статутом, якій ліг в основу українського школознавства. В ньому були вміщені вимоги до вчителя, до його духовних та моральних якостей, права та обов'язки учнів та їх відношення до навчально-виховного процесу, права та обов'язки батьків і громадськості. В статуті закладаються основи українського патріотизму, високого гуманізму і демократизму, щира любов до дітей, європеїзм, шанобливе ставлення до знань, освіти, книги, школи, рідної мови й української національної культури, піклування про авторитет батьків та вчителів, забезпечення родинно-громадсько-шкільного виховання [4, с. 106].

Шкільні порядки були встановлені так, що у процес виховання дітей залучався інститут сім'ї, а це, в свою чергу, сприяло зверненню до українського коріння, відновленню української національної культури та духовності.

Деякі вчені притримуються думки про те, що братські школи, взявши собі за основу тип школи польсько-латинського взірця не виробила свого оригінального типу української школи. Проте слід зауважити, що «взірець» обмежувався лише зовнішніми формами тому що братства привнесли в систему освіти український національний дух, характер і вимоги до вчителя.

У Статуті Луцької братської школи (1624 р.), наприклад, читаємо: «Дидаскал або учитель має бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, лагідний, не п'яниця, не розпусник, не хабарник, не сріблолобець, не гнівливий, не зависник, не сміхун, не срамословець, не чародій, не байкар, не прихильник ересей, а підмога благочестя, що уявляє з себе образ добра у всьому. Дидаскал взявши доручену йому дитину, має вчити з помислом доброї науки, за непослух карати, не по тиранськи, а по учительськи, не забагато, а по силі, не розпусно, а покійно і смиренно, не тільки по світському, а й вище світських, щоб також недбайливістю своєю, або заздрістю, або лукавством, не залишився винуватий ні за одного Богу Вседержителеві, а потім батькам його і йому самому» [6, с. 79].

Залучення Війська Запорозького до братського руху сприяло новому трактуванню його як політичної сили, що стає здатною формувати нові принципи державності.

З приходом до братства нових, освічених сил змінився й статус православної церкви, яка теж стояла на захисті української духовності – «прастарого комплексу духовних цінностей християнства» [2, с. 119]. Християнство почало трактуватися як релігія любові а, отже, свободи та терпимості. Таким чином, старий зміст християнської віронауки набуває нових форм, робить її здатною «звернутися до нової людини, її вразити та зворушити» [2, с. 120-121].

Захищаючи право українського народу на свою мову та культуру, представники Київського братства значно розширювали межі національної ідентичності, пов'язуючи народність із загальнонародними, громадськими інтересами, а не відданістю тому чи іншому сюзерену, землі, конфесії [4, с. 108]. В їх діяльності надзвичайно важливим було і те, що для обґрунтування своїх поглядів у філософській думці східних слов'ян започаткувалося звернення до праць античних та середньовічних авторів, гуманістів доби Відродження. Це не лише збагачувало джерельну базу вітчизняної філософії, а і сприяло її виділенню в самостійну галузь теоретичного знання: формується новий понятійно-категоріальний апарат, логіко-дедуктивні виведення та логічні операції, розроблені та вдосконалені тогочасними західноєвропейськими філософами. Під їх впливом українські просвітителі звертають свою увагу на природний світ людського розуму, раціональне пізнання природних та історичних процесів. Постає людина виходить на перший план та розглядається у співвідношенні «людина – всесвіт», переорієнтовується увага з божественного і небесного на людське й земне і, в такий спосіб, переконується суспільство в тому, що світ пізнаваний. Це, в свою чергу, призводить до вирішення зовсім нового для України кола наукових питань, зокрема логічних, методологічних, натурфілософських, психологічних. Усе це вносило нові елементи в українську духовну культуру, розвиток філософського мислення та підносило його на вищий науково-теоретичний рівень [4, с. 108].

Новим освітнім центром поступово став Київ, зокрема Києво-Могилянська академія (Києво-Могилянський колегіум), відкриття якої стало важливим етапом у розвитку української наукової думки та українського просвітництва.

Академія, за задумом П. Могили, мала стати «заборолом православ'я та української національності: користуючись наукою та освітою, покликана була створити людину, яка зберігала б свою мову, віру, культуру, національну гідність і стала б поряд з освіченим європейцем» [4, с. 110]. Тим більше, що програма викладання від самого початку існування академії рівнялися Краківському університетові. У академії зосередилась «мислительна енергія» українців, вона стала творцем національної еліти, постачальником кадрів для державних і церковних, військових та господарських потреб України.

Завдяки їм історіософія трактувалася як засіб інтелектуального пізнання істин віри, раціонального осмислення природи людини, співвідношення людини і світу, сенсу її буття та пізнавальних можливостей. У працях тогочасних українських мислителів поєднуються християнські переконання та інтерес до пізнання природи, при цьому

залежність від теологічного вчення була досить вагома, тому що «теологія, якій мала служити філософія, аж ніяк не була (за рідкими винятками, як Могила і Зерніков) дослідною наукою, вона являла собою традиційного носія догм». Тому, пише Д. Чижевський, йдеться про «історію навчання філософії», яке все-таки мало велике значення як «фундамент для філософської традиції, без якої тут і пізніше не могло виникнути ніякого самостійного філософського мислення» [2, с. 106]. Представниками процесу становлення професійної філософії в Києво-Могилянській академії були Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель, Л. Баранович, І. Галятівський, Й. Кроковський [4, с. 110]. Саме вони та багато інших вчених підійшли з великою сміливістю до розв'язання назрілих історіософських питань. Вони, наголошує Д. Чижевський, шукали «правди, не лякаючись розходження з загальноприйнятим», у них була віра у те, що «існує повна гармонія між авторитетом та свободою, між традицією та творчістю, між особою та надособовими силами, тенденціями, законами» [2, с. 117]. В XVII столітті філософська освіта проникала в широкі верстви населення через теологічні, історико-церковні та популярні філософські книжки, при цьому набуває характеру духовно-історичного явища [2, с. 111].

Під їх впливом світська наука стрімко ставала самостійною та незалежною. Особливого розмаху набирає мовна політика, що була спрямована не лише на перетлумачення церковнослов'янської мови народними засобами, а й на розкриття можливостей національної мови для занять наукою і філософією.

Провідні українські мислителі прагнули поставити рідну мову поруч зі світовими мовами – латинською, грецькою, чим засвідчити всесвітню історичне значення східнослов'янських культурних традицій, їх рівноправність з іншими визнаними традиціями християнського світу.

Цей процес здійснювався на засадах толерантності та поваги до світових традицій, зокрема, визнавалася правомірність інокультурних впливів для розвитку світської науки та освіти і підкреслювалася необхідність засвоєння їх здобутків для потреб та умов життя як українського народу, так і вітчизняних традицій.

Виникнення книгодрукування теж мало надзвичайно важливе значення для України. Воно стало показником не лише значного культурного становлення, а й здатності українців до сприйняття надбань цивілізації та інтеграції в європейський культурний простір. Окрім цього книгодрукування закладає підґрунтя для створення «певної традиції наукової праці, виховання певних кіл до наукового думання, утримання традицій духовного життя в несприятливій добу життя народу», які знайшли своє відображення в подальшому у створенні вищих шкіл – університетів [2, с. 126].

Визначним досягненням українського шкільництва доби козацько-гетьманської держави стали також козацькі та січові школи. Враховуючи, що переважну більшість козаків складала «елементи, настроєні культурно, ... а на чолі козацької стояли в значній часті, люди, що плоттю від плоті і костью від кості тої української інтелігенції», можна стверджувати, що вони «на своїх

плечах виносили національну справу свого народу», стояли на захисті релігійно-національних та культурних інтересів України [3, с. 229].

Можна з впевненістю сказати, що в XVII столітті провідним засобом національного виховання була українська козацька педагогіка. Про потребу освітньої системи шкільництва, яким опікувалась гетьманська влада, говорилося: «Яко завше з предків своїх військо запорозьке звикло чинити стараніє... аби науки або цвічення в письмі святому (були у) подпорі благочестя нашого» [7].

В цілому ж козацька освіта охоплювала такі ступені: дошкільне сімейне виховання, родинно-громадсько-шкільне виховання, підвищена й вища освіта (в колегіумах, вітчизняних академіях, зарубіжних університетах); військово-спортивне і національно-патріотичне загартування воїна-визволителя з лицарським кодексом честі й звитяги.

У системі початкової (елементарної) освіти в Україні й надалі провідне місце займала парафіяльна школа з учителями-дяками, які діяли аж до першої половини XIX століття. Дяківки були оберегом рідної мови та національних традицій, віри предків та християнської релігії. Вони зникли з поширенням державних шкіл.

Середня ланка освітніх закладів була представлена народними училищами, семінаріями, колегіумами. Центром вищої освіти й науки

в Україні стала Києво-Могилянська академія. Усі типи навчальних закладів сприяли підвищенню освітнього рівня населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. «XVII сторіччя стало для української культури добою, якщо не «золотою», то «срібною», яка, може, не викликає «безпосередніх спогадів та подиву» через «застарілу» мову, а ще більше, як пише Д. Чижевський, «через застарілу орфографію». Зовсім інакше в галузі політичних ідеалів. Саме вони через актуалізацію свідомості ширших кіл «були справою історичної освіти» [2, с. 125].

Вищезазначене доводить нам, що суспільство у своєму історичному поступі завжди усвідомлювало необхідність освіченої особистості, яка через вдосконалення свого духовного досвіду зможе змінити і себе, і людство.

Саме в XVII столітті людину почали розглядати не тільки як особистість, але і як носія надбань попередніх поколінь, людину гідну, наділену моральними цінностями, таку, що розуміє питання сенсу життя, здатну ділитися з іншими своїми духовними якостями: приймати та віддавати особові цінності, визначати зміст різноманітних суспільних утворень і таких їх вартостей, як подружжя, дружба, нація, держава і міжнародна спільнота.

Список літератури:

1. Кафарський В.І. Духовна наука: в 3 т. Т. 2. Духовні істини і моральні цінності людини / В.І. Кафарський. – Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2016. – 508 с.
2. Дмитро Чижевський. Філософські твори: у 4-х тт. / Під заг. ред. В. Лісовського. – Т. 2. – К.: Смолоскип, 2005. – 264 с.
3. Грушевський М.С. Духовна Україна (Збірка творів) / Упорядкування та додатки Ігоря Гирича, Оксани Дзюби, Василя Ульяновського. – К.: Либідь, 1994. – 556 с.
4. Іван Огородник. Від давнини до Нового часу // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. – Вип. 37-38. – К., 2000. – 803 с.
5. Степан Сірополко Історія освіти на Україні // Сірополко Степан. – Львів, Вид. С-ки «Діло». – 1937. – 173 с.
6. Антологія педагогічної мисли Української ССР / Сост.: Н.П. Калиниченко; Собр. ред. предисл. М.В. Фоменко и др. – М.: Педагогіка, 1988. – 640 с.
7. Українська культура 16-18 століть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>

Благая О.Б.

Івано-Франківський юридический институт
Національного університета «Одеська юридическа академія»

УКРАИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В XVII ВЕКЕ: ИСТОРИОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье обращается внимание на историософские источники становления и развития украинского образования в XVII веке. На этой основе анализируются проблемы в процессе развития личности. Основное внимание обращается на формирование нового поколения в современных реалиях общественной жизни.

Ключевые слова: образование, историософия, духовность, национальные ценности, культурное возрождение, философия, история.

Blaha O.B.

Ivano-Frankivsk Law Institute
of the National University «Odesa Law Academy»

UKRAINIAN EDUCATION IN XVII CENTURY: HISTORIOSOPHICAL ANALYSIS

Summary

The attention to historiosophical sources of formation and development of Ukrainian education in the XVII century is paid in the article. The problems of education in the process of individual development are on this basis analyzed. The main focus is on the formation of a new generation in today's realities of public life.

Keywords: education, historiosophy, spirituality, national values, cultural revival, philosophy, history.

УДК 347.15/18+347.162

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – СТОРОНИ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НЕДІЄЗДАТНОЮ

Водоп'ян Т.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

Статтю присвячено проблемам впливу недієздатності фізичної особи – сторони договірних зобов'язань на договірне правовідношення. З'ясовано правову природу визнання особи недієздатною. Досліджено правові наслідки недієздатності фізичної особи встановлені цивільним законодавством. Проаналізовано судову практику у справах щодо застосування норм цивільного законодавства про недієздатність фізичної особи у договірних зобов'язаннях. Окреслено коло актуальних проблем правових наслідків визнання фізичної особи – сторони договірних зобов'язань недієздатною.

Ключові слова: недієздатність, фізична особа, наслідки недієздатності, договірні зобов'язання, сторона договірного зобов'язання.

Постановка проблеми. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я до 2020 року рівень психічних захворювань значно зросте, випередивши за кількістю серцево-судинні захворювання. Беззаперечно психічний стан особи безпосередньо впливає на її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними та особисто вступати у правові відносини, зокрема і договірні. Доктриною цивільного права вироблено особливий правовий інститут – недієздатність, що покликаний встановити правову визначеність та захист прав та інтересів як тих осіб, які страждають на психічні захворювання, так і їх можливих контрагентів. Оскільки договірні зобов'язання посідають чільне місце серед інших цивільно-правових відносин за участю фізичних осіб, дослідження питань правових наслідків визнання фізичної особи, сторони договірних зобов'язань, недієздатною набуває особливо важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням недієздатності фізичної особи у тій чи іншій площині присвячено праці таких науковців як С.О. Бородовський, З.В. Ромовська, Н.В. Волкова, С.С. Шум, Г.М. Устінова-Бойченко та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання правових наслідків визнання фізичної особи недієздатною саме у договірних зобов'язаннях не були предметом окремого дослідження та не знайшли ґрунтовного відображення у наукових пошуках дослідників.

Мета статті. Метою статті є визначення правових наслідків визнання фізичної особи – сторони

договірного зобов'язання недієздатною, з'ясування проблемних питань теорії та практики.

Виклад основного матеріалу. Як свого часу зазначав С. І. Архипов, якщо особа психічно нездорова, то вона не може адекватно сприймати дійсність, а тому її дії не можуть бути усвідомленими та осмисленими, все це є причиною для недопущення таких осіб до здійснення юридично значимих дій. Відсутність у особи свідомої волі внаслідок психічної хвороби, коли вона не може розуміти значення своїх дій і керувати ними, є підставою для визнання особи в судовому порядку недієздатною [1, с. 156].

Як правило, недієздатність характеризують за трьома основними критеріями: медичним – наявність психічного розладу як такого патологічного стану, при якому звужуються, зникають чи спотворюються критерії психічного здоров'я; психологічним – нездатність чи зменшена здатність внаслідок психічного розладу розуміти значення своїх дій і керувати ними; юридичним – нездатність особи своїми діями в повному об'ємі породжувати цивільно-правові наслідки, передбачені законом.

Вважаємо, що слід взяти до уваги особливості недієздатності, які у своїй науковій праці зазначала Т. В. Шепель, а саме: а) медичним критерієм виступає не будь-який психічний розлад, а хронічний (тривалий і стійкий) та, як правило, психотичний; б) психологічний критерій визначається не тільки на момент вчинення конкретної дії, а й на майбутнє; в) юридичний критерій

включає в себе нездатність, по-перше, самостійно набувати цивільних прав і створювати цивільні обов'язки; по-друге, здійснювати їх шляхом власних юридичних дій; по-третє, нести самостійну майнову відповідальність [2, с. 4].

Встановлення психічної хвороби і недоумства з одного боку і визнання внаслідок цього особи недієздатною, з другого, є нерівнозначними поняттями. Вирішення першого питання відноситься до сфери медицини і входить у компетенцію відповідних медичних установ, вирішення другого охоплює сфера права і входить до компетенції суду. Сам по собі факт психічного розладу, який хоч і є очевидним для оточуючих та підтверджений медичною довідкою, не дає підстав вважати особу недієздатною. Такий юридичний стан, як недієздатність встановлюється включно рішенням суду.

Згідно зі ст. 40 ЦК України фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішення про це. Якщо від часу виникнення недієздатності залежить визнання недійсним шлюбу, договору чи іншого правочину, суд може вказати у своєму рішенні день, з якого особа вважається недієздатною. Більше того, експертиза може встановити стійке психічне захворювання, що виникло задовго до розгляду справи в суді, коли особа вступила і перебувала в численних правовідносинах. Якщо особа фактично перебувала в стані недієздатності на момент вчинення правочину, то важливо, щоб це було юридично встановлено рішенням суду. Абсолютно правильним є те, що в рішенні може бути зазначено з якого моменту особа вважається недієздатною. Навіть якщо цей момент буде не цілком точним, досить того, щоб сам підхід забезпечив гарантію прав як самого недієздатного, так і його контрагентів. Наприклад, рішення суду першої інстанції визнано недійсним договір дарування кімнати у квартирі спільного заселення, укладений 7 грудня 2005 року між С. та З. При цьому суд, встановивши обставини справи, дійшов висновку про те, що на час укладення спірного договору С. мала психічне захворювання, яке позбавляло її можливості усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, що підтверджено висновком судово-психіатричної експертизи, і тому договір дарування слід визнати недійсним. Суд також послався на те, що рішенням суду від 10 квітня 2006 року С. визнано недієздатною і тому підставою для визнання договору дарування недійсним є ст. 226 ЦК України. Натомість Апеляційним судом встановлено, що недієздатною С. була визнана 10 квітня 2006 року і лише з цього часу може йти мова про укладення договору недієздатною фізичною особою, а оспорюваний договір вчинено 7 грудня 2005 року, тому спір слід вирушити на підставі ст. 225 ЦК України [3].

У юридичній літературі більшість науковців розглядають недієздатність як стан фізичної особи. Недієздатність, на думку Т. В. Шепель, є тривалим цивільно-правовим станом нездатності внаслідок психічного розладу самостійно набувати та здійснювати цивільні права, створювати та виконувати цивільні обов'язки, а також нести майнову відповідальність. З. В. Ромовська вказує, що недієздатність – це особливий цивільний стан особи. Науковець називає недієздатність особливим цивільним станом особи та актом цивільного стану

в широкому розумінні, який слід включити в перелік актів цивільного стану, які вносяться до Державного реєстру актів цивільного стану [4, с. 258].

Недієздатність повнолітньої особи – це встановлений судом правовий стан, який означає відсутність у особи здатності самостійно здійснювати свої цивільні права та обов'язки, який викликаний хронічним, стійким психічним розладом, що потягнув за собою втрату здатності розуміти значення своїх дій чи керувати ними. Поряд із недієздатністю осіб, які страждають на психічні захворювання, В. А. Ойгензіхт пропонував виділяти і «неволездатність», тобто виражену нездатність особи свідомо вибирати рішення, регулювати свою поведінку [5; с. 18]. Л. Я. Данилова, розвиваючи це положення, трактувала це поняття як «нездатність суб'єкта здійснювати свідомо-вольову регуляцію своєї поведінки, направленої на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин» [6, с. 30].

У юридичній літературі пропонується виділяти такі групи осіб з психічною патологією:

- 1) психічнохворі та недоумкуваті особи, визнані судом недієздатними;
- 2) такі ж особи, але, на відміну від першої групи, не визнані судом недієздатними лише тому, що питання про визнання їх недієздатними зацікавленими особами ніколи не ставилося;
- 3) особи, які в наслідок тимчасового розладу психіки чи в результаті тимчасового погіршення свого стану втратили здатність правильно розуміти значення своїх дій чи керувати ними на більш чи менш короткий відрізок часу;
- 4) психічнохворі особи, здатні за характером чи ступенем хворобливих розладів правильно розуміти значення своїх дій чи керувати ними [7, с. 29].

Сьогодні укладення договорів психічно хворими особами не визнаними судом недієздатними, не обмежуються законом. Така особа може вчинити правочин у стані, коли вона розуміє значення своїх дій, і тоді наслідки будуть такими ж як і у випадку вчинення правочину здоровою особою, а також в стані, коли він не розуміє значення своїх дій, тоді правочин може бути визнаний недійсним за ст. 225 ЦК України. Суд при вирішенні питання про дійсність правочину, вчиненого дієздатною психічно хворою особою, не може одночасно вирішувати питання про визнання особи недієздатною, так як це вирішується в порядку окремого провадження. Якщо ж буде встановлено, що на момент вчинення правочину особа розуміла значення своїх дій, а до моменту винесення рішення втратила таку здатність, то в суді буде підтверджено дійсність такого правочину.

Статтею 41 ЦК України передбачено правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною. По-перше, над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка. Охорона інтересів недієздатної особи здійснюється шляхом встановлення відповідних прав та обов'язків інших осіб. Саме інші особи (а не самі недієздатні) вступають в конкретні правовідносини в інтересах недієздатних, оскільки останні не мають фактичної, а тому і юридичної можливості здійснювати самостійно охорону особистих і майнових інтересів. Так, якщо в інтересах недієздатного укладають якийсь цивільно-правовий правочин, то суб'єктами цих відносин (вторинного порядку)

є опікун і треті особи, оскільки нормативні акти регулюють відповідну поведінку саме опікунів, інших осіб як дійсних учасників даних правовідносин [8, с. 112].

С. О. Бородовський вказує, що недієздатна особа може набувати цивільних прав, реалізувати їх або брати на себе юридичні обов'язки, оскільки в її інтересі правочин вчиняється іншою дієздатною особою, яка реалізує свою загальну правоздатність [9, с. 15]. Однак дієздатність невід'ємна від особи, а тому вона не може бути передана іншій. Такий правочин може бути вчинений лише у майновому інтересі та за рахунок недієздатного. Оскільки кожна фізична особа має ім'я, за допомогою якого відбувається індивідуалізація в цивільних відносинах, відповідно і від імені недієздатного може бути вчинено правочин.

У літературі висловлювалась думка протє, що відсутність волездатності одних осіб замінюється волездатністю інших волездатних осіб і у цих випадках можна говорити про «заміщення волі», але тільки щодо недієздатних осіб. Регулювання укладання та виконання угоди повністю «заміщується» їх законними представниками. Малолітні та психічнохворі не стають за допомогою представника дієздатними, але відсутність волездатності заміщується волею інших осіб – їх власною волею, психічним регулюванням їх власної поведінки, хоча і детермінованої, головним чином, інтересами недієздатних осіб [10, с. 109].

Частина науковців критикує концепцію «доповнення» відсутньої дієздатності однієї особи за рахунок іншої (дієздатного представника) і «створення» таким чином «повноцінного» суб'єкта права, в якого возз'єднується власна правоздатність з чужою дієздатністю, обгрунтовуючи свою думку тим, що в основі дієздатності лежить володіння свідомістю і волею. Доповнювати, замінювати, підставляти відсутню свідомість і волю в однієї особи за рахунок тих же якостей іншої неможливо, в тому числі і законодавчим шляхом. Визначальним у понятті «дієздатність» є «здатність діяти» самостійно, активно, мати власну позицію, адекватно оцінювати свої (і чужі) дії та їх наслідки. Це можливо лише за наявності достатнього рівня свідомості і волі. Особи, що не досягли необхідного рівня свідомості (по віку) чи такі, що втратили його (психічнохворі), не здатні власними діями набувати прав, обов'язків та нести відповідальність. Тому закон дієздатними визнає не всіх від народження, а з врахуванням реальної дійсності. Представники не «доповнюють» волю, а лише представляють інтереси. Вони виступають «на захист» інтересів психічнохворих.

Н. С. Малєїн заперечує можливість законного представника недієздатної особи доповнити відсутню розумну волю. «Доповнити, замінювати, підставляти розум (свідомість) і волю однієї особи (недієздатного) за рахунок іншої (представника) неможливо. Представники повністю недієздатних діють згідно зі своєю свідомістю і виражають власну волю. І хоча вони вчиняють дії в інтересах недієздатних, в ім'я їх благ, це не означає, що представник виражає волю недієздатного» [8, с. 86]. Слід повністю погодитися з такою думкою, оскільки волю особи не можна замінити чи доповнити, опікун лише діє в інтересах підопічного, але ж ніяк не виражає його волю.

Статтею 226 ЦК України встановлено правове наслідки вчинення правочину недієздатною фізичною особою. Опікун може схвалити дрібний побутовий правочин, вчинений недієздатною фізичною особою. Такий правочин вважається схваленим, якщо опікун, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявив претензії другій стороні. У разі відсутності такого схвалення цей правочин та інші правочини, які вчинені недієздатною фізичною особою, є нікчемними. На вимогу опікуна правочин, вчинений недієздатною фізичною особою, може бути визнаний судом дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь недієздатної фізичної особи. У разі відсутності схвалення правочину, вчиненого недієздатною фізичною особою, дієздатна сторона зобов'язана повернути опікунові недієздатної фізичної особи все одержане нею за цим правочином, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість майна за цінами, які існують на момент відшкодування. У свою чергу, опікун зобов'язаний повернути дієздатній стороні все одержане недієздатною фізичною особою за нікчемним правочином. Якщо майно не збереглося, опікун зобов'язаний відшкодувати його вартість, якщо вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину, сприяла винна поведінка опікуна. Крім того, у випадку, коли буде встановлено, що дієздатна сторона знала про психічний розлад або недоумство другої сторони або могла припустити такий її стан, вона зобов'язана відшкодувати опікунові недієздатної фізичної особи або членам її сім'ї моральну шкоду. Відповідальність опікуна за шкоду, завдану недієздатною особою, настає: 1) за наявності вини опікунів; 2) сам правопорушник є не здатним до деліктної відповідальності. Вина такої особи завжди самостійна і її правосуб'єктність не залежить від правосуб'єктності особи, що вчинила делікт.

Визнання фізичної особи – сторони договірних зобов'язань недієздатною тягне за собою певні правові наслідки.

В ЦК України прямо встановлені випадки, коли визнання фізичної особи – сторони договору має наслідком припинення такого договору, очевидно у зв'язку з неможливістю його виконання. Передбачено припинення таких договорів: договору страхування відповідальності особи, яка є недієздатною (абз. 2 ч. 1 ст. 996 ЦК); договору доручення (п. 2 ч. 1 ст. 1008 ЦК); договору управління майном (при недієздатності управителя) (п. 5 ч. 1 ст. 1044 ЦК); договору простого товариства (п. 1 ч. 1 ст. 1141 ЦК).

Крім того, вважаємо, що у певних випадках визнання фізичної особи – сторони зобов'язання недієздатною може мати наслідком зміну суб'єктного складу договору. Як правило, такі випадки прямо не передбачені ЦК України, однак з аналізу норм, які регулюють договірні зобов'язання, можемо зробити висновок про можливість заміни фізичної особи – сторони договірного зобов'язання у випадку визнання її недієздатною чи обмежено дієздатною. Зокрема, ч. 1 ст. 752 ЦК України встановлено, що у разі неможливості подальшого виконання фізичною особою обов'язків набувача за договором довільного утримання (догляду) з підстав, що мають

істотне значення, обов'язки набувача можуть бути передані за згодою відчужувача члену сім'ї набувача або іншій особі за їхньою згодою. Серед таких істотних підстав можна назвати і визнання набувача недієздатним чи обмежено дієздатним.

Однак, як справедливо зауважує І.О. Дзера, у новому ЦК невизначеними залишилися наслідки заміни набувача в договорі довічного утримання. Зокрема, як відомо, у набувача виникає право власності з моменту укладення договору (державної реєстрації). На жаль, ЦК не встановлює правові наслідки заміни набувача в частині передання новому набувачеві права власності на майно, отримане за договором довічного утримання. Якщо навіть припустити, що попередній набувач передає право власності на це майно новому набувачеві, то виникає справедливе питання: чи повинна йому виплачуватися вартість майна, пропорційна вартості наданого відчужувачеві утримання та(або) догляду? Напевне, питання про розрахунки між набувачами має бути вирішене в договорі між ними, тобто воно вирішується або на розсуд цих сторін, або в судовому порядку [11, с. 374].

У законодавстві до цього часу залишається неврегульованим питання відповідальності осіб, які знали, що особа страждає на хронічне психічне захворювання, але з певних міркувань не зверталися до суду про визнання такої особи недієздатною. Адже опікуни особи, визнаної судом

недієздатною, будуть нести відповідальність за шкоду, завдану такою особою, а наприклад, родичі особи, що страждає на хронічне психічне захворювання і уклала договір чи нанесла шкоду, не будуть нести відповідальності, оскільки така особа на момент вчинення правопорушення була формально дієздатною, а тому нести відповідальність буде за ст. 225 ЦК України.

Слід зазначити, що законодавство України не надає значення тимчасовим змінам у стані фізичної особи, що страждає на психічний розлад, та можливості висловити свою волю шляхом вчинення юридично значимих дій. Законодавство окремих зарубіжних країн враховує таку специфіку.

Висновки і пропозиції. Вищевикладене дає підстави вважати, що інститут недієздатності в цивільному праві потребує подальшого удосконалення. Вплив недієздатності фізичної особи набуває неабиякого значення під час укладання, зміни та розірвання договірних зобов'язань. Цивільним законодавством встановлені випадки, коли певні договори припиняються у зв'язку з визнанням фізичної особи – сторони договірних зобов'язань недієздатною. Разом з тим, цивільне законодавство України не надає правового значення випадкам покращення психічного здоров'я недієздатної особи, на відміну від деяких зарубіжних країн. Також залишається проблемним питання дієздатності осіб, які перебувають у комі чи інших вегетативних станах.

Список літератури:

1. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование [Текст] / С. И. Архипов – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 469 с.
2. Шепель Т. В. Деликт и психическое расстройство: цивилистический аспект [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Тамара Викторовна Шепель; Том. гос. ун-т. – Томск, 2006. – 42 с.
3. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 23.04.2014 р. Справа № 2604/26484/12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38395176>
4. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс [Текст]: підручник / З. В. Ромовська. – 2-ге вид., доп. – К.: Правова єдність: Алерта; К.: КНТ, 2009. – 594 с.
5. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление (очерки теории, философии и психологии права) [Текст] / В. А. Ойгензихт. Отв. ред. Раджабов С. А. – Душанбе, Дониш. – 1983. – 256 с.
6. Данилова Л. Я. Гражданская правосубъектность лиц, страдающих психическими расстройствами [Текст] / Л. Я. Данилова // Юридический мир. – 2000 – № 9. – С. 28-32.
7. Алмазов Б. Н. Психически больной и гражданский закон [Текст]: монография / Б. Н. Алмазов, Л. М. Звягинцева, Л. Я. Иванова, И. В. Решетникова. – Свердловск: Урал. университет, 1992. – 97 с.
8. Малейн Н. С. О понятии, ограничении и защите правосубъектности граждан [Текст] / Н. С. Малейн // Теоретические вопросы гражданского права: сб. науч. ст. – М.: Изд-во ИГиП АН СССР, 1980. – С. 115-123.
9. Бородовський С. О. Правочиноздатність фізичної особи як елемент її правосуб'єктності [Текст] / С. О. Бородовський // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2011. – № 1 – С. 12-17.
10. Советское гражданское право: [Текст] Учебник: В 2-х томах. Т. 1 / Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А., Красавчикова Л. О., и др.; Под ред.: Красавчиков О. А. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1985. – 544 с.
11. Дзера І. О. Стаття 752. Заміна набувача за договором довічного утримання (догляду) [Текст] / [І. О. Дзера] // Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у двох томах / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013.- Т. 2, гл. 57. – С. 373-374.

Водопьян Т.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ПРИЗНАНИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА – СТОРОНЫ ДОГОВОРНОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА НЕДЕЕСПОСОБНЫМ

Аннотация

Статья посвящена проблемам влияния недееспособности физического лица – стороны договорных обязательств на договорное правоотношение. Выяснено правовую природу признания лица недееспособным. Исследованы правовые последствия недееспособности физического лица установленные гражданским законодательством. Проанализированы судебной практике по делам о применении норм гражданского законодательства о недееспособности физического лица в договорных обязательствах. Очерчен круг актуальных проблем правовых последствий признания физического лица – стороны договорных обязательств недееспособным.

Ключевые слова: недееспособность, физическое лицо, последствия недееспособности, договорные обязательства, сторона договорного обязательства.

Vodopian T.V.

National University of Water and Environmental Engineering

LEGAL CONSEQUENCES OF THE RECOGNITION THE PARTY OF CONTRACT OBLIGATIONS DISABLED

Summary

The article is devoted to the impact of individual disability – party of contractual obligations on the contractual relationship. It was shown that the legal nature of recognition the person incapable. The legal consequences of individual disability established by civil law were researched. Analysis of judicial practice in cases of application of civil laws on disability in individual contractual obligations was made. The urgent problems of the legal consequences of recognizing individual – party contractual obligations incapacitated were identified.

Keywords: disability, the individual, the consequences of disability contractual obligations, side contractual obligations.

УДК 347.922

ВІДМОВА У ВІДКРИТТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ТА КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Водоп'ян Т.В., Кубай І.Ю.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

В статті розглянуто проблемні питання відкриття провадження у цивільній справі, а також питання відмови у відкритті провадження у справі та касаційного провадження. Досліджено підстави для відмови у відкритті провадження, які визначені у цивільним процесуальним законодавством, дано характеристику та правовий аналіз зазначених підстав. Висвітлено теоретико-правові прогалини в цивільному законодавстві щодо відмови у відкритті провадження у справі, які складають труднощі у практичному застосуванні судом. Проаналізовано підстави для відмови у відкритті касаційного провадження. Обґрунтовано проблемність застосування такої підстави відмови у відкритті касаційного провадження як необґрунтованість касаційної скарги.

Ключові слова: відкриття провадження, підстави для відмови у відкритті провадження, касаційне оскарження, відмова у відкритті касаційного провадження, позовна заява.

Постановка проблеми. Згідно ст. 55 Конституції України [1] та ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2] кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів належним, безстороннім і справедливим судом. Проте недосконалість процесуального законодавства допускає виникнення різного роду неврахованих юридичних перепон, які унеможливають здійснення правосуддя. Ці проблеми існують на різних стадіях цивільного процесу. Нажаль, певні труднощі правової природи виникають ще на стадії відкриття провадження у цивільній справі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання доступу правосуддя ще на стадії відкриття провадження у справі різних видів судочинства досліджували такі науковці: М.І. Балюк, В.І. Бобрик, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, С.В. Сенік, В.І. Тертишников, М.Й. Штефан та інші. Проте проблема відмови у відкритті провадження в цивільній справі, касаційного провадження ґрунтовного дослідження та аналізу не отримала.

Мета статті полягає у аналізі підстав для відмови у відкритті провадження у справі, касаційного провадження, юридичних підстав, які обумовлюють постановлення судом ухвали про відмову у відкритті провадження у справі на різних стадіях цивільного процесу та окреслення правових наслідків процесуальної дії у вигляді відмови у відкритті провадження у справі.

Виклад основного матеріалу. На стадії відкриття провадження у справі процесуальна діяльність суду має неабияке значення для реалізації самого права на судовий захист та забезпечення виконання завдань та мети цивільного судочинства. Саме на етапі відкриття провадження або відмови у його відкритті вирішується питання про наявність умов, з якими закон пов'язує можливість розгляду судом конкретної цивільної справи.

У теорії цивільного процесу право на пред'явлення позову пов'язують з наявністю певних передумов. Науковці по-різному класифікують останні. Зокрема, О.А. Логінов виділяє загальні та спеціальні передумови. До загальних

передумов, які стосуються всіх категорій справ автор відносить:

- наявність у позивача цивільної процесуальної правоздатності, що дозволяє йому бути стороною у процесі;

- позовна заява підлягає розгляду і вирішенню судами у порядку цивільного судочинства;

- відсутність рішення суду, що набрало законної сили, ухваленого у тотожній справі, тобто у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, чи ухвали суду про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін, а також відсутність у провадженні цього чи іншого суду тотожної справи;

- відсутність рішення третейського суду, прийнятого у межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи у тому самому третейському суді виявився неможливим.

Перші дві передумови називаються позитивними передумовами права на пред'явлення позову, інші відносяться до негативних передумов цього права [3].

Відкриття провадження у справі як процесуальна дія завжди пов'язана із передумовами права на пред'явлення позову, оскільки вони охоплюють обставини, з якими закон пов'язує виникнення і здійснення права на пред'явлення позову. Право на пред'явлення позову законом пов'язується із наявністю чи відсутністю певних обставин. Тож, відсутність однієї із зазначених вище передумов свідчить про неможливість реалізації права на пред'явлення позову і є підставою для відмови у відкритті провадження

Слід зазначити, що перелік підстав для відмови у відкритті провадження, встановлений процесуальним законом є вичерпним.

Підстави для відмови у відкритті провадження чітко встановлені цивільним процесуальним законодавством, а саме у ст. 122 Цивільного про-

цесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [4]. Крім зазначених в нормах законодавства підстав для відмови у відкритті провадження не допускаються відмова з наступних причин: у зв'язку з недостатністю доказів чи відсутністю доказів; пропуск строків позовної давності; недоведеності заявленої вимоги; непідсудності справи цьому суду та інших підстав визначених цивільно-процесуальним законодавством.

Не визначається підставою для відмови у відкритті провадження зазначення в позовній заяві неналежного відповідача, в такому випадку згідно п. 8 постанови пленуму Верховного Суду України № 2 від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [5], суд залучає первісного відповідача належним відповідачем або співвідповідачем.

Підставою для відмови є також зазначення в позовній заяві декількох вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства згідно ст. 16 та п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК.

Розглянемо детальніше підстави для відмови у відкритті провадження, передбачені ч. 2 ст. 122 ЦПК України.

1. *Заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства.* Вказана норма апеллює до норм, які визначають цивільну юрисдикцію. У разі, якщо предмет чи об'єкт позову, суб'єктний склад, порушені права не належать до компетенції цивільного судочинства, то позовна заява повинна розглядатись компетентним судом іншої юрисдикції.

В деяких випадках, які прямо передбачені законодавством, суд відмовляє у відкритті провадження у справі, в якій всі елементи відповідають вимогам для розгляду судом, проте на даний момент не може розглядатись. Мова йде про позов про розірвання шлюбу, за поданням якого не можна відкривати провадження в період вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків передбачених Сімейним кодексом України [6].

Слід погодитися з думкою, що норма ст. 15 ЦПК України встановлює загальну підсудність судів, які здійснюють цивільне судочинство, оскільки окреслює не тільки коло правовідносин, спори з яких підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства (цивільні, житлові, земельні, сімейні, трудові), а й інші правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Крім того, серед правників висловлюється думка, що неправовий зміст вимоги є також підставою для відмови у відкритті провадження у справі. З цього приводу доцільно зауважити, що вимога, яка виникає із врегульованих правом відносин, але позбавлена судового захисту, стає незаконною в силу його прямої заборони, неправовою в розумінні відсутності права на її пред'явлення та вирішення. Своєю чергою, вимога, яка виникла із відношення, не передбаченого правом, як фактична, неправова, у випадку застосування до неї аналогії закону чи права стає правовою, законною у розумінні її вирішення та визнання з боку держави в особі суду чи іншого юрисдикційного органу. І як зазначено у доктрині, вимоги другого виду можуть набути якості правових, тому

необхідно в умовах сучасної правової системи визнати існування так званих неправових вимог як факультативної (спеціальної) передумови. При цьому як негативну передумову потрібно використовувати відсутність спеціальної заборони на розгляд та вирішення вимоги в порядку цивільного судочинства. Вимоги, розгляд і вирішення яких прямо не заборонено законом, за наявності інших передумов права на пред'явлення позову, повинні бути розглянуті по суті з ухваленням відповідного судового акта [7, с. 273].

2. *Є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.* Зазначена норма вказує на необхідність перевірки уже існуючих судових рішень по тій самій справі. Судді мають відкритий доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень в якому вказано всю інформацію, за якою можна ідентифікувати справу і виключити її повторний розгляд. Проте не вирішеним є питання формального законного підтвердження в ухвалі отриманих даних з ЄДРСР на яке посилається суддя і що стало підставою для відмови у відкритті провадження у справі.

Крім того, відповідно до норми ч. 3 ст. 131 ЦПК України сторони до або під час попереднього судового засідання у справі, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться, – до початку розгляду справи по суті, зобов'язані повідомити суд про всі відомі їм рішення судів, що стосуються предмету спору, а також про всі відомі їм незавершені судові провадження, що стосуються предмету спору.

3. *У провадженні цього чи іншого суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.* Це положення застерігає «подвійний» розгляд того самого спору. Одним із принципів судочинства є право на перегляд та оскарження рішень судом вищої інстанції. Таким чином буде здійснюватись апеляційне оскарження на рішення суду першої інстанції, та касаційне на рішення апеляційної інстанції. Також, це положення забезпечує від розгляду того самого спору судами різного судочинства.

Відповідно до ст. 110 ЦПК позивач має право вибору судової установи за принципом територіальності. Тобто, при альтернативній підсудності позивач має право подати позов до суду за своїм місцем проживання, або за місцем проживання відповідача, або за місцем виконання договору, чи місцем знаходження майна щодо якого виник спір. При перевірці заяви на відсутність підстав для відкриття провадження, судді практично не можливо з'ясувати що в іншому суді розглядається аналогічна справа. Ймовірнішим видається вирішення цього питання на стадії попереднього судового розгляду, тобто вже після відкриття провадження у справі. В такому разі суд, керуючись п. 4 ч. 1 ст. 207 ЦПК України залишає заяву без розгляду.

4. *Є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого*

листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому ж третейському суді виявився неможливим. Згідно зі ст. 17 ЦПК України сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про третейські суди» юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом [8].

Сторони, які передали спір на вирішення третейського суду, зобов'язані добровільно виконати рішення третейського суду, без будь-яких зволікань чи застережень. Сторони та третейський суд вживають усіх необхідних заходів з метою забезпечення виконання рішення третейського суду. (ст. 50. Закону України «Про третейські суди»). Рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених цим Законом (ст. 51 Закону України «Про третейські суди»).

Отже, положення п. 4 ч. 2 ст. 122 ЦПК України є подібним до положення п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК України в частині його практичного застосування. З'ясувати наявність рішення третейського суду, прийнятого в межах його компетенції щодо спору між тими самими сторонами про той самий предмет і з тих самих підстав суд зможе лише під час проведення попереднього або першого судового засідання, отримавши вказану інформацію після безпосереднього спілкування зі сторонами у справі, оскільки на відміну від рішень судів, що є органами державної влади, рішення третейських судів не включаються до єдиного реєстру, що могло би спростити суддям з'ясування цієї обставини та застосування її як підстави для відмови у відкритті провадження. У разі наявності вказаної обставини суд матиме всі підстави для постановлення ухвали про закриття провадження у справі у разі допуску позовної заяви до розгляду відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 205 ЦПК України.

5. Після смерті фізичної особи, а також у зв'язку з припиненням юридичної особи, які є однією із сторін у справі, спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Спір щодо особистих немайнових прав, порушених особою, яка на момент подачі заяви до суду визнана померлою підлягає відмові у відкритті провадження у справі. Так як ці права нерозривно пов'язані з особою і не можуть передаватись іншій особі [9]. Щодо юридичної особи, то її припинення настає в разі ліквідації, а також визнанні її банкрутом, яке полягає у визначенні господарським судом неспроможності боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [10].

З'ясування факту неможливості правонаступництва в більшості випадків здійснюється під час попереднього судового засідання.

Статтею 328 ЦПК України передбачено такі підстави для відмови у відкритті касаційного про-

вадження: якщо заяву про поновлення строку на касаційне оскарження не буде подано особою в зазначений строк або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними; справа не підлягає касаційному розгляду у порядку цивільного судочинства; справа не переглядалася в апеляційному порядку; є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме рішення чи ухвалу; є ухвала про відхилення касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме рішення чи ухвалу; касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

Усі підстави, крім останньої є мають формальний характер та не залежать від розумової діяльності, волі судді, оскільки законом визначено конкретну формальну норму для відмови у відкритті провадження.

Деякі питання відкриття касаційного провадження у цивільній справі роз'яснені у Постанові Пленуму ВССУ від 14 червня 2012 року № 10 «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку» [11]. Особливістю цієї постанови є те, що вона, насамперед, призначена для уніфікації практики самих суддів ВССУ, які, як стверджує практика, є прихильниками різних напрямків при тлумаченні та застосуванні одних і тих самих норм права.

Однією з найбільших проблем касаційного провадження є дотримання строків на подання касаційної скарги, порушення яких без поважної причини (або за відсутності клопотання про поновлення строку) є підставою для відмови у відкритті касаційного провадження. Статтею 325 ЦПК України встановлено, що касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду. В свою чергу відповідно до ст. 319 ЦПК України рішення або ухвала апеляційного суду набирають законної сили з моменту їх проголошення. Тобто з моменту проголошення рішення судом апеляційної інстанції починається перебіг строку на подання касаційної скарги.

Разом з тим за змістом ст.ст. 209, 218, 222, 321 ЦПК України у судовому засіданні може бути проголошено лише вступну та резолютивну частини рішення, а процесуальний закон надає право суду виготовити повний текст протягом п'яти днів з дня проголошення рішення. При цьому особам, які не були присутні на судовому засіданні, де було проголошено вступну та резолютивну частини рішення, повний його текст надсилається протягом двох робочих днів з дати його виготовлення.

Слід зазначити, що навіть у випадку, коли судді виготовили повний текст рішення вчасно (протягом 5 робочих днів), існують певні чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, які призводять до значного розриву в часі моментів проголошення рішення судом апеляційної інстанції та отримання копії цього рішення стороною чи представником, оскільки питання виготовлення копії рішення та її направлення сторонам здійснюється працівниками суду, які в свою чергу в силу різних причин можуть виконати вказані

дії невчасно. Зазначене часто призводить до отримання повного текст рішення або в останні дні строку на подання касаційної скарги або після закінчення такого строку. Зрозуміло, що якісне складення обґрунтованої касаційної скарги потребує певного часу, і отримавши копію рішення в останній момент, сторона (а частіше її представник) не завжди має достатньо часу для складення касаційної скарги. Втім у такому випадку складно обґрунтувати поважність причин пропуску строку на касаційне оскарження, адже формально копія рішення була отримана у межах такого строку.

У цьому випадку касаційну скаргу доводиться подавати разом із заявою про відновлення пропущеного строку та надією на розуміння суддів касаційної інстанції, адже дуже часто суд касаційної інстанції не визнає викладені скаргником причини пропуску строку поважними і, як наслідок не відкриває касаційне провадження у справі, поставивши тим самим крапку в розгляді справи.

У пункті 7 постанови ВССУ роз'яснюється, що якщо недотримання строків касаційного оскарження було зумовлено діями (бездіяльністю) суду, зокрема особу не було належним чином повідомлено про час і місце судового засідання або їй не надіслано протягом двох днів з дня складання повного судового рішення його копію, як це передбачено частиною 3 статті 222 ЦПК України, а також статтями 317, 321 ЦПК України, то ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку на касаційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення.

З одного боку, цей пункт в постанові ВССУ дає надію, тим особам які пропустили строк на подання касаційної скарги у зв'язку з невчасним отриманням повного тексту суду апеляційної інстанції. Але з іншого боку, диспозитивне твердження, що «ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку», залишають суддям касаційної інстанції можливість зайняти іншу позицію та не поновлювати пропущений строк. Зокрема необхідно встановити, чи дійсно дією/бездіяльністю суду було зумовлено пропуск строку (а випадки, коли це зумовлено діями чи бездіяльністю підприємств зв'язку чи кур'єра нормативно не врегульовано).

Відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 328 ЦПК України у суді касаційної інстанції з'являється особлива підстава для відмови у відкритті провадження, зокрема, якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи. Однак для того, щоб зробити висновок про необґрунтованість касаційної скарги, суддя Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, повинен здійснити

У §35 рішення від 21 лютого 1975 року у справі «*Golder v. the United Kingdom*» [12] Європейський суд з прав людини вказав, що «принцип, відповідно до якого цивільний позов повинен бути переданий на розгляд судді, оцінюється як один з універсальних «визнаних» основоположних принципів права; те саме стосується і принципу міжнародного права, що забороняє відмову у правосудді». А «у разі, якщо немає судового розгляду, такі характеристики процесу як справедливість, публічність, динамізм втрачають зміст».

У §43 рішення від 12 липня 2001 року у справі «*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*» [13] Європейський суд з прав людини наголосив, що «параграф 1 статті 6 забезпечує для кожного право на розгляд у суді будь-якого спору відносно його цивільних прав і обов'язків. У цей спосіб стаття передбачає «право на суд», в якому право доступу, яким є можливість ініціювати судовий розгляд у цивільних справах, складає лише один з його елементів».

Відтак, відмова судді-доповідача судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у відкритті касаційного провадження на тій підставі, що касаційна скарга, на думку цього одного судді, є необґрунтованою, а її доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи, порушує право скаргника на суд, яке охоплюється змістом §1 ст. 6 Конвенції [14].

Як справедливо відзначає Р.М. Мінченко, «в залежності від професійного рівня судді, ступеня його загальної та фахової підготовки, суддя-доповідач дійде висновку щодо обґрунтованості чи необґрунтованості касаційної скарги» [15, с. 430]. В ухвалі судді ВССУ про відмову у відкритті касаційного провадження у справі як правило, наводяться формальні підстави для відмови та відсутня будь-яка аргументація з цього приводу. Зрозуміло, що для належної аргументації відмови у відкритті касаційного провадження суддя повинен вивчити та оцінити як саму касаційну скаргу так і документи, додані до неї (судові рішення, докази тощо).

Внаслідок такого недосконалого правового регулювання фактично нівелюється принцип колегіального розгляду справи на цьому етапі. Ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження означатиме для скаргника вичерпання всіх можливостей розгляду справи у національних судах України та можливість для суду касаційної інстанції не зреагувати на неправильне застосування норм матеріального та процесуального права. Позитивним моментом у застосуванні п. 5 ч. 5 ст. 328 ЦПК України може розглядатися відхилення скарг з метою зменшення навантаження на суддів, однак така мета не відповідає призначенню судочинства та забезпеченню права та справедливого суду.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що на етапі відкриття провадження у справі чи касаційного провадження суд покликаний проаналізувати наявність підстав для відмови у його відкритті. Однак на практиці у зв'язку з недосконалим законодавчим регулюванням, неоднозначною судовою практикою, різним тлумаченням норм цивільного процесуального законодавства трапляються випадки судових помилок з даного питання. Зокрема, положення ч. 2 ст. 122 на практиці не набувають повноцінного застосування, чез те, що певні підстави для відмови у відкритті провадження у справі відомими стають лише під час попереднього судового засідання, або вже після відкриття провадження. З цього слідує, що суддя не маючи практичних можливостей визначити за встановлений строк – 3 дні з моменту надходження заяви до суду з'ясувати всі обставини, які можуть бути підставами для відмови у відкритті провадження. На стадії касаційного оскарження найбільш проблемною є така підста-

ва для відмови у відкритті провадження як необ- потреба у подальшому удосконалення цивільного
грунтованість касаційної скарги. У зв'язку з цим є процесуального законодавства.

Список літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р.: [станом на 30.09.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>
2. Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс]: Закон України 02.06.2016 № 1402-VIII: [станом на 12.02.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
3. Логінов О. А. Цивільний процес України [Текст]: навч. посіб. / О. А. Логінов, О. О. Штефан. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 361 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1340080748347/pravo/pravo_pozov
4. Цивільний процесуальний кодекс України: за станом на 12 груд. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>
5. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції [Електронний ресурс]: постанова пленуму Верховного Суду України № 2 від 12.06.2009 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>
6. Сімейний кодекс України: за станом на 12 груд. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / С.С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін.; За заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2008. – 840 с.
8. Про третейські суди [Електронний ресурс]: Закон України від 11.05.2004 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>
9. Цивільний кодекс України: за станом на 12 груд. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
10. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс]: Закон України від 14.05.1992 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
11. Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 червня 2012 року № 10. [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-12>
12. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 лютого 1975 року у справі «Golder v. the United Kingdom» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Golder&sessionid=24405272&skin=hudoc-en>
13. Рішення Європейського суду з прав людини 12 липня 2001 року у справі «Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Prince%20%20Hans-Adam&sessionid=24405328&skin=hudoc-en>
14. Гудима Д. А. §1 ст. 6 конвенції 1950 року: деякі проблеми реалізації у судах загальної юрисдикції в Україні [Електронний ресурс] / Д. А. Гудима – Режим доступу: <http://www.c50.com.ua/article/gudyma-d-1-st-6-konventsiyi-1950-roku-deyaki-problemy-realizatsiyi-u-sudakh-zagalnoyi-yurysd>
15. Мінченко Р. М. Особливості відкриття касаційного провадження та підготовки справи до судового розгляду в касаційній інстанції / Р. М. Мінченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 427-433.

Водоп'ян Т.В., Кубай І.Ю.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

ОТКАЗ В ОТКРЫТИИ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛУ И КАССАЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

В статье рассмотрены проблемные вопросы открытия производства по гражданскому делу и вопросы отказа в открытии производства по делу. Исследованы основания для отказа в открытии производства, которые определены гражданским процессуальным законодательством, дана характеристика и правовой анализ указанных оснований. Освещены теоретико-правовые пробелы в гражданском законодательстве об отказе в открытии производства по делу, которые составляют трудности в практическом применении судом. Проанализированы основания для отказа в открытии кассационного производства. Обоснованно проблематичность применения такого основания отказа в открытии кассационного производства как необоснованность кассационной жалобы.

Ключевые слова: открытие производства, основания для отказа в открытии производства, кассационное обжалование, отказа в открытии кассационного производства, исковое заявление.

Vodopian T.V., Kubay I.Yu.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

REFUSAL TO OPEN PROCEEDINGS AND CASSATION PROCEEDINGS: CIVIL PROCEEDINGS PROBLEMATIC ISSUES

Summary

The article is devoted to the issues of opening proceedings in a civil case and the issue of refusal to open proceedings. The reasons for the refusal to initiate proceedings identified in the civil procedural law, given the description and analysis of these legal grounds were investigated. The theoretical and legal gaps in the civil law on refusal to open proceedings, which make difficulties in the practical application of the court, are lighted up. The reasons for the failure to appeal were analyzed. The problems in usage of such grounds of refuse to open cassation proceedings as unfounded appeal were justified.

Keywords: opening of proceedings, grounds for refusal to open proceedings, cassation appeal, refusal to open cassation proceedings, lawsuit.

УДК 572:172.15(430)

ОСОБЛИВОСТІ ВИДОЗМІНИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ВЧЕННЯ Ф. НІЦШЕ ПРО «НАДЛЮДИНУ» В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ІДЕЙ НАЦІОНАЛІЗМУ В НІМЕЧЧИНІ У 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Гришко В.І.

Національний університет водного господарства та природокористування

Романюк І.І.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті досліджено філософські ідеї, погляди та тлумачення Ф. Ніцше стосовно надлюдини, що стало підґрунтям створення жорстокої, пропагандистської ідеології А. Гітлера. Доведено, що філософські ідеї Ф. Ніцше, викривлені і спотворені до невпізнанності, дійсно лягли в основу нацистської ідеології та стали фундаментом створення Гітлером власного культу особистості. Простежено процес перетворення А. Гітлера в диктатора. Проаналізовано місце ідеї «надлюдини» Ф. Ніцше у праці А. Гітлера «Mein Kampf». З'ясовано, що неправильне трактування ідеї «надлюдини» Ф. Ніцше спричинило великий дисонанс із «надлюдиною фюрера», що і потягнуло за собою низку кровопролитних років війни.

Ключові слова: Ф. Ніцше, А. Гітлер, «надлюдина», ідеологія, «Mein Kampf», фюрер.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Філософські ідеї Ф. Ніцше, викривлені і спотворені до невпізнанності, лягли в основу нацистської ідеології та стали фундаментом створення А. Гітлером власного культу особистості. Але очевидно, що надлюдина Ф. Ніцше – це результат культурно-духовного вдосконалення людини, індивід, що набагато перевищує сучасну для Ф. Ніцше людину за своїми інтелектуально-моральними якостями. Його надлюдина – це не фюрер, аргументи якого терор та насильство. Ф. Ніцше шукає спосіб досягнення високої мети – духовного збільшення людини й здобуття нею небувалої величі. Хибно витлумачена концепція «надлюдини» породила помилкове уявлення про антигуманну суть вчення Ф. Ніцше. Він був супротивником жорстокості стосовно інших людей і все його вчення про надлюдину зводилось до самореалізації, самовдосконалення, самовикорінення негативу. Принаймі варто пам'ятати, що філософія Ф. Ніцше – це

унікальний експеримент саморуйнування по-твори в людині для самостворення в ній творця, названого надлюдиною. Фюрер спирався на Ніцше, як на першоджерело нацистських поглядів, цитував філософа в своїх промовах з трибуни, але майже всюди спотворював слова Ніцше або трактував їх як вважав за потрібне.

Вважаємо, що вивчивши докладно ідею надлюдини ми зможемо зрозуміти плани Адольфа Гітлера щодо усіх націй, розкрити усі напрямки впровадження в життя цієї ідеї та охарактеризувати її наслідки, що дасть змогу в майбутньому не допустити таких жахливих результатів неправильного трактування різних філософських теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Дослідження щодо аналізу ідеології А. Гітлера і вплив на її формування вчень Ф. Ніцше ведуться з моменту самого його виникнення. Перші праці суперечливого характеру з даної проблеми були написані ще

в 20-х роках ХХ ст. Н. В. Устряловим, А. С. Бланком, А. А. Галкінім, С. Ф. Одуєвим тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Неправильне трактування ідеї «надлюдини» Ф. Ніцше спричинило великий дисонанс із «надлюдиною фюрера», що і потягнуло за собою низку кровопролитних років війни. Вважаємо, що детальне вивчення цієї проблеми може допомогти спрогнозувати подальший розвиток будь-якої нової теорії, за для збереження суспільства і не повторення трагедій минулого століття.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є простежити видозміну антропологічного вчення Ф. Ніцше про «надлюдину» в умовах зростання ідей націоналізму в Німеччині 30-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Надлюдина – це процес самореалізації людини від раба до аристократа («аристос» – найкращий), від людини з натовпу до надлюдини. Під надлюдиною Ф. Ніцше, насамперед, розуміє людину з високо розвиненою волею до влади, саме «життя тільки окремих випадок волі до влади...» [6, с. 329].

Надлюдина для Ніцше є сенсом майбутнього, порятунком усього живого. Ніцше заявляє, що існують два види людей: аристократи і простолуд. Розходження виявляється не в суспільній ієрархії (плебеї можуть бути і наверху суспільства, займати високі посади), але вже на фізіологічному рівні, на рівні життєвої сили, на рівні волі до влади, на рівні інстинкту. Ніцше направляє надлюдину туди, де руйнується всяка мораль, де знищується слабкість і співчуття, де людина стала тією, якою вона має бути, тим ким хоче її внутрішня природа.

Ніцше вважає, що проста людина (стадо) не здатна прославити свій тип. Становлення надлюдини може здійснити тільки аристократичне суспільство. Суспільству, якому необхідне для процвітання рабство і жертви. Жертви людей, які самі дійшли до вершини розуміння того, що вони є на цьому світі лише необхідним матеріалом і існують заради відтворення подібного матеріалу. Тут потрібно вдуматися в саму суть справи. Саме життя є, по суті своєму, привласнення, нанесенням шкоди, подоланням чужого слабкішого пригноблення, насильницьке нав'язування власних форм і щонайменше експлуатація. Ніцше говорить про експлуатацію як про основну органічну функцію, що знаходиться у зв'язку з суттю всього жвавого. Саме вона є тенденцією життя. В очах філософа звичайна людина поставала чимось гидким та непотрібним, тому він вважав, що всі ці істоти повинні покласти своє життя заради надлюдини. Як наслідок Ніцше пропагує низку нових ідей. Суть яких полягає в тому, щоб зменшити число обраних, знищення слабких особин, він прагне розділити школу на різні групи.

«Не всі мають право володіти красою; величезна більшість має бути приречена на приниження, працювати на своїх панів, поважати їх життя. Такий розподіл гарантує суспільству силу і як прямий наслідок цієї сили, дає місце красі, витонченості і грації» [6, с. 76].

Ніцше також говорить про необхідність «привілейованої» вищої освіти. «Вища освіта і величезне

число – ці два вирази якось не в'яжуться між собою. Всяку вищу освіту здобувають тільки люди, складові виключення: для того, щоб мати право на такий високий привілей, потрібно бути самою привілейованою особою. Все велике і все прекрасне не може бути спільним надбанням». «Великі речі залишаються для великих людей, прірви – глибоких, ніжності і тремтіння жаху – для чуйних, а загалом все рідке – для рідких» [6, с. 54].

Ніцше вбачав у навчанні не спосіб здобути навичок для заробляння грошей, а спосіб до розвитку, до пізнання усього. Для Ніцше освічена людина, це насамперед людина, що може контролювати себе не через повагу до божих заповідей, а через повагу до власного, розвинутого «я». Він прагнув знайти досконалу і найвищу людину, тому філософ визнавав, що стати досконалим можливо лише через саморозвиток. Ця людина майбутнього, яка позбавить нас від колишнього ідеалу, який знов звільнить волю, який поверне землі її мету і людині його надію, цей противник християнства, цей переможець Бога» [6, с. 218].

Ніцше будучи атеїстом, залишається досить релігійною людиною. Він знижує поняття про потойбічне життя, для того, що б життя на землі стало святим. Він заперечує християнство, через те, що воно побудоване на мукі, автор прагне створити новий світ, світ життя.

Надлюдина – це наступна сходинка до волі людини, це є всього лиш на всього розвиток, а не загибель усього живого. Філософ прагнув звільнити усіх від важкого тягаря суспільства, моралі та релігії, а ж ніяк його метою не було створення безжальної ідеології по знищенню різних націй, що суперечать поняттю «надлюдина».

Отже, у самій концепції «надлюдини» Фрідріх Ніцше вбачав оновлення людини та перехід на новий етап розвитку. Філософ прагнув, що б нова людина звільнилася від усього, від суспільних моралей, від релігій (він закликав, що «Бог вже помер»).

Але трактувати усі його слова та вирази можливо по різному, а деякі думки навіть суперечать одна одній. Неправильне трактування та перекичування слів автора стали причиною неймовірної тиранії в середині ХХ ст. тому, що як відомо, кожен слова можна переробити на свій лад. Зокрема, А. Гітлер, один з найвідоміших на весь світ політиків ХХ ст., вважав Ніцше видатним вченим націонал соціалістського світогляду. Тому, він не раз відвідував архів Ніцше в Веймарі. Тези Ніцше проти демократії не раз цитувалися в нацистській літературі. «Суспільство ніколи не розуміло під чеснотою нічого іншого, крім прагнення до сили, влади, порядку». «Держава – це організована аморальність... Воно виявляє волю до влади, до війни, до завоювань, до помсти» [3, с. 68-69].

У своїй найбільш відомій праці «Так казав Заратустра» Ніцше оспівав війну як найвищий прояв людського духу. Він писав: «Ви повинні полюбити світ як засіб до нових воєн, і короткий світ більше довгого. Моя порада вам – не робота, а бій. Моя порада вам – не мир, а війна... Ви кажете – чи добре це, освячувати війну? Я кажу вам: Гарна війна освячує все. Війна і хоробрість здійснили більше великих справ, ніж любов до ближнього». І нарешті, Ніцше передбачав виникнення

якоїсь еліти, яка завоює світ і породить надлюдину. У «Волі до влади» він писав: «Складається відважна панівна раса». Він прямо стверджував, що майбутнє за «панамі землі». Вираз «пан землі» Гітлер нерідко вживав у «Майн кампф».

Проте Ніцше аж ніяк не вважав Гітлера майбутнім володарем землі. Навпаки, у своїх працях він неодноразово заявляв, що німці «вульгарні», що «Німеччина псує культуру, лише тільки вона з нею стикається». Ніцше не був антисемітом, не захоплювався прусачеством, а під кінець життя навіть почав проповідувати ідеї всеєвропейського союзу та світового уряду. Але ці сторони його філософії Гітлер та інші нацистські «теоретики» просто на просто ігнорували, в повній впевненості, що ніхто з читачів «Mein Kampf» не загляне в першоджерело.

«Mein Kampf» – книга Адольфа Гітлера, яка стала ідеологічною основою німецького націонал-соціалізму. Вперше опублікована 1925 року. У головній праці А. Гітлера активно використовувалося поняття надлюдини, але чи таку надлюдину мав на увазі Ніцше?

Він писав що існує на світ багато істин, які люди чомусь не помічають, і цією істиною для фіурера була те, що «всі особини строго порядку розділені на окремі замкнені групи, з яких кожна являє окремий вид, чи рід». І з цього випливає те, що кожна особина повинна спарюватися, лише з представником її роду [1, с. 253].

Але якщо за різних обставин це твердження не справджується і особина вступає в контакт з представником іншого роду, то тоді «природа починає чинити опір... і відмовляє цим особинам у подальшому розмноженні, або зменшує народження наступного покоління вродків» [1, с. 253]. Тому на фоні цих тверджень, головною метою людства Адольф Гітлер вважав «прагнення до расової чистоти» [1, с. 254].

Природа не дозволяє спарюватися нижчим та вищим особам, бо при такому союзі їхні нащадки стоять на середній лінії між батьками. І результатом такого схрещування є: зниження рівня більш високої раси, фізичний та розумовий регрес представників, а далі й виродження. Він пояснює, що створення вищої раси «на практиці важко здійснити, а в кінці кінців неможливо» [1, с. 256]. «Уся наука та мистецтво, техніка і відкриття – все це є продуктом творчості багатьох народів, а можливо й однієї раси». Фіурер пояснює зникнення великої творчої культури шляхом змішання крові.

В уявленні диктатора право на життя мав лише той, хто бореться, в іншому випадку він просто не заслуговує на життя. Така людина вважає «переможній ході кращих рас» і тим самим він знищує всякій людський прогрес і в цьому випадку він стає жорстокою твариною. Арийці, от хто є расою, що створили усе існуюче мистецтво. Їх ясна голова була «наділена божою іскрою», їхня мета освітити путь людству [1, с. 257].

Все людство розділяється на три групи: засновники культури, носії культури, руйнівники культури. І якщо розглядати детально усю культуру різних народів, то можна помітити, що вони є лише носіями її, а не творцями культури [1, с. 261].

Для освіти вищої раси потрібна наявність більш нижчих рас. За допомогою них, можна за-

мінити брак технічних засобів, без яких розвиток вищої раси не може існувати. Тому і не дивно, що перші культури явилися там же арієць зміг підпорядкувати собі більш нижчу. «Таким чином зникли цілі культури та держави, щоб поступитися місцем новій расі» [1, с. 263]. Так і Ніцше писав у своїй книзі, що «людство – це просто матеріал для досвіду, колосальний надлишок невдалого – поле уламків» [6, с. 45].

Арийці на думку Гітлера відіграли неймовірно велику роль в історії, саме не тому, що інстинкт самозбереження був розвинений у них сильніше, скільки тому, що цей інстинкт у них знайшов інше відображення. У перших живих організмах він був розвинений на рівні егоїзма. У ході еволюції він розвинувся до масштабу створення держави. У людей нижчої раси такий інстинкт не розвинувся.

Основною думкою, що простежується на протязі усієї книги Адольфа Гітлера, те, що «прямою протилежністю арийця є іудей», тому що у них, як він заявляє інстинкт самозбереження розвинутий на найнижчому рівні. Доказом цього слугує один факт: «Де ви знайдете ще такий народ, який на протязі двох тисячоліть не змінював свій внутрішній світ» [1, с. 266].

Готовність єврея до самопожертви лише уявна, на справді, вони турбуються про спільного ворога, лише до його повного знищення. А після того «народ який був одностійним, зразу ж перетворюється на зграю пацюків» [1, с. 268]. «Якби євреї були одні на землі, вони неодмінно задихнулися б у своїй багнюці та нечистотах» [1, с. 268].

Як такої єврейської культури взагалі не існує, заявляє фіурер вони тільки перемінили деякі деталі культур інших народів. Їх подвиги в мистецтві є нічим іншим як плагіатом та «вдосконаленням» чужих витворів. Вони ніколи не мали своєї держави з територією і відповідно не мали власної культури. Тому фіурер дійшов до такого висновку, що «євреї ніколи не були кочівниками, вони є паразитами на тілі інших народів». Вони лиш завжди шукають поживу для своєї раси [1, с. 270].

Таким чином весь час євреї оселялися в чужих країнах і утворювали всередині них свою власну державу, ховаючи її під маскою «релігійної громади». Так вони живуть до того часу поки їм вигідно.

Взагалі, тема євреї мала для Ніцше набагато більше значення, ніж у Гітлера. Створений ним образ єврея органічно пов'язаний з усім комплексом його філософських ідей. Першопричиною декадансу і руйнуючого нігілізму Ніцше бачив, не інакше як у християнстві. Тому відповідальність за появу християнства він поклав на єврейство і звинуватив їх у тому, що саме вони створили рабську мораль і породили Христа.

Надалі, коли німецькі євреї особливо успішно проявили себе в культурі, науці та промисловості, Ніцше говорив про євреїв як про творців етики і моралі, адже стійкі моральні принципи допомогли євреям вижити. Але цією тезою євреї не підносяться в очах Ніцше. Але вже в «Антихристі» помічаємо, що євреї – це самий чудовий народ світової історії, бо вони, поставлені перед питанням: бути чи не бути [3, с. 30-35].

Уся книга «Mein Kampf» просякнута думкою, що євреї це найнижча раса, що вони не заслуговують права на існування і тому її потрібно знищити.

Книга містить велику кількість расистських та антисемітських заяв, що до різних рас та народів.

Адольф Гітлер після пояснення «його» теорії ідеального світу, пропонує цілу низку заходів, що повинні були змінити застарілі порядки та встановити нові. Спочатку він вважав, потрібно з усіх рас відібрати найкращу, найздоровішу та найсильнішу. Наступним етапом було «диференціація за розумовими здібностями» [1, с. 384].

Далі усі повинні віддати владу людям із природними даними до влади (за цими словами він вважав, що влада в Німеччині мала перейти йому. В одному з інтерв'ю він заявив, що не просто політичний геній, але й загалом геній у всьому). На перший план у його новій державі мала займати особистість, наводячи приклади тогочасної марксистської системи. «Нації повинні прийняти рішення. Або вони хочуть більшість, або мозок. Обоє ніколи не сумісні.

До цих пір, мозок завжди створював велич на цій землі, і що було створено, знову буде знищено за рахунок більшості голосів» [2, с. 16].

Існування військової підтримки не заперечувалося, а навпаки заохочувалося. Але завжди на перший план має вийти расова сила і захист цієї сили від різних ворогів. «Демократія, міжнародний образ думок, як смертельний ворог раси», «кровозмішення і приниження раси – це ті наслідки, які, правда, на початку, не рідко з'являються через так назване захоплення іноземними речами, які насправді є недооцінкою своїх власних культурних цінностей, на відміну від чужих народів» і тому усі ці перепони мають зникнути назавжди [2, с. 12-14].

Отже, філософія Фрідріха Ніцше мала дуже великий вплив на формування і становлення ідеології практично всіх фашистських і вкрай правих партій, рухів та організацій у світі (зокрема на німецький фашизм). Більшість теоретиків фашизму дуже добре знали роботи Ніцше і часто використовували його філософські ідеї за основу при розробці націоналістичного світогляду, в жорсткій пропаганді та активній агітації. Яскравим зразком помилкового трактування філософа є книга Адольфа Гітлера «Mein Kampf».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

Отже, Фрідріх Ніцше основними критеріями досягнення надлюдини вважає саморозвиток, змінення застарілої моралі, відчуження від маси, піднесення особистості, як найбільшого дару надлюдини. Вона має відректися від усіх вірочень та стати вільною у всіх можливих проявах і лише після таких змін є можливість виникнення надлюдини. Після смерті видатного філософа усі його твори, якими опікувалася його сестра Елізабет Ферстер – Ніцше були передруковані та перекручені на її манеру, що спричинило стільки помилок навколо образу «надлюдини». Одним із найяскравіших прикладів неправильного трактування слів філософа є книга Адольфа Гітлера «Mein Kampf», що стала ідеологічною основою німецького націонал-соціалізму. У цій праці фюрер трактує і поширює велику кількість слів Ніцше, створюючи на їхній основі агресивну, тоталітарну, жорстоку расистську ідеологію. За якою в подальшому він прагне створити нову державу з «чистою» расою.

Вивчивши цю проблему, та зіставивши велику кількість фактів можна сказати, що Ніцше не має прямого відношення до того, що проголосили нацисти, посилаючись на його думки. Ніцше говорив у своїх останніх роботах про те, які катаклізми чекають людей в наступаючому столітті. Він передбачав виникнення тоталітарних систем, однак, не попереджав про них. Хоча це і не говорить про те, що Ніцше радів би виникненню фашистської диктатури. Швидше за все, він би не зміг жити, оточений стількома заборонами, як писав він сам про тоталітарні системи у праці.

Він любив свободу і не любив новітніх систем влади, антисемітів, які нині закочують очі на арийський лад і намагаються шляхом нестерпно нахабного зловживання дешевим агітаційним засобами змусити людей підкорятися собі.

Зрозуміло, існує відповідальність мислителів за свої ідеї. Як казав сам Ніцше, він не ламає голову над тим, чи правильні його думки, його турбує лише одне, як вони впливають на життя. А одним із таких впливів в результаті неправильного їх трактування А. Гітлером стала Друга Світова війна, масові репресії, катування та знищення в гетто єврейської, української, білоруської рас.

Список літератури:

1. Гітлер А. Майн Кампф / А. Гітлер // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://911-truth.net/Adolf_Hitler_Mein_Kampf_Russian_translation.pdf – 602 с.
2. Гітлер А. Цвайтес бух / А. Гітлер // – Німеччина. – 1961. – 228 с.
3. Бернадинер Б. Философия Ницше и фашизм / Б. Бернадинер. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 142 с.
4. Гейликман Т. Ницше и еврейство [Текст] / Т. Глейкман // Книжки Восхода. – 1903. – № 8. – С. 29-38.
5. Гордон Ч. Арийці. засновники європейської цивілізації // Чайлд Гордон // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://profilib.com/chtenie/25007/gordon-chayld-ariytsy-osnovateli-evropeyskoy-tsivilizatsii.php> – 270 с.
6. Ніцше Ф. Так казав Заратустра: Жадання влади: Пер. з нім. / Ф. Ніцше. – Київ: Основи: Дніпро, 1993. – 415 с.
7. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: Прелюдия к философии будущего / пер. с нем. / Ф. Ницше. – СПб.: Азбука-классика, 2007. – 240 с.

Гришко В.И.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Романюк И.И.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

ОСОБЕННОСТИ ВИДОИЗМЕНЕНИЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ Ф. НИЦШЕ О «СВЕРХЧЕЛОВЕКЕ» В УСЛОВИЯХ РОСТА ИДЕЙ НАЦИОНАЛИЗМА В ГЕРМАНИИ В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА

Аннотация

В статье исследованы философские идеи, взгляды и толкования Ф. Ницше относительно «сверхчеловека», что стало основой создания жестокой, пропагандистской идеологии А. Гитлера. Доказано, что философские идеи Ф. Ницше, искаженные до неузнаваемости, действительно легли в основу нацистской идеологии и стали фундаментом создания А. Гитлером собственного культа личности. Прослежен процесс преобразования А. Гитлера в диктатора. Проанализированы место и идеи «сверхчеловека» Ф. Ницше в работе А. Гитлера «Mein Kampf». Выяснено, что неправильная трактовка идеи «сверхчеловека» Ф. Ницше повлекла большой диссонанс с «сверхчеловеком фюрера», что и стало причиной ряда кровопролитных лет войны.

Ключевые слова: Ф. Ницше, А. Гитлер, «сверхчеловек», идеология, «Mein Kampf», фюрер.

Grishko V.I.

National University of Water and Environmental Engineering

Romanyuk I.I.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

FEATURES MODIFICATION OF ANTHROPOLOGICAL STUDIES OF F. NIETZSCHE'S «SUPERMAN» IN TERMS OF GROWTH IDEAS NATIONALISM IN GERMANY IN THE 30-IES XX CENTURY

Summary

In the article the philosophical ideas, views and interpretations of Nietzsche on the «superman», which was the basis for creating a brutal propaganda ideology of Adolf Hitler. It is proved that the philosophical ideas of Nietzsche, distorted beyond recognition, really formed the basis of Nazi ideology, and became the foundation of the creation of A. Hitler's own personality cult. Traced the process of transformation into a dictator Adolf Hitler. Analyzes the place of the idea of «Superman» Nietzsche in the work of A. Hitler's «Mein Kampf». It was found that an incorrect interpretation of the idea of the «superman» Nietzsche has caused great discord with the «Superman of the Fuhrer», which was the reason for a number of years of bloody war.

Keywords: Nietzsche, A. Hitler, «Superman», an ideology, «Mein Kampf», the Fuhrer.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Давидович С.Н.

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена проблемі реформування системи місцевого самоврядування в Україні до сталих традицій демократичного управління зокрема європейського типу самоврядування. Особлива увага приділяється принципам субсидіарності та децентралізації, які виявили свою ефективність у країнах Євросоюзу. В статті розглядається проблема розмежування функцій та повноважень органів місцевого самоврядування та державних органів виконавчої влади. Також наголошується на основних завданнях реформи. Визначаються основні напрямки по-етапного реформування місцевого самоврядування.

Ключові слова: реформування, місцеве самоврядування, європейська інтеграція, система, держава, управління, повноваження, послуги.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що в Україні назріла реформа органів виконавчої влади та реформа місцевого самоврядування, що передбачає більш якісне, ефективне функціонування органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання становлення місцевого самоврядування в Україні розглядається в працях відомих вчених: В. Погорілка, М. Пухтинського, А. Ткачука [2, 3, 5], ідея необхідності розмежування функцій та повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування досліджується в роботах В. Копейчикова, М. Баймуратова, В. Чиркіна, В. Борденюка, А. Черкасова, В. Гізеуса, О. Карлова, І. Дробуш, Дж. Локка, К. Соляника, В. Погорілка [1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15]. Також поданий аналіз відповідних положень Конституції України, Закону України «Про місцеві державні адміністрації».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одними з ключових питань, які стоять сьогодні перед українським суспільством є питання пошуку оптимального варіанту розвитку інститутів місцевого самоврядування, питання співвідношення функцій та розмежування повноважень між органами держави та органами місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування як засада конституційного ладу є одним з найважливіших принципів організації і функціонування влади в суспільстві і є необхідним атрибутом будь-якого демократичного ладу [1, с. 259].

Формулювання цілей статті. досліджуваної теми: в статті досліджено праці представників світової та української суспільно-політичної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток місцевого самоврядування в сучасній Україні відбувається за складних умов. Україна пережила чотири реформи у цій сфері:

1) запровадження у районах і областях, містах: Києві і Севастополі, у районах цих міст місцевих державних адміністрацій на чолі з представниками Президента України;

2) ліквідація ЦИХ органів влади та відновленням виконавчих комітетів рад як органів місцевого самоврядування;

3) ліквідація виконавчих комітетів та відновлення місцевих державних адміністрацій на чолі

з головами відповідних районних, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних у містах рад (голови адміністрацій одночасно були і головами рад);

4) утворення, відповідно до Конституції України, виконавчих комітетів місцевих рад на рівні сіл, селищ, міст та функціонуванням місцевих державних адміністрацій на рівні районів, областей, міст Києва та Севастополя [2, с. 102].

Місцеве самоврядування в Україні було закріплене на конституційному рівні з прийняттям Конституції 28.06.1996 р. Саме тоді було в загальних рисах завершено пошук базових принципів організації місцевого самоврядування в Україні. Проте конституційне закріплення відповідних принципів не зняло з порядку денного пошук варіантів розвитку інститутів місцевого самоврядування в нашій державі.

Обрана модель місцевого самоврядування найбільш за своєю суттю до французької моделі місцевого самоврядування, хоча і передбачає тільки два рівні місцевого самоврядування:

– базовий (села, селища, міста), на якому державних адміністрацій немає, натомість функціонують виконавчі органи місцевих рад та сільські, селищні, міські голови;

– асоційований (райони, області, міста Київ і Севастополь), де функціонують місцеві державні адміністрації, які перебрали на себе велику кількість повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування.

Підпорядкованості органів місцевого самоврядування органам місцевого самоврядування вищого територіального рівня не існує, так само як і підпорядкованості органам державної влади, сфера контролю яких за дальністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування помітно звужена.

Водночас українська модель враховує досвід російського та польського місцевого самоврядування. Здійснення реформи місцевого самоврядування в Україні відбувається паралельно з аналогічними процесами у Польщі та Росії.

Як і в цих країнах, найбільше проблем виникає з фінансово-матеріальним забезпеченням місцевого самоврядування, відставанням реформи податкової та бюджетної систем, нерозмежуванням об'єктів державної та комунальної власності, нечіткістю існуючої моделі делегування повноважень на місцевому рівні. Все це об'єктивно ускладнює реалізацію всього комп-

лексу функцій місцевого самоврядування та його функціонування у оптимальному режимі. Слушною з цього приводу є думка М. Пухтинського що «епоха романтизму, коли багато хто вірив у абсолютну незалежність місцевого самоврядування в Україні, закінчилася ще на першому етапі державотворення».

У результаті реформування державної влади на місцевому рівні діють дві різні за своєю природою системи органів. Це – система органів місцевого самоврядування, які є органами територіальних громад і представляють їх інтереси, та система органів державної виконавчої влади, що забезпечує державне управління на місцях. Вони різні за юридичною природою, насамперед за функціями і повноваженнями системи владних органів. Місцеве самоврядування, його органи, згідно з Конституцією України, не входять до механізму державної влади, хоч це не означає його повної автономності в державі. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний, проявляється у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування і державна влада мають єдине джерело – народ, по друге, органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади. Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади [4, с. 421].

Закон України «Про місцеве самоврядування» визначає систему і гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правовий статус і відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Але, на жаль, в законі не вирішується питання щодо розмежування функцій і повноважень місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевих рад. Це є певним недоліком, який стає на заваді подальшому розвитку інституту місцевого самоврядування. Питання щодо розмежування функцій місцевих держадміністрацій і органів місцевого самоврядування виникають тому, що нерідко між цими суб'єктами виникають конфліктні ситуації саме через різне розуміння меж здійснення ними їх функцій та повноважень. Причиною цього є те, що в законодавстві України залишається ще один «рудимент радянського типу влади – повна тотожність функцій і повноважень органів різного рівня» [5, с. 268].

Наука про місцеве самоврядування починалася від спроби відповісти на запитання: чи здійснюють територіальний колектив та його органи окрему, відмінну від державної владу, чи вони міцно вмонтовані в державний механізм та виконують функції органів держави. Оскільки відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу виконавчу та судову, то виходячи з цього постає закономірне питання: яку ж саме владу здійснюють органи місцевого самоврядування? Так як, з формальної точки зору, останні взагалі не віднесені до жодної із названих вище влад, то з цих позицій можна констатувати, що в Конституції закладене певне протиріччя. З од-

ного боку, вони здійснюють одну й ту ж саму владу, що й органи державної влади, джерелом якої є весь народ, а з іншого боку – їм (органам місцевого самоврядування) не знайшлося місця в тріаді розподілених влад [6, с. 14].

Важливе теоретичне та практичне значення має визначення співвідношення понять «місцеве самоврядування» та «місцеве управління». З цього питання в літературі висловлюються різні погляди. Більшість вчених протиставляють місцеве самоврядування і місцеве управління. Так, якщо під місцевим самоврядуванням розуміють діяльність територіальної громади та її виборних органів в управлінні її справами, то місцеве управління розглядають як управлінську діяльність в адміністративно-територіальній одиниці, яка здійснюється через адміністрацію, що призначається центральними або іншими вищими органами державної влади [7, с. 332], тобто пряме державне управління на місцях.

Водночас висловлюється думка щодо недоцільності протиставлення цих двох понять. Місцеве управління пропонується розглядати як складний механізм, що може включати в себе як місцеву державну адміністрацію, так і органи місцевого самоврядування, виступаючи при цьому складовою частиною державного механізму [8, с. 16].

Управління насамперед передбачає вплив на поведінку людей, підкорення волі одних волі інших для одержання певних результатів, наявність особливого механізму його реалізації. Управління як організаційна діяльність – це процес реалізації, функціонування влади. В свою чергу, влада – це не просто засіб управління, а його необхідна умова. Без влади немає управління. Тому, в такому випадку, необхідно говорити і про місцеву (муніципальну) владу. Такої ж позиції дотримується М. Баймуратов, на його думку, функції територіальних громад хоч певною мірою й аналогічні функціям держави, проте «зумовлені цілями і завданнями муніципальної демократії та спрямовані на вирішення питань місцевого значення» [2, с. 130].

Муніципальна влада є найбільш близькою до громадян і зайнята в першу чергу вирішенням повсякденних, невідкладних проблем. Вона прямо зацікавлена в сильній у правовому відношенні державній владі яка спроможна забезпечити більш високі соціальні стандарти життя громадян і припиняти свавілля регіональної влади. Місцеве самоврядування є нічим іншим, як проявом реалізації принципу децентралізації державної влади на рівень територіальних громад та обраних ними у демократичний спосіб органів. На відміну від принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, який передбачає розподіл функцій та повноважень по здійсненню єдиної державної влади насамперед між вищими державними органами по «горизонталі», принцип децентралізації відображає розподіл функцій та повноважень по її здійсненню між центральними та місцевими органами публічної влади по вертикалі. При цьому за децентралізації природа влади, що делегується на рівень відповідних територіальних спільнот, не змінюється.

Органи місцевого самоврядування намагаються активно впливати на муніципальну політику держави, захищаючи інтереси територіальних

громад. Для цього вони використовують організації своїх прихильників: Асоціацію міст України, Асоціацію шахтарських міст та інші організації, зв'язки народних депутатів з виборчими округами. Різні політичні партії пропонують свої варіанти муніципальної політики, які є інколи діаметрально протилежними. Україна переживає період, коли формування та реалізація муніципальної політики здійснюється на багатопартійній основі, а головні її пріоритети визначає адміністративний апарат. «Щоб користуватися довір'ям, – пише німецький вчений В. Гізеус, – комунальна політика має ставити собі нові завдання і визначати сферу дій. Саме під час змін нам потрібна політика, позначена громадянським діалогом» [9, с. 13]. Виходячи із суті відповідних положень Конституції України, місцеве самоврядування є насамперед формою залучення громадян України до управління державними справами шляхом самостійного вирішення питань місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Виходячи з цього, до основних функцій місцевого самоврядування можна віднести: забезпечення права громадян на участь в управлінні державними справами на рівні територіальних громад сіл, селищ та міст; надання громадянам управлінських, соціальних та інших послуг; встановлення, збір податків та ін.

Необхідно враховувати ще ряд обставин: місцеві справи вирішуються самостійно, однак у руслі єдиної державної політики; рішення органів самоврядування обов'язкові для виконання на їх території всіма, кому вони адресовані; органи самоврядування можуть наділятися окремими державними повноваженнями; в них є відповідний комплекс повноважень державно-владного характеру, без якого неможливе управління; але вони не можуть самостійно визначати коло своїх повноважень, на відміну від держави, оскільки місцеве співтовариство не наділене суверенітетом. Дані органи не мають законодавчої влади. Відсутність права видавати закони з тих чи інших питань для даної місцевості, замінюючи закони загальні, є достатньо важливим критерієм, що відрізняє місцеве самоврядування [10, с. 29.] Органи самоврядування наділені нормотворчою функцією, видають нормативні акти, але вони не мають сили законів, за своєю природою є підзаконними та локальними.

Для обґрунтування недержавного характеру органів місцевого самоврядування наводяться такі аргументи: в їх системі відсутня чітка ієрархія; вони діють не від імені держави; питання місцевого значення вирішують з врахуванням особливостей розвитку своєї території; їх матеріально-фінансову базу становлять муніципальна власність і місцевий бюджет; вони мають тісний зв'язок з населенням, ніж державні органи; менший обсяг політичних функцій та ін. Зокрема І. Дробуш досліджуючи функції місцевого самоврядування доходить висновку що «оскільки місцеве самоврядування є суспільною, громадянською інституцією, то і функції його представницьких органів мають громадянський, а не державний характер» [11, с. 7], який визначається муніципальною природою питань місцевого значення [11, с. 9].

На основі цього можна зробити висновок, що муніципальна влада є різновидом не лише соціальної, але й публічної влади, діє в межах територіальної громади, реалізується від її імені органами самоврядування і заснована на нормах права. Громада, як типова самоврядна одиниця, що виконує різні соціальні функції і відіграє важливу роль в ефективній роботі державного механізму, посідає провідне місце в організації європейського самоврядування. Аналіз природи місцевої влади дозволяє зробити висновок, що в ній одночасно поєднуються громадський та державний аспекти. Сказане підтверджує той факт, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють одну й ту ж саму владу, джерелом якої відповідно до ст. 5 Конституції України є народ, а не його частина у вигляді територіальної громади.

При всіх індивідуальних особливостях, притаманних місцевому самоврядуванню в різних державах, можна відмітити і деякі безспірні суттєві ознаки, які йому властиві і відрізняють його від центральної виконавчої влади. Головна різниця в характері влади. Центральна виконавча влада є владою суверенною, верховною, що може сама по собі реформуватись; а органи місцевого самоврядування – влада підзаконна, що діє в порядку та в межах, вказаних верховною владою. Хоч стосовно місцевих державних адміністрацій законодавство допускає певний зворотній вплив органів місцевого самоврядування зокрема, закріплена процедура висловлення недовіри голові місцевої державної адміністрації, відповідною територіальною радою, крім того, в ст. 1 закону України «Про місцеві державні адміністрації» вказується: «місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою» [12, с. 7].

Отже, держава є основним, але не єдиним засобом реалізації політичної влади.

На думку Дж. Локка, держава має отримати рівно стільки влади, скільки необхідно і достатньо, щоб досягти головної мети політичного співтовариства: збереження та реалізації громадських інтересів людей на життя, здоров'я, свободу володіння власністю [13, с. 28].

Суспільство, в рамках якого функціонує держава, бере участь у розробленні та прийнятті державних рішень шляхом створення органів самоврядування. Вони виконують подвійну функцію: сприяють визначенню інтересів населення адміністративної одиниці; сприяють реалізації права населення на самоврядування, тобто вирішення питань місцевого характеру. Між тим, як свідчить світовий досвід здійснення функцій виконавчої влади органами місцевого самоврядування в окремих країнах дорівнює 90% від усього обсягу діяльності [14, с. 914].

Особливості функцій цих органів обумовлені тими способами, за допомогою яких ці функції реалізуються, тобто специфікою діяльності суб'єктів, на які покладено їх здійснення. Так, реалізація функцій держави здійснюється через спеціальний апарат органів державної влади і управління, які мають певний порядок формування, організації та діяльності. Більшість функцій органів місцево-

го самоврядування мають недержавну природу, оскільки дані органи утворені територіальними громадами, є максимально наближеними до них та несуть відповідальність перед ними. Крім того, першочерговим завданням законодавця є вирішення питань щодо форм власності, а саме: органи державної виконавчої влади мають володіти, користуватись та розпоряджатись майном, яке є державною власністю, а органи самоврядування повинні мати всі права щодо комунальної.

На думку В. Погорілка, формально розширення повноважень органів місцевого самоврядування є позитивним явищем, оскільки є звільненням місцевих органів державної виконавчої влади від здійснення не властивих їм функцій і повноважень, а саме від вирішення питань місцевого значення. Фактично ж реформа місцевого самоврядування полягає в поверненні органам місцевого самоврядування природних прав [15, с. 23].

Висновки з даного дослідження. Отже, розмежування функцій органів місцевого самовря-

дування та державної виконавчої влади є важливою теоретичною та практичною проблемою під час проведення в життя адміністративної та муніципальної реформ, здійснення нової регіональної політики. В процесі адміністративної реформи уряд, центральні органи виконавчої влади мають звільнитись від виконання невластивих їм функцій шляхом децентралізації державного управління, деконцентрації управлінських повноважень, передачі, делегування відповідних функцій на рівні управління, наближені до населення. Має відбутись розмежування функцій і повноважень щодо надання державних і громадських послуг на державному, регіональному та місцевому рівнях. Що стосується місцевих органів виконавчої влади, то, на думку розробників засад адміністративної реформи та концептуальних положень регіональної політики, вони мають поступово трансформуватись з органів державного господарського управління в органи, в яких головними будуть контрольно-наглядові функції.

Список літератури:

1. Копейчиков В. В. Конституційне право України. – К: Атіка, 2000. – С. 259.
2. Муніципальне право України. Підручник / В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицький М. О. Баймуратов. – К. Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
3. Пухтинський М. У пошуках конструктивного прагматизму / Урядовий кур'єр. – 2000. – 12 липня.
4. Чиркин В. В. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М. изд. Зерцало, 1998. – С. 421.
5. Ткачук А. Довга дорога до місцевого самоврядування / Становлення і владних структур в Україні (1991-1996 рр.) – К. День, 1997. – С. 117-139.
6. Борденюк В. Місце самоврядування в механізмі держави: конституційно-правовий аспект / Право України. – 2003. – № 4.
7. Чиркин В. В. Основы сравнительного государственного управления. – М. Артикул, 1997. – С. 332.
8. Черкасов А. И. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М. – 1988. – С. 16-18.
9. Гизевус В. Политика местного самоуправления в ФРГ. – К. – 1995. – С. 13.
10. Карлов О. О. Формування інституту місцевого самоврядування. – К. 1999. – С. 29.
11. Дробуш І. В. Функції представницьких органів місцевого самоврядування в Україні. – К., 2002. – 16 с.
12. Про місцеві державні адміністрації: Закон України // Голос України. – 1999. – 12 трав. – С. 7-9.
13. Історія розвитку політичної думки. – К, 1996 р. – С. 173.
14. Соляник К. Є. Організація та діяльність виконавчих органів місцевих рад в Україні. Автореферат дис. канд. юрид. наук – Харків, 2003. – С. 914.
15. Погорілка В. Думка експертів. – К – Віче, 2005. – № 10.
16. Пітнік М. Україна: курс на децентралізацію / М. Пітнік // Місьцеве самоврядування. – 2015. – № 12. – С. 4-7.
17. Письменний І. В., Прокопенко Л. П. Ретроспектива адміністративно-територіальних реформ в Україні в контексті суспільної самоорганізації // Аспекти публ. укр. – 2015. – № 5-6(19-20). – 748 с.

Давыдович С.Н.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РЕФОРМИРОВАНИЮ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящается проблеме реформирования системы местного самоуправления в Украине к постоянным мировым традициям демократического управления, в частности европейскому типу самоуправления. Особое внимание уделяется принципам субсидиарности и децентрализации, которые проявили свою эффективность в странах Евросоюза. В статье рассматривается проблема разграничения функций и полномочий органов местного самоуправления и государственных органов исполнительной власти. Также указываются основные задачи реформы. Определяются основные направления поэтапного реформирования местного самоуправления.

Ключевые слова: реформирование, местное самоуправление, европейская интеграция, система, государство, управление, полномочия, услуги.

Davydovych S.N.

National University of Water and Environmental Engineering

MODERN APPROACHES TO LOCAL GOVERNMENT REFORM IN UKRAINE

Summary

In the article the author focuses on the issue of local governance system reformation in Ukraine, most reforms seen in the light of the world traditions of democratic governance, especially of the European type of local governance. Special attention is given to the principles of subsidiarity and decentralization that proved effective in the EU countries. In this article we examined the problem of correlation between functions and authorities of bodies of local self – government and bodies of executive power. It is also noted on the key tasks of the reform. Main directions of on-stage of local government reform.

Keywords: reforming, local government, European integration, system, state, management, authorities, services.

УДК 354.43

СУДОВА БАЛІСТИКА: КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДІВ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА ОГЛЯД ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Давидюк П.П.

Національний університет водного господарства та природокористування

Гоменюк І.М.

Рівненський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України

Богущ Р.Ю.

Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті викладено комплексний розгляд питання класифікації та слідів вогнепальної зброї. Здійснено огляд вогнепальної зброї. Визначено організаційні та практичні основи судової балістики. Також описані основні підходи щодо класифікації та слідів вогнепальної зброї. Розглянуто які завдання вирішує судово-балістичної експертизи.

Ключові слова: судова балістика, вогнепальна зброя, сліди вогнепальної зброї, зброя, гільзи, кулі, боеприпаси.

Постановка проблеми. Дедалі більше злочинів вчиняються із використанням вогнепальної зброї. Це пов'язано, перш за все, з тим, що де в чому ринок вогнепальної зброї став ліберальнішим, а також появилось більше можливостей для одержання зброї незаконним шляхом. Як правило, чинити злочини за допомогою вогнепальної зброї є більш привабливим для злочинців. Зброя використовується для полегшення вчинення злочинних дій. Суспільна небезпечність злочинів, вчинених із використанням вогнепальної зброї, дуже велика, оскільки ставить під загрозу життя і здоров'я однієї чи кількох осіб. Розвиток судової балістики як галузі науки дає шанс використовувати нові знання у процесі проведення судово-балістичної експертизи і розслідуванні злочинів. З цього виникає необхідність розвивати судову балістику, що приведе до швидкої і точної класифікації вогнепальної зброї.

Аналіз останніх досліджень. Важливий внесок у розвиток судової балістики зробили В.Л. Черваков, С.Д. Кустанович, Б.О. Комаринець, Ю.М. Кубицький та ін. Вони розкривають її зміст як вивчення закономірностей пострілу та дії зброї і розроблення на цій основі науково-технічних методів і засобів виявлення, фіксації

та дослідження вогнепальної зброї, боеприпасів до неї, стріляних куль, гільз, слідів пострілу та явищ, що супроводжують постріл, з ціллю розслідування та попередження злочинів.

Метою статті є аналіз криміналістичних досліджень слідів пострілу, процедури проведення судово-балістичної експертизи і особливостей огляду зброї та інших об'єктів судової балістики, що мають вагомість для розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу. Судово-балістична експертиза вирішує класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні завдання.

Важким дослідженням є ідентифікація вогнепальної зброї за стріляними кулями і гільзами. Порівняльне дослідження слідів на кулі, що були виявлені на місці події, та слідів на кулі, які одержані експериментальним шляхом, провадиться шляхом співставлення за допомогою порівняльного мікроскопа та за збільшеними фотознімками.

Судова балістика вивчає ознаки вогнепальної зброї та боеприпасів, закономірності виникнення слідів їх застосування, розробляє засоби та методи збирання й дослідження таких слідів. У судовій балістиці досліджується вогнепальна зброя і наслідки використання її зі злочинною ціллю. Дослідження зброї дає можливість винес-

сти обґрунтовані версії, виявити істотні обставини у справі, встановити винувату особу.

Речовими доказами при використуванні вогнепальної зброї можуть бути зброя та її частини, патрони, гільзи, кулі, картечі, дріб, незгорілі порошинки, пижі, пристрої, пристосування і матеріали, що застосовувалися при кустарному виготовленні зброї та боєприпасів.

До завдань судової балістики можна віднести: визначення властивостей вогнепальної зброї та боєприпасів; ідентифікація зброї та боєприпасів; визначення групової належності зброї та боєприпасів або їх частин; встановлення окремих обставин застосування вогнепальної зброї.

Об'єктами судово-балістичного дослідження є: ручна вогнепальна зброя; окремі елементи та приналежності зброї; боєприпаси; сліди пострілу; засоби та інструменти, що використовувались для спорядження патронів або виробництва снарядів.

Ручна вогнепальна зброя може бути класифікована за різноманітними підставами. За своїм призначенням зброя поділяється на бойову, спортивну і мисливську.

Бойова зброя призначена для вирішення бойових завдань:

а) короткоствольна (довжина ствола до 200 мм – пістолети і револьвери);

б) середньоствольна (довжина ствола від 200 до 400 мм – пістолети-кулемети, автомати, карабіни);

в) довгоствольна (довжина ствола більше 400 мм – гвинтівки, ручні кулемети) [4, с. 105].

Мисливська зброя призначена для мисливських цілей і використовуються для цього: рушниці різних систем, мисливські карабіни, а спортивна зброя призначена для занять спортом і до даної зброї можна віднести: спортивні пістолети, малокаліберні гвинтівки.

За будовою каналу ствола зброя поділяється на нарізну, гладкоствольну чи комбіновану. У більшості моделей вітчизняної нарізної зброї є чотири нарізи. Наріз служить для надання кулі обертального руху. Для покращення бойових властивостей дульна частина ствола в декотрих видах зброї має звуження («чок»), а інколи ще й нарізи («парадокс»).

Вогнепальна зброя розрізняється за внутрішнім діаметром ствола – калібром. У нарізній зброї калібр вимірюється у міліметрах та відображає відстань між протилежними полями нарізів. Найчастіше бойова зброя має такі калібри: 6,35; 7,62; 7,65; 8; 9; 11,45 мм, а спортивна – 5,6 мм. У США та Великобританії калібр визначається в дюймах та лініях (1 дюйм дорівнює 25,4 мм, 1 лінія – 2,54 мм).

Кількістю круглих куль, які можуть бути зроблені з англійського фунта свинцю (453,592 г) визначає калібр гладкоствольної зброї. Мисливські рушниці мають калібри 12, що відповідає діаметру 18,2 мм; 16, що відповідає діаметру 16,80 мм; 20, що відповідає діаметру 15,70 мм. Калібр зброї наносять на ділянку казенної частини ствола і на динце гільзи [3, с. 47].

За будовою ударно-спускового механізму зброї розрізняють: 1) неавтоматичну зброю; 2) автоматичну самозарядну; 3) автоматичну самостріляючу.

За способом виготовлення зброя буває заводська, кустарна, саморобна. Вогнепальна зброя яка використовується зі злочинною ціллю, за способом виготовлення поділяється на перероблену заводську і атипову. Перероблена зброя виготовляється злочинцями зі стандартної зброї до якої вносяться конструктивні зміни, а саме: укорочування ствола, відсторонення приклада. Атипова зброя може бути виготовлена як таємна зброя, наприклад стріляючі авторучки, парасольки, трости, стволи; зброя, що вмонтована в підбор черевики та ін.

За функціональним призначенням розрізняють зброю просту, яка виконує функції одного виду зброї, та комбіновану, що виконує функції двох і більше різних видів зброї.

Мисливська зброя буває одноствольна і багатоствольна; зброя, що має горизонтальне та вертикальне розміщення стволів [5, с. 297].

Патрон – це сполучення необхідних для пострілу компонентів (порох, куля або дріб) в оболонці. Патрони поділяються на унітарні і патрони окремого запалювання. Стрільба з сучасної зброї відбувається унітарним патроном, котрий складається з гільзи з зарядом пороху, кулю або дробом і капсулем, а мисливський патрон має пиж та прокладки. Унітарний патрон притаманний для вогнепальної казнозарядної зброї. За принципом устрою капсуля унітарні патрони поділяються на патрони лефорше, голчасті, бічного вогню і центрального бою.

Гільза – це тонкостінна стаканоподібна ємкість для порохового заряду, капсуля, кулі або снаряда, у дробовому патроні – дробу і пижив. Складається з денця, корпусу і дульця, в якому закріплюється куля. У гільзі дробового патрона дульце відсутнє. Гільза виготовляється з металу або картону.

Стрільба з нарізної зброї провадиться кулями, а з гладкоствольної – дробом, спеціальними кулями, картечю.

Куля – це металеве тіло, різне за формою, для стрільби з вогнепальної зброї. Кулі в нарізній зброї бувають оболончасті, напівоболончасті і безоболончасті. У бойовій зброї використовуються кулі особливого призначення: важкі, траєкуючі, запалювальні, бронебійні, розривні та ін. Розрізняють також кулю зі зміщеним центром ваги – куля, осереддя якої розташоване таким чином, що в момент удару вона змінює траєкторію польоту.

Кулі до гладкоствольних мисливських рушниць за формою є: стрілочні, круглі, турбінні та комбіновані.

Дріб – це свинцеві кульки, рідше шматочки свинцю, що призначені для пострілу з дробової зброї, дріб має діаметру 1,5-5 мм. Дріб, що має діаметр більше ніж 5 мм, називається картечю.

Порох – це вибухова речовина, яка застосовується у зарядах вогнепальної зброї. Поділяється на димний, при його згорянні виділяється дим і бездимний, згорає без виділення диму. Компонентами димного пороху є калієва селітра, сірка і деревне вугілля. Бездимний порох складається з піроксиліну (наприклад, порох Лишева – це бездимний порох колоїдного типу, який створений із нітроклітковини). За формою димний порох має вид маленьких порошинок різноманітної конфігу-

рації, бездимний порох за формою має вид платівки або циліндриків однакових розмірів [8, с. 75].

У патронах для гладкоствольних мисливських рушниць використовуються пижі та прокладки. Пижі – це шматок волоку або інакшого щільного матеріалу, який відокремлює у заряді порох від кулі чи дробу. Пижі бувають основні та додаткові. За матеріалом пижі поділяються на войлочні, картонні, деревноволокнисті та ін. Прокладки призначені для пом'якшення поштовху порохом газів і запобігання деформації заряду.

При пострілі з вогнепальної зброї відбувається взаємодія порохового заряду, снаряда (кулі, дробу) і перепони, в наслідок чого формуються зміни, які називаються слідами пострілу або слідами застосування зброї. До цих слідів відносяться: сліди-ушкодження від снаряда на ураженому об'єкті; стріляні снаряди, гільзи, пижі; частки речовин, що виникають при згорянні пороху, які викидаються з каналу ствола; сліди, що формуються на стріляних кулях і гільзах; відкладення кіптяви пострілу на тілі (найчастіше на руці) особи, що стріляла.

У вигляді кіптяви залишаються у каналі ствола зброї, на кулях, пижах, картонних прокладках, на паску обтирання та перепоні сліди згорання заряду.

Залежно від конструкції зброї утворюються на кулях, дробі і гільзах сліди частин зброї.

На гільзах, відстріляних з автоматичної зброї, сліди утворюються: на капсулі – слід від бійки ударника у вигляді вм'ятин і сліди переднього зрізу затвора – борозенки і валика; на дінці гільзи – слід відбивача; на ребрі та дні кільцевого паза – сліди від зачіпки викидача. На корпусі гільзи можуть відбитися сліди патронника у вигляді повздовжніх трас і дрібні вм'ятини від країв кожуха затвора.

На кулі (при пострілі з нарізної зброї) утворюються сліди від стінок каналу ствола. Такі сліди складаються з дрібних валиків і борозенок. Кількість слідів (смути) та їх нахил щодо повздовжньої осі кулі відповідають кількості та напрямку нарізів каналу ствола [1, с. 108].

На перепонах від кулі та дробу виникають пробоїни, вм'ятини, тріщини, розриви, сліди кіптяви у вигляді пояса обтирання.

У пробоїні розрізняють вхідний і вихідний отвори. Вхідний кульовий отвір в еластичних перепонах має дещо менший діаметр, ніж діаметр кулі; у сухому дереві, листовому металі отвір близький до калібру кулі; в уламках твердих перепонах (скло, цеглина) отвір може бути навіть дещо більшим, ніж діаметр кулі; на тілі людини діаметр вхідного отвору, як правило, менший за діаметр кулі.

Ознаки вхідного отвору:

- дефект тканини – відсутність частин тканини;
- наявність навколо рани (на тілі людини) пояса осадження у вигляді кайми завширшки 1-3 мм червоно-бурого кольору;
- наявність пояса обтирання;
- наявність ознак пострілу з близької відстані або в упор (при пострілі в упор відбивається дуловий зріз зброї – штанцмарка).

Вихідний кульовий отвір має різні розміри й форму. Найчастіше краї вихідного отвору не-

рівні, вивернуті назовні, вихідний отвір, як правило, більший, ніж вхідний.

При пострілі можуть утворюватись сліди рикошету, які виникають при ударі кулі о перепону при малому куті зіткнення і результатом куля змінює свій напрямок руху.

Поясок обтирання – одна з важливих ознак кульового ушкодження; має вигляд темної смуги, розташованої по краю вхідного отвору. Поясок обтирання утворюється частинами речовин, які винесені кулею з каналу ствола, а також частинами матеріалу, з якого виготовлена куля.

Патрони, кулі, дріб, гільзи, картеч, прокладки, пижі підлягають виявленню, фіксації й дослідженню при огляді на місці події.

У протоколі огляду при описі гільзи вказують: місце виявлення, форму, маркувальні позначки, розміри, колір металу, наявність і форму слідів зброї. При описі кулі (дробу) у протоколі відзначається: розміри ушкодження кулі, вид перепони, наявність на кулі сторонніх речовин.

Під час пошуку гільз необхідно враховувати механізм викидування гільзи (бік викидування). При цьому ефективним буде застосування металошукача.

Дріб може бути виявлений у тілі (або в одязі) потерпілого та в інших об'єктах. Максимальна дальність польоту дробу 400 м (при діаметрі дробу 5 мм – дальність 500 м, картечі – дальність до 600 м) [2, с. 89].

Під час огляду вогнепальних пошкоджень фіксують: форму країв ушкодження та його розміри, взаємне розташування декількох пошкоджень, вид і властивості перепони, їх розміщення на перепоні.

При виявленні слідів кіптяви, незгорілих порошинок, частин змазки необхідно описати в протоколі: інтенсивність кожної зони, колір кіптяви чи порошинок, форму, кількість зон відкладення, їх віддаленість від пошкодження та ін.

Виявлена та досліджена на місці події вогнепальна зброя, сліди її дії та боєприпаси підлягають вилученню. Дані об'єкти належним чином пакуються та опечатуються печаткою слідчого.

Дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів пострілу здійснюється за допомогою судово-балістичної експертизи, яка є різновидом криміналістичної експертизи. До основних завдань експертизи відносяться встановлення виду, зразка (моделі) вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу, а також конкретного екземпляра зброї за стріляними кулями та гільзами, визначення можливості застосування для стрільби зброї та боєприпасів, встановлення однорідності патронів, куль, гільз, дробу, картечі, встановлення деяких обставин, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї [7, с. 352].

Судово-балістична експертиза вирішує класифікаційні, ідентифікаційні та діагностичні завдання, які можна класифікувати як такі типові питання:

- при дослідженні зброї: чи є дана зброя вогнепальною, а при позитивній відповіді – до якого виду, системи та моделі вона відноситься; чи міг відбутись постріл з даного екземпляра зброї без натискання на спусковий гачок за певних обставин; чи справна зброя та чи придатна вона для стрільби; який калібр даної вогнепальної зброї;

чи є представлена на дослідження деталь частинною даного екземпляра зброї; чи можливий постріл з даної зброї патронами певного калібру; чи здійснювалася стрільба з даної зброї після останньої чистки;

– при дослідженні боєприпасів: до якого виду й зразка відноситься поданий для дослідження патрон; чи справні дані патрони та чи придатні вони для стрільби; чи не відносяться представлені патрони до однієї партії випуску;

– при дослідженні стріляних куль, дробу, картечі, піжів: чи є представлені для дослідження куля і гільза частинами одного патрона; чи складала раніш представлені снаряди (дріб, картеч, кулі) єдину масу і чи не виготовлені вони в одних і тих самих виробничих умовах; чи не відстріляна куля з одного екземпляра зброї; до якого виду та зразка відноситься патрон, частиною якого є куля, виявлена на місці події; чи не відстріляна куля зі зброї невідповідного калібру; чи не слугував предмет, що підлягає дослідженню, саморобним піжем; з якого матеріалу виготовлений піж; зі зброї якого виду, системи, зразка відстріляна куля, виявлена на місці події; чи не відстріляна куля з представленої зброї; чи однорідні піжі представлені на дослідження;

– при дослідженні гільз: чи не викинуті представлені гільзи з одного екземпляра зброї; чи не є представлені куля та гільза частинами одного патрона; зі зброї якого виду, зразка викинута дана гільза; чи є гільза частиною патрона, що використовувався під час стрільби з даної зброї; які причини виникнення пошкоджень, що є на гільзі;

– при дослідженні слідів пострілу: чи є сліди пострілу з близької відстані на одязі потерпілого; чи є дане пошкодження вогнепальним; чим саме

утворене дане пошкодження (кулею, дробом, картеччю, осколками гранати); у котрому напрямку був здійснений постріл; яким є дане ушкодження – вхідним чи вихідним отвором [6, с. 187].

Найбільш складним дослідженням є ідентифікація вогнепальної зброї за стріляними кулями і гільзами. Порівняльне дослідження слідів на кулі (гільзі), виявлених на місці події, та слідів на кулі (гільзі), отриманих експериментальним шляхом, провадиться шляхом співставлення за допомогою порівняльного мікроскопа та за збільшеними фотознімками.

Висновок з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене, відзначаю, що судова балістика вивчає ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів, розробляє засоби і методи збирання й дослідження таких слідів.

У судовій балістиці досліджується вогнепальна зброя і наслідки застосування її зі злочинною ціллю. Дослідження зброї надає можливість висунути обґрунтовані версії, виявити суттєві обставини у справі, встановити вину в особу.

Дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів пострілу здійснюється за допомогою судово-балістичної експертизи, яка є різновидом криміналістичної експертизи. До основних завдань експертизи відносяться встановлення виду, зразка (моделі) вогнепальної зброї за стріляними кулями, слідами пострілу, гільзами, а також конкретного екземпляра зброї за стріляними кулями та гільзами, визначення можливості застосування для стрільби зброї та боєприпасів, встановлення однорідності патронів, куль, дробу, картечі, гільз, встановлення деяких обставин, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Список літератури:

1. Біленчук П. Д. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтєвський, П. Ю. Тимошенко. – К.: «Атіка», 2003. – 416 с.
3. Біленчука П. Д. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство. Підручник / за ред. проф. П. Д. Біленчука. – К.: Міжнародна агенція «Веєгопе», 2003. – 384 с.
4. Егорова А. Г. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза / Под ред. А. Г. Егорова. – Саратов, 2002. – 176 с.
5. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / І. І. Когутич. – К.: Атіка, 2008. – 888 с.
6. Коренев П. М. Сучасні проблеми української криміналістики / П. М. Коренев. – Х.: Консум, 2001. – 173 с.
7. Кофанов А. В. Криміналістичне дослідження гладкоствольної вогнепальної зброї. Монографія / А. В. Кофанов. – К.: Видавництво «КІЙ», 2005. – 192 с.
8. Шепітька В. Ю. Криміналістика / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

Давидюк П.П.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Гоменюк И.Н.

Ривненский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр
МВД Украины

Богущ Р.Ю.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

СУДЕБНАЯ БАЛИСТИКА: КЛАССИФИКАЦИЯ СЛЕДОВ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ И ОБЗОР ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ

Аннотация

В статье изложено комплексное рассмотрение вопросов классификации следов огнестрельного оружия. Осуществлен обзор огнестрельного оружия. Определены организационные и практические основы судебной баллистики. Также описаны основные подходы к классификации следов огнестрельного оружия. Рассмотрены задачи, которые решает судебно-баллистическая экспертиза.

Ключевые слова: судебная баллистика, огнестрельное оружие, следы огнестрельного оружия, гильзы, пули, боеприпасы.

Davudiyk P.P.

National University of Water and Environmental Management

Gomenyuk I.M.

Rivne Research Forensic Center MVS of Ukraine

Bogush R.Y.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Management

TRIALBALLISTICS: CLASSIFICATION SHOULD FIREARMS AND REVIEW OF FIREARMS

Summary

The article presents a comprehensive review of the classification and trace firearms. Done overview firearms. Determine dorganizational and practical bases of judicial ballistics. Also, describes the main approachesto classification and trace firearms. Considers that solvesthe problem offorensic ballistic examination.

Keywords: forensic ballistics, firearms, trace firearms, cartridges, bullet, sandammunition.

УДК 23.1448

ВИСУНЕННЯ І ПЕРЕВІРКА СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ ПРО ЦИФРОВЕ АЛІБІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО)

Давидюк П.П.

Національний університет водного господарства та природокористування

Кубай І.Ю.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

Стаття присвячена питанню перевірки версії про цифрове алібі – ситуації, коли підозрюваний (обвинувачений) заявляє, що у момент учинення злочину він виконував роботу з комп'ютером, який знаходився поза зоною місця його здійснення. Алібі є логічною системою, що складається з трьох елементів: час скоєння злочину, місце його здійснення і місце фактичного знаходження заявника алібі у момент скоєння злочину. Визначення категорій «цифрові» докази, ідеальні, матеріальні, візуальні сліди та їх практичне застосування при плануванні перевірки версії. Аналіз віртуальних слідів, що виникають в ході роботи з комп'ютером, мають найбільше значення при перевірці версій про цифрове алібі підозрюваного (обвинуваченого), оскільки вони, в силу своєї природи, мають жорстку прив'язку до часу їх виникнення. Дослідження комп'ютерної інформації як предмету перевірки в ході слідчих дій, та в подальшому як доказова інформація при судовому розгляді справи. Розгляд механізму здійснення фальсифікації цифрової інформації та його впливу на визначення достовірності алібі підозрюваного (обвинуваченого).

Ключові слова: цифрове алібі, слідча версія, момент здійснення злочину, персональний комп'ютер, цифрова інформація, фальсифікація, докази.

Постановка проблеми. З розвитком технологій в сучасному житті люди дедалі більше взаємодіють з електронними системами (працюють з персональним комп'ютером, користуються мобільним телефоном, потрапляють у поле зору камер спостереження, авторизуються у системах контролю доступу до приміщень). Єдиним «свідком» цієї взаємодії стає машина та інформація в ній. Тому визначити чи дійсно в певний момент часу особа, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину працювала з комп'ютером дуже складно. З цього випливає необхідність висунути і перевірити слідчі версії про цифрове алібі.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Для нашої правової доктрини поняття «цифрових доказів» і «цифрового алібі» є досить новим, хоча й привертало увагу таких вчених як В. М. Бутузов, В. Б. Вехов, С. Й. Гонгало, М. А. Іванов, Т. Е. Кукарнікова, Л. Б. Краснова, А. В. Касаткін, Ю. М. Літвінов, В. В. Лисенко, В. О. Мещеряков, Д. В. Пашнев, М. М. Федотов тощо.

Водночас, розроблені науковцями пропозиції та надані рекомендації не були враховані під час підготовки нового Кримінального процесуального кодексу України, що знову актуалізує цю проблему, яка вимагає комплексного вивчення та обговорення вченими із урахуванням нових реалій.

Метою статті є аналіз теоретико-прикладних підходів щодо розуміння цифрового алібі та визначення його місця у системі засобів доказування.

Виклад основного матеріалу. При кримінально-процесуальному дослідженні злочинів з матеріальним складом, механізм скоєння яких містить в собі які-небудь дії підозрюваного (обвинуваченого) на місці злочину в момент його скоєння (а таких – більшість), завжди виникає необхідність у висуненні і перевірці кримінологічних версій про алібі підозрюваного (обвинуваченого) бо існує прив'язка до часу. В основі висунення таких версій, в більшості випадків, лежить інформа-

ція, отримана в ході допиту вказаних осіб, які, як переконливо покаже практика кримінального судочинства останніх років, в обґрунтуванні заявляючого алібі все частіше посилаються на те, що в момент скоєння злочину вони здійснювали роботу з персональним комп'ютером чи іншим гаджетом, який знаходиться в іншому місці. За кордоном такі пояснення отримали, на мій погляд, цілком влучну назву «цифрове алібі», так як основним джерелом формування доказів виступає інформація, записана в цифровій формі на машинних носіях [3, с. 455].

На основі такої інформації, отриманої в ході допиту та інших слідчих дій, експертиз та перевірки носія інформації – персонального комп'ютера, може бути сформульована версія про цифрове алібі особи в будь-якому із можливих варіантів:

1. Підозрюваний (обвинувачений) має цифрове алібі.
2. Підозрюваний (обвинувачений) не має цифрове алібі.
3. Цифрове алібі підозрюваного (обвинуваченого) сфальсифіковано.

Беручи до уваги, що криміналістична версія лише уявний образ тої чи іншої події, практичні перевірці піддаються тільки наслідки з неї, які обумовлюють відповідні напрями пошуку.

Як відомо, причина веде до свого вичерпного відображення в наслідках своєї дії – робота особи з комп'ютером тягне появу відповідних слідів. Будь-які дії з ресурсами комп'ютера можна простежити за допомогою слідів в пам'яті комп'ютера чи залишеної інформації в інтернет мережі.

Користуючись системою, розробленою криміналістикою для класифікації слідів злочину, яка, на мою думку, універсальна і застосовна для будь-якого процесу дійсності, серед вказаних слідів роботи з комп'ютером цілком обґрунтовано можна виділити ідеальні, матеріальні і віртуальні сліди.

Дійсно, процес роботи з комп'ютером відбивається у свідомості, пам'яті користувача – ви-

никають ідеальні сліди. Особа при допиті розповідає скільки часу працювала з персональним комп'ютером, які саме операції здійснювала і вказує на наявні файли чи інші цифрові форми відображення інформації, які можуть мати вказівку на час їх створення, зміни чи видалення, що дозволить визначити алібі підозрюваного (обвинуваченого). На периферійному устаткуванні комп'ютера, клавішах, «миші» інших матеріальних об'єктах що беруть участь в процесі роботи (наприклад, листках паперу при роздруку текстів на принтері), залишаються матеріальні сліди – відбитки пальців, потожирові сліди, сліди тютюну і т.д. Проте велика частина інформації в процесі роботи з комп'ютером виникає і зберігається в пам'яті комп'ютера, на машинних носіях у вигляді віртуальних слідів, що займають проміжне положення між матеріальними і ідеальними [5, с. 209].

Саме віртуальні сліди, що виникають в ході роботи з комп'ютером, мають найбільше значення при перевірці версій про цифрове алібі підозрюваного (обвинуваченого), оскільки вони, в силу своєї природи, мають жорстку прив'язку до часу їх виникнення.

Так, наприклад, час включення і відключення комп'ютера, підключення до комп'ютерної мережі і зовнішнього устаткування, час запуску і зупинки системних служб, час установки програмного забезпечення і інших подій фіксується в системному «журналі подій».

Окрім системного «журналу подій», більшість застосованих програм (текстових редакторів, Інтернет-браузерів, систем обміну миттєвими повідомленнями) мають вбудовані функції збереження історії своєї роботи. Також багато комп'ютерних програм «ведуть» власні, так звані, файли протоколу [1, с. 437].

Крім того, при роботі особи з персональним комп'ютером відбувається зміна файлів і їх тимчасових міток (часу створення, модифікації, останнього доступу).

Також на сьогоднішній день більшість людей має доступ до Інтернет-мережі, відвідує різні сайти та особливо соціальні мережі. На сьогодні набули популярності портативні комп'ютери та смартфони, які мають споряджені функцією «геолокації» за допомогою якої можна визначити місце знаходження користувача, за умови його під'єднання до Інтернет-мережі. Проте прив'язати місцезнаходження абонента в певний відрізок часу за допомогою такої схеми складно, адже час перебування на тому чи іншому місці переносного комп'ютера не завжди співпадає із місцем перебування особи, якій належить даний комп'ютер.

При цьому необхідно враховувати, що комп'ютерна інформація є такою, що легко модифікується і є украй нестійкою. Звідси виникає не менш важливе завдання встановлення, чи не були віртуальні сліди роботи підозрюваного (обвинуваченого) з комп'ютером під час скоєння злочину, сфальсифіковані в цілях створення собі алібі.

Фальсифікація віртуальних слідів роботи можлива шляхом переведення системних годинників комп'ютера, додаванням неправдивої інформації у файли «журналу подій» і файли протоколу, використанням макросів, а також іншими способами.

Зауважу, що можливість встановлення фальсифікації обґрунтована положенням про те, що знищуючи, додаючи або модифікуючи віртуальні сліди роботи з комп'ютером, користувач породжує інші сліди, відповідно, сліди знищення, додавання чи модифікації інформації.

Таким чином, з методологічних позицій і для цілей формування системи наслідків, що впливають на процес висунення версії відносно цифрового алібі, необхідно враховувати, що:

1) алібі є логічною системою, що складається з трьох елементів: час скоєння злочину, місце його здійснення і місце фактичного знаходження заявника алібі у момент скоєння злочину [2, с. 308];

2) основним джерелом формування доказів, що підтверджують або спростовують цифрове алібі, виступає інформація, що знаходиться в цифровій формі на машинних носіях, яку можна отримати в ході знайдення та дослідження матеріальних, ідеальних та віртуальних слідів залишених в пам'яті комп'ютера та на периферії;

3) ця інформація, завдяки своїй природі, легко може бути створена, змінена (модифікована) і знищена, в тому числі і в цілях її фальсифікації для подальшого забезпечення доказів неправдивого алібі.

Згідно розглянутих вище положень, в найзагальнішому вигляді, можна виділити необхідні ознаки версій про цифрове алібі:

1) слідів роботи з комп'ютером у момент часу, зафіксований як час злочину, немає;

2) є сліди роботи особи на стаціонарному (не портативному) комп'ютері, що знаходиться в місці відмінному від місця злочину, у момент часу, зафіксованому як час здійснення злочину;

3) є сліди роботи особи на портативному комп'ютері (ноутбук, нетбук) місцезнаходження якого на час здійснення злочину не встановлено;

4) ознак фальсифікації (модифікації, штучного створення) слідів роботи з комп'ютером в указаний час нема [4, с. 376].

Зауважу, що встановити місцезнаходження портативного комп'ютера в момент часу, що цікавить, можливо лише за наявності слідів його підключення у цей момент часу до мережі Інтернет або до периферійного не портативного устаткуванню, місцезнаходження якого встановлено.

Очевидно, що для спростування цифрового алібі підозрюваного (обвинуваченого) досить хоч би одного з наступних елементів:

1) слідів роботи з комп'ютером у момент часу, зафіксованого як час злочину, немає;

2) є ознаки фальсифікації (модифікації, штучного створення) слідів роботи з комп'ютером у момент часу, зафіксованого як час злочину.

Крім того, можуть бути розглянуті і можливі наслідки, витікаючі з версії про цифрове алібі. Наприклад, за наявності підключення комп'ютера підозрюваного (обвинуваченого) до комп'ютерної мережі Інтернет можна виділити наступні наслідки:

1) у постачальника послуг Інтернет (Інтернет-провайдера) є дані про сеанс роботи з комп'ютером підозрюваного (обвинуваченого);

2) хтось міг зв'язуватися з підозрюваним (обвинуваченим) за допомогою Інтернет-комунікацій (системи миттєвих повідомлень, електронна пошта, відеоконференції, Інтернет-телефонія і т.д.) [6, с. 208].

3) при підключенні до Інтернет-мережі можна визначити місцезнаходження («геолокацію») портативного комп'ютера, в який вбудована система визначення перебування.

Сформульована система необхідних і можливих наслідків з версій про цифрове алібі зумовлює планування їх перевірки. Практична перевірка повинна привести або до підтвердження версії про цифрове алібі, або до її спростування. У якості першочергових дій, як правило, є дії, спрямовані на виявлення і фіксацію швидко змінюючих слідів, а також доказів, які можуть бути втрачені або умисне видозмінені.

Враховуючи виправдовувальну силу алібі взагалі, практична значущість розробки питань перевірки слідчої версії про цифрове алібі цілком очевидна. Актуальність проблеми усвідомлюється повніше, якщо взяти до уваги дані статистики: необхідність в перевірці алібі

найчастіше виникає у випадках розслідування умисних вбивств, здійснених як прийнято говорити, не в умовах очевидності, тобто злочинів, які розкрити найскладніше.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи викладене, відзначу, що перманентне збільшення цифрової інформації та її систематичне використання у різних сферах життєдіяльності зумовлює необхідність вироблення оптимальних підходів щодо її використання у доказуванні в кримінальних провадженнях. З урахуванням того, що цифрові докази можуть бути використані як забезпечення підозрюваному (обвинуваченому) алібі існує необхідність уведення категорії «цифрового алібі» під яким слід розуміти доказ невинуватості підозрюваної у правопорушення особи, оскільки в момент правопорушення (скоєння злочину) вона перебувала в іншому місці за роботою з комп'ютером.

Список літератури:

1. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К.: КНТ, 2006. – 272 с.
2. Иванов Н. А. Применение специальных знаний при проверке «цифрового алиби» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.infolaw.ru/lib/2006-4>
3. Пономарев И. П. Цифровое алиби и его проверка / И. П. Пономарев // Вестник ВГУ. Серия: Право, 2011. – № 2. – 437 с.
4. Мещеряков В. А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования / В. А. Мещеряков; науч. ред. О. Я. Баев. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2002. – 102 с.
5. Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика / Н. Н. Федотов. – М.: Юрид. мир, 2007. – 360 с.
6. Цехан Д. М. Правові аспекти використання цифрової інформації як доказу у кримінальному судочинстві / Д. М. Цехан // Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції та перспективи вдосконалення досудового слідства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса, 2008. – 209 с.

Давидюк П.П.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Кубай И.Ю.

Учебно-научный институт права

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ВЫДВИЖЕНИЕ И ПРОВЕРКА СЛЕДСТВЕННЫХ ВЕРСИЙ О ЦИФРОВОМ АЛИБИ ПОДОЗРЕВАЕМОГО (ОБВИНЯЕМОГО)

Аннотация

Статья посвящена вопросу проверки версии о цифровом алиби-ситуациях, когда подозреваемый (обвиняемый) заявляет, что в момент совершения преступления он выполнял работу с компьютером, который находился вне зоны места его осуществления. Алиби является логической системой, состоящей из трех элементов: время совершения преступления, место его совершения и место фактического нахождения заявителя алиби в момент совершения преступления. Определение категорий «цифровые» доказательства, идеальные, материальные, визуальные следы и их практическое применение при планировании проверки версии. Анализ виртуальных следов, возникающих в ходе работы с компьютером, имеющие наибольшее значение при проверке версий о цифровом алиби подозреваемого (обвиняемого), поскольку они, в силу своей природы, имеют жесткую привязку ко времени их возникновения. Исследование компьютерной информации как предмета проверки в ходе следственных действий, и в дальнейшем в качестве доказательной информация при судебном рассмотрении дела. Рассмотрение механизма осуществления фальсификации цифровой информации и его влияния на определение достоверности алиби подозреваемого (обвиняемого).

Ключевые слова: цифровое алиби, следственная версия, момент осуществления преступления, персональный компьютер, цифровая информация, фальсификация, доказательства.

Davudiyk P.P.

National University of Water and Environmental Engineering

Kubay I.Y.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

ADVANCEMENT AND VERIFICATION OF INQUISITIONAL VERSIONS ABOUT DIGITAL ALIBI SUSPECTED (DEFENDANT)

Summary

The article deals with checking versions of digital alibi- situations where the suspect (accused) said that at the time of commission of the crime heper formed work on the computer, which was outside his place of execution. Alibi is a logical system consisting of three elements: time of the offense, the place of his execution and the actual location of the applicant's alibi att he time of the crime. Determining the categories of «digital» proof, perfect, physical, visual trace sand their practical application in planning inspections version. Analysis of virtual track sthatarise in the course of a computer, are most important when testing digital versions oft he alibi of a suspect (accused) because they, by virtue of their nature, are concerned with the time of their occurrence. The study of computer data as a subject inspection during their vestigation, and fur ther information as evidence at trial. Review Mechanism off al sification of digital media and it simpart on the determination of there liability of the alibi of a suspect (accused).

Keywords: digital alibi, inquisitional version, moment of realization of crime, personal computer, digital information, falsification, proofs.

УДК 343.132

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Денисюк П.Д.

Рівненський міський суд Рівненської області

Шевчук М.М.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

У науковій статті розглядаються питання, що пов'язані із ексгумацією трупа, як процесуальною слідчою дією в кримінальному провадженні та описані процесуальні підстави для її проведення. На основі аналізу норм чинного Кримінального процесуального кодексу України та думок вчених зроблено висновок про належність ексгумації трупа до пізнавальних процесуальних дій кримінального провадження.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, докази, ексгумація трупа, огляд трупа, процесуальні дії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Повне, всебічне та об'єктивне дослідження всіх обставин справи в кримінальному провадженні та ефективна діяльність правоохоронних органів щодо розслідування злочинів досягаються за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій. Різновидом таких дій є ексгумація трупа. Ексгумації трупа, як слідча дія на даний час проводиться доволі рідко, що можна пояснити обмеженою категорією справ, де об'єктом дослідження є труп людини, адже саме в таких випадках ексгумація трупа є надважливою процесуальною дією, від якості проведення якої залежить подальше розслідування кримінального провадження. Ексгумація трупа є важливою слідчою дією ще й тому, що без результатів її проведення, інколи неможливо розкрити злочин та притягнути винних до відповідальності. Однак проблемним залишається питання порушення прав сім'ї померлого чи його близьких родичів.

Таким чином, як в практичному, такі в теоретичному плані з'ясування суті ексгумації трупа

та її місця в системі кримінально-процесуального доказування є не просто цікавим, а й важливим. З теоретичної точки зору необхідно з'ясувати чи ексгумація трупа є процесуальною дією фактично та яке місце вона займає у системі слідчих (розшукових) дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слідчі та інші процесуальні дії передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК України) є основним та важливим інститутом спрямованим на розкриття злочинів. Питання проведення слідчих дій, що пов'язані із ексгумацією трупа були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: А.А. Благодир, В.М. Биков, О.В. Батюк, В.П. Бахіна, О.В. Войтов, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, М.Й. Кулик, О.Л. Кобилянський, С.М. Стахівського, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Н.А. Натюра, П.В. Цимбал, С.А. Шейфер та інші.

Метою наукового дослідження є комплексний науковий аналіз проблем проведення ексгумації трупа у кримінальному провадженні, висвітлення

основних процесуальних питань, які пов'язані із ексгумацією трупа, підстави проведення та місце її у системі слідчих дій.

Виклад основних положень. Для того щоб з'ясувати чи належить ексгумація трупа до слідчих (розшуковою) дій, необхідно власне дослідити поняття «слідча (розшукова) дія», визначити загальні ознаки усіх слідчих розшукових дій і встановити відповідність ексгумації таким ознакам. Законодавче визначення слідчих дій містить КПК України. Так, під слідчими (розшуковими) діями розглядаються регламентовані нормами КПК України процесуальні дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [5].

У чинному КПК України слідчі (розшукові) дії встановлені главою 20. До слідчих розшукових дій належить:

- 1) допит;
- 2) пред'явлення особи для впізнання (речей, особи, трупа);
- 3) обшук (житла чи іншого володіння особи);
- 4) огляд (місцевості, приміщень, речей, документів, трупа, огляд трупа пов'язаний з ексгумацією);
- 5) слідчий експеримент;
- 6) освідування особи;
- 7) призначення експертизи [5].

В даному випадку законодавець наблизив слідчі (розшукові) дії до способів збирання доказової бази у кримінальному провадженні, пов'язавши ці процесуальні дії під одним спільним завданням – збирання та перевірка отриманих доказів. З цього визначення випливають ознаки слідчих (розшукових) дій, саме: регламентований процесуальний порядок, процесуальна форма, одержання доказової інформації щодо конкретного кримінального провадження, перевірка вже отриманих доказів.

На нашу думку, законодавче визначення має ряд недоліків, оскільки по-перше, не всі слідчі дії є саме розшуковими, по-друге, обов'язковою ознакою слідчих дій виступає суб'єкт, який є уповноваженою особою. Оскільки таке визначення не розкриває повністю зміст слідчих (розшукових) дій пропонується застосовувати наступне визначення: слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінально процесуальними нормами, процесуальні дії уповноважених осіб, які являють собою сукупність пізнавальних та пошукових дій направлених на збирання, отримання доказів або ж перевірку вже наявних доків кримінального провадження.

Що ж стосується ексгумації трупа, то науковці розглядають дану категорію, як процесуальну дію пов'язану із вийманням трупа з відомого місця поховання з метою його судово-медичного дослідження, а також у тих випадках, коли первинне судово-медичне дослідження цього трупа було проведене неповно або виникли нові обставини, які необхідні для перевірки кримінального правопорушення шляхом дослідження раніше похованого трупа [7].

Таким чином, ексгумація трупа відповідає ознакам, які притаманні слідчим (розшуковим) діям, а саме: порядок проведення ексгумації є процесуально регламентований, здійснюється на підставі постанови прокурора, проводиться з ме-

тою одержання нових доказів або ж перевірки раніше отриманих, її проведення можливе лише після внесення відомостей до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Особливістю ексгумації трупа, порівняно з іншими слідчими діями, є те, що перш за все вона забезпечує подальший порядок отримання доказової бази для кримінального провадження, тобто дана дія є нормою, що передуює дослідженню та проведенню експертизи для отримання доказів. Тому, логічно було б розташувати таким чином норми забезпечення слідчих (розшукових) дій та систему слідчих (розшукових) в одній главі, як це зроблено із главою 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії», де поряд з нормами негласних слідчих (розшукових) дій розташовані норми, що регламентують безпосередньо правила збереження інформації отримані від таких дій, що призводить до зручного користування кодексом.

Мета ексгумації трупа може бути різною згідно норм КПК України – пред'явлення трупа для впізнання чи його огляд. Та в даному випадку потрібно розуміти, що огляд трупа здійснюється за умови, коли він ще не був похований. А якщо ж поховання відбулося, то за регламентованих підстав відбувається викопування трупа для подальшого його дослідження. Таким чином ексгумація трупа самостійно не має доказового значення, оскільки в результаті її проведення не здобуваються нові знання. В даному випадку таке значення ексгумації може мати в разі викопування трупа з метою встановлення його місця поховання, але і ці дії є змістом слідчих (розшукових) дій, тобто безпосереднє відтворення обстановки та обставин події. Дана дія є допоміжною для інших слідчих дій таких, як огляд, пред'явлення для впізнання та здійснення експертизи.

Важливо також проаналізувати процесуальний порядок здійснення ексгумації трупа згідно норм КПК України. Так, відповідно до ст. 239 КПК України ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Ексгумації підлягають як трупи, яким робили розтин, так і трупи, яким його не зроблено, з метою виключення насильницької смерті, чи упізнання трупа невідомої особи, з метою створення належних умов для подальшого проведення огляду трупа, пред'явлення його для впізнання, експертного дослідження чи інших процесуальних дій. Труп виймається з місця поховання в присутності судово-медичного експерта та оглядається з дотриманням правил ст. 238 КПК України (огляд трупа). Іноді можуть бути присутні при ексгумації близькі родичі покійного чи підозрюваного на цвинтарі, в місці захоронення чи приховання трупа [4, с. 154].

Судово-медичний експерт є важливим суб'єктом при здійсненні ексгумації, адже саме він має спеціальні знання які необхідні для здійснення подальшого дослідження трупа. Слідчий залучає експерта з метою вилучення необхідних об'єктів для дослідження, зовнішнього огляду трупа та проведенню експертизи та інше. Дана експертиза проводиться трупа проводиться судово-медичним експертом як на відкритій місцевості, так і спеціально пристосованому для цього приміщенні – морзі.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що

було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Завершальним етапом після закінчення експертизи, ексгумованого трупа або його останки поміщають у труну (ту ж саму, якщо її стан задовільний) та транспортують під керівництвом слідчого, або ж іншої посадової особи до попереднього місця поховання.

Підставами для проведення ексгумації трупа є:

- 1) заяви, скарги родичів померлого, які викликають підозру про вбивство;
- 2) впізнання похованої особи, як невідомої;
- 3) підозра про насильницьку смерть особи, яка загинула раптово та не проводився розтин щодо неї;
- 4) сумніви в дійсній причині смерті особи (за ново виявленими обставинами);
- 5) різні за змістом результати проведених експертиз матеріалів справи;
- 6) з'ясування нових обставин справи;
- 7) зв'язок причин смерті з отриманою незадовго травмою;
- 8) виявлення трупа чи його останків, захороненого з метою приховання злочину;
- 9) неправильне лікування, догляд за померлим та ін. [5].

Даний перелік не є вичерпаним. Для кожного кримінального провадження є свої вагомні підстави, які на думку слідчого, прокурора буде вважати за потрібне проведення даної процесуальної дії.

На даний час залишається не вирішеним питанням потреба в отриманні дозволу членів сім'ї чи близьких родичів для проведення ексгумації трупа. Чинний Кримінально-процесуальний кодекс не дає відповіді на таке питання, що робить його не досконалим. Враховуючи моральну сторону ексгумації, на нашу думку, слід законодавчо закріпити порядок отримання такого дозволу від родичів на проведення даної процесуальної дії.

Також слід врахувати випадки, коли члени сім'ї чи близькі родичі померлого відмовляють у наданні дозволу на проведення ексгумації. Тому однозначно виникає потреба внести зміни до чинного кримінально-процесуального законодавства.

З вище вказаного пропонується під час винесення постанови прокурором щодо проведення ексгумації трупа, надати таку постанову для ознайомлення членів сім'ї чи близьким родичам померлої особи, які в свою чергу мають письмово викласти у постанові свою думку щодо надання дозволу або ж заперечення. За відсутності їх дозволу щодо ексгумації трупа прокурору необхідно звернутись із клопотанням про проведення ексгумації без дозволу із письмовим підтвердженням відсутності такої згоди. Тобто, якщо родичі померлої особи заперечують щодо проведення ексгумації, дане питання має вирішувати слідчий суддя за клопотанням прокурора.

Таким чином, з метою вдосконалення проведення ексгумації трупа пропонується внести зміни до глави 20 КПК України.

Висновки. Проведення ексгумації трупа є актуальною проблемою не тільки в теоретичному, а й практичному аспекті. Адже правильне розуміння сутності ексгумації в цілому допоможе суб'єкту розслідування своєчасно визначити необхідну тактику в конкретному кримінальному провадженні, розробити чіткий план проведення враховуючи обставини справи, які є важливими для досягнення отримання доказової бази і подальшого її використання для розкриття злочинів. На підставі проаналізованої кримінально-процесуальної літератури в рамках дослідження ми вважаємо доцільним запропонувати наступне визначення ексгумації. Ексгумація – це слідча (розшукова) дія, що полягає в регламентованій законом спеціальній процедурі викопування, виймання трупа із місця захоронення з одночасним його оглядом.

Отже, подальше вдосконалення повинно відбуватися в наступних напрямках:

- зробити уніфікацію положень щодо слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій пов'язаних із ексгумацією трупа;
- підвищення знань суб'єктів розслідування кримінального провадження;
- розробка та впровадження процесуального плану проведення ексгумації трупа спираючись на зарубіжний досвід;
- підвищення знань та навиків залучених експертів;
- у главі 20 КПК України нормативно закріпити отримання дозволу близьких родичів чи членів сім'ї на проведення ексгумації та передбачити випадки у разі виникнення заперечень щодо здійснення такої дії.

Список літератури:

1. Благодир А.А. Слідчі дії: поняття, сутність і види / А.А. Благодир // [Матер. наук.-практ. конфер. «Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і право застосовній діяльності»] (Київ, 3 квіт. 2009 р.). – К.: Атіка, 2009. – С. 507-510.
2. Войтов О.В. Слідчі дії, що проводяться з дозволу суду та з санкції прокурора: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Войтов. – Донецьк., 2012. – 210 с.
3. Закон України «Про поховання та похоронну справу» / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 7. – Ст. 47.
4. Кулик М.Й. Процесуальний порядок і тактика ексгумації трупа у кримінальному судочинстві України (за матеріалами МВС України): дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011, с. 154-155. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mydisser.com/ru/catalog/view/6/349/9321.html>
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
6. Натура Д.А. Ексгумация: понятие, процессуальная регламентация, тактика / Д.А. Натура, А.Г. Филиппов // Вестник криминалистики; отв. ред. А.Г. Филиппов. – Вып. 4(8). – С. 5. – М.: Спарк, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=107593>

Денюсюк П.Д.

Ровенский городской суд Ровенской области

Шевчук М.Н.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

ОСОБЕННОСТИ ЭКСГУМАЦИИ ТРУПА В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

В научной статье рассматриваются вопросы, связанные с эксгумацией трупа, как процессуальной следственным действием в уголовном производстве и описаны процессуальные основания для ее проведения. На основе анализа норм действующего Уголовного процессуального кодекса Украины и мнений ученых сделан вывод о принадлежности эксгумации трупа в познавательных процессуальных действий уголовного производства.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия, доказательства, эксгумация трупа, осмотр трупа, процессуальные действия.

Denysyuk P.D.

Rivne City Court of Rivne Region

Shevchuk M.M.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

FEATURES EXHUMATION OF CORPSES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

In the scientific article discusses issues related to the exhumation of the corpse as procedural investigative action in criminal proceedings and described the procedural basis for its implementation. Based on the analysis of the current Criminal Procedure Code of Ukraine and the views of scientists concluded that belong to the exhumation of the corpse cognitive proceedings of criminal proceedings.

Keywords: investigative (detective) actions evidence exhumation of the corpse, the corpse inspection, proceedings.

УДК 342.112

ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

Дробуш І.В., Кутинець В.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

Статтю присвячено визначенню основних проблем набуття громадянства України та пошуку шляхів їх вирішення, встановленню особливостей та недоліків українського законодавства з питань громадянства.

Ключові слова: громадянство, громадянин, філіація, право ґрунту, право крові, біпатрид.

Постановка проблеми та її актуальність. Питання громадянства було актуальним на протязі всього часу розвитку держави. Відповідно до Загальної декларації прав людини, право на громадянство є одним із основних прав [1], адже завдяки набуттю статусу громадянина певної держави особа набуває певного комплексу прав та обов'язків. На сьогоднішній день це питання є досить обговорюваним на законодавчому рівні у зв'язку з євроінтеграцією держави та розбудовою її як правової, демократичної та соціальної країни.

Актуальність дослідження інституту громадянства України полягає, перш за все, у проблемі сприйняття чинним законодавством України міжнародних стандартів інституту громадянства,

у вдосконаленні та упорядкованості умов для набуття громадянства України, у процесі інтеграції України в Європейське Співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних науковців присвятили свої праці питанням громадянства, зокрема це Р.Б. Бедрій, В.С. Земцова, Н.А. Ришняк, М.І. Суржинський, Ю.М. Тодика, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, А.М. Колодій, О.Ф. Фрицький, Ю.С. Шемшученко, В.В. Лазарев та багато інших, що ще раз свідчить про неабияку актуальність даної проблеми.

Багато спеціалістів з конституційного права, юристів-міжнародників, істориків та політологів приділили свою увагу інституту громадянства, проводили дослідження та публікували свої праці. Проте, зважаючи на комплексний характер

проблеми інституту громадянства, досить багато питань ще не є врегульованими, ці питання потребують подальшого дослідження та змінна законодавчому рівні.

Метою даної роботи є аналіз чинного законодавства щодо набуття громадянства України та розкриття питання подвійного громадянства з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все слід визначити що таке громадянство. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про громадянство України», громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [2].

Громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [2]. Розуміння людини як громадянина має неабияке значення для визначення її соціальної, політичної та правової сутності, адже з набуттям громадянства особа певною мірою долучається до життя держави.

Порядок визначення належності до громадянства сформувався історично. В Законі України «Про громадянство України», а саме у ст. 6 чітко визначені підстави для набуття громадянства України, а саме:

- 1) за народженням;
- 2) за територіальним походженням;
- 3) внаслідок прийняття до громадянства;
- 4) внаслідок поновлення у громадянстві;
- 5) внаслідок усиновлення;
- 6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;
- 7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;
- 8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;
- 9) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;
- 10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України. [2].

Найбільш реальним і зрозумілим є набуття громадянства за народженням, так звана «філіація». Зміст філіації пов'язаний з двома принципами – «права ґрунту» та «права крові». У різних країнах тлумачення філіації є неоднаковим, що часто є причиною виникнення такого явища, як біпатризм.

Законодавець розмежує способи набуття громадянства за народженням та за територіальним походженням, я вважаю це не доцільним, оскільки, на мою думку, вони є взаємопов'язані та тотожні двом основним принципам філіації – «праву крові» та «праву ґрунту».

Надання особам громадянства має певні особливості. Натуралізація здійснюється на основі волевиявлення особи, та припинення попереднього громадянства.

Також слід зазначити, що законодавець не визначає право іноземця чи апатрида на прийняття до громадянства України. Аналізуючи законодавство можна сказати що це більше як можливість прийняття до громадянства за вико-

нанням певних умов. Звичайно, для набуття громадянства не достатньо самого волевиявлення, особа повинна відповідати вимогам, які зазначені в законодавстві певної країни щодо натуралізації. Зазвичай висувуються такі умови: досягнення особою повноліття, письмова заява особи, володіння мовою країни, певний мінімум часу проживання особи в країні тощо. Право на встановлення певних умов натуралізації передбачене Конвенцією про скорочення без громадянства.

Умовами прийняття до громадянства України є:

- 1) визнання і дотримання Конституції України та законів України;

- 2) подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців).

Іноземці, які перебувають у громадянстві (підданстві) кількох держав, подають зобов'язання припинити громадянство (підданство) цих держав.

- 3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.

- 4) отримання дозволу на імміграцію.

- 5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування. Ця умова не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі);

- 6) наявність законних джерел існування. Ця умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні [2].

Однією з найважливіших умов є термін проживання, на території України 5 років. На мою думку, цей термін є замалим для нашої країни, чим приваблюємо осіб, які мають проблеми з законодавством інших країн. Також, я вважаю, що скорочення умови терміну проживання до двох років для іноземців, які одружені з громадянами України має негативний вплив на країну, адже таким чином збільшується кількість фіктивних шлюбів. Врахувавши досвід зарубіжних країн по умові часу проживання (Італія – 10 років, Іспанія – 10 років, Норвегія – 7 років) можна зробити висновок, що необхідно внести зміни до українського законодавства щодо умов прийняття до громадянства і збільшити термін проживання до 10 років.

Також вважаю, що необхідно ускладнити умови прийняття громадянства, зокрема, ввести іспит для осіб, які бажають отримати громадянство по знанню української мови, законодавства, географії та історії України. На мою думку це є необхідним, адже ця особа має намір проживати на території України, спілкуватися з населенням, брати участь у політичному житті країни, також таким чином потрібно виховувати національний патріотизм майбутнього громадянина.

Відповідно до ст. 10 ЗУ «Про громадянство України» ще одним способом набуття громадянства є поновлення у громадянстві України, яке прийнято визначати як репатрацію або реінтеграцію. Цей спосіб набуття громадянства є важливим для особи, яка раніше перебувала у громадянстві України, але втратила його з якихось причин [3, с. 116].

Українське законодавство передбачає спрощену процедуру поновлення в громадянстві, не зважаючи на те, що раніше ця особа сама відмовилася від громадянства нашої держави. На мою думку

ку, для цієї категорії осіб необхідно внести певні умови, за виконання яких особа буде поновлена в громадянстві. Зокрема, потрібно встановити термін проживання на території України такий, як і для іноземців, тобто 5 років, також обов'язкове подання декларації про відсутність іноземного громадянства, адже деякі особи таким чином намагаються стати біпатридами, що за українським законодавством заборонено. До колишніх українських громадян питання знання української мови можна не застосовувати, якщо особа була громадянином іноземної держави менше як 10 років, якщо ж більше, то також необхідно ввести іспит на знання української мови. Також для зміцнення національного патріотизму варто ввести процедуру складання особою присяги на вірність Україні та Конституції. Я вважаю, що недоцільними є встановлювати привілеї колишнім громадянам, адже на мою думку вони є не просто іноземцями, а особами, які раніше з певних причин відмовилися від українського громадянства, чим показали відсутність патріотизму та бажання належності до громадянства іншої держави.

Ще однією умовою набуття громадянства є наявність законних джерел існування. Відповідно до Закону України «Про громадянство України» до таких джерел відносять:

1. Заробітну плату.
2. Стипендії.
3. Аліменти.
4. Соціальні виплати та допомога.
5. Прибуток від підприємницької діяльності та власності.
6. Фінансова допомога членів сім'ї та інших осіб.
7. Власні фінансові заощадження.

На мою думку цей перелік необхідно скоротити, адже він не відповідає принципу захисту національних інтересів суспільства та держави. Наявність таких джерел існування як стипендії чи аліменти сприяє набуттю громадянства особами, які не бажають працювати, а отже і розвивати економіку нашої держави. Я вважаю, що необхідно залишити такі джерела існування як заробітну плату, фінансові заощадження та прибуток від підприємницької діяльності.

У статті 2 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. визначено принципи, на яких відповідно до Конституції України ґрунтується законодавство України про громадянство. Серед перелічених принципів у п. 1 цієї статті Закону міститься принцип єдиного громадянства. Закон, роз'яснюючи положення ст. 4 Конституції України «в Україні існує єдине громадянство», розкриває його зміст через принцип єдиного громадянства. При цьому виділяються два аспекти. По-перше, принцип єдиного громадянства означає, що особа може мати громадянство України, а не громадянство її територіальних одиниць, що забезпечує унітарний характер держави. По-друге, якщо особа є громадянином України, то вона не може мати громадянства чи підданства іншої держави.

Поняття «подвійне (множинне) громадянство» в Законі України «Про громадянство України» не вживається. В Європейській конвенції про громадянство поняття «множинне громадянство» визначено як наявність у однієї і тієї ж особи одночасно

громадянства двох чи більше держав. Воно також застосовується в міжнародних договорах України з питань громадянства з Грузією і Республікою Узбекистан. Однак поняття «множинне громадянство» є правильнішим, оскільки фізична особа може бути громадянином більш ніж двох держав.

Більше ста країн, серед яких Китай, Єгипет, Індія, Данія, Швеція, Україна та ін., не визнають або забороняють таке явище, як подвійне чи множинне громадянство. Ці держави переконані, що явище біпатризму перешкоджає розвитку нації, послаблює єдність народу, скасовує наявність міцного юридичного зв'язку між громадянином і державою.

Часто за допомогою біпатризму особи ухиляються від кримінальної відповідальності, військової служби, сплати податків, уникають судового переслідування чи ув'язнення. Саме через наведені факти, я є прихильником єдиного громадянства. Багато наших політиків в свій час незаконно отримали подвійне громадянство, працюючи на високих державних посадах було вчинено багато розкрадань коштів, а зараз ухиляючись від відповідальності в Україні в них є можливість переховуватись в тих країнах, де вони є законними громадянами, тобто явище біпатризму є своєрідним способом ухилення від відповідальності. Якщо в країні дозволене подвійне громадянство, то це послаблює єдність народу та патріотизм, адже, у випадку настання в країні кризових ситуацій чи військового стану, більшість населення не захоче працювати на благо цієї країни, а просто поїде до країни, громадянином якої вона є.

Ще одним чинником, який впливає на розповсюдження біпатризму у більшості країн є одруження громадян з іноземцями, адже в певних країнах це є причиною автоматичного набуття громадянства, отже звернути увагу на практику розвинених країн та застосувати явище оптації, тобто вибору громадянства.

Серед науковців існують також прихильники подвійного громадянства, які вважають що в явищі біпатризму є позитивні аргументи. Зокрема це те, що біпатризм – це можливість об'єднати українців всього світу, позитивний вплив на економічний розвиток, приплив трудових ресурсів, сприяння веденню бізнесу, покращить правовий захист українських громадян, які проживають за кордоном.

Ще однією глобальною проблемою є високий рівень корумпованості українських чиновників. В соціальних мережах є багато реклами того, що за визначені кошти можна швидко отримати громадянство України, що свідчить про те, що багато іноземців таким чином вирішують питання громадянства, що звичайно негативно впливає на розвиток нашої держави, отже я вважаю, що необхідно посилити контроль за додержанням умов, необхідних для прийняття до українського громадянства.

Отже, можна зробити **висновок**, що Україна є молодою та незалежною державою, яка на підставі позитивного та успішного міжнародного досвіду формує свої конституційно-правові засади, власні принципи законодавства та інститути, серед яких провідне місце посідає інститут громадянства.

Українське законодавство передбачає принцип єдиного громадянства, та інші, не менш важливі принципи, зокрема:

- принцип неможливості позбавлення громадянства з боку держави;
- захист державою громадян України за кордоном;
- невід'ємність права на громадянство;
- принцип невидачі громадян України іноземній державі;
- поєднання інтересів особи, держави і суспільства;
- та такі загальні принципи як демократизм, рівність прав громадян, суверенітет та багато інших.

Закон України «Про громадянство» за час існування незалежної держави змінив уже три редакції, зі змінами та доповненнями, що в свою чергу свідчить про невідпинний розвиток та удосконалення інституту громадянства в Україні. Українське законодавство, яке регламентує питання громадянства містить суттєві прогалини, які необхідно заповнити шляхом запропонованих нововведень до законодавства. Також потрібно врегулювати питання подвійного громадянства, адже державі необхідно вдосконалюватись на шляху інтеграції до Європейського Співтовариства.

Список літератури:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
2. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III // ВВР. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
3. Конституційне право України / за ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К: Український центр правових студій, 1999. – 376 с.

Дробуш І.В., Кутинець В.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПРОБЛЕМЫ ПРИОБРЕТЕНИЕ ГРАЖДАНСТВА УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена определению основных проблем приобретения гражданства Украины и поиска путей их решения, установлению особенностей и недостатков украинского законодательства по вопросам гражданства.

Ключевые слова: гражданство, гражданин, филиация, право почвы, право крови, бипатрид.

Drobush I.V., Kutynets' V.V.

National University of Water and Environmental Engineering

PROBLEMS OF ACQUIRING THE CITIZENSHIP OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the basic problems of the citizenship of Ukraine and find ways to solve them, the establishment features and shortcomings of the Ukrainian legislation on citizenship.

Keywords: citizenship, citizen association, the right soil, the right blood dual nationals.

УДК 342.2/7:179.7

ЕВТАНАЗІЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Іщенко О.М.

Національний університет водного господарства та природокористування

Мазяр А.К.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті досліджується поняття евтаназії. Особлива увага приділена кримінально-правовій характеристиці евтаназії за кримінальним законодавством України. Обґрунтовано необхідність виділення окремого привілейованого складу злочину, оскільки таке вбивство здійснюється з мотивів жалю та за згодою потерпілого чи його родичів.

Ключові слова: евтаназія, кримінальне право, мотив жалю, згода на завдання шкоди.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Першочерговим правом людини є право на життя, саме тому протиправне завдання смерті людини є кримінально-караним діянням. В цьому аспекті особливої актуальності набуває питання кримінальної відповідальності за евтаназію, оскільки відповідного складу злочину немає в українському законодавстві.

Метою статті є дослідження проблем кримінальної відповідальності за евтаназію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання евтаназії було предметом дослідження таких науковців як В. Аюпов, В. Астахова, С. Бородін, Т. Добко, О. Олейнік, Ю. Сергєєв, В. Куц, Н. Крилова та ін.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом слово «евтаназія» можна почути у засобах масової інформації, прочитати в газетах також воно лунає від пересічних громадян. Тому перш ніж розпочати кримінально-правовий аналіз евтаназії варто з'ясувати її суть.

Вперше термін «евтаназія» було введено в сімнадцятому столітті англійським філософом Френсісом Беконем для визначення «легкої смерті». В перекладі з грецької (euthanasia), означає «добра смерть». Загалом під евтаназією розглядають практику припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань [3].

У кримінальному праві та в медицині розрізняють два види евтаназії: з боку пацієнта та з боку лікаря. З боку пацієнта виділяють добровільну та недобровільну евтаназію. Під час добровільної евтаназії пацієнт сам приймає рішення у юридичній формі щодо відключення його від приладів у разі безстрокової коми. Недобровільна форма евтаназії проводиться над хворим, який не може висловити своє бажання. Рішення про евтаназію приймають його близькі родичі [1].

З боку лікаря розрізняють активну та пасивну форму евтаназії. Активна форма евтаназії застосовується лікарем, який усвідомлено вживає дії після яких смерть хворого наступає майже миттєво. Існують такі форми активної евтаназії:

1. «Вбивство з милосердя» – застосовується в тих випадках, коли лікар спостерігає за стражданням безнадійно хворої людини та немає мож-

ливості їх припинити, тому він вводить велику дозу ліків, в результаті чого настає смерть.

2. «Самогубство з допомогою лікаря» – відбувається, коли лікар дає дозу ліків хворому, а той сам вводить собі їх.

3. Власне активна евтаназія – може відбуватися без допомоги лікаря, пацієнт сам включає прилад, який приводить його до швидкої та безболісної смерті [5].

Пасивна форма евтаназії виражається у добровільній відмові хворого від надання медичних послуг, що прискорює природну, не рідко дуже болісну смерть.

Проблема евтаназії – це здебільшого проблема вибору (морального вибору суспільства, професійного та етичного вибору лікаря, персонального вибору людини). Цей вибір повинен здійснюватися на основі біологічної етики. Однак етичні норми не наділені ефективним механізмом реалізації.

На сьогоднішній день у світі є країни у яких можлива евтаназія як полегшення від страждань, спричинених внаслідок невиліковних хвороб. Так, Нідерланди стали першою країною у світі, яка у 1984 році офіційно узаконила право на евтаназію для важко і болісно хворих людей. Наступними до даної практики приєдналися Бельгія та Люксембург. Наприклад, у Люксембурзі пацієнт, який бажає здійснити евтаназію повинен отримати згоду двох лікарів. Таке правило діє для того аби хворий був впевнений, що його рішення було добровільним, а не помилковим. У 1999 році Албанія дозволила пасивну евтаназію для хворих, що знаходяться в комі при згоді трьох родичів. Але католицька церква, яка має значний вплив в Албанії досі веде пропаганду заборони евтаназії. У Фінляндії та Швеції пасивна евтаназія не вважається протизаконною проте підставою для її застосування є вільне волевиявлення пацієнта, проте аналогічні прохання навіть від найближчих родичів вважаються юридично недійсними. Також у трьох штатах США (Орегон, Вашингтон, Вермонт) дозволена активна евтаназія, яка відновиться до форми «самогубство з допомогою лікаря», тобто пацієнт сам здійснює ін'єкцію, що призводить до смерті.

Поки у всьому світі намагаються реалізувати права невиліковно хворих людей на добровільну смерть, в Україні, на нашу думку, про це не може бути мови. Перш за все тому, що в Україні евтаназія може стати підставою для численних

зловживань, збільшення тиску на невиліковно хворих людей з боку родичів, які будуть охочі нажитись майном, може призвести до призупинення нових відкриттів у медицині та власне може бути негативно сприйнята суспільством. Важливим фактором, який впливає на громадську думку українців є церква, головною істиною якої є те, що ніхто і ніщо не може дати дозвіл на вбивство безневинної людської істоти.

Ст. 3 Конституції України закріплює положення у якому зазначається, що недоторканість та безпека людини в Україні є вищою соціальною цінністю [2]. Однак у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) немає статті, яка б регулювала дії лікаря, який проводить евтаназію. На сьогоднішній день евтаназія прирівнюється до простого умисного вбивства, тобто вбивство за відсутності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин. Норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вбивство вчинене з прохання потерпілого (невиліковно хворого) і з мотивів співчуття до нього або задля полегшення його страждання, в Кримінальному кодексі відсутня.

Вчинення такого злочину як евтаназія кваліфікується за ч. 1 ст. 115 КК України як простий склад вбивства. Санкція ч. 1 ст. 115 КК України за умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині передбачає позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Тому суд, призначаючи міру покарання особі, яка вчинила евтаназію над хворим може керуватися лише даною статтею. Звичайно, в залежності від обставин справи, евтаназія може бути врахована як пом'якшуюча обставина. Хоча у ч. 1 ст. 66 КК України, де зазначається перелік обставин, які пом'якшують покарання евтаназія, тобто вбивство з мотивів жалю відсутня.

Що стосується узагальнень слідчої та судової практики з даного питання, то ні в постановвах Пленуму Верховного Суду України, ні в збірниках рішень судів України в кримінальних справах про даний вид вбивства немає згадки. Хоча, вважати, що даного виду злочину не існує теж не можна.

Відповідно до КК України охоронюваною кримінальним законом цінністю, що стоїть на першому місці, є права та свободи людини. Евтаназія ж як вбивство на прохання, де слово «вбивство» є ключовим, посягає на цінність, яка охороняється законом. Чи це не свідчить про суспільну небезпеку цього діяння і необхідність його криміналізації? Суспільна небезпека підвищується ще й тим, що евтаназія може здійснюватись лише навмисно. Мотив може бути різний – із співчуття чи з корисливих міркувань, чи в поєднанні обох.

Щодо поширеності евтаназії в Україні, то на це питання важко дати чітку відповідь, навести якісь конкретні статистичні дані. Відбувся ряд конференцій, тим чи іншим чином присвячених евтаназії в Україні, проведені дослідження Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова щодо використання евтаназії в Україні, та вони не дають конкретних чітких даних, окрім того, що в Україні застосовують евтаназію за замовчуванням в залежності від матеріальної винагороди зацікавлених осіб.

Наприклад, з приводу евтаназії в Україні 24 листопада 2008 року пройшла прес-конференція «Евтаназія: в той час, як в Європі точаться суперечки, в Україні застосовують за замовчуванням».

На цій конференції обговорювалися проблеми, пов'язані з евтаназією в Україні. Зокрема, говорилося про стан медицини в Україні, про державне фінансування лікарень, про мізерну зарплату медперсоналу. Не дивлячись на високий рівень медичних технологій, більшості хворим недоступні дорогі медикаменти, операції, тривале стаціонарне лікування, тому вони покидають лікарні та припиняють лікування, помираючи вдома, іноді в страшних муках, бо не мають змоги купити навіть обезболюючі препарати.

Доки евтаназія залишається поза дією кримінального закону, не зважаючи на суспільну небезпеку цього діяння, втрачається можливість доказування факту вчинення даного діяння кримінально-процесуальними засобами, а отже, евтаназія буде «процвітати» і надалі, залишатися латентною, і важко буде уявити, скільки людей може постраждати від цього.

Сьогодні в Україні заборона евтаназії міститься в ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [6]. Медики зобов'язані надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в критичному для життя стані. Цивільний кодекс України в ч. 4 ст. 281 також встановив чітку заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [7]. До того ж, лікарі, даючи клятву Гіппократу, зобов'язуються робити все можливе для порятунку життя пацієнта.

Вказані положення встановлюють лише правило поведінки, за порушення якого має наступати кримінальна відповідальність.

Сьогодні в Україні найчастіше трапляються випадки пасивної евтаназії, коли смерть настає внаслідок бездіяльності, а також соціальної евтаназії – нового виду евтаназії, зміст якої полягає в тому, що рішення позбавити когось життя виходить з тих міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, зберігаються для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до життя. Дії винної особи у випадках вчинення пасивної і соціальної евтаназії логічно кваліфікувати за ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 140 КК України, при чому в усіх трьох випадках настання смерті є кваліфікуючою ознакою. Проте в країнах, де вже відбулася криміналізація евтаназії, кримінально-правові норми містять привілейований склад злочину, бо вбивство на вимогу невиліковно хворого вважається вбивством при пом'якшуючих обставинах [4].

Дослідивши питання евтаназії, ми можемо з впевненістю стверджувати, що легалізація евтаназії – це:

- однозначно моральне зло, зміна моральних принципів суспільства;
- зосередження права ухвалення рішення у руках певних людей;
- зростання економічних вигод, шляхом зменшення медичних витрат;
- надання «спокійної смерті» тим хворим, яких вилікувати не можливо і вони надалі не бажають терпіти нестерпні муки.

Висновок. Проблема евтаназії на сьогоднішній день є дуже актуальною. На нашу думку потрібно покращити чинне законодавство, щодо дозволу на евтаназію в Україні. Наприклад, ввести спеціальну кримінально-правову норму, що буде передбачати кримінальну відповідальність за проведення активної та пасивної евтаназії – це буде слугувати як пом'якшуюча обставина під час винесення вироку для обвинуваченого.

Також ми розуміємо, що на сьогоднішній день в Україні не найкращий час для порушення даного питання. Тому що на жаль, сучасне сприй-

няття українським суспільством медичної сфери позбавлене довіри. Можуть збільшитись хабари медичним працівникам з боку зацікавлених осіб, задля дозволу евтаназії. Також у великих масштабах збільшиться так звана «чорна» торгівля донорськими органами.

Отже, потрібно також враховувати, що абсолютна недопустимість евтаназії в нашій країні не позбавляє думок, що пов'язані з стражданнями невиліковно хворих людей. Тому дослідження даної теми, на наш погляд, є важливою потребою для нашої країни.

Список літератури:

1. Безаров О.Т. Евтаназія в контексті медичної практики (за результатами соціологічного опитування, проведеного в м. Чернівці) / О.Т. Безаров // Буковинський медичний вісник. – 2005. – № 1. – С. 149-154. – Режим доступу: <http://tanat.info/eutanazija-v-konteksti-medichnoi-praktiki-24-12-2013.html>
2. Конституція України / Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 30.09.2016, підстава 1401-19. – Ст. 3.
3. Олейник О. Этические и правовые аспекты эвтаназии / О. Олейник // Юрид. практика – 2001. – № 48. – 28 нояб.
4. Підстави для криміналізації евтаназії в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=12050&chapter=1>
5. Поняття евтаназії та її види [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lambit.com.ua/rizne/ronjattja-evtanazii-ta-ii-vidi.html>
6. Про основи законодавства України про охорону здоров'я / Верховна Рада України; Закон від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2016, підстава 928-19, ст. 52.
7. Цивільний кодекс України від 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Ищенко А.М.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Мазяр А.К.

Учебно-научный институт права

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ЕВТАНАЗИЯ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье исследуется понятие эвтаназии. Особое внимание уделено уголовно-правовой характеристике эвтаназии по уголовному законодательству Украины. Обоснована необходимость выделения отдельного привилегированного состава преступления, поскольку такое убийство совершается по мотивам сострадания и с согласия потерпевшего или его родственников.

Ключевые слова: эвтаназия, уголовное право, мотив сожалению, согласие на нанесение ущерба.

Ischenko A.M.

National University of Water and Environmental Engineering

Maziar A.K.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

EUTHANASIA UNDER THE CRIMINAL LAW UKRAINE

Summary

The article examines the concept of euthanasia. Particular attention is paid penal characterization of euthanasia under the criminal law of Ukraine. The necessity of privileged isolation of the crime as a murder carried out for reasons of compassion and with the consent of the victim or his family.

Keywords: euthanasia, criminal law, the motive of compassion, ratified damage.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОНСОРСТВА В УКРАЇНІ

Кафарська А.В.

Івано-Франківський юридичний коледж
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті здійснено комплексний конституційно-правовий аналіз спонсорської діяльності. Проведено розмежування між спонсорством та благодійництвом. Наголошено на необхідності оподаткування спонсорської допомоги, як такої, що носить прибутковий характер.

Ключові слова: спонсорство, соціальний захист, благодійництво, реклама, товарний знак.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист. Це право гарантується як загальнообов'язковим соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, так і з інших джерел соціального забезпечення [1]. Закріплення на рівні Основного Закону України права на соціальний захист є важливою гарантією його здійснення, однак не гарантує його постійної автоматичної реалізації. Як справедливо зазначає з цього приводу український науковець О. Чуб: «Для практичної реалізації будь-якого суб'єктивного права важливо не тільки записати й урочисто проголосити норму про відповідне право в Конституції, але й докласти зусиль для того, щоб люди її засвоїли, щоб її виконували» [2, с. 92].

Нині, в умовах так званої «гібридної війни», суспільство безпосередньо долучається до соціального захисту та матеріальної підтримки малозабезпечених людей, в тому числі і переселенців. Це зрозуміло, адже громадське суспільство являє собою сферу вільної, автономної активності громадян і створених ними організацій, які в цій сфері виступають як самостійні незалежні суб'єкти, які мають на меті не тільки свої приватні, а й суспільні інтереси [3].

Залежно від сфер суспільного життя розрізняють громадські організації, що утворюються й діють в економічній, політичній, соціально-культурній (духовній) і соціальній сферах. Організації в соціальній сфері забезпечують соціальні потреби людей, що передбачені Конституцією України, зокрема, в соціальному захисті (ст. 46), житлі (ст. 47), охороні здоров'я і медичній допомозі (ст. 49) тощо [1]. Громадськими організаціями цієї сфери є лікарняні каси, товариства Червоного Хреста, товариства інвалідів (сліпих, глухонімих та ін.), благодійні та волонтерські об'єднання тощо. Ст. 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» говорить, що суб'єктами благодійної діяльності можуть бути не лише благодійні організації, але й благодійники – фізичні особи. Особливою формою такого благодійництва є спонсорство.

Спонсорство – це добровільна безприбуткова участь фізичних чи юридичних осіб (спонсора) у благодійній діяльності, матеріальній підтримці програм і проектів гуманітарного спрямування. Спонсорство поширене у формі прямого або опосередкованого фінансування програм телебачення і радіомовлення з метою популяризації або реклами винятково свого імені (назви), фірмового найменування чи своєї торгової марки [5].

На сьогодні визначення спонсорства викладено в Законі України «Про рекламу». Згідно ст. 1 цього закону спонсорство – добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами будь-якої діяльності з метою популяризації виключно свого імені, найменування, свого знака для товарів і послуг [6]. Як бачимо, підтримка у спонсорстві надається саме особам під час здійснення ними певної діяльності. У цьому сенсі ми пропонуємо виділити такі основні напрями спонсорства: а) спонсорство у соціальній сфері (допомога соціально незахищеним верствам населення; надання допомоги військовослужбовцям в зоні АТО; надання допомоги медичним закладам тощо); б) у сфері культури; в) у сфері захисту довкілля (фінансування проектів з охорони довкілля тощо); г) у сфері спорту (підтримка спортивних змагань, спортсменів, команд); д) у сфері інноваційних впроваджень тощо.

Як бачимо, спонсорська підтримка може бути різною: матеріальною (надання матеріальних цінностей), фінансовою (надання коштів), організаційною (надання, наприклад, приміщень для проведення заходу) тощо. Перелік видів підтримки не є вичерпним, а тому допомога може бути будь-якою, наприклад, інформаційна, яку можуть надавати ЗМІ. У кожному випадку допомога має бути добровільною, тому жодним нормативно-правовим актом чи владною особою змусити до спонсорства не можна.

Інколи метою спонсорської допомоги є не що інше як популяризація виключно свого імені (найменування) та/або свого знака для товарів і послуг. Тобто, в обмін на підтримку (виділення коштів, надання матеріальних цінностей, розміщення інформації в ЗМІ тощо) спонсор може розраховувати на опосередковану форму реклами свого товару та послуг. У ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» визначено, що знак – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб [7]. Отже, демонструючи свій знак під час проведення різних проектів, спонсор намагається виділити свій знак серед знаків інших компаній-конкурентів, і таким чином рекламувати свою компанію.

Так, наприклад, спонсор того чи іншого конкурсу дає подарунки учасникам, а організатор конкурсу розміщує його торговий знак в оформленні приміщення, де проходить конкурс, та/або ведучий конкурсу періодично називає організацію чи підприємство, яке виділило їм матеріальні кошти. Слід зауважити, що при спонсорстві по-

пуляризується виключно найменування і торговий знак. Ніяка інша інформація про спонсора надаватися не може. Вихід за ці межі буде порушенням законодавства і не розцінюватиметься як спонсорство – це буде «класичною» рекламою з усіма її ознаками.

Треба зазначити, що законодавець не встановлює ніяких меж, обмежень чи критеріїв поняття «популяризація». Під нею розуміють, зокрема, розповсюдження чого-небудь, намагання зробити що-небудь широко відомим [8]. Тому в договорі спонсорства сторони можуть передбачити будь-які види і способи популяризації (тобто, донесення інформації до широкого загалу) імені спонсора та(або) його торгового знака (шляхом зображення, озвучування тощо) та в будь-якій необхідній для них кількості цих видів і способів.

Отже, з одного боку, спонсорство – це специфічна форма благодійництва, а з іншого – це специфічна форма реклами, оскільки за ст. 1 Закону України «Про рекламу» нею є «інформація про особу чи товар, розповсюджена у будь-якій формі та у будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару» [6]. Благодійництвом за ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є та частина в спонсорстві, коли спонсор надає певну підтримку набувачеві рекламою, тобто, коли набувач популяризує ім'я та товарний знак спонсора [4]. Проте, це не є ні благодійництвом, ні рекламою в класичному вигляді.

Ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дано визначення благодійної діяльності як добровільної особистої та/або майнової допомоги для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [4]. З цього визначення видно, що однією з основних ознак благодійництва є його безкорисливість. На відміну від цього, спонсорство за своєю природою не безкорисливе: взаємні надані спонсорській допомозі популяризується ім'я та товарний знак спонсора. У цьому й полягає відмінність спонсорства від благодійництва, що і дає підстави називати його специфічною формою благодійництва. Доречі, з цієї ж причини (відсутності ознаки безкорисливості) спонсорство відрізняють і від меценатства, яке за ч. 6 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є добровільною матеріальною, фінансовою чи іншою підтримкою у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень, але без мети популяризації імені та товарного знака особи, яка надає підтримку [4].

Оскільки спонсорство, як зазначено вище, є також і специфічною формою реклами, то від «класичної» реклами його відрізняють певні ознаки. При спонсорстві до споживача доводиться виключно ім'я чи найменування спонсора та(або) його знак для товарів (робіт, послуг). Жодної іншої інформації при спонсорстві розміщати не можна.

Крім того, різниця полягає ще й в тому, що за популяризацію інформації про особу рекламода-

вець сплачує певну суму коштів (плату за надання рекламних послуг), а спонсор може надавати не лише фінансову підтримку, але й інші види підтримки: матеріальну (товарну), інформаційну, організаційну тощо. Різні й цільове призначення одержаних від спонсорів коштів: при спонсорстві підтримка надається на конкретну заздалегідь обумовлену мету, яку без відома спонсора отримувач підтримки не може змінити; а при рекламі кошти рекламодавця поступають на рахунок в банк отримувача без конкретного подальшого наперед обумовленого витрачання. Взагалі, за великим рахунком, рекламодавцю однаково, куди потім будуть витрачені кошти, які він сплатив за рекламні послуги (на відміну від спонсора) [6].

Закон України «Про рекламу» в ст. 5 містить певні обмежувальні правила щодо дій сторін у відносинах спонсорства. У переважній більшості вони стосуються спонсорства на телебаченні, хоча існують і загальні для всіх правила. У цій статті ще раз нагадується, що у теле-, радіопередачах, матеріалах в інших засобах масової інформації, видовищних та інших заходах, які створені і проводяться за участю спонсорів, забороняється розміщувати будь-яку інформацію рекламного характеру про спонсора та(або) його товари, крім імені або найменування та знака для товарів і послуг спонсорів. Не можуть бути спонсорами особи, що виробляють чи поширюють товари, реклама яких заборонена законом. Так само не можуть бути спонсорами особи, що виробляють чи поширюють товари, виробництво та(або) обіг яких заборонено законом. Щодо спонсорства на телебаченні, то законодавець забороняє будь-яке спонсорство програм і передач новин. Крім того, програма чи передача, підготовлена за підтримки спонсора, повинна бути інформативною означена за допомогою титрів чи дикторського тексту на початку та(або) наприкінці такої програми чи передачі [6].

Спонсор не має права впливати на зміст та час виходу в ефір програми чи передачі, або зміст матеріалів друкованого видання, які він спонсорує. Це законодавче обмеження введено з метою недопущення зловживання спонсором своїм становищем і виключенням залежності ЗМІ у плані змісту матеріалу чи ефірного часу програми від свого спонсора (інакше кажучи, щоб редакційна політика визначалася професіоналами ЗМІ, а не особами, які надають ЗМІ кошти).

Наступне питання, яке потребує системного аналізу – це питання оподаткування спонсорської допомоги. Відповідно до п.п. 14.1.257 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України фінансова допомога – це допомога, надана на безповоротній або поворотній основі [9]. Безповоротна фінансова допомога – це, зокрема, сума коштів, передана платнику податків згідно з договорами дарування, іншими подібними, або без укладення таких договорів, в тому числі і спонсорська. Що стосується питання укладання договору зі спонсорами, то ні Цивільний, ні Господарський кодекси України не врегульовують це питання. Такі договори в чинному законодавстві взагалі не згадуються. Проте, це не є перешкодою для його укладання, оскільки згідно з п. 1 ст. 6 Цивільного кодексу України «сторони мають право укласти договір, який не перед-

бачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства» [10]. Тому, складаючи текст договору, сторони не мають забувати обов'язкові для всіх видів договорів умови та вимоги, що передбачені чинним законодавством (предмет договору, строк дії договору, форму договору тощо). Ст. 185 Податкового кодексу України визначає перелік операцій, які є об'єктом оподаткування податком на додану вартість. Слід зазначити, що безповоротна фінансова допомога не входить в зазначений перелік, а отже і не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість [9].

Коли виходити з норм чинного законодавства, яке розцінює спонсорство як специфічну форму реклами, то особа, що отримала спонсорську допомогу, зобов'язана прорекламувати найменування та/або знак для товарів і послуг спонсора, тим самим надати йому послугу. В такому випадку спонсорська допомога мала б оподатковуватись. Така позиція пов'язана ще із тим, що значна кількість заходів та/або телевізійних продуктів створюється саме з розрахунку забезпечити прибутки спонсорам від реклами їх товарів та послуг. Цілком логічно, що в таких випадках неможливо говорити про благодійну підтримку з боку спонсора.

Якщо порівнювати досвід інших країн, то, наприклад, в законодавстві Російської Федерації, а саме, в Законі Російської Федерації «Про рекла-

му», наведені поняття «спонсор» і «спонсорська реклама». Згідно п. 9 ст. 3 цього закону спонсором визнається особа, що надала кошти для організації і проведення спортивного, культурного або будь-якого іншого заходу, а також створення і трансляції теле- або радіопередачі, або створення або використання іншого результату творчої діяльності. Також спонсором може бути особа, яка забезпечила надання коштів для проведення зазначених заходів. Відповідно до п. 10 цієї статті спонсорська реклама – реклама, яка розповсюджується на умови обов'язкового згадування в ній про певну особу, як про спонсора [11].

Отже, в законодавстві Російської Федерації чітко вказано, що спонсорство є формою реклами. Що стосується оподаткування спонсорства, то згідно ст.ст. 146, 264 Податкового кодексу Російської Федерації спонсорська допомога обкладається податком на прибуток і податком на додану вартість [12].

Вищезазначене дає нам підстави розмежувати на законодавчому рівні сфери надання спонсорської допомоги та встановити, що спонсорство, яке здійснюється в соціальній сфері, слід розцінювати як форму благодійництва, що не підлягає оподаткуванню. Якщо ж спонсорська допомога надається в сфері реклами, то вона підлягає оподаткуванню. Необхідні зміни щодо оподаткування спонсорської допомоги слід внести і в Податковий кодекс України.

Список літератури:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 року № 254-ВР (зі змінами та доповненнями) // ВР. – 1996. – № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: монографія / О. О. Чуб. – Х.: Одиссей, 2005. – 232 с.
3. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003-2010) / С. І. Максимов. – Х.: Право, 2010. – 536 с.
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-74-00-1.
6. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
7. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>
8. Словник іншомовних соціокультурних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/39/53392-0.html>
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
10. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
11. О рекламе: Федеральный Закон від 13.03.2006 року № 38-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58968/
12. Налоговый кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/10900200/>

Кафарская А.В.Ивано-Франковский юридический колледж
Национального университета «Одесская юридическая академия»**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СПОНСОРСТВА В УКРАИНЕ****Аннотация**

В статье осуществлен комплексный конституционно-правовой анализ спонсорства. Проведено разграничение между спонсорством и благотворительностью. Отмечена необходимость налогообложения спонсорской помощи, как такой, которая носит прибыльный характер.

Ключевые слова: спонсорство, социальная защита, благотворительность, реклама, товарный знак.

Kafarska A.V.Ivano-Frankivsk Law College
National University «Odessa Law Academy»**CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATING OF SPONSORSHIP IN UKRAINE****Summary**

The complex constitutional and legal analysis of sponsorship is described in the article. The distinction between sponsorship and charity is made. The necessity of taxation of sponsorship's helping, such as wearing a profitable character is emphasized.

Keywords: sponsorship, social security, charity, advertising, trademark.

УДК 342.1

**СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ
ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ****Кафарський В.І.**Навчально-науковий інститут права
Национального університету водного господарства і природокористування**Коновеичук Х.Б.**Марковецька сільська рада Тисменицького району
Івано-Франківської області

У статті дається комплексний аналіз процесу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Досліджуються питання щодо формування представницьких органів управління в добровільно об'єднаній територіальній громаді. Проаналізовано основні функції та повноваження, які покладаються на органи самоврядування об'єднаної територіальної громади.

Ключові слова: представницька демократія, громадська думка, місцеві вибори, структура місцевої влади, виборча система.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Децентралізація влади поставила на порядок денний питання пов'язані з виборами представницьких органів об'єднаних територіальних громад. У зв'язку з цим виникають питання конституційно-правового забезпечення місцевих виборів представників територіальних громад до представницьких органів об'єднаної територіальної громади, виборів старост та їх повноважень. Саме ці питання і розглядаються у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор, зокрема на комплексні дослідження теорії та практики організації місцевого самоврядування О. Батанов

ва, І. Дробуш та ін., а також на наукові розвідки з питань законодавчого забезпечення виборів до представницьких органів об'єднаних територіальних громад А. Грицюка, В. Свистун, В. Теліпко, В. Федоренко.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Запропоноване законодавством представництво територіальних громад у виборних органах об'єднаних територіальних громад порушує права територіальних громад, вибори старост теж не узгоджуються з положеннями ч. 1 ст. 133, ч. 1, 3 ст. 140, ст. 141, ч. 1 ст. 143 Конституції України. Саме аналізу цих питань присвячена означена стаття.

Мета статті. Аналіз колізій у виборчому законодавстві, що регламентує вибори до місцевих

органів влади на рівні об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Конституція України ст. 1 закріплює принцип побудови України як демократичної держави [1]. Демократія означає, що влада не лише належить народу, а й повністю здійснюється народом у різних формах, реально забезпечуючи участь населення в реалізації не тільки державної, але й місцевої влади. Основний Закон держави, якому належить верховенство в системі нормативно-правових актів, ст. 38 надає громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському і місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1].

Участь громади у вирішенні місцевих справ може здійснюватися у двох формах: безпосередньо і через представників. Представницька демократія означає, що найважливіші суспільні справи вирішуються виборними представниками. Результат представницької демократії втілюється в формуванні єдиної громадської думки щодо обрання відповідних органів влади. Під громадською думкою розуміється сукупність думок людей щодо питань, які мають суспільний інтерес [2, с. 459]. В сільській громаді, де більшість жителів добре знає один одного, це дуже важлива форма вирішення назрілих питань та мобілізації місцевих органів на їх розв'язання.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України, зазначає, що «місцеві власті мають можливість визначати свої власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління» [3]. Відповідно, питання структури і чисельності органів управління є компетенцією ради об'єднаної громади. Структура місцевої влади – це ті компоненти, без яких вона не може функціонувати.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» структуру управління об'єднаної територіальної громади складають: сільський, селищний, міський голова; відповідна рада; виконавчий комітет ради; староста; територіальні підрозділи виконавчих органів ради об'єднаної громади. Через великий обсяг функцій та повноважень, які покладаються на новостворені об'єднані громади, відповідна рада, згідно ч. 4 ст. 54 цього закону, у межах затверджених нею структури та штатів може створювати відділи, управління та інші виконавчі органи для здійснення повноважень, що належать до відання виконавчих органів ради об'єднаної громади. Такі відділи та управління є підзвітними та підконтрольними раді, яка їх утворила, підпорядковані виконавчому комітету, сільському, селищному, міському голові, говориться в ч. 2 цієї статті [4].

Вибори місцевої ради та голови об'єднаної територіальної громади проходять відповідно до Закону України «Про місцеві вибори». Згідно ч. 7 ст. 14 цього закону їх призначає Центральна виборча комісія [5]. Виборчий процес розпочинається за 50 днів до оголошення Центральною виборчою комісією дня голосування на виборах.

Зрозуміло, що порядок організації підготовки і ведення виборів, значною мірою і їх результати, залежать від того, якою є виборча система. Виборча система – це встановлений законодавством спосіб голосування, визначення його результатів і розподілу депутатських мандатів [6, с. 223]. Ст. 2 Закону України «Про місцеві вибори» передбачає кілька різновидів виборчих систем, які застосовуються при формуванні представницьких органів на місцевому рівні. Згідно ч. 2 ст. 2 цього закону у сільських, селищних об'єднаних територіальних громадах вибори ради проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія громади. Голови таких громад обираються за мажоритарною системою відносної більшості (в єдиному одномандатному виборчому окрузі, що збігається з територією громади) [5]. За мажоритарною виборчою системою обраним вважається той кандидат, який отримав у виборчому окрузі відносну більшість голосів виборців, тобто більше, ніж решта кандидатів, кожен окремо [6, с. 224].

Застосування того чи іншого типу виборчої системи на місцевих виборах часто визначається величиною територіальної громади, тобто кількістю виборців, які проживають в її межах. Слід зауважити, що під час прийняття нової редакції Закону «Про місцеві вибори» відбулось значне зменшення передбачуваної кількості депутатів місцевих рад, зокрема: п. 3 ст. 16 говорить, що кількість депутатів місцевої ради залежить від кількості виборців у цій громаді: а) до 1 тисячі виборців – 12 депутатів; б) від 1 тисячі до 3 тисяч виборців – 14 депутатів; в) від 3 тисяч до 5 тисяч виборців – 22 депутати; г) від 5 тисяч до 20 тисяч виборців – 26 депутатів; д) від 20 тисяч до 50 тисяч виборців – 34 депутати; е) від 50 тисяч до 100 тисяч виборців – 36 депутатів; є) від 100 тисяч до 250 тисяч виборців – 42 депутати; ж) від 250 тисяч до 500 тисяч виборців – 54 депутати; з) від 500 тисяч до 1 мільйона виборців – 64 депутати; и) від 1 мільйона до 2 мільйонів виборців – 84 депутати; і) понад 2 мільйони виборців – 120 депутатів [5].

Тобто, якщо до складу об'єднаної територіальної громади увійшло 10 сіл, кількість виборців в якій не більше 5 тис. осіб, то склад ради становитиме – 22 депутати. Це означає, що буде створено 22 округи. На території кожної із цих територіальних громад, за умови однакової кількості жителів, буде утворено по 2 округи. Тож кожна територіальна громада, що увійшла до складу об'єднаної територіальної громади, отримає по 2 депутата в раді. Але, якщо ж територіальні громади об'єднуються навколо громади, чисельність населення якої в рази перевищує їх кількість жителів, то зрозуміло, що і депутатів обраних від такої громади в раді об'єднаної територіальної громади буде більше. При такому розкладі сил в раді об'єднаної територіальної громади рішення можуть прийматися не на користь жителів територіальних громад, які до неї увійшли. І депутат, щоб представляти і захищати, в першу чергу, інтереси громади, від якої він обраний, не зможе впливати на рішення, які приймаються радою об'єднаної територіальної громади.

Крім того, Закон України «Про місцеві вибори» ч. 6 ст. 2 запроваджує новий вид виборів – додаткові вибори і встановлює, що «додаткові вибори депутатів сільських, селищних, міських рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади» [5]. Згідно ст. 8-1 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» добровільно приєднання до об'єднаної територіальної громади має право суміжна сільська, селищна територіальна громада, яка відповідно до перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області належить до цієї об'єднаної територіальної громади [7]. Втім, можливість об'єднання територіальних громад не тільки сіл, а й селищ та міст, на нашу думку, не узгоджується з ч. 1 ст. 140 Конституції України, згідно з якою територіальною громадою може бути лише «добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл», яке повинно мати статус адміністративно-територіальної одиниці [1]. Крім того, системний аналіз положень Конституції України свідчить про те, що система територіальних громад має відповідати системі адміністративно-територіального устрою, а не навпаки. Проведення додаткових виборів до рад об'єднаних територіальних громад призведе до істотних додаткових витрат та необхідності постійної організації додаткових виборів. З огляду на наведене доцільно розглянути можливість продовження повноважень депутатів відповідних рад територіальних громад, що приєднуються. Це пояснюється і тим, що ст. 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» не передбачає такої підстави дострокового припинення повноважень депутатів місцевих рад, як утворення об'єднаної територіальної громади або приєднання до неї нової територіальної громади та ліквідація відповідної ради [8].

Щодо виборів голови об'єднаної територіальної громади, то у мажоритарному окрузі обраним вважається кандидат, який одержав більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, стосовно інших кандидатів, які балотувалися у цьому окрузі. Зауважимо, що досить неоднозначною є легітимність сільських, селищних голів, якщо на їх підтримку подано 15-20% голосів виборців. «У результаті, обраний за такою системою кандидат, представлятиме не більшість виборців, зареєстрованих у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, а лише незначну їх частину...». В той час Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» наділяє сільських, селищних, міських голів вагомими повноваженнями як у сфері організації роботи місцевих рад та їх виконавчих органів, так і широкими представницькими повноваженнями [4]. На нашу думку, обсяг покладених на місцевих голів повноважень вимагає запровадження такої системи обрання відповідних посадових осіб на посаду, за якої вони б представляли більшість членів територіальної громади [9]. З такою позицією варто погодитися і передбачити повернення до системи простої більшості, коли обраними вважаються ті кандидати, за яких проголосували 50% + 1 виборець. Звичайно, це призведе

до збільшення витрат з державного бюджету, оскільки буде високою вірогідність другого туру, тим не менше рівень підтримки голів відповідною громадою значно зросте [10, с. 371].

Серед першочергових завдань, які повстали перед новообраними головами та депутатами – формування дієвого виконавчого комітету з відповідною структурою та повноваженнями. Виконавчий комітет – колегіальний орган, що утворюється за рішенням ради. Право на внесення пропозицій з подання кандидатур до складу виконкому належить голові. Рада може підтримати чи відхилити певну кандидатуру. Чинне законодавство не містить чітких вимог щодо кількісного чи персонального складу виконкому. Для депутатів місцевої ради існує пряма заборона на членство у виконкомі. При цьому в обов'язковому порядку до складу виконавчого комітету входять голова, секретар ради та староста відповідної громади.

Часто голови маніпулюють свідомістю громади і можуть включати до складу виконкому своїх заступників, керівників комунальних підприємств та осіб, які займають не останнє місце в об'єднаній територіальній громаді. Враховуючи те, що законодавство не визначає кількість членів виконкому, то це питання вирішується місцевою радою об'єднаної територіальної громади. Кількість членів у виконкомі є дискусійним питанням. Існують випадки, коли їх чисельність становить від 5 до 65 осіб. Але, на нашу думку, правильною слід визнати практику, коли чисельність виконкому становитиме 20-25% від загального складу ради. Таке твердження обґрунтовується тим, що виконком є виконавчим органом місцевої ради, що покликаний розв'язувати поточні та невідкладні питання життєдіяльності громади. Тим більше, що з початком добровільного об'єднання територіальні громади отримують великий обсяг повноважень у різних сферах життєдіяльності. Об'єднані громади самостійно планують та сприяють місцевому економічному розвитку; вирішують питання розвитку та утримання інфраструктури об'єднаної громади, планування розвитку території громади, питання будови території громади, благоустрою територій, житлово-комунальних послуг; утримання об'єктів комунальної власності; функціонування сфер соціальної допомоги, первинної охорони здоров'я та швидкої медичної допомоги, середньої, дошкільної та позашкільної освіти; культури та фізичної культури й спорту, охорони правопорядку (муніципальна варта); самостійно управляють пасажирськими перевезеннями на території громади. Тому важливо, щоб до складу виконавчого комітету були включені як жителі, які проживають в адміністративному центрі об'єднаної громади, так і жителі територіальних громад, що увійшли до її складу з пропорційним розподілом місць.

Важливим питанням, що виникає при створенні об'єднаних територіальних громад, є управління на рівні села, селища.

На рівні села, селища обирається староста, який представляє інтереси мешканців територіальної громади, в тому числі, на етапі формування та виконання бюджету, виконання програм тощо. Відповідно до ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» старо-

ста обирається жителями села, селища (сіл, селищ), розташованого на території відповідного старостинського округу, на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі [4]. Очевидно, що цим законом виступає Закон України «Про місцеві вибори» [5]. Однак, обрання старост жителями сіл, селищ на прямих виборах поряд з виборами сільських, селищних, міських голів не узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 133, ч. 1, 3 ст. 140, ст. 141, ч. 1 ст. 143 Конституції України. Так, зокрема, відповідно до ст. 141 Основного Закону територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування лише депутатів місцевих рад та сільського, селищного, міського голову [1].

Відповідно до ч. 6 ст. 2 Закону України «Про місцеві вибори» вибори старости проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного населеного пункту (села або селища) у складі об'єднаної сільської, селищної, міської територіальної громади [5]. Таким чином, обрання старости передбачатиме створення в межах окремого населеного пункту, що входить до складу добровільного об'єднання, одномандатного виборчого округу з виборів старости і проведення повної виборчої процедури – висування та реєстрація кандидатів, виборча кампанія, формування виборчої комісії, облаштування дільниці, друк бюлетенів, проведення виборів тощо.

Варто зазначити, що провести перші вибори старост одночасно з першими виборами рад та голів об'єднаних територіальних громад неможливо. Адже незважаючи на офіційний статус старости, саме рада об'єднаної територіальної громади визначає в яких саме громадах має бути староста, а в яких ні. Тому перше обрання старост в територіальних громадах повинно пройти після формування ради об'єднаної територіальної громади та прийняття нею рішення, в яких саме громадах проводити такі вибори. Існує загроза, що, зважаючи на суттєві фінансові витрати, пов'язані з забезпеченням обрання старост та подальшим їх функціонуванням, ради об'єднаної територіальної громади намагатимуться визначити мінімальну

кількість старост, яких треба буде обирати. Зрозуміло, що це обмежуватиме доступ до послуг мешканцям територіальних громад. Нажаль, закон не передбачає жодних числових критеріїв, які б гарантували наявність старости в територіальній громаді. Адже староста, який обирається жителями відповідної громади, має представляти та захищати в місцевій раді, в першу чергу, інтереси своїх виборців. Тим більше, що на старосту, як посадову особу місцевого самоврядування, покладено великий обсяг повноважень, до яких ст. 54¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить: 1) представляти інтереси жителів відповідного села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради; 2) брати участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій; 3) право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного села, селища; 4) сприяти жителям відповідного села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування тощо. Цей перелік не є вичерпним, адже п. 13 ст. 54¹ цього Закону говорить, що староста може здійснювати й інші повноваження, визначені цим та іншими законами [4].

Висновок і перспективи подальших досліджень. Для того, щоб належним чином забезпечувати права жителів територіальних громад, які увійшли в добровільне об'єднання, ми пропонуємо: ч. 5 ст. 2 Закону України «Про місцеві вибори» викласти в такій редакції: «Вибори сільського, селищного, міського голови проводяться за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища, територія об'єднаної сільської, селищної громади (далі – територія села, селища)...»; на законодавчому рівні визначити граничні норми щодо формування виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади; закріпити в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» норму, згідно з якою рішення, які зачіпають інтереси відповідної громади, мають погоджуватися з старостою села та відповідним депутатом.

Список літератури:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 року № 254-ВР (зі змінами та доповненнями) // ВР. – 1996. – № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Грицюк А. Р. Громадська думка: поняття, функції. Правова держава / А. Р. Грицюк. – Випуск 17. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 458-464.
3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р>
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної ради України. – 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
5. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>
6. Шляхтун П. П. Конституційне право України: Підручник / П. П. Шляхтун. – К.: «Освіта України», КНТ. – 2008 р. – 592 с.
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

8. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
9. Ковриженко Д. Актуальні проблеми правового регулювання місцевих виборів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w2r&d=357>
10. Кафарський В. І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності: Монографія / В. І. Кафарський. – К.: Логос, 2008. – 560 с.
11. Свистун В. Децентралізація управління: переваги і недоліки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/2211/1/Свистун.PDF>

Кафарский В.И.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

Конвейчук К.Б.

Марковецкий сельский совет Тисменицкого района

Ивано-Франковской области

СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ ОБЪЕДИНЕННОЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ

Аннотация

В статье дается комплексный анализ процесса реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине. Исследуются вопросы формирования представительных органов управления в добровольно объединенной территориальной общине. Проанализированы основные функции и полномочия, которые возлагаются на органы самоуправления объединенной территориальной общины.

Ключевые слова: представительная демократия, общественное мнение, местные выборы, структура местной власти, избирательная система.

Kafarskyj V.I.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

Konoveychuk Ch.B.

Markovetska Village Council Secretary of Tysmenytsya District
of Ivano-Frankivsk

THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF GOVERNMENT AUTHORITY OF THE UNITED LOCAL COMMUNITY

Summary

The comprehensive analysis of the local selfgovernment reform process and territorial organization of power in Ukraine is given in the article. The problems on forming of representative governing bodys in the voluntary united local community are explored. The basic functions and powers that are relied on selfgovernments athority of the united local community are analyzed.

Keywords: representative democracy, public opinion, local elections, the structure of local government, the electoral system.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Кафарський О.В.

Івано-Франківський відділ державної виконавчої служби
Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області

У статті досліджено конституційно-правові механізми функціонування сільського туризму в Україні. Запропоноване визначення «сільського туризму» як туристичної діяльності на території сільських поселень, де створені умови як для тривалого, так і для короткочасного відпочинку, існує екологічно чистий ландшафт, сільське житло, придатне для приймання туристів, та інші необхідні для відпочинку об'єкти обслуговування. Результативність здійснення туристичної діяльності багато в чому залежить від здатності та можливості суб'єктів такої діяльності брати на себе відповідні ризики та відповідальність за взяті зобов'язання. Запропоновано удосконалення відповідальності за порушення законодавства про сільський туризм.

Ключові слова: сільський туризм, туристична діяльність, конституційно-правовий механізм, конституційно-правова відповідальність суб'єктів туристичної діяльності.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції та реформування усіх сфер життєдіяльності української держави туризм, ефективність якого доведена багаторічним світовим досвідом, поступово стає ефективною галуззю національної економіки, оздоровлення різних соціальних верств населення. У зв'язку з цим постає питання про належне правове забезпечення функціонування даної галузі та приведення її у відповідність до міжнародно-правових стандартів туристичної діяльності. Передусім, потребують теоретичного осмислення конституційно-правові механізми функціонування сільського туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливою методологічною базою для дослідження правового регулювання в організації та здійсненні сільського туризму в Україні стали наукові праці у галузі земельного, аграрного та екологічного права, зокрема, наукові дослідження таких вітчизняних вчених як А.Г. Бобкова, В.І. Гетьман, П.Ф. Кулинич, О.С. Молнар, Т.А. Пінчук, Т.П. Проценко, В.І. Семчик, Н.І. Титова, В.І. Федорович, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та інші.

У численних наукових дослідженнях широко використовується поняття «механізм», як знаряддя теоретичного дослідження. В юридичній літературі все більш розповсюджене застосування категорії «механізм», пов'язане з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя. Враховуючи дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, «механізм» слід розглядати не в статичі, а в динаміці. Адже його функціонування розкриє відповідні цілі, роль і значення окремих його елементів, в тому числі сільського туризму. Основу конституційно-правових механізмів функціонування сільського туризму в Україні становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, соціальних інститутів, громадян, які в сукупності забезпечують організацію та здійснення сільського туризму.

Загальним поняттям у сфері здійснення сільського туризму є «туризм», а родовим поняттям – «сільський туризм», тобто, туристична діяльність на території сільських поселень,

де створені умови як для тривалого, так і для короткочасного відпочинку, існує екологічно чистий ландшафт, сільське житло, придатне для приймання туристів, та інші необхідні для відпочинку об'єкти обслуговування.

З моменту прийняття Конституції України держава взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення права людини на свободу пересування, права вільно залишати територію держави та повертатися до неї, а також інших суміжних прав і свобод, що певною мірою забезпечуються і всебічним розвитком туризму [1]. У сучасному світі спостерігається зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовніших, пізнавальніших подорожей. На зміну концепції тріох «S» («Sun-Sea-Sand») – сонце, море, пісок – приходить концепція тріох «L» («Landscape-Lore-Leisure») – пейзажі, традиції, дозвілля. Відтак, внутрішня потреба піднімає на пік масової популярності подорожі у сільську місцевість, де міського туриста оточує не тільки традиційний селянський спосіб життя, але й спогади про дитинство і родини, які упродовж декількох століть жили і працювали у сільській місцевості. Нині сільський туризм стає одним із важливих видів туризму в Україні, подальший розвиток якого, у першу чергу, пов'язаний з високою питомою вагою сільського господарства в економіці України та потужним туристичним ресурсом сучасного українського села.

Головною рушійною силою бурхливого розвитку сільського туризму є швидко зростаючий попит на рекреацію на природі, що визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам та матеріальним становищем їх сімей. Це дає підстави віднести сільський туризм до одного з основних видів соціального туризму, який передбачає «гармонійну інтеграцію людини», доступність відпочинку для максимальної кількості людей і, що не менш важливо, відсутність у сільських господарів так званої «єдиної мети» максимального прибутку [2, с. 214]. Збільшення попиту на сільський відпочинок зростає внаслідок зменшення тривалості робочого часу, збільшення кількості платних відпусток, зростання рівня освіти, розвитку транспортної мережі – залізничної, автодорожньої, повітряної та морського транспорту [3, с. 67, 73].

В Україні найбільшою перешкодою в розвитку туризму у сільській місцевості традиційно вважалися відсутність відповідних шляхів сполучення, транспортна віддаленість осередків відпочинку та їх рекреаційна необлаштованість (невідповідність запитам сучасного туриста). Якщо на початку XXI ст. більшість сільських регіонів Європи ці проблеми успішно подолали, то Україна лише приступає до будівництва сучасних шляхів сполучення. Масове користування приватними автомобілями нині дає змогу подорожувати без складнощів досягати бажаних регіонів, навіть тих, що знаходяться на значній відстані від початкових пунктів мандрівки. Стимулювання країнами Європи розвитку рекреаційних форм малого підприємництва в сільській місцевості «осучаснило» базу відпочинку й наблизило стандарти сільської гостинності до загальноприйнятих «міських» стандартів готельного сервісу. В Україні ця проблема вирішується самотужки, за кошти підприємців, які вкладають свої заощадження у цю важливу сферу відпочинку та оздоровлення міського населення.

Учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасове розміщення, харчування, екскурсійне, курортне, спортивне, розважальне та інше обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність. Основним учасником туристичної діяльності у сфері сільського туризму є сільський господар, як фізична особа, та члени його сім'ї (родини), що ведуть господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна особистого селянського господарства, фермерського господарства, які належать їм на правах особистої (приватної), спільної, часткової власності або оренди відповідно до законодавства України.

Передумовою успішного здійснення будь-якого виду господарської діяльності і одночасно передумовою легалізації господарюючого суб'єкта є наявність відповідної матеріальної основи у вигляді основних та оборотних засобів, майнових активів, які забезпечують його нормальне функціонування в господарських правовідносинах. Це стосується також суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму, які для забезпечення своєї діяльності повинні володіти необхідними матеріально-технічними та фінансовими засобами на різних правових підставах (на праві власності, на праві користування, включаючи й оренду). На наш погляд, основною передумовою забезпечення матеріально-фінансової основи сільського туризму є право власності.

Аналіз положень ст.ст. 13, 14 та 41 Конституції України дозволяє встановити, що відносини власності в Україні, включаючи власність суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму, базуються на наступних конституційно-правових засадах: рівноправність різних форм

власності (ч. 4 ст. 13); рівноправність суб'єктів права власності (ч. 4 ст. 13); державний захист права власності (ч. 4 ст. 13); непорушність права власності (ч. 3 та ч. 4 ст. 41); непорушність права власності на землю (ч. 2 ст. 14); особлива державна охорона земель (ч. 1 ст. 14); недопустимість порушення суспільних інтересів у процесі використання власності (ч. 7 ст. 41); недопустимість порушення суспільних інтересів у процесі використання власності на землю (ч. 3 ст. 13) [1].

Зі змісту конституційно-правових норм випливає не лише їх регулятивний, а й охоронний характер як щодо відносин власності в цілому, так і відносин власності у сфері сільського туризму зокрема (особливо стосовно такого об'єкта права власності як земля, яка є основним засобом забезпечення господарської діяльності у сільському туризмі).

Результативність здійснення туристичної діяльності багато в чому залежить від здатності та можливості суб'єктів такої діяльності брати на себе відповідні ризики та відповідальність за взяті зобов'язання. Аналіз практики цієї діяльності вказує на низку проблем, що пов'язані з видами, підставами та формами відповідальності суб'єктів туристичної діяльності. При цьому зазначені питання стосовно відповідальності суб'єктів туристичної діяльності мають певну специфіку, обумовлену складним характером договірних відносин таких суб'єктів, комплексним характером туристичних послуг, впливом на таку діяльність багатьох зовнішніх факторів тощо. Ці процеси ставлять на порядок денний необхідність встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про сільський туризм.

Зауважимо, що будь-яка відповідальність – це завжди право й обов'язок особи здійснити власний вибір поведінки відповідно до тих норм, що існують у будь-якій сфері суспільства і відображають його інтереси і формують обов'язок звітувати перед суспільством за свій вибір і знати покарання у разі недодержання вимог соціальної норми [4, с. 669].

Таким чином, юридична відповідальність, яка настає за порушення норм права, є видом соціальної відповідальності, яка настає за порушення різних соціальних норм. Сутність юридичної відповідальності полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою.

У юридичній науці прийнято виділяти позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність. Позитивна юридична відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який являє собою відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціально-корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення. Негативну юридичну відповідальність розглядають як особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснене особою винне протиправне діяння в формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких заходи

особистого (позбавлення волі), майнового (штраф) та організаційного (звільнення) характеру.

Правовою основою застосування відповідальності у сфері сільського туризму є загальні положення Господарського та Цивільного кодексів України, інші закони України щодо окремих аспектів такої діяльності (оподаткування, сертифікація, ціноутворення, забезпечення якості тощо).

Окремі особливості такої відповідальності представлено у Законі України «Про туризм» [5], в якому закріплено перелік порушень законодавства в галузі туризму: 1) здійснення туристичної діяльності без отримання відповідного дозволу (ліцензії) або недодержання ліцензійних умов з надання туристичних послуг; 2) залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам та не мають відповідні дозволи на право здійснення туристичного супроводу у визначених випадках; 3) надання туристичних послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації, без проведення такої сертифікації в установленому порядку; 4) ненадання, несвочасне надання або надання туристичній інформації, що не відповідає дійсності; 5) порушення вимог стандартів, норм і правил у галузі туризму; 6) незаконне використання категорії об'єкта туристичної інфраструктури; 7) порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг; 8) невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов; 9) порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування; 10) створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержанні ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності; 11) незаконне втручання у здійснення туристичної діяльності; 12) розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу інформацію, що охороняється законом. Даний перелік порушень у сфері туристичної діяльності не є вичерпним і законами може передбачатися відповідальність й за інші порушення у цій сфері.

Законом України «Про туризм» передбачено можливість відповідальності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб у галузі туристичної діяльності (ст. 31) без конкретизації підстав та форм відповідальності. Законом також закріплено можливість несення майнової та іншої відповідальності, визначеної в договорі відповідно до чинного законодавства за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператором, турагентом, іншим суб'єктом туристичної

діяльності (ст. 32) без уточнення підстав та форм такої відповідальності. Ст. 33 підтверджено загальний обов'язок щодо відшкодування збитків суб'єктами туристичної діяльності за порушення законодавства в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, та право на відшкодування збитків суб'єктів такої діяльності, яким заподіяна шкода юридичними чи фізичними особами внаслідок порушення ними законодавства в галузі туризму. Закріплення відповідних положень у законі є позитивним, проте, більша частина зазначених норм відсилає до порядку визначеному законодавством, тоді як такий порядок щодо діяльності в тій чи іншій сфері може бути відсутній не тільки в законі, але й у підзаконних нормативно-правових актах.

Аналіз загальних положень щодо відповідальності дозволяє узагальнити види відповідальності за порушення законодавства у сфері сільського туризму наступним чином: 1) за галузеву приналежністю: господарсько-правова (при організації та здійсненні туристичної діяльності), цивільно-правова (при наданні туристичних послуг), адміністративно-правова, кримінально-правова; 2) за кількістю суб'єктів та обсягом відповідальності: одноособова туроператора чи турагента, спільна чи солідарна – і туроператора, і турагента; 3) за правовими підставами: передбачена законом та визначена сторонами у агентському чи іншому договорі. Крім того, можна виокремити відповідальність залежно від суб'єкта відповідальності: туристичного оператора, туристичного агента, інших суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійні, розважальні та інші туристичні послуги, екскурсіводів, спортивних інструкторів, провідників та інших фахівців туристичного супроводу – фізичних осіб, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом.

Загалом, чинне законодавство встановлює окремі підстави відповідальності за порушення норм у сфері сільського туризму. Через відсутність належної нормативно-правової основи та механізму реалізації відповідальності за порушення законодавства про сільський туризм значна кількість порушень законодавства у цій сфері в Україні залишається без відповідного реагування.

Удосконалення відповідальності за порушення законодавства про сільський туризм пропонується за такими напрямками: узагальнення видів відповідальності; розмежування відповідальності різних суб'єктів туристичної діяльності; конкретизація підстав господарсько-правової відповідальності у формі штрафних та оперативних-господарських санкцій; уточнення підстав та видів адміністративно-господарських санкцій тощо. У подальших дослідженнях проблем відповідальності за порушення законодавства про сільський туризм необхідно звернути увагу на конкретизацію форм такої відповідальності та підстави звільнення від відповідальності.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (Редакція станом на 12.06.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Жарков Г.Н. Правовое обеспечение международного туризма: Учебно-практическое пособие / Г.Н. Жарков. – К.: Кондор, 2004. – 486 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2001. – 395 с.
4. Руденко Л.Д. Щодо відповідальності суб'єктів туристичної діяльності / Л.Д. Руденко, В.В. Манзюк // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 668-674.
5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_turizm.htm

Кафарский О.В.

Ивано-Франковский отдел государственной исполнительной службы
Главного территориального управления юстиции в Ивано-Франковской области

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ**Аннотация**

В статье исследованы конституционно-правовые механизмы функционирования сельского туризма в Украине. Предложено определение «сельского туризма» как туристической деятельности на территории сельских поселений, где созданы условия как для длительного, так и для кратковременного отдыха, существует экологически чистый ландшафт, сельское жилье, пригодное для приема туристов, и другие необходимые для отдыха объекты обслуживания. Результативность осуществления туристической деятельности во многом зависит от способности и возможности субъектов такой деятельности брать на себя соответственные риски и ответственность за взятые обязательства. Предложено усовершенствование ответственности за нарушения законодательства о сельском туризме.

Ключевые слова: сельский туризм, туристическая деятельность, конституционно-правовой механизм, конституционно-правовая ответственность субъектов туристической деятельности.

Kafarskyj O.V.

Ivano-Frankivsk Bailiffs Service of the Main Territorial Department
of Justice in Ivano-Frankivsk Region

CONSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISMS OF FUNCTIONING OF RURAL TOURISM IN UKRAINE**Summary**

The constitutional and legal mechanisms of rural tourism functioning in Ukraine are explored in the article. The definition of «rural tourism» as a tourism activity on the rural settlements territory is offered where the conditions for long and short vacation are created, there are ecological pure landscape, rural dwelling that for reception of tourists is suitable, and other necessary for vacation service objects. The resulting of tourism activity exercising are depended on ability and possibility of subjects of such activity to take appropriate risks and responsibility for taken obligations. The improve of responsibility for law violation about rural tourism is offered.

Keywords: rural tourism, tourist activity, constitutional and legal mechanism, constitutional and legal responsibility of the tourist activities subjects.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УМОВ ПРАЦІ ЖІНОК

Ковалевич С.П.

Національний університет водного господарства та природокористування

Хоружа І.Г.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті висвітлені основні поняття про особливості праці жінок, гендерну рівність, дискримінацію в рамках працевлаштування, охорону материнства. Також охарактеризовано основні проблеми правового регулювання в охороні праці, оплаті праці жінок і чоловіків. Представлені можливі методи подолання даних проблем за рахунок наведених прикладів з законодавств розвинених країн.

Ключові слова: гендерна рівність, дискримінація працевлаштування, охорона материнства, соціальний захист працюючих жінок, Кодекс законів про працю.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Гендерна рівність та заборона дискримінації у будь-якому її прояві є конституційними гарантіями, що передбачені в статтях 21, 43 Конституції України. Однак на превеликий жаль, закріплення таких норм в законодавстві не свідчить про реалізацію їх на практиці. Дискримінація жінок має місце і в трудовому законодавстві, наприклад при працевлаштуванні, оплаті праці і охороні материнства. В першу чергу це можна пояснити власне недоліками законодавства, недотриманням роботодавцями норм щодо забезпечення трудових пільг та гарантій для жінок. Також слід зазначити, що великою перешкодою на шляху забезпечення рівноправ'я жінок та чоловіків є сталі тенденції, традиції та уявлення суспільства про місце і роль жінки в житті.

Метою статті є аналіз правового регулювання особливостей праці жінок, встановлення проблем, що виникають на практиці, недоліків законодавчого регулювання, та на цій основі пошук шляхів подолання проблем.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженню питань правового регулювання праці жінок приділяють і приділяють увагу багато вчених зокрема: Б.О. Лозан, В.В. Герасименко, В.В. Костецький, Г.К. Дмитрієва, І.А. Вертухова, І.Я. Кисельов, К.О. Кучава, Л.М. Завадська, М.А. Покровська, М.М. Грекова, М.М. Фесько, Н.Н. Шептуліна, О.А. Абрамова, О.В. Позняк та інші.

Виклад основних положень. На даний час Україна прагне до зближення з Європейським Союзом, тому однією з перших підписала міжнародні договори, що регулюють питання дискримінації, рівності жінок, охорони материнства. Однак критичним питанням для України залишається те, що норми задекларовані на папері так і не знаходять свого застосування на практиці. Проголосивши гендерну рівність держава не знайшла способів забезпечити реалізацію цього права. Ситуація погіршується проблемами, що існують у сфері зайнятості населення, стереотипами, що склалися у суспільстві, низьким рівнем заробітної плати.

Загалом пропонуємо виділити такі основні проблеми, що стоять на заваді забезпечення гендерної рівності жінок та чоловіків:

1. Морально-етичні уявлення, що склалися в суспільстві про роль жінки в сім'ї. Названа проблема бере свій початок з давніх часів і має

місце і в сьогоденні. Так, протягом віків під дією релігійного і соціально-психологічного виховання населення роль жінки була обмежена, вона виступала в ролі домогосподарки, матері своїх дітей та займалась їхнім вихованням. З розвитком суспільства змінювались стереотипи і пріоритети в житті, змінювалась і роль жінки в суспільстві. З появою освіти та бажанням самовдосконалюватись, зайнятись саморозвитком багато жінок заявили про бажання працювати та заробляти на рівні з чоловіками. Масові виступи жінок з метою гендерної рівності призвели в деякому плані до зміни національних трудових відносин. Це стало першим кроком до подальшого вдосконалення, як міжнародного так і вітчизняного правового регулювання праці жінок, що заставляє змінити свої погляди на нерівність, бідність, безробіття та перебудови у сфері дискримінації, тощо.

2. Знижена можливість реалізовувати свої трудові права для жінок. Незважаючи на закріплену в законодавстві рівність з чоловіками, наявність правових гарантій в умовах ринкових відносин загострилась проблема можливості реалізовувати свої трудові права для жінок. Ці проблеми з'явилися у зв'язку з тим, що основною метою власника підприємства та його діяльності є отримання максимального прибутку, через це підприємці не проявляють зацікавленості для прийняття на роботу жінок, тому що чоловіки порівняно з жінками не наділені такою кількістю додаткових трудових пільг та гарантій.

Так, особливістю правового регулювання праці жінок, є заборона застосування праці жінок на важких та шкідливих для здоров'я роботах, наявність відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, догляд за дитиною, заборона залучати вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до трьох років до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні та направляти їх у відрядження, заборона або обмеження використовувати працю жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або ж небезпечними умовами праці. Наявність таких особливостей пов'язана з тим, що в силу своїх фізіологічних особливостей жінка не може працювати на рівні з чоловіком не зважаючи навіть на гендерну рівність, за своєю природою вона є фізично слабша та на ній є ще дуже важлива функція така як репродуктивна. Але насправді це стає причиною дискримінації і причиною для роботодавця відмовляти у при-

йняті на роботу жінкам-матерям або майбутнім матерям і у результаті жінці в 35-40 років вже важче знайти гідну роботу [12].

Також проявом дискримінації є оголошення в засобах масової інформації. Зокрема в газетах, в журналах в Інтернеті на сайтах з працевлаштування вже міститься вказівка про бажану стать працівника. Також часто при наймані на роботу під час співбесіди жінкам задають питання, що стосуються особистої інформації. Наприклад, їхній сімейний стан, сімейний склад, сімейні плани на майбутнє, де працює чоловік і скільки заробляє та інші питання не пов'язані з професійною діяльністю, що як відомо суперечить нормам трудового законодавства.

3. Проблема низької оплати праці жінок за рівноцінну працю з чоловіками. Чинне законодавство нашої країни встановлює принцип рівної оплати для жінок та чоловіків за працю з однаковими умовами праці та однаковими навичками. Проте існує певна дискримінація у цій сфері, адже на сьогодні заробітна плата жінок в Україні в середньому на 30% нижча від зарплати чоловіків. На думку Комітету експертів Міжнародної організації праці (далі МОП) «роботи, виконані жінкою і чоловіком, можуть передбачати різні умови праці та різну кваліфікацію, але можуть й бути рівноцінними роботами, отже, винагородження за них повинно бути на однаковому рівні», але через те, що національне законодавство закріпило не в повній мірі положення Конвенції № 100 МОП [10], що не дозволяє визначити концепцію «роботи рівної цінності» та призводить до перешкод подолання дискримінації оплати праці жінок, яка ґрунтується на принципі гендерної рівності. Згідно з результатами дослідження «Жінки та чоловіки на ринку праці в Україні» жінка заробляє 74% від доходу чоловіків [15]. Жіночі види діяльності вважаються не значимими, менш престижними та другорядними. Як правило, ті види діяльності якими зазвичай зайняті жінки не є високооплачуваними та не дають змоги для будь-якого кар'єрного росту. Тут проблема виникає не тільки в економічній сфері, а точніше різниці в заробітній платі, але і в соціальній. Жінкам надається перевага при прийнятті на низькокваліфікаційну та низькооплачувану роботу, яка вимагає більш фізичних та психологічних навантажень. В той час коли чоловіків зазвичай беруть на керівні посади, тобто на позиції середньої та високої ланки.

Костецький В.В. стверджує, що зростання безробіття, зменшення реальної заробітної платні, зменшення прибутків сім'ї важким тягарем лягають на плечі українських жінок [12]. Приватна система перекваліфікації для жінок доволі дорога і навіть це не стає гарантом подальшого успішного працевлаштування. Це означає, що саме для жінок ефективна стратегія перекваліфікації відсутня. Роботодавці не бажать обтяжувати свої прибутки більшими витратами на соціальне забезпечення жінок. Адже, чоловікам, як працівникам порівняно з жінками потрібно значно менше.

4. Проблема поєднання жінками материнства та праці. Найважливішою соціальною проблемою всіх держав, а не тільки нашої є створення особливої системи охорони праці для жінок, які поєднують свою працю з материнством, а також організація охорони праці без шкоди для здоров'я

та материнства. Основні вимоги щодо підвищеної охорони праці жінок в сільському господарстві та на виробничих підприємствах встановлюється відповідно до Конвенції МОП № 103 «Про охорону материнства» [6]. В Конституції України, а саме в частині 4 статті 43 передбачається заборона на використання праці жінок та неповнолітніх на небезпечних для здоров'я роботах [11]. Саме це виділяє жінок в категорію осіб, які потребують додаткового та підвищеного захисту їх здоров'я.

Правове регулювання праці жінок здійснюється завдяки статті 10 Закону України «Про охорону праці» від 14.1.1992 № 2694-ХІІ, Кодексом законів про працю України від 10.12.71 № 322-VIII у якому виділено XII главу «Праця жінок» та іншими нормативно-правовими актами. Охорона материнства працюючих жінок – це система норм, спрямована на те, щоб жінка могла успішно поєднувати свою репродуктивну роль з продуктивною, а також для запобігання несправедливого ставлення та дискримінації жінок через їх репродуктивну роль.

Захищеність жінок має знайти своє відображення в трудовому законодавстві та повинна бути втілена на практиці. Однією з таких норм є стаття 174 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України), в якій зазначається про заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці. Перелік містить 500 видів таких робіт, є досить змістовним та має медичне обґрунтування, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року за № 256 [14]. Даний наказ забороняє застосування праці жінок на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню). В частині 2 ст. 174 КЗпПУ забороняється також залучати жінок до підіймання і переміщення речей маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Норми які діяли раніше були набагато вищі ніж ті, що встановлені на сьогодні. Наприклад, у разі підіймання і переміщення вантажів при чергуванні з іншою роботою (до двох разів на годину) гранично допустима вага вантажу – не більше 10 кг, а при підійманні і переміщенні вантажів постійно протягом робочої зміни – до 7 кг [13].

Так як Україна спирається на міжнародні стандарти щодо захисту трудових прав жінок та особливому регулюванню жіночої праці. Наприклад, Конвенція № 171 «Про працю у нічний час» (1990 р.), забороняє нічну працю вагітним жінкам, жінкам-матерям протягом періоду тривалістю щонайменше 16 тижнів, з яких щонайменше 2 тижнів передують даті народження дитини. Також забороняється залучати до роботи у нічний час жінку, незалежно від віку, але при виняткових умовах підприємства, де працюють члени однієї сім'ї. Україна не ратифікувала цю Конвенцію, але затвердила ці головні норми в статті 175 XII главі КЗпП України.

Для жінок які працюють передбачені гарантії в статті 176 КЗпП України, в якій забороняється залучати до робіт у нічний час, до надурочних робіт та робіт у вихідні дні і направлення у від'їждженні вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, стаття 177 КЗпП України

гарантує заборону залучати до надурочних робіт або направляти у відрядження без їх згоди жінок, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, гарантії щодо неповного робочого часу, гарантії при прийнятті на роботу та забороні звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей, докладніше про це описується в ст. 184 КЗпП України, надання жінкам, які мають дітей додаткової відпустки (ст. 182-3 КЗпП України), надання путівок в санаторії, будинків відпочинку (безкоштовно або на пільгових умовах) та матеріальної допомоги вагітним жінкам та жінкам які мають дітей до 14 років (стаття 185 КЗпП України). Стаття 178 КЗпП України гарантує вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до 3 років переведення на легшу роботу. В статті також гарантується, що при умові вагітним жінкам відповідно до медичного висновку забезпечується переведення на легшу роботу, виключає вплив негативних виробничих факторів із збереженням середнього заробітку відповідно до попереднього місця роботи. Гарантується переведення на іншу роботу із збереженням середнього заробітку з попередньої роботи, але до досягнення дитиною трьох років, жінкам, які мають дітей віком до 3 років.

Чинне законодавство України закріплює соціальні відпустки і не тільки жінкам, а й членам сім'ї. І так відповідно до статті 179 КЗпП України на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами. Тривалість, 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після, починаючи з днів пологів, відпустка обчислюється сумарно і становить 126 днів. Але бувають винятки у разі народження 2 і більше дітей та у разі ускладнень пологів надається 70 календарних днів відпустки, що сумарно становить 140 календарних днів. Відпустка надається тривалістю 56 календарних днів жінкам, що усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку та рахується з дня усиновлення, 70 календарних днів при усиновленні двох і більше дітей. Також здійснюються виплати державної допомоги у встановленому порядку. Це все описується в 182 статті КЗпП України, а також те, що у встановленому законом порядку і умовах надається відпустка для догляду за усиновленою дитиною [5].

За бажанням жінки та відповідно до законодавства їй можуть надаватись відпустки по догляду за дитиною до досягнення трирічного віку та з допомогою за цей період, точніше відповідними виплатами. Окрім цієї відпустки підприємства, організації та установи можуть надати жінкам частково оплачену відпустку за власний рахунок без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більш тривалий час. Згідно з ст. 182-1 КЗпП України та загалом трудовим законодавством передбачена відпустка для працівників, які мають дітей. Щорічна оплачувана додаткова відпустка без урахування святкових і неробочих днів тривалістю 10 календарних днів жінкам, які працюють і мають двох і більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда (має медичний висновок), та іншим. Загальна тривалість додаткової відпустки не може перевищувати 17 календарних днів за наявності декількох підстав для надання цієї відпустки [5].

Слід зазначити також про такі випадки, коли жінки не йдуть у відпустку по догляду за дитиною і залишається працювати. Тоді власник або уповноважений ним орган за погодженням з виборним органом профспілкової організації підприємства, відповідно до статті 183 КЗпП України, повинен надати жінкам, що мають дітей до півтора року, крім загальної перерви для відпочинку та харчування додаткові перерви для годування дитини. Ці перерви повинні тривати не менше тридцяти хвилин кожна та надаватися не рідше ніж через три години кожна, перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком [5].

Звісно, трудове законодавство гарантує жінкам відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, а також грошову та медичну допомогу в період відсутності її на роботі, право матері на годування дитини після повернення її на роботу, гарантування жінці права на повернення на колишнє місце роботи або на еквівалентне місце роботи з такою ж оплатою праці та інше. Але фактично роботодавці можуть порушувати соціальні гарантії створені для жінок-матерів. На нашу думку, позитивним кроком в перед було б встановлення гнучкого робочого часу для працівників які мають сімейні обов'язки, але це питання обговорюється в Україні не дуже активно. Хоча подібна ухвалена норма позитивно відобразилася б на демографічних показниках України, адже у працюючих батьків з'являться широкі можливості як для поєднання трудового так і сімейного життя.

Аналізуючи прогресивний досвід Іспанії можна зрозуміти, що трудові права жінок в цій країні охороняються суворо. Так, якщо роботодавець відмовив у прийнятті на роботу жінці, яка виховує самостійно дитину і вона зможе довести, що відмова викликана саме наявністю малолітньої дитини, то це може призвести до покарання, яке стосується від великих та невідворотних штрафів до тюремного ув'язнення. Паралельним прикладом до попереднього є приклад Скандинавських країн, де чинне законодавство характеризується майже повною відсутністю спеціальних норм з охорони праці жінок. Це зумовлено тим, що вони суперечать законам про заборону дискримінації за ознакою статі [2]. Який шлях вибере Україна залежить тільки від уряду, але за допомогою поєднання досвіду та позитивних сторін регулювання різних країн можна досягти «золотої середини» в регулюванні праці жінок та закріплені за ними певних пільг та переваг.

Висновок. Отже, на підставі виконаного дослідження можна зробити висновок, що:

1. Для подолання проблем які виникли в Україні необхідно покращити діючу ситуацію з працевлаштуванням враховуючи відмінності в потребах чоловіків та жінок.

2. Для того, щоб протидіяти малим прибуткам жінок за рекомендаціями міжнародних актів України необхідно боротись з гендерним проміжком у зарплатні та заохочувати жінок йти на більш високооплачувану роботу, створювати нові джерела прибутку.

3. Для того, щоб можна було поєднати материнство та працю жінкам пропонується альтернативний варіант у вигляді гнучкого робочого часу, адже це дасть широкі можливості для поєднання трудового та сімейного життя.

Список літератури:

1. Герасименко В.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / В.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 130.
2. Грекова М.М. Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок / М.М. Грекова // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 139-145. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2012-3/12gmmpg.pdf
3. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2016 р. від 26.09.2013 № 717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
5. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.71 // Відомості Верховної Ради. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
6. Конвенція Міжнародної організації праці від 28.06.1952 № 103 «Про охорону материнства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_122
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207
8. Конвенція ООН про політичні права від 20.12.1952 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_156
9. Конвенція про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду від 21.06.1935 № 45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_134
10. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності від 29.06.1951 № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_002
11. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
12. Кучава К.О. Проблеми гендерної рівності у сфері трудових відносин жінок / Збірник наукових робіт «Управління розвитком». – 2014. – № 6(169). – С. 48-50.
13. Лозан Б.О. Правове регулювання охорони праці в Україні / Б.О. Лозан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum2016/paper/download/498/361>
14. Наказ Міністерства охорони здоров'я України Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці на яких забороняється застосування праці жінок від 29.12.1993 № 256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>
15. Проблеми захисту прав жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://empower-ukraine.blogspot.com/2013/11/blog-post_9.html?m=1
16. Три четверти українських компаній порушують трудові права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/2011/07/01/408829>

Ковалевич С.П.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Хоружа И.Г.

Учебно-научный институт права

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ УСЛОВИЙ ТРУДА ЖЕНЩИН**Аннотация**

В статье освещены основные понятия об особенностях труда женщин, гендерное равенство, дискриминацию в рамках трудоустройства, охрану материнства. Также охарактеризованы основные проблемы правового регулирования охраны труда, оплаты труда женщин и мужчин. Представлены возможные методы преодоления данных проблем за счет приведенных примеров из законодательств развитых стран.

Ключевые слова: гендерное равенство, дискриминация трудоустройства, охрана материнства, социальная защита работающих женщин, Кодекс законов о труде.

Kovalevych S.P.

National University of Water and Environmental Engineering

Khoruzhaya I.G.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

SPECIFICS OF LEGAL REGULATION WORKING CONDITIONS OF WOMEN**Summary**

The article highlights the main features of the concept of women, gender equality and discrimination within employment, protection of motherhood. Also describes the basic problems of legal regulation in health and safety, wages of women and men. Presented possible methods to overcome these problems by the examples of laws of developed countries.

Keywords: gender equality, employment discrimination, maternity protection, social protection of women workers, the Labour Code.

ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Кочубей А.В.

Національний університет водного господарства а природокористування

У статті проаналізовано сучасні педагогічні проблеми фахової підготовки майбутніх юристів у процесі формування професійної комунікації; проаналізовано процес інтеграції як умови якісної підготовки майбутніх фахівців; місце професійної комунікації у системі фахової підготовки майбутніх юристів.

Ключові слова: гуманітарна підготовка, професійна комунікація, інтегративний підхід, комунікативні компетенції юриста.

Постановка проблеми. Необхідність і актуальність дослідження обумовлена нагальною освітніми реформ у напрямку гуманітарної підготовки майбутніх юристів в умовах інтеграції України в Європейський освітній простір. Показово, що концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів, здатних до активної, творчої участі в державно-правовому житті [3]. Закономірно, що методиці викладання гуманітарних дисциплін для майбутніх юристів надають особливого значення, адже важливою складовою професійності юриста є його гуманітарні практичні уміння та навички, яких необхідно набути в процесі підготовки, адже посилюються вимоги до фахівця, який «здатний знайти своє місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе, а також у зв'язку з необхідністю визначення духовного потенціалу молодого покоління, цінності якого багато в чому є відображенням цінностей суспільства» [9].

У Законі «Про освіту» головним завданням освіти визначено «всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, розвитку її талантів, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [5, с. 22-58]. Історична зумовленість потреби суспільства в юридичних кадрах в Україні сформувала провідну тенденцію їх професійної підготовки – підтримка євростандартів і підготовка національних юридичних кадрів. Тому питання якісної підготовки юристів для збереження й розвитку стратегічно важливої для держави галузі тепер актуальне.

Мета статті – проаналізувати інтегровані можливості гуманітарних дисциплін для формування професійної комунікації майбутніх юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У доробку наукових досліджень щодо підготовки майбутніх фахівців значну увагу приділяють теоретико-методологічним дослідженням (С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Сисоева та ін.), дидактичним (М. Скаткін, А. Хуторський та ін.), психологічним (Л. Виготський, П. Гальперін та ін.). Зокрема, професійну підготовку майбутніх фахівців із юриспруденції досліджував Н. Кучеренко.

Цікаві для нашого дослідження праці С. Бочарової, О. Бандурки, П. Біленчук, В. Гришко, В. Комарова, А. Коновалової, А. Ліготського, О. Порубова, С. Сливки, В. Шепітька, Г. Яворської та ін.,

у яких висвітлено наукові проблеми професійної й юридичної педагогіки та психології.

У форматі дослідження зазначимо праці, що стосуються проблем комунікації: соціально-психологічні засади спілкування (Дж. Міллер, Д. Уорт, Ч. Осгуд, Т. Сибсок), теорія мовленнєвої комунікації та професійно-педагогічної комунікації (Є. Тарасов, Н. Волкова); комунікативна компетентність (В. Беліков, Ф. Бацевич, Т. Вольфовська, А. Кордонська, Л. Масенко, Л. Островська, Є. Смирнова та ін.) Аналіз психолого-педагогічної та юридичної літератури переконує в тому, що предметом уваги вчених були проблеми, пов'язані з дослідженням комунікації, адже комунікативна компетентність – сукупність особистісних комунікативних якостей, сформованість відповідних навичок і вмінь, а також здатність людини кваліфіковано здійснювати акти спілкування у ситуаціях, обумовлених соціальними потребами та метою успішного функціонування у суспільстві» [4].

Виклад основного матеріалу. Цикл підготовки майбутнього юриста в Національному університеті водного господарства а природокористування (НУВГП) складається з гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного і практичного блоків; практики. Великого значення надають гуманітарній підготовці, зокрема комунікативним дисциплінам («Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Юридична риторика», «Правнича лінгвістика», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та ін.), адже вони сприяють інтеграції знання та формують духовно-моральну, соціально-психологічну культуру майбутнього юриста; сприяють формуванню професійних комунікацій.

Професійні комунікації – це специфічна форма взаємодії людей, що припускає їх спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями і т.д., в процесі здійснення трудової діяльності в певній предметній галузі [1, с. 14].

Як відомо, значення комунікації в різних професійних сферах неоднакове. Професійний тип «людина-машина» потребує менше вербальної комунікації, проте професії типу «людина-людина» передбачають тісну взаємодію між людьми, що передбачає бінарну підготовку: вміння встановлювати і підтримувати контакти з людьми та володіти професійними компетенціями в певній галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва; компетентності, які слід розвинути в студента: підвищення загального мовного рівня, орфографічної та пунктуаційної грамотності;

Таблиця 1

Методичні вказівки та орієнтовні змістові матеріали для проведення інтегрованого семінару-дискусії «Публічне мовлення як мистецтво переконання» із дисципліни «Риторика»

№ з/п	Етап заняття	Змістові матеріали з елементами інтеграції	Наука, яку інтегруємо
1.	Вступ. <i>Арт-педагогічна ігротехніка</i>	<i>Вправа-тренінг-перше знайомство «Хто є хто».</i> Кожен отримує аркуш паперу й олівець. За 5 хвилин після сигналу студенти повинні познайомитися (на заняття запрошуємо студентів з інших груп), якомога більше дізнатися один про одного, отримані дані записати. Перемагає той, хто встиг отримати найбільше корисної інформації. Мета – розвивати спостережливість, комунікативну культуру.	Психологія, педагогіка та методика викладання у вищій школі
2.	<i>Виступ студента «Недостатньо знати, що слід сказати, але необхідно сказати це так, як треба (Аристотель)», після якого буде проведено дискусію. Методика «Програвання ролей судді і адвоката»</i>	1. <i>Рольова гра в «судове засідання»</i> , у якій беруть участь «прокурор», «адвокат», «підсудний», «позивач», а потім відбувається «обмін ролями». 2. <i>Ситуативна вправа.</i> Студентам пропонують проаналізувати і зробити висновки про таку ситуацію: Суд виходить в нарадчу кімнату. «Про що думають підсудні у цей момент?». Мета – інтенсифікувати розумову працю, допомогти долати психологічні бар'єри спілкування; розвивати емпатію, спонукати до психологічної переорієнтації, щоб студенти усвідомлювали, що вони мають певні права та обов'язки і несуть відповідальність за прийняте рішення.	Психологія, педагогіка та методика викладання у вищій школі риторика, українська мова, правознавство
3.	Протягом усього заняття. <i>Цитати, вислови, афоризми</i>	Поряд із законами державними є ще закони совісті, що запобігають упуцнення законодавства (Адам Сміт). Обов'язок без права є рабство; право без обов'язку – анархія (Ф. Ламенне). Найважче в суперечці – не стільки захищати свою точку зору, скільки мати про неї чітке уявлення (А. Моруа). «Заговори, щоб я тебе побачив» (Сократ). Конфлікт не можливо розв'язати, якщо на ньому хочуть нажитись (Дж. Фейворс). Ми відповідаємо не лише за те, що робимо, а й за те, чого не робимо (Ж. Мольєр). Ви – або частина проблеми, або частина її вирішення (Е. Клівер). Мета – у ненав'язливій формі виховувати, розвивати, вирішувати складні завдання – формування національної еліти.	Філософія, література
4.	У кінці заняття	<i>Тест «Який рівень вашої правової культури?».</i> Мета – спонукати замислитись над тим, чи знають студенти свої основні права та обов'язки, адже незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності.	Психологія, правознавство
5.	Підсумок заняття	1. <i>Ігрова ситуація «Останнє слово підсудного перед вироком».</i> Мета – удосконалити комунікативну культуру і стимулювання активності студентів. 2. <i>Ігрова ситуація «Захисна промова захисника / громадського захисника».</i> Мета – активізувати пізнавальну діяльність студентів і створити стимулюючі умови для поглиблення професійних знань, розвитку творчих здібностей майбутніх юристів.	Педагогіка а методика викладання у вищій школі, українська мова (за професійним спрямуванням), психологія, правознавство
6.	Протягом усього заняття діє книжкова виставка «Увага: закон!»	Студенти перед заняттям оформлюють <i>міні-виставку</i> : висловлювання відомих людей, бібліографічний покажчик, телефони та адреси юридичної, психологічної і соціальної служб, які діють у навчально-науковому інституті права та загалом у НУВГП. Структура виставки: 1. Погані закони в хороших руках виконавців – гарні; і найкращі закони в руках поганих виконавців – шкідливі (Великий Фрідріх) – сутність законів. 2. Незнання закону не звільняє від відповідальності. А от знання нерідко звільняє (Станіслав Їжака Лец) – література, яка знайомить із законами держави. 3. Кожна розумна людина карає не тому, що був вчинено проступок, а для того, щоб він не скоювався надалі (Сенека) – поради юристів щодо прав і обов'язків громадян. 4. Закони схожі на павутину: слабкого вони заплутують, а сильний їх прорве (Солон) – поради практикуючих юристів і психологів щодо спілкування з «важкими» людьми, управління емоціями, вміння слухати та говорити. 5. З поганими законами і хорошими посадовцями цілком можна правити країною. Але якщо посадовці погані, не допоможуть і найкращі закони. (Отто фон Бісмарк) – поради психологів, шляхи, методи, стратегії виходу із конфліктних та юридично складних ситуацій.	Бібліотекознавство, правознавство, політологія

ознайомлення із особливостями мовлення, його практичним застосуванням у професійній сфері діяльності; отримання практичних навичок і підвищення культури мовлення майбутніх фахівців; уміння застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності» [7, с. 58–64].

Фахову діяльність юриста здійснюють у процесі міжособистісних комунікацій: юридичні звернення; письмові тексти (угоди, розпорядження, вироки суду, проект нормативного правового акта та ін.), обов'язково уніфікують, обговорюють, узгоджують, адже лише в процесі комунікації проводять переговори юристи із зацікавленими особами, розглядають судові справи, доводять до відома адресатів думки і рішення юристів [2, с. 166].

Здійснені нами спостереження навчально-виховного процесу у НУВГП дозволяють зазначити, що підготовка майбутніх юристів буде ефективною в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу, зокрема за філологічним, етичним, правовим, психолого-педагогічним і ін. напрямками. Вважаємо важливим те, що гуманітарна підготовка юристів сприяє формуванню не «вузькопрофільного» фахівця, який суто виконує свої професійні обов'язки, що призводить до «стандартизації особистості, а багатогранну гармонійну особистість, здатну розкрити і реалізувати власний потенціал, зокрема лідерський, оскільки поняття «гуманітарний» (від лат. *humanitas* – людська природа, освіченість) означає «звернений до людської особистості, до прав та інтересів людини» [6].

Вагоме значення для юриста відіграє мовна комунікація. Очевидно, що юрист, який вміє відмінно, мотивовано та переконливо виступати, комунікувати має більше можливостей для професійного росту. Юрист зобов'язаний у своїх промовах точно і відповідально відображати юридично значимі обставини щодо справи, випадки і події в житті людей, зміст, сенс і значення правових норм. Юристу постійно доводиться вдаватися до різних мовних форм, оцінювати особливості мовної поведінки інших осіб [4, с. 73].

Чонсі М. Дешью наголошував, що ніяка інша здатність, якою може володіти людина, не дає йому можливості так швидко зробити кар'єру і домогтися визнання, як здатність добре говорити. Тому, викладаючи дисципліну «Риторика», пропонуємо студентам на семінарських заняттях теми: «Підготовка до публічного мовлення», «Публічне мовлення як мистецтво переконання», «Структура публічного мовлення», «Вербальний і невербальний мовний вплив» та ін., а під час викладання «Української мови (за професійним спрямуванням)» пропонуємо теми «Культура усного професійного спілкування», «Презентація як різновид публічного мовлення» та ін.

Принагідно хочемо запропонувати загальні інструменти міжособистісних комунікацій для майбутніх юристів (за А. Жалинським), які слід опанувати в процесі гуманітарної підготовки у ВНЗ:

1. Мова, знакові системи, понятійний апарат, які б сприймали всі учасники юридичної взаємодії.

2. Стратегію, тактику, манеру поведінки юриста в процесі взаємодії, включаючи співвідношення переконання, навіювання, відбір і дозування аргументів.

3. Визначення системи і меж поступок у процесів взаємодії, прийнятних результатів взаємодії як для юриста, так і для його партнерів.

4. Вибір відповідних умов взаємодії, включаючи місце, час, наявність сторонніх осіб і т.д. [2, с. 166].

У НУВГП на кафедрі суспільних дисциплін для підвищення якості професійної комунікації майбутніх юристів застосовуємо інтегративний підхід (установлення зв'язку між незалежними предметами, процесами, явищами тощо). Інтеграція гуманітарних і юридичних дисциплін – це процес становлення якісної цілісності раніше розрізнених елементів. У зв'язку з цим для формування професійної комунікації майбутніх юристів упроваджуємо в процес особистісно орієнтовані інноваційні технології, в основі яких вбачаємо: сучасний погляд на особистість майбутнього юриста як пріоритетну мету вищої освіти; основними якостями майбутнього юриста є вищі етичні цінності; гуманізація і демократизація співпраці викладачів і студентів; відмова від моралізування і примушення в навчанні; акцент на самовдосконалення та творчий розвиток студентів; навчання з урахуванням знаннєвого та емоційного інтелекту, які слід розвивати в процесі підготовки.

В інтегративному підході до формування готовності майбутніх юристів до професійної комунікації вбачаємо одну з необхідних можливостей підготовки висококваліфікованого фахівця, адже юристу крім правових знань потрібні й уміння спілкуватися з людьми, переконувати їх, враховуючи індивідуально-психологічні особливості. Тому значення спілкування у професійній діяльності юриста в багатьох випадках відіграє провідну роль.

Пропонуємо фрагмент заняття, під час якого, використовуючи комунікативний підхід і різні педагогічні технології, створюємо студентам умови, щоб вони у формі навчальної гри мали реальну можливість використати набуті комунікативні компетенції (табл. 1).

Наглядно бачимо, професійно скомпоновані інтегровані заняття сприяють розвитку професійної комунікації, узагальненню та закріпленню здобутих знань, формують творчу уяву, образне мислення, пробуджують інтерес до професійної діяльності, виховують почуття прекрасного тощо.

Висновки. Отже, процес гуманітарної підготовки у ВНЗ, під час якого застосовують інтегративні технології, сприяє формуванню професійної комунікації майбутніх юристів. Інтеграційні процеси в освіті виводять комунікацію на якісно новий творчо-науково-юридичний рівень. Вважаємо, що інтегрування змісту різних дисциплін, їх взаємопроникнення значною мірою зумовить цілісне формування компетенцій майбутнього юриста.

Розробка моделі формування ключових компетенцій майбутніх юристів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін стане результатом подальших наукових розвідок.

Список літератури:

1. Бориснев С. В. Соціологія комунікації: навч. посібник для вузів. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 14.
2. Жалинский А. Е. Вступ до спеціальності «Юриспруденція». Професійна діяльність юриста: підручник. – М.: Проспект, 2009. – С. 166.
3. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні: редакція від 14.10.2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/doc/koncept.htm>
4. Носкова Л. Культура мови як якість мови // Юридичний світ. 2005. № 11. – С. 73.
5. Про освіту: Закон України // Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4 ч. – Харків, 2004. – Ч. 1. – С. 22-58.
6. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні ключових компетентностей майбутніх менеджерів сфери туризму / Н. Д. Бондар // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 5. – С. 16-19. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist>
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
8. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів [Електронний ресурс] / М. Ценко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 4, 2014. – С. 5. – Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/Vnyua_2014_4_7.pdf
9. Щепова Д. Р. Соціально-гуманітарна підготовка фахівців аграрних ВНЗ: аналіз стану та перспективи розвитку / Д. Р. Щепова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 37. – С. 505-511. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto>

Кочубей А.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ГУМАНИТАРНЫЕ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ЮРИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

В статье проанализированы современные педагогические проблемы профессиональной подготовки будущих юристов в процессе формирования профессиональной коммуникации; проанализирован процесс интеграции как условия качественной подготовки будущих специалистов; место профессиональной коммуникации в системе профессиональной подготовки будущих юристов.

Ключевые слова: гуманитарная подготовка, профессиональная коммуникация, интегративный подход, коммуникативные компетенции юриста.

Kochubey A.V.

National University of Water and Environmental Engineering

HUMANITARIAN TRAINING FUTURE LAWYERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL COMMUNICATION

Summary

The article analyzes modern pedagogical problems of professional training of future lawyers in the process of professional communication; the process of integration as a condition for quality training of future specialists; the place of professional communication in the system of professional training of future lawyers.

Keywords: humanitarian training, professional communication, integrative approach, communicative competence of lawyers.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИДІВ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Криstopчук Т.Є.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті проаналізовано нормативно-правове забезпечення видів освітньої діяльності у контексті неперервної освіти у європейських країнах. Представлено форми реалізації видів освітньої діяльності (спеціальні, ситуативні, актуальні). Охарактеризовано програми формальної та неформальної освіти та інформального навчання. Визначено системні характеристики видів освітньої діяльності (цілі, тривалість, зміст, місце, ресурсозатратність, контроль). Розглянуто форми реалізації неформальної освіти (тренінгові програми, проекти, курси).

Ключові слова: законодавче регулювання, критерії неформальної освіти, програми формальної та неформальної освіти, форми освітньої діяльності.

Постановка проблеми. Формування європейської освітньої політики проходило в рамках Маастрихтської угоди, підписаної 07 лютого 1992 р. в Нідерландах, що набула чинності з 01 листопада 1993 р. Згідно з Маастрихтською угодою створився Європейський Союз (ЄС, Європейська Унія, Європейська Співдружність) – об'єднання країн Європи, які через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики й діяльності мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість країн-учасниць.

У «Меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу» (Ліссабон, березень 2000 р.) визначено три види освітньої діяльності: формальна освіта, результатом якої є отримання загальнонавчального диплома чи атестата; неформальна освіта, що, зазвичай, не передбачає отримання документа, здійснюється в освітніх закладах або громадських організаціях, клубах, гуртках, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером; інформальне навчання – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує щоденне життя і не обов'язково має цілеспрямований характер. Континуум неперервної освіти робить неформальну освіту та інформальне навчання рівноправними учасниками процесу навчання [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими для дослідження є праці вітчизняних вчених щодо видів освітньої діяльності (формальної, неформальної, інформальної). Зокрема, проблеми розвитку неформальної освіти дорослих висвітлено у працях вітчизняних науковців, а саме: підходи до визнання результатів неформальної та інформальної освіти дорослих у Скандинавських країнах (О. Огієнко); неформальна освіта дорослих у країнах ЄС (А. Гончарук); неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції (В. Давидова). Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини стали предметом дослідження О. Шапочкіної.

Мета статті – проаналізувати нормативно-правове забезпечення видів освітньої діяльності у контексті неперервної освіти у європейських країнах, програми формальної та неформальної освіти; розглянути форми формальної, нефор-

мальної освіти; визначити системні характеристики видів освітньої діяльності (на прикладі педагогічної освіти у європейських країнах).

Виклад основного матеріалу. Здійснений аналіз нормативних актів щодо освітньої політики країн Європейського Союзу засвідчив, що з трьох видів освітньої діяльності законодавчо закріплено є саме формальна освіта. Державами гарантується право на освіту, відкритість освіти. Наприклад, Конституцією Королівства Данія ст. 76 закріплено, що «всі діти шкільного віку мають право одержати безкоштовну початкову освіту». Право на безкоштовну початкову освіту мають також громадяни Ірландії (ст. 42, п. 4 Конституції), Італії (ст. 34 Конституції), Греції (ст. 16, п. 4 Конституції), Болгарії (ст. 53, п. 3 Конституції), Великого Герцогства Люксембург (ст. 23, п. 1 Конституції) та громадяни інших країн-членів ЄС.

Формальна освіта – державна система початкової, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затверджені програми та терміни навчання. Вона відбувається, зазвичай, у спеціально створених умовах (закладах) та контролюється державою. Існують певні критерії відбору учасників освітнього процесу, спеціальні вимоги до підготовки кадрів, що проводять освітню діяльність, визначені часові рамки тривалості кожного етапу. Навчальні заклади цієї системи надають «освітні кваліфікації» – посвідчення, атестати, сертифікати, дипломи, титули, що засвідчують здобуття певного рівня знань, умінь, навичок, підтвердженого оцінкою, що присуджується за загальноприйнятими критеріями. Саме посвідчення про здобуття формальної освіти є основною підставою для працевлаштування [5].

Педагогічна освіта вчителя забезпечується трьома видами освітньої діяльності: формальною, неформальною та інформальною та реалізується в різних формах: спеціальній, для якої виділяється особливий час і місце (семінари, організаційно-діяльні ігри); ситуативній, реалізованій в ході інноваційної діяльності педагога через процеси рефлексії; актуальній, коли освітній результат будь-якої діяльності стає новим засобом власної діяльності.

Т. Сімкінс (Т. Simkins) проаналізував програми формальної та неформальної освіти, ви-

ходячи з таких характеристик як цілі, тривалість, зміст, місце, ресурсозатратність, контроль (таблиця 1.1).

Формальна педагогічна освіта вчителів здійснюється у таких закладах, як: педагогічні коледжі, які діють як самостійні навчальні заклади (наприклад, у Німеччині, Нідерландах, Ірландії, Фінляндії, Швеції, Румунії, Угорщині, Литві) або як структурні підрозділи педагогічних університетів (Нідерланди, Румунія) чи спеціалізовані коледжі при академіях (Болгарія, Литва); педагогічні інститути, що здійснюють педагогічну підготовку майбутніх вчителів з педагогічних спеціальностей різних галузей освіти (Велика Британія (чотирирічні інститути, однорічні інститути педагогіки при університетах), Данія, Кіпр); вищі педагогічні школи (Італія, Німеччина, Франція, Ірландія, Швеція, Польща) – педагогічну підготовку майбутніх вчителів з педагогічних спеціальностей різних галузей освіти; університети – вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку фахівців з різних напрямів науки.

У Данії технічні, аграрні вищі навчальні заклади університетського типу здійснюють підготовку вчителів професійних предметів середньої школи; педагогічні академії – вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку фахівців у галузі педагогіки (Австрія, Німеччина). Серед закладів підвищення кваліфікації вчителів, що входять до структури формальної педагогічної освіти, виділяють: університети, педагогічні інститути (Австрія, Німеччина, Велика Британія, Ірландія, Данія, Польща, Латвія, Кіпр, Угорщина, Чехія, Швеція, Словенія, Словаччина, Румунія, Італія, Іспанія та ін.); середні школи – (Угорщина, Німеччина, Нідерланди, Греція, Португалія, Словенія, Фінляндія, Швеція, Люксембург, Велика Британія, Естонія); учительські центри (регіональні центри підготовки вчителів, навчальні центри) – Австрія, Іспанія, Ірландія, Велика Британія, Угорщина, Німеччина, Чехія, Фінляндія.

Неформальна педагогічна освіта у країнах ЄС розглядається як будь-який вид організованої і систематичної діяльності, що не співпадає з діяльністю шкіл, університетів та інших закладів освіти, що входять до складу формальної системи освіти; як така, що здобувається у після-

робочий час в освітніх закладах, клубах, гуртках і, зазвичай, не передбачає отримання офіційного документа.

Рада Європи завжди сприяла визнанню неформальної освіти. Варто згадати Рекомендацію 2003 про сприяння та визнання неформальної освіти молоді (цей документ рекомендує створення Європейського портфоліо для працюючих у позашкільних рамках молодіжних лідерів та молодіжних працівників); Симпозіум з неформального навчання (Страсбург, 13-15 жовтня 2000 р.) та спільну конференцію Ради Європи та Ресурсного центру SALTO «Мости для визнання» (м. Льовен, 19-23 січня 2005 р.), а також розробку Європейського портфоліо для молодіжних лідерів та молодіжних працівників з неформального навчання (2007).

Для визнання неформальної освіти необхідно враховувати два критерії: з одного боку, набуті в рамках освіти ключові компетенції (ця форма визнання в основному відноситься до професійної компетенції, що виливається в кваліфікацію), з іншого боку, соціальне визнання (одна з форм валідації неформального навчання), спрямоване на визначення статусу і самооцінку індивідів, які беруть активну участь у добровільній діяльності [3, с. 161].

Неформальна педагогічна освіта вчителів здійснюється у таких закладах, характерних для всіх країн Європейського Союзу, як дошкільні навчальні заклади освіти, середні школи, навчальні гуртки, педагогічні майстерні, літні школи, університети, педагогічні інститути; Північна народна академія (Nordic Folk Academy), Народні вищі школи (folk high school), навчальні гуртки (study circle), навчальні асоціації – у країнах Скандинавії. Серед форм неформальної педагогічної освіти виділяють тренінги (Австрія, країни Балтії); навчальні поїздки землями ФРН та іншими країнами (Німеччина); взаємообмін вчителями між школами, міжнародний взаємообмін вчителями (Велика Британія); студійні групи (Данія); навчальні майстерні (Польща); участь у міжнародних освітніх програмах та проектах (Словенія, Угорщина, країни Балтії); навчальні курси з педагогіки (Іспанія, країни Балтії); робота групи вчителів за авторськими програмами (країни Балтії).

Таблиця 1.1

Ідеальні моделі формальної та неформальної освіти [7, с. 53]

Системні характеристики навчання	Освіта	
	Формальна	Неформальна
Цілі	Довготривалі та більш загальні	Короткострокові та специфічні
	Отримання офіційно визнаних документів про освіту	Отримання офіційно визнаних документів про освіту не передбачається
Тривалість	Тривалий цикл, повний робочий день	Короткий цикл, неповний робочий день
Зміст	Стандартизований, орієнтований на основні положення навчального матеріалу	Індивідуалізований, орієнтований на результат
	Академічний	Практичний
	Чітко структурований	Гнучкий, особистісно орієнтований
	Вступні вимоги визначають контингент тих, хто навчається	Особи, що навчаються, визначають вступні вимоги
Місце	Зклади освіти не орієнтуються на близькість розташування від місця проживання	Орієнтовані на близькість від місця проживання
Ресурсозатратність	Ресурсозатратна	Ресурсозберігаюча
Контроль	Зовнішній / ієрархічний	Самоврядування / демократичний

Однією з країн, що має багату історію неформальної освіти, потужну і різноманітну його сучасну систему, є Фінляндія. Суттєвою особливістю неформальної педагогічної освіти є різноманітність навчальних програм, добровільний характер участі та використання особистісно орієнтованих методів. Фінляндія є однією з небагатьох європейських країн, в яких існує підтримувана державою постійно діюча система визнання освіти, одержаної неформальним і інформальним шляхами [3, с. 159].

Північна Народна Академія (Nordic Folk Academy – далі NFA) – об'єднаний інститут для всіх скандинавських країн: Швеції, Данії, Фінляндії, Норвегії, Ісландії, Фарерських і Аландських островів, який співпрацює також із країнами Балтії та Європейськими інститутами у сфері освіти дорослих. Діяльність Академії охоплює такі сфери освіти дорослих, як педагогіка, що базується на соціально-культурній освіті; діалог між формальною і неформальною освітою, між освітою та ринком праці; безперервна освіта у зв'язку з розвитком компетентності, інформаційних технологій, активного громадянського участі; міжнародний обмін передовим досвідом.

Лектори, керівники проектів і адміністративний штат NFA – це люди з різних країн Скандинавії. Робочі мови – шведський, фінська і англійська. Щорічно більше тисячі викладачів, дослідників, артистів, письменників, соціальних працівників, політиків і лідерів неурядових організацій беруть участі в семінарах і конференціях, організованих в Академії. NFA також бере участь у багатьох загальноєвропейських проектах [4].

Народні вищі школи (folk high school), в яких учасники збираються в навчальні гуртки (study circle), є основою участі громадян у розвитку демократії, оскільки вони вивчають не тільки предмет, а навчаються в основному взаємодії на демократичній основі. Гурток, звичайно, охоплює невелику групу слухачів/учнів, що зустрічаються для проведення спільних занять раз на тиждень у вечірній час. Заняття спрямовані на вивчення будь-якої теми або здійснення культурного проекту. До складу гуртка входить 5-12 учасників, включаючи керівника або викладача. Важливою складовою частиною занять є обмін учасниками досвідом і знаннями, аналітичний розбір досліджуваного матеріалу.

У Швеції народні школи абсолютно вільні у розробці навчальних програм з урахуванням свого профілю, члени школи мають можливість висловлювати свої побажання щодо тематики та напряму навчального процесу відповідно до своїх знань і потреб. У Швеції налічується 11 навчальних асоціацій, які також як і народні школи підтримуються урядом. Кожна Асоціація працює за певним профілем, який залежить від типу громадської, робочої чи політичної організації, що входить до його складу.

Формами реалізації неформальної освіти вчителів у країнах Балтії є такі:

тренінгові програми ефективності професійних навичок вчителя Др. Томаса Гордона Т.Е.Т. (Teachers Effectiveness Training) (пропонується «Pro Coaching» Литва (Каунас)) для вчителів загальноосвітніх шкіл, вихователів, педагогів дошкільної освіти, фахівців, що працюють з ді-

тьми та їх сім'ями, фахівців сфери неформальної освіти. Ця програма дозволяє вчителям набути необхідні навички для ефективного вирішення конфліктів та успішного спілкування. Програма ґрунтується на моделі Др. Томаса Гордона, яка складається із особливо ефективних комунікативних навичок, які дозволяють педагогу позитивно впливати на поведінку учня.

проекти, наприклад, «Кваліфікований викладач» (QF2TEACH), організованого у рамках навчальної програми Curriculum globALE; «Створення віртуального середовища для набуття навичок мовлення тих, хто вивчає мови в мережах, а також для вчителів мов»; Baltic Bright Goes Interactive у рамках проекту мобільності Leonardo da Vinci з метою покращення навичок роботи вчителів з інтерактивною дошкою.

курси з педагогіки (на базі дитячого центру «Ригель» м. Рига організуються курси для вихователів та вчителів, а також батьків «Педагогіка Марії Монтесорі»).

Серед особливостей програм неформальної освіти вчителів виділяють [6, с. 19]: спрямованість на самостійність і самореалізацію; концентрація на професійних цілях, проблемах й завданнях; спрямованість на практичне застосування нових знань; облік професійного та особистого досвіду; облік конкуруючих інтересів (соціальних, тимчасових, фінансових); спрямованість на подолання стереотипів та переваг щодо стилів і методів навчання; використання різноманітних способів діяльності; спрямованість на вміння працювати з інформацією, високий самоконтроль; створення комфортної безпечної атмосфери; спрямованість на подолання страху невдачі, складності у встановленні і підтримці міжособистісних відносин; організація інформаційно-освітнього середовища для обговорення завдань, шляхів, проблем і рефлексії результатів освітньої діяльності на різних її етапах, а також для спільної роботи в мережі. Варто зазначити, що нові технології навчання як результат творчого підходу її творців, проходячи апробацію і «відточуючись» у системі неформальної освіти, поступово знаходять все більш широке застосування і зрештою приймаються і системою формальної освіти. Надалі нова технологія може бути включена в систему підготовки, а значить, стає атрибутом формальної освіти.

Сьогодні до сфери неформальної освіти належить діяльність мережевих спільнот педагогів. Але стає зрозумілим, що становлення спільнот професіоналів-вчителів стає одним з найбільш перспективних шляхів їх безперервного професійного розвитку. Нові моделі професійного розвитку вчителів все більше спираються на механізми, що проходять свою перевірку в сфері неформальної освіти.

Тобто практично всі види неформального взаємодії педагогічних працівників, що сприяють вдосконаленню професійної майстерності педагогів, можна назвати неформальною педагогічною освітою. У даний час все частіше неформальні освітні форми стали закінчуватися видачею різного виду сертифікатів, у зв'язку з входженням в практику освітнього простору портфоліо педагогів [1, с. 61].

Інформальне навчання (спонтанне) розглядається як індивідуальна пізнавальна діяльність педагога, що здійснюється під час повсякденної життєдіяльності, пов'язаної з його профе-

сійною діяльністю або проведенням дозвілля, не обов'язково цілеспрямована та структурована, не фіксується документально, але сприяє розширенню професійних знань та умінь. Серед форм інформального навчання виділяють: індивідуальне і часткове навчання – одноразові лекції, відеоуроки, медіа-консультації, спілкування у сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео, незаплановані випадкові бесіди.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на основі теоретичного аналізу проблеми законодавчого регулювання видів освітньої діяльності у країнах Європейського Союзу зроблено висновок, що в переважній більшості країн ЄС немає чітко визначеної структури неформальної освіти та інформального навчання; на законодавчому рівні поняття «інформальне навчання» не закріплене, за винятком країн Скандинавії та Литви.

Список літератури:

1. Макареня А.А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А.А. Макареня, О.В. Ройтблат, Н.Н. Суртаева // Человек и образование. – 2011. – № 4. – С. 56-73.
2. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза (А Memorandum on Lifelong Learning) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.znanie.org/docs/memorandum.html – Загл. с экрана.
3. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158-162.
4. Николенко Л. Образование взрослых в Швеции [Электронный ресурс] / Л. Николенко. – Режим доступа: <http://www.pandia.ru/text/78/006/38343.php> – Загл. с экрана.
5. Овчаренко С.Г. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи [Електронний ресурс] / С.Г. Овчаренко. – Режим доступу: <http://www.dialog.lviv.ua/files/champions-final-conference.pdf> – Назва з екрана.
6. Шилова О.Н. Дополнительное образование педагогов в контексте его непрерывности / О.Н. Шилова // Человек и образование. – № 2. – 2012. – С. 17-21.
7. Simkins T. Non-Formal Education and Development. Some critical issues. – Manchester: Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977. – 77 p.

Крыстопчук Т.Е.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ВИДОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ

Аннотация

В статье проанализированы нормативно-правовое обеспечение видов образовательной деятельности в контексте непрерывного образования в европейских странах. Представлены формы реализации видов образовательной деятельности (специальные, ситуативные, актуальные). Охарактеризованы программы формального и неформального образования и информального обучения. Определены системные характеристики видов образовательной деятельности (цели, продолжительность, содержание, место, контроль). Рассмотрены формы реализации неформального образования (тренинговые программы, проекты, курсы).

Ключевые слова: законодательное регулирование, критерии неформального образования, программы формального и неформального образования, формы образовательной деятельности.

Krystopchuk T.E.

National University of Water and Environmental Engineering

LEGAL REGULATION AND CHARACTERISTICS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF LIFELONG EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES

Summary

The article analyzes the regulatory support of educational activities in the context of lifelong education in European countries. The forms of realization of educational activities (specific, contextual, relevant) are presented. The programs of formal, non-formal education and informal training are characterized. It is defined system characteristics of types of educational activities (objectives, duration, scope, place, resource control). The forms of non-formal education implementation (training programs, projects and courses) are considered.

Keywords: legal regulation, the criteria for non-formal education, program of formal and informal education, forms of educational activities.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЛОКАЛЬНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Кузьмич В.С.

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена висвітленню особливостей локального нормативно-правового регулювання охорони праці. Проаналізовано основні локальні нормативно-правові акти, що можуть містити норми з охорони праці. **Ключові слова:** локальне нормативно-правове регулювання, колективний договір, охорона праці, правила внутрішнього трудового розпорядку, безпека праці.

Актуальність дослідження. Кожна людина має здатність реалізовувати своє конституційне право – право на працю, і, безумовно, кожен має право на безпечні умови праці [4, ст. 12]. Але, нажаль, далеко не кожен вид діяльності здатний забезпечувати належні умови і охорону праці. Питання щодо запровадження безпечних умов праці завжди супроводжували розвиток цивілізації людства. Умови праці почали досліджувати ще в I тис. до н.е. В зв'язку з економічним і соціальним розвитком людства, і зокрема державності, виникла необхідність регулювати питання охорони праці на законодавчому рівні. Так виникають перші загальнодержавні, а також локальні нормативно-правові акти з охорони праці.

Тема охорони праці в Україні є доволі актуальною та цікавою, адже більшу частину нормативно-правових актів потрібно допрацювати і узгоджувати між собою для встановлення правових норм щодо забезпечення належних умов праці і гарантій відповідальності за їх порушення.

Мета роботи – проаналізувати основні локальні-нормативно правові акти, які стосуються сфери охорони праці, охарактеризувати їх, зробити висновки.

Постановка проблеми. Рівень правового регулювання охорони праці в Україні, нажаль, не достатньо досконалий. Якщо де-юре таке регулювання відбувається належним чином, то де-факто це не зовсім так. Про це свідчить статистика кількості виробничого травматизму і професійної захворюваності, незадовільні умови праці та санітарний стан підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Безвідповідальність великої кількості керівників підприємств до обов'язків щодо створення здорових і безпечних умов праці, на нашу думку, має спонукати органів як законодавчої так і виконавчої влади до виконання такого завдання, як закріплення на державному рівні дієвих юридичних засобів захисту права на здорові й безпечні умови праці.

Виклад основного матеріалу. Локальне правове регулювання, на перший погляд, не відіграє надто важливої ролі в галузі трудового права і в сфері охорони праці зокрема. Однак, на наш погляд таке регулювання є фундаментальним у трудових відносинах. На кожному підприємстві функціонують нормативно-правові акти, які регулюють організацію праці безпосередньо в його межах. Вони служать певними нормативами (в яких прописані права і обов'язки) як для працівників, так і для керівництва. На жаль, на даний час, на законодавчому рівні немає чітко

визначено такого поняття, як локальний нормативно-правовий акт. Проте, це питання не минали науковці. Зокрема здобувач Кириленко І.С. дав таке визначення цьому поняттю: Локальний нормативно-правовий акт – це особливий різновид нормативно-правових актів, який приймається уповноваженим суб'єктом локальної правотворчості в особливому порядку відповідно й на виконання положень нормативних актів вищої юридичної сили, що закріплюють загальнообов'язкові правила поведінки, які стосуються діяльності суб'єкта локальної нормотворчості та поширюються на відносини локального рівня [6]. На нашу думку, це визначення є цілком повним і зрозумілим. Якщо розглядати такий акт, як засіб локального нормативно-правового регулювання у сфері охорони праці, то можна зробити ще й таке визначення – локальне нормативно-правове регулювання охорони праці – це діяльність суб'єктів локальної правотворчості щодо створення правової регламентації на певному підприємстві (установі, організації), яка б регулювала трудові відносини між працівником, або трудовим колективом і роботодавцем, а також забезпечувала б гідні умови й охорону праці працівників.

Основними локальними нормативними актами, які діють на підприємствах (установах, організаціях) є:

- Колективний договір;
- Трудовий договір
- Правила внутрішнього трудового розпорядку;
- Положення «Про систему управління охороною праці»;
- Інструкція з охорони праці;
- Стандарт організації та інші.

Окрім з них містять норми, які мають безпосереднє відношення до охорони праці.

Колективний договір є найважливішим локальним нормативно правовим-актом у регулюванні трудових відносин між сторонами, які його укладають. Колективний договір – це угода, яка укладається на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників та роботодавців [1]. Тобто, колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт, який укладається на підприємстві, задля регулювання трудових, соціальних і економічних відносин, які виникають між власником і працівниками даного підприємства. Цей договір, відповідно до ЗУ «Про колективні договори і угоди» у своєму складі містить встановлення форми,

системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій); режиму роботи, тривалості робочого часу і часу відпочинку а також умов і охорони праці. Пряме відношення колективного договору до сфери охорони праці міститься у статті 20 ЗУ «Про охорону праці». З цієї статті випливає, що у колективному договорі сторони передбачають забезпечення працівникам соціальних гарантій у галузі охорони праці на рівні, не нижчому за передбачений законодавством, їх обов'язки, а також комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, визначають обсяги та джерела фінансування зазначених заходів [2].

У кожному колективному договорі, без винятку, повинен бути розділ, який має назву «Умови та охорона праці». І першим, обов'язковим положенням цього розділу є: «З метою створення здорових та безпечних умов праці на підприємстві сторона власника зобов'язується забезпечити ефективну роботу служби охорони праці, укомплектувати її згідно нормативу, встановити оплату праці даної категорії працівників на рівні головних підрозділів підприємства» [5]. Текст розділу «Умови та охорона праці» у різних колективних договорах може різнитися. Але головною вимогою є те, щоб ті норми, які містяться в ньому, повністю відповідали законодавству, зокрема ЗУ «Про охорону праці». Не менш важливими є положення з цього розділу, які визначають права працівників (наприклад, працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо власник не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов договору з цих питань), і які визначають обов'язки працівників (Кожен працівник зобов'язується вивчати та виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці).

Трудовий договір має не таке безпосереднє відношення до сфери охорони праці як колективний, але все ж його також варто розглянути, оскільки він містить норми з охорони праці. Річ йде про факультативні умови трудового договору. Наприклад, у типовому зразку трудового договору (затвердженому наказом Міністерства соціальної політики від 08.06.2001 р. № 260 «Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю») є такі положення: «Працівник зобов'язаний дотримуватися правил з охорони праці», або: «Роботодавець зобов'язується забезпечити безпечні і нешкідливі умови праці для виконання прийнятих Працівником зобов'язань, обладнати робоче місце відповідно до вимог нормативних актів про охорону праці, надавати необхідний інвентар, робочий одяг» [7].

Не менш важливим локальним нормативно-правовим документом є правила внутрішнього трудового розпорядку. Це локальний нормативний документ підприємства, який регламентує чітку організацію праці, зокрема, встановлює режим робочого дня та відпочинку, а також визначає взаємні обов'язки роботодавців і працівників. В різних сферах діяльності правила внутрішнього трудового розпорядку можуть різнитися.

Вони регламентуються наказами Кабінету міністрів України (наприклад: Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників апарату Міністерства охорони здоров'я України; Наказ Міністерства освіти України «Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України»). В такому документі, як і в колективному договорі, містяться положення про права і обов'язки сторін трудових відносин. Нажаль, деякі роботодавці вважають, що правила внутрішнього трудового розпорядку складати взагалі не потрібно, якщо на підприємстві небагато працівників. Це свідчить про недостатній рівень контролю в сфері охорони праці. Моя суб'єктивна думка – цілком можливим є те, що в Україні діють підприємства без затверджених правил внутрішнього розпорядку. Але закон говорить інше – необхідність цього документа визначено в Кодексі законів України про працю – про це згадується у ст. 21 (працівник зобов'язується виконувати роботу за трудовим договором і має дотримуватися внутрішнього трудового розпорядку) і ст. 142 (трудова розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу та виборним органом первинної профспілкової організації) [3, ст. 11, 56].

Система управління охороною праці – створення роботодавцем умов праці, відповідно до нормативно-правових актів. Стаття 13 ЗУ «Про охорону праці» говорить, що роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці [2]. За порушення умов праці за цим документом роботодавець несе безпосередню відповідальність. Система управління охороною праці слугує певним гарантом для працівників про забезпеченість належних умов праці. Також керівництво тої чи іншої юридичної особи повинні створити і затвердити положення про навчання, інструктаж та перевірку знань працівників закладу з питань охорони праці і безпеки життєдіяльності.

Інструкція з охорони праці – це нормативний документ, яким встановлені вимоги з охорони праці до виконуваної роботи в конкретних виробничих умовах. Роботодавець розробляє і затверджує інструкції з охорони праці згідно штатного розкладу та видів виконуваних робіт на підприємстві, забезпечує безкоштовно працівників інструкціями в достатній кількості.

Згідно діючих на підприємстві інструкцій з охорони праці проводиться інструктаж. Запис про його проведення робиться в журналах реєстрації інструктажів. Існують такі види інструктажів:

- Вступний інструктаж;
- Первинний інструктаж;
- Повторний інструктаж;
- Позачерговий інструктаж;
- Цільовий інструктаж;

Роботодавець несе безпосередню відповідальність за наявність та актуальність діючих на підприємстві інструкцій з охорони праці.

Останнім розглянутим локальним нормативно-правовим актом з охорони праці є стандарт організації. Стандарт організації – це стандарт, спрямований на забезпечення безпеки праці, збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці. Стандарти використовуються згідно з комплексними заходами щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці й виробничої санітарії, розроблених на основі обстеження устаткування, технологічних процесів, фактичного санітарно-технічного та протипожежного стану робочих місць. На цей час в Україні діє близько 40 ДСТУ з питань охорони праці. В галузі охорони праці вже діють такі стандарти: ДСТУ 2293-99 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять»; ДСТУ 2272-93 «Пожежна безпека. Терміни та визначення»; ДСТУ 3038-95 «Гігієна. Терміни та визначення основних понять» та деякі інші, що поступово замінюють ще частково діючі міждержавні стандарти «Системи стандартів безпеки праці (ССБТ)» (рос), які розроблені ще за часів СРСР [6].

І на завершення наведемо трішки статистики. Рівень смертельного травматизму на робочих місцях в Україні протягом останніх років становить 18%. Левову частку, з причин, що спричиняють такий рівень смертельного травматизму займає невиконання вимог інструкцій з охорони праці – 37%. І ці проблеми локального характеру мають вирішуватися на масштабному рівні. Мова йде про посилення саме державного нагля-

ду і контролю в сфері охорони праці. Найбільшу увагу такий контроль має приділити тому, чи належним чином керівництво того чи іншого підприємства (установи, організації) забезпечує своєму робочому персоналу належні умови праці, а також наявність норм з охорони праці у локальних нормативно-правових актах, які діють на цьому підприємстві.

Висновки з даного дослідження. З урахуванням розглянутих вище ознак локальних нормативно-правових актів можна сформулювати таке визначення досліджуваного явища: локальне нормативно-правове регулювання охорони праці – це діяльність суб'єктів локальної правотворчості щодо створення правової регламентації на певному підприємстві (установі, організації), яка б регулювала трудові відносини між працівником, або трудовим колективом і роботодавцем, а також забезпечувала б гідні умови й охорону праці працівників. На даному етапі правового забезпечення охорони праці в Україні можна сказати, що охорона праці має всі основи для належного виконання її норм. Проте ми живемо в країні, якій потрібно стрімко розвиватися, і тому зупинятися на досягнутому не можна. Потрібно удосконалювати існуюче законодавство, створювати такі умови праці, які б приваблювали людей працювати в різних сферах діяльності, і зводили б до мінімуму їхні побоювання щодо безпеки. Адже безпека праці має бути найвищим пріоритетом в діяльності будь-якого підприємства, установи чи організації.

Список літератури:

1. Закон України № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 (зі змінами та доповнення від 01.01.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>
2. Закон України № 2694-ХІІ «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року (зі змінами та доповненнями від 05.04.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.71 (зі змінами та доповненнями від 05.10.2016) с. [11, 56] – видавництво ТОВ «ВВП НОТІС», м. Суми.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і доповненнями від 03.01.2016 р.) с. [12] – видавництво ТОВ «ВВП НОТІС», м. Суми.
5. Зразок колективного договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goldarb.com.ua/uk/pomichnik-kadrovika/104-zrazok-kolektivnogo-dogovoru>
6. Момоток О.М. Локальні нормативно-правові акти та їх місце в системі джерел трудового права. О.М. Момоток. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування № 2. 2013 р.
7. Наказ Міністерства праці і соціальної політики № 260 «Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю» від 08.06.2001 р. (зі змінами та доповненнями від 28.10.2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0554-01>

Кузьмич В.С.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ

ЛОКАЛЬНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОХРАНЫ ТРУДА

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению особенностей локального нормативно-правового регулирования охраны труда. Проанализированы основные локальные нормативно-правовые акты, которые могут содержать нормы по охране труда.

Ключевые слова: локальное нормативно-правовое регулирование, коллективный договор, охрана труда, правила внутреннего трудового распорядка, безопасность труда.

Kuzmych V.S.

National University of Water and Environment Engineering

THE MAIN ASPECTS OF LOCAL LEGAL REGULATION OF LABOR PROTECTION

Summary

The article is devoted to analysis of peculiarities of local normative-legal regulation of labor protection. Analyzed of the principal local normative-legal acts which contain norms of labor protection.

Keywords: local normative-legal regulation, collective agreement, labor protection, rules of the internal labor order.

УДК 37.015.3

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ

Мисковець Н.О.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті висвітлені переваги застосування проблемного навчання в процесі підготовки фахівців у вищій технічній школі. Проаналізовано форми проблемного навчання. Описано механізм впровадження проблемного навчання у вищій школі. Надано характеристику проблемних лекцій та семінарських занять.

Ключові слова: проблемне навчання, проблемна ситуація, проблема, навчальний процес.

Постановка проблеми. Сьогодні проводиться багато досліджень і нагромаджено вагомий досвід щодо удосконалення навчання і навчальної діяльності студентів. Оновлення методів викладання і організації освітнього процесу необхідне для вирішення глобального педагогічного завдання – активізації пізнавальної діяльності студентів і зближення їх самостійної роботи з дослідницькою роботою.

Навчальний процес у вищій школі не може зводитись до простої схеми: передача-прийом інформації, хоча такий метод викладання приводить до скорочення часу навчання. Головна функція навчального процесу – методологічне, ідейне формування фахівця, оволодіння ним процесу розвитку науки, виховання творчого мислення студентів, прищеплення вміння вільно застосовувати знання.

Науково-технічний прогрес, постійне впровадження у виробництво нових досягнень науки і нової технології на кожному кроці ставлять фахівця в умови, що вимагають постійно розв'язувати нові проблеми не тільки технічного характеру, а й займатися питаннями економіки виробництва, ефективності праці, якості продукції. Проблеми якості і ефективності виробництва набирають великого значення особливо зараз, у кризових умовах. Задачі, які необхідно вирішувати фахівцю будуть ускладнюватись далі, і через кілька років буде потрібен фахівець з ще більшою креативністю, здатний аналітично дивитись на виробничі процеси, бачити проблеми і вміти їх розв'язувати. Пристосувати молодого фахівця до сьогоденних виробничих реалій знадний проблемний метод навчання. Саме в цьому полягає **актуальність** даної проблеми.

Метою дослідження є виявлення основних аспектів технології проблемного навчання в процесі підготовки магістрів технічного ВНЗ.

Для досягнення мети необхідне вирішення таких завдань:

- проаналізувати наявні джерела щодо проблемного навчання;
- розкрити сутність технології проблемного навчання;
- охарактеризувати умови забезпечення проблемного навчання;
- розглянути основні форми проблемного навчання;
- викласти особливості методології проблемного навчання.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблемне навчання виникає в 20-30-ті роки як спроба подолати головний недолік традиційного навчання, яке експлуатує пам'ять людини і фактично виключає можливість її розумової активності. В основі проблемного навчання – ідея американського педагога і психолога Д. Дьюї: навчання через ігрову і практичну діяльність. У нашій країні інтерес до нього з'являється в кінці 60 – початку 70-х років ХХ століття як альтернатива механістично-репродуктивному програмованому навчанню [1].

Теорія проблемного навчання представлена у працях М.І. Махмутова та ряду інших авторів (Ю.К. Бабанський, Т.В. Кудрявцев, І.Я. Лернер, Дж. Брунер, В. Вікон, Т. Новацький, Х. Век та ін.). У розробці принципових положень концепції проблемного навчання активну участь брали: Т.В. Кудрявцев, В.Т. Кудрявцев, І.Я. Лернер, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, В. Оконь, М.Н. Скоткін та інші. А.Є. Черткова, А.В. Кульчицька, О.В. Мисковець в своїх наукових працях відзначають важливість проблемного методу навчання для активізації пізнавального інтересу. Застосування проблемного методу у підготов-

ці майбутніх науково-педагогічних працівників технічного ВНЗ досліджувала С.С. Якубовська.

Виклад основного матеріалу Однією з вимог до випускника вищого навчального закладу є розвинута здатність до творчих підходів у вирішенні професійних завдань, уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях і умовах, аналізувати проблемні ситуації, умови, завдання; розробляти план дій; готовність до реалізації плану і відповідальність за його виконання. Одним із найперспективніших напрямів формування зазначених якостей, а разом з тим готовності магистрів технічного ВНЗ до педагогічної діяльності є застосування проблемного навчання [6].

Проблемне навчання – це метод навчання, в якому поєднуються систематична самостійна пошукова діяльність студентів із засвоєнням ними готових висновків науки. Система методів навчання побудована з урахуванням мети й принципу проблемності; процес взаємодії усіх учасників навчального процесу орієнтований на розвиток індивідуальності студента і соціалізацію його особистості.

Зауважимо, що проблемне навчання ми розглядаємо не як альтернативу усім іншим методам, а як елемент системи методів. Як показує досвід, частина студентів залишається байдужою до активізуючих методів навчання з ряду об'єктивних (особливості темперамент, характеру людини) та суб'єктивних (незадоволеність вибором ВНЗ, факультету, спеціальності, тощо) причин.

Метою проблемного навчання є не стільки засвоєння результатів наукового пізнання, скільки оволодіння способами пізнання. Крім того, проблемний метод переслідує таку мету, як формування і розвиток інтелектуальної, мотиваційної, емоційної та інших сфер студента, розвиток його індивідуальних здібностей. В проблемному навчанні акцент робиться на загальному розвитку студента, його адаптації до процесу прийняття самостійних/командних рішень, а не на трансляції готових висновків науки студентами [3].

Основним поняттям проблемного навчання є проблемна ситуація, яка обумовлює пізнавальну мотивацію і активізує мислення студента на пошук та відкриття.

Проблемну ситуацію варто розглядати з двох сторін [2]:

1. Предметно-змістовна, пов'язана з виокремлення протиріччя опорних знань, недостатністю суттєвої інформації;

2. Мотиваційна, спрямована на усвідомлення протиріччя і спонукання до його усунення.

Рівні проблемного навчання залежать від змісту навчального матеріалу (можливість створити

проблемні ситуації, диференційовані за ступенем складності) і типу самостійних дій студента. За цими ознаками фахівці правомірно виділяють чотири проблемності:

1. Рівень, що обумовлює репродуктивну діяльність;
2. Рівень, що забезпечує застосування набутих знань у новій ситуації;
3. Репродуктивно-пошуковий рівень;
4. Креативний рівень.

Сучасна наука розрізняє два види проблемних ситуацій: педагогічну, яка створюється за допомогою питань викладача; психологічну – без допомоги викладача, на рівні індивідуальності студента (пізнавальна потреба, яка спонукає людину до інтелектуальної діяльності застосовуючи творчі здібності та досвід) [3]. У зв'язку з викладеним проблемна ситуація породжується навчальною чи практичною ситуацією, яка містить дві групи елементів: дані (відомі) і не дані, нові (невідомі) елементи.

Отже, проблемна ситуація означає стан інтелектуального утруднення, при якому людина відчуває потребу вийти з труднощів, вирішити їх. Тому проблемна ситуація є одним з головних засобів активізації навчальної діяльності студентів та найчастіше виникає тоді, коли є кілька варіантів розв'язання за умови обмежених вихідних даних [5, с. 16].

Проблемну ситуацію можна створити використовуючи такі прийоми і способи, як спонукання студентів до пояснення явищ, фактів, їх зовнішніх невідповідностей, протиріч; спонукання до вибору правильного варіанту відповіді і його обґрунтування; перехід від поодиноких фактів до узагальнень; зіставлення спірних фактів, явищ; вирішення протиріч між можливими способами розв'язку завдань і практичної неспроможності обраного способу діяльності.

Використання проблемного навчання вимагає певних умов під час організації навчального процесу. По-перше, необхідною є ґрунтовна підготовка викладача, яка вимагає глибокого знання свого предмета, нових наукових концепцій, підходів; високого рівня освіченості. Важливим є володіння методикою проблемного навчання, яка передбачає уміння діалогічного доброзичливого спілкування зі студентами; вміння заохочення студентів до самостійних пізнавальних пошуків; уважне ставлення до думок, гіпотез, висловлювань студентів; забезпечення посильності роботи студентів з тими чи іншими проблемними завданнями, тобто раціонального співвідношення відомого і невідомого.



Рис. 1. Схема процесу проблемного навчання

По-друге, підготовленість студентів: забезпечення мотивації, яка здатна викликати інтерес до змісту проблеми; рівень володіння прийомами розумової діяльності; знання фактичного програмного матеріалу.

По-третє, науково-методичне забезпечення процесу навчання для створення проблемних ситуацій.

Психологічними умовами для успішного застосування проблемного навчання є такі:

1. Проблемні ситуації повинні відповідати цілям формування системи знань.

2. Бути доступним для студентів і відповідати їх пізнавальним здібностям.

3. Викликати власну пізнавальну діяльність і активність.

4. Завдання повинні бути такими, щоб студент не міг виконати їх спираючись на вже наявні знання, але достатніми для самостійного аналізу проблеми і знаходження невідомого.

Схематично процес проблемного навчання зображений на рис. 1.

Розрізняють такі методи проблемного навчання:

1. Дослідницький метод, який передбачає, що студенти самі, за умови проблемної ситуації, побачать проблему, сформулюють її і вирішать. Це найскладніший метод для студентів, який вимагає від них прояву активності, самостійності, творчих здібностей.

2. Евристичний метод. Суть методу у створенні викладачем проблемної ситуації, вихід з якої шукають студенти.

3. Метод проблемного викладання. Викладач розкриває істину конкретної науки, демонструє еталон проблемного мислення, коли ставить проблемні питання і сам їх вирішує.

Існує розмаїття дидактичних форм, які використовуються в проблемному навчанні. Характеристика форм проблемного навчання наведена у табл. 1.

Як видно з таблиці 1, переваг у проблемному методі навчання є значно більше, ніж недоліків.

Робота в «малих групах», «кейс-метод», «мозковий штурм», «евристична бесіда» використовуються тому, що вони стимулюють самостійність, пошукову активність студентів; надають їм можливість інтелектуального розвитку, сприяють формуванню в них дослідницьких та комунікативних вмінь, уміння працювати в команді, партнерської взаємодії, швидко перебудувати діяльність у зв'язку зі зміною вимог [4, с. 117-120]. Використання в навчальній діяльності міні-кейсів, проектної роботи та тренінгів сприяє формуванню дослідницьких умінь майбутніх фахівців.

Висновки. Технологія проблемного навчання є однією з провідних педагогічних технологій. Вона дозволяє організувати навчання, при якому викладач забезпечує оптимальне поєднання самостійної діяльності студентів із засвоєнням ними нових знань.

Проблемне навчання у вищому навчальному закладі – це творча, емоційно насичена праця викладачів і студентів, яка потребує цілеспрямованості, великих вольових зусиль, високої відповідальності. Воно забезпечує міцне засвоєння знань, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить мислити, долати труднощі.

Якість проблемного навчання залежить не лише від того, як викладач обізнаний з інформацією, а й від його участі в розвитку науки. Результати його наукових пошуків на навчальних заняттях підвищують інтерес студентів до предмета, активізують їх мислительну діяльність.

Мета проблемного навчання – це засвоєння не тільки результатів пізнання, але й шляху, процесу отримання цих результатів (оволодіння способами пізнання). Крім того, включає форму-

Таблиця 1

Характеристика форм проблемного навчання

	Позитиви	Негативи
Проблемна лекція	<i>Викладачі:</i> структура лекції: проблема-динамічний розгляд – узагальнення, висновки; Активний пошук нових знань, досліджень, прикладів.	Викладачі: не універсальність методу
	<i>Студенти:</i> активізація пізнавального інтересу і ефективність засвоєння, прикладний аспект;	Студенти: не всі студенти готові до активної пізнавальної діяльності
Проблемні семінарські заняття (круглі столи, фокус-групи, ситуаційні вправи)	<i>Викладачі:</i> педагогічна ефективність семінара висока.	Трудомісткість процесу підготовки до заняття, наявність навичок модератора групи
	<i>Студенти:</i> творча активність студентів зростає; чітко сформульована проблема формує потребу у самостійності у підготовці до виступу; примушує заглиблюватись у проблему	відсутні
Робота науково-дослідного характеру	<i>Викладачі:</i> професійний саморозвиток; пошук актуальної тематики наукової роботи; заглиблення в нюанси предметів, які викладаються.	Використання залежить від здібностей студентів до наукової роботи (публікації) та ораторського мистецтва студентів (конференції)
	<i>Студенти:</i> зближення навчальної самостійної роботи студентів з дослідницькою, розвиток креативності; глибоке пізнання теми	Відсутність пізнавально-дослідної активності студентів
Проектна робота (кейс-метод, малі групи, мозковий штурм)	<i>Викладачі:</i> професійний саморозвиток; пошукова робота, підвищення педагогічної ефективності.	Умовні: пошук тем для проектів, не універсальність
	<i>Студенти:</i> набуття навичок командної роботи, ораторського мистецтва (захист проекту), робота на результат, навичка аргументації точки зору; розвиток креативного мислення, розвиток вмінь приймати рішення.	відсутні

вання, розвиток інтелектуальної, мотиваційної, емоційної та інших сфер студента, розвиток його індивідуальних здібностей. Воно є ефективним засобом загального розвитку студентів.

Сутність проблемного навчання полягає в систематичній самостійній пошуковій діяльності студентів із засвоєнням ними готових висновків науки, а система методів навчання побудована з урахуванням мети й принципу проблемності.

Застосування методів проблемного навчання має такі переваги: вчить мислити логічно, науково, творчо; робить навчальний матеріал більш доказовим та переконливим; сприяє формуванню стійких знань; впливає на емоційну сферу студентів, формує впевненість, радість, задоволення від розумової діяльності; формує навички пошукової, дослідницької роботи; активно формує та розвиває позитивне ставлення та інтерес до навчання.

Список літератури:

1. Малафіїк І.В. Дидактика. Навчальний посібник / І.В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2009. – 406 с.
2. Осадченко І.І. Категоріальна роз'єднаність понять «Технологія навчання» та «Методика навчання» / І.І. Осадченко // Наука і освіта. – 2010. – № 8. – С. 102-108.
3. Педагогіка вищої школи. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://pidruchniki.com/12631113/pedagogika/problemne_navchannya_vischomu_navchalnomu_zakladi
4. Снісар О.А. Значення психолого-педагогічних якостей викладача вищої школи для організації ефективного навчання на засадах проблемності / О.А. Снісар // Вісник Черкаського університету. – 2009. – № 165. – С. 117-120.
5. Черткова А.Е. Познавательные интересы студентов и их мотивация / Черткова А.Е., Кульчицкая А.В., Мисковец Е.В. – МО РФ Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования. «Норильский индустриальный институт» Международная академия педагогического образования. – Норильск – 2004. – 84 с.
6. Якубовська С. Застосування проблемного методу у підготовці майбутніх науково-педагогічних працівників технічного ВНЗ / С.С. Якубовська // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 1. – С. 253-255.

Мисковец Н.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ МАГИСТРОВ

Аннотация

В статье освещены преимущества применения проблемного обучения при подготовке специалистов в высшей технической школе. Проанализированы формы проблемного обучения. Описан механизм внедрения проблемного обучения в высшей школе. Проведено описание проблемных лекций и семинарских занятий.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемная ситуация, проблема, учебный процесс.

Myshkovets N.O.

National University of Water and Environmental Engineering

ADVANTAGES OF METHOD IN PROBLEM TRAINING MASTER

Summary

The article highlights the benefits of problem-based learning during training in high school. Problem analysis forms of learning. The mechanism of implementation of problem-based learning in colleges and universities. The characteristic problem lectures and seminars.

Keywords: problem education, problem situation, problem, educational process.

УДК 347.63

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Міщук І.В., Слаб'як Т.Б.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

У даній роботі проаналізовано сурогатне материнство як один із методів репродуктивних технологій, проблеми сурогатного материнства, можливість застосування міжнародної практики щодо правового врегулювання деяких аспектів сурогатного материнства в Україні.

Ключові слова: репродуктивна технологія, сурогатне материнство, біологічні батьки, сурогатна матір, донори яйцеклітин.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день досить швидкими темпами розвивається репродуктивна технологія. Науковці, які займаються дослідженнями у вказаній сфері добилася значних успіхів, і на даний час існує можливість клонувати людей, проводити штучне запліднення, а також технології дійшли до того рівня, що вже можливо частково вирощувати потрібні тканини в лабораторіях. Також зросло використання сурогатних матерів, що призвело до неврегульованості даного питання з правової точки зору. Тому варто зазначити, що існують певні прогалини та проблеми правового регулювання цієї методики, які необхідно вирішити на законодавчому рівні.

Метою статті є аналіз проблем, які можуть виникати і виникають при реалізації сурогатного материнства, а також можливість вирішення даних проблем на законодавчому рівні нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема репродуктивної технології була предметом дослідження таких науковців як І.Я. Верес, В.В. Вустенко, Н.В. Кукайло, С.Г. Стеценко, Т.А. Юзько, О.М. Юзько.

Актуальність теми. Розвиток науки і використання новітніх технологій в різні сферах суспільного життя на сьогоднішній день дає змогу вирішити ряд проблем, важливих для суспільства і соціуму в цілому. Однією із таких проблем, яка потребує вирішення як на загальному рівні так і на правовому є використання і застосування репродуктивних технологій, які включають в себе штучне запліднення та сурогатне материнство. Варто зазначити, що використання названих технологій ставить під загрозу права та свободи людини, тому потребує детального законодавчого регулювання. На нашу думку, актуальним напрямком розвитку науки є встановлення основних проблем, пошук шляхів їх вирішення та вдосконалення законодавства у сфері репродуктивних технологій, зокрема, сурогатного материнства з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Виклад основних положень. Медицина не стоїть на місці та постійно рухається в перед. Щороку здійснюються нові дослідження та відкривається щось нове. Людина хоче здобути як найбільше знань у цій галузі, щоб спромогтися продовжити своє життя та залишити після себе нащадків. Тому і відбувається такий швидкий розвиток медицини та репродуктивних технологій зокрема. Але, зазначмо, що за всім цим швидким темпом розвитку не встигає право, яке має

на меті на законному рівні затвердити всі прийнятні медичні інновації.

Досить важливим інститутом медичного права виступає репродуктивна технологія. Репродуктивні технології – це методи терапії безплідності, при яких окремі або всі етапи зачаття і раннього розвитку ембріонів здійснюються поза організмом [9]. Особливе значення для медичного права мають два різновиди репродуктивних технологій – штучне запліднення і сурогатне материнство. Люди хочуть залишити після себе потомство, але в деяких випадках вони не можуть цього зробити. Репродуктивна технологія дає змогу таким людям народити дитину. В свою чергу постає питання яким чином це зробити щоб не порушити закон і де прописані такі норми.

На даний момент в Україні немає чіткого кодифікованого законодавства, яке би регулювало питання репродуктивної технології. Але можна відмітити, що в Україні діють закони України «Про заборону репродуктивного клонування» № 2231-IV від 14 грудня 2004 року та «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» № 1007-XIV від 16 липня 1999 року. Проблема в тому, що вони є частково застарілі та неповністю регулюють усю систему репродуктивних технологій. Тому виникає необхідність в прийнятті нового закону або ж внесенні змін до діючих, адже саме досконала законодавча база є запорукою для розвитку правового регулювання репродуктивної технології [2].

Незважаючи на досить вагомий досягнення у сфері репродуктивної технології, є багато питань, які потребують правового оформлення та закріплення в нормативних актах в нашій державі. Це дасть змогу краще контролювати дану сферу діяльності та виключити розбіжності що виникають під час застосування даної технології. В репродуктивній сфері є досить багато цікавих питань, які потребують вирішення. На нашу думку, одним із таких основних питань є сурогатне материнство.

В українському суспільстві технологія сурогатного материнства є відносно новою. Суть даної технології полягає у тому, що сурогатна матір погоджується виносити чужу дитину особам які хочуть стати батьками. Тобто можна сказати що сурогатна матір виступає так званим «інкубатором для дитини» майбутніх батьків цієї дитини. Виділяють два види сурогатного материнства:

1) повна або гестаційна сурогатність – полягає в переміщені зачатого подружжям плоду в сурогатну матір;

2) часткова або гендерна сурогатність – використовується яйцеклітина сурогатної матері, тобто є біологічний зв'язок плоду з сурогатною матір'ю [5].

Також можна зазначити, що сурогатна матір не може одночасно бути і гестаційною і гендерною сурогатною матір'ю (відати свою яйцеклітину і виношувати дитину), бо це вже буде продаж власної дитини, що карається кримінальним законодавством [4].

У питанні сурогатного материнства виникає декілька досить важливих проблем, які потрібно належним чином вирішити. На нашу думку до таких проблем належать:

1. Відсутність правового регулювання сурогатного материнства. Сурогатне материнство регулюється такими нормативно-правовими актами, як: Сімейним кодексом України; Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» № 1007-ХІV від 16 липня 1999 р.; Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» № 771 від 23.12.2008 р. Дані нормативні акти мають на меті регулювати правові та певні медичні аспекти сурогатного материнства. Проте в цих всіх актах не в повній мірі врегульовують другий вид сурогатного материнства – часткову або гендерну сурогатність. Наприклад, стаття 139 Сімейного кодексу України зазначає, що жінка яка вважає себе біологічною матір'ю дитини має право пред'явити позов до жінки, що записана матір'ю дитини. Цю норму можна застосовувати до часткової сурогатності, бо сурогатна матір є біологічною. Але інших норм які би врегульовували гендерну сурогатність немає [3].

На нашу думку, задля захисту прав донорів яйцеклітин потрібно внести доповнення до законодавства, які би дали змогу врегулювати їхні права та обов'язки, а також дати чітке роз'яснення що таке сурогатне материнство (в законодавстві немає чітко прописаного визначення сурогатного материнства).

2. Проблема відсутності правового регулювання прав та обов'язків донорів. Стаття 139 Сімейного кодексу України може трактуватися й по-іншому. Наприклад, сурогатна матір, яка виносила дитину зачату подружжям (повна сурогатність) не може оспорювати материнство на цю дитину. Таким чином, дитина вважається такою, що походить від генетичних батьків, а сурогатна матір на законодавчому рівні повністю позбавлена прав на народжене нею маля. Можна зауважити, що така ж норма прописана лише в деяких штатах Америки і в ПАР. Європейська практика має інший підхід до даного питання: матір'ю дитини є жінка, що її народила. На це, зокрема, звертається увага в доповіді комісії Ради Європи «Штучне запліднення» 1989 р. Вона має диспозитивний характер, але принципів, закладених у ній, дотримується більшість країн. Наприклад, генетичні батьки можуть бути записані батьками лише за згоди сурогатної матері [5].

На нашу думку, потрібно надати право сурогатній матері (при повній сурогатності) право бути записаною матір'ю виношеної дитини. Це дасть змогу сурогатним матерям почувати себе не тільки як сировинним придатком але й повноцінною

матір'ю народженої дитини. Але сурогатна матір матиме право лише бути вписана як матір дитини і не мати жодних прав на неї. Бо це вже порушує права генетичних батьків даної дитини.

3. Складання письмової угоди (договору) між двома сторонами щодо надання послуг сурогатного материнства. Законодавчо не врегульовані підстави виникнення правовідносин з сурогатного материнства. Тому було би доцільним розробити моделі договору про сурогатне материнство, а в подальшому закріпити його в Сімейному кодексі України. За договором сурогатного материнства одна сторона (сурогатна мати) зобов'язується пройти процедуру імплементації ембріона людини, зачатого другою стороною (генетичними батьками), виносити, народити дитину і передати її генетичним батькам, а генетичні батьки в свою чергу зобов'язуються відшкодувати витрати, пов'язані з виношуванням дитини, необхідні для виконання договору та сплатити певну грошову винагороду, якщо це передбачено договором. Договір про сурогатне материнство слід віднести до сімейно-правових договорів і передбачити в Сімейному кодексі України. При цьому до нього слід застосовувати норми Цивільного кодексу України, якщо відсутні відповідні норми у сімейного законодавства і це не суперечить суті відносин (ст. 8 СК України) [6, с. 73]. Слід зазначити, що для виконання договору про сурогатне материнство слід укладати й інші договори. Наприклад, між лікувальним закладом та генетичними батьками у питанні щодо переносу ембріона в середовище сурогатної матері. Другою стороною договору виступають генетичні батьки (при повному сурогатстві), які перебувають у законному шлюбі. Тобто іноземці які зареєстрували одностатевий шлюб не можуть бути суб'єктами сурогатства. Також важливо на законодавчому рівні закріпити, що припинення шлюбу до імплементації дитини автоматично анулює договір про сурогатне материнство (логічно це витікає з закону бо суб'єктами сурогатності є тільки подружжя).

4. Проблема переліку осіб які можуть користуватися послугами сурогатного материнства. В сучасному темпі життя сурогатним материнством користуються не тільки подружжя, які не можуть мати дітей через певні біологічні або фізичні проблеми (жінки з тих чи інших проблем не можуть виносити дитину або її виношення може поставити під загрозу життя такої дитини), але й заможні особи які не бажають покладати на себе тягар виношування дитини. На нашу думку, коло осіб які би могли користуватися сурогатним материнством треба обмежити до осіб, які через біологічні або фізичні проблеми не можуть виносити такий плід. Це можна пояснити тим, що репродуктивна технологія має на меті боротьбу з безпліддям жінок, а не бути комерційною забавкою багатих людей і використовувати інших жінок, як сировинний придаток [1].

Доцільно також прирівняти вимоги подружжя, які мають на меті за допомогою сурогатного материнства стати батьками, до вимог усиновлення дитини (стаття 211, 212 Сімейного кодексу України). А саме договір про сурогатне материнство не можуть укладати дружина та чоловік, які:

– позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;

– були стороною договору сурогатного материнства, але договір розірвано з їхньої вини;

– були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;

– перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

– зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;

– не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);

– страждають на хвороби, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України;

– були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканності особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені ст.ст. 148, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 КК України, або мають непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;

– за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;

– є особами без громадянства [6, с. 73].

5. Не врегульовано питання використання послуг з сурогатного материнства іноземними особами. Важливо також вирішити питання, коли послугами сурогатної матері хочуть скористатися іноземці. З одного боку українське законодавство не забороняє іноземцям використовувати даний вид репродукції. Але виникає проблема вивозу дитини в ті країни де така процедура не є дозволеною. В таких випадках дитині забороняють в'їзд у дану країну, а її батькам не надають запису, що дитина є законно їхня. Це дуже важливе питання так як задля приховання походження дитини може порушитися процедура законодавчого оформлення договору про сурогатне материнство. Існують випадки коли батьки намагаються незаконно вивести таку дитину закордон, що є порушенням законодавства. Ми пропонуємо чітко прописати в законодавстві яким іноземним громадянам (з якої держави) може надаватися така сфера послуг, як сурогатне материнство, а також прописати умови та порядок а яким буде здійснюватися надання даного виду послуг [4].

6. Відповідальність за порушення закону щодо сурогатного материнства. Чіткого регулювання відповідальності за порушення правил сурогатного материнства немає. Але можна застосувати відповідальність до особи, яка порушила норми договору укладеного між біологічними батьками та сурогатною матір'ю (звичайно для такої відповідальності повинен бути укладений договір), а також відповідальність за не закону лікарську діяльність (тільки сертифіковані медичні заклади можуть займатися такого роду видом діяльності). В Кримінальному кодексі немає прописаної норми за порушення встановленого законом порядку проведення імплементації ембріона і організм сурогатної матері, хоча щодо

донорства така норма існує. На нашу думку, потрібно внести доповнення до даного кодексу яке би надавало можливість притягати до кримінальної відповідальності осіб, які порушили встановленого законом порядку проведення імплементації ембріон. Тому що, сурогатна матір є своєрідним донором. Тільки об'єктом донорства є не органи та тканини, а весь жіночий організм, який забезпечує зародку захист від зовнішнього впливу та необхідний розвиток [8].

7. Морально-етичні та психологічні питання. Використання методу сурогатного материнства для продовження свого покоління породжує не лише правові проблеми, але й морально-етичні та психологічні проблеми. Кожні правові аспекти, як пов'язані з репродукції людини методом сурогатного материнства мають своїх як і прихильників, так і противників. Тільки незначна кількість людей залишаються осторонь цієї проблеми. Противники сурогатного материнства виокремлюють такі негативні риси даного методу:

– сурогатне материнство перетворює дітей на товар;

– йде комерціалізація даної сфери, тобто сурогаті матері потрохи перетворюються на «агентства» з надання такого виду послуг, за що отримують свій заробіток;

– материнство стає договірною роботою, тобто відкидаються всі моральні постанови про єдність матері та дитини.

Крім цього, деякі феміністки думають, що така практика буде сприяти експлуатації жінок, а деякі церковні групи вбачають у сурогатному материнстві дегуманізуючу, аморальну тенденцію, що посягає на святість шлюбу та сім'ї [7].

Існує також занепокоєння, що деяких сурогатних матерів може психологічно травмувати необхідність віддати «свою» дитину. Прихильники використання сурогатного материнства мають протилежну точку зору. Вони вказують на те, що іноді для бездітної сім'ї це єдиний спосіб отримати дитину. Вони розцінюють сурогатне материнство як гуманний акт любові та співпраці. Звичайно, цей акт пов'язаний з потенційною небезпекою для сурогатної матері, але вона може її оцінити і свідомо ризикувати. Прихильники сурогатного материнства не вважають його формою експлуатації жінок, вони стверджують, що жінка, яка добровільно вирішила стати сурогатною матір'ю, отримує за виконання цієї ролі достатню матеріальну компенсацію, а також моральне задоволення від користі, що вона приносить суспільству [6, с. 74]. Не досить дослідженими є і психічні процеси, які виникають при сурогатному материнстві. Наприклад, як поведе себе мати, яка після виношування плоду зможе відати дитину і як впливає на це материнський інстинкт. Тобто найкращим способом уникнути такої ситуації є залучення кваліфікованого психолога, який допоможе регулювати психічні проблеми що назрівають.

Висновки. В результаті нашого дослідження ми прийшли до висновків, що репродуктивна технологія має ще достатню кількість правових проблем, які потрібно врегулювати.

Реалії часу вимагають подальшого реформування галузі репродуктивної медицини, що повинно відобразитися в його нормативно-правовому регулюванні з метою створення досконалої право-

вої бази, захисту від неправомірних посягань на біологічні права людини. Подальше вдосконалення повинно відбуватися в наступних напрямках:

– здійснення чіткого контролю за проведенням репродуктивної медицини, щоб запобігти правопорушенням у цій сфері діяльності;

– внесення змін до Сімейного кодексу України щоб врегулювати питання присвячене договору про сурогатне материнство, що буде гарантією захисту прав сурогатної матері, генетичних батьків та дитини;

– розробка та впровадження державних цільових програм з репродуктивної технології;

– залучення кваліфікованого психолога який зможе надавати допомогу сурогатним матерям, а також стежити за відображенням емоцій від такого материнства.

А також в подальшому ми пропонуємо створити кодифікований закон про сурогатне материнство, який би містив всі необхідні норми для правового забезпечення регулювання сурогатного материнства в Україні.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page>
2. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р № 1007-XIV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 2 жовтня 2013 р. за № 1697/24229. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13/page>
4. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: Підручник. За заг. ред. проф. С.Г. Стеценка, К-9 Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність + 1//7 – 4/6 с.
5. Верес І.Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства / І.Я. Верес // Наукова стаття. – 2013 р.
6. Ватрас В.А. Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя / В.А. Ватрас // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 4. – С. 73-74.
7. Вустенко В.В. Сурогатне материнство: правовий та морально-етичний аспекти [Електронний ресурс] / Вустенко В.В. // Газета «Новини медицини та фармації». – 2007 – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/4100>
8. Москалюк В. Договір про сурогатне материнство / В. Москалюк // Нотаріат для Вас. – 2006. – № 12(86). – С. 69-71.
9. Стеценко С.Г. Медичне право України / С. Стеценко // westyudents. – м. Київ, 20 січня 2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2011-01-16-19-18-47/121-sg-stetsenko-medichne-pravo-ukrayini/3194-glava-15-pravove-reguljuvannja-reproduktivnih-tehnologij.html>

Мищук І.В., Слаб'як Т.Б.

Учебно-научний інститут права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Аннотация

В данной работе проанализированы сурогатное материнство как один из методов репродуктивных технологий, проблемы сурогатного материнства, возможность применения международной практики относительно правового урегулирования некоторых аспектов сурогатного материнства в Украине.

Ключевые слова: репродуктивная технология, сурогатное материнство, биологические родители, сурогатная мать, доноры яйцеклеток.

Mishchuk I.V., Slab'yak T.B.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

LEGAL REGULATION OF SURROGACY

Summary

This paper analyzes surrogatne motherhood as one of the methods of reproductive technologies surrogacy issues, the possibility of international practice in the legal regulation of certain aspects of surrogacy in Ukraine.

Keywords: reproductive technology, surrogacy, biological parents, surrogate mother, egg donor.

УДК 37.015.3

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЗА ІНТЕРАКТИВНОЮ МОДЕЛЛЮ

Новак Р.С.

Національний університет водного господарства та природокористування

В статті визначено особливості розвитку особистісного потенціалу студента у вищій школі, запропоновані умови застосування інтерактивних технологій навчання для примноження потенціалу студента та розвитку його особистості в процесі навчання.

Ключові слова: особистісний потенціал, освітній процес, інтерактивні технології навчання, вища школа.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти.

Сучасна модель розвитку інтелектуального капіталу висуває нові вимоги до особистості, до її внутрішніх резервів, при реалізації кадрової політики. В цьому зв'язку проблема розвитку особистісного потенціалу вищих навчальних закладах набуває першочергового значення [1].

Одна з особливостей процесу навчання та виховання у вищих навчальних закладах полягає в тому, що за своїм змістом ці процеси є громадськими, а за формою – особистісно-індивідуальними, безпосередньо пов'язаними з особистостями викладача і студента. Студент є об'єктом педагогічної діяльності. Результати діяльності педагога матеріалізуються в якості знань випускника ВНЗ, в рівні його вихованості, спрямованості особистості і професійних умінь, рисах характеру тощо. Своєрідність студента, як об'єкта педагогічної діяльності, проявляється в тому, що він є одночасно і суб'єктом діяльності: учасником навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, комунікативної діяльності, а також він має свою життєву мету, свої способи її досягнення, свої можливості. І від того наскільки глибоко викладач буде знати індивідуальні особливості студента і враховувати їх в навчально-виховному процесі буде залежати як результат взаємодії в системі «викладач – студент», так і кінцевий результат діяльності вищого навчального закладу – рівень професійної підготовки, розвитку і вихованості його випускників [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження інтерактивних технологій навчання в освітній процес у вищій школі досліджено досить широко і ґрунтовно вітчизняними та закордонними вченими. Зокрема, розроблено низку різноманітних інтерактивних методик, що мають вагомe значення у розвитку особистісного потенціалу студента в процесі навчання. Так, наприклад, Ю.В. Гушчін в статті «Інтерактивні методи навчання в вищій школі» досліджував застосування кейс-технологій в освітньому процесі, окрім того у своїх наукових роботах розглядав інтерактивні методи навчання та освітні технології спрямовані, перш за все, на підвищення активнос-

ті учнів і їх мотивації до навчально-професійної діяльності. Ці методи дозволяють перейти від пасивного засвоєння знань студентів до їх активного застосування в модельних або реальних ситуаціях професійної діяльності, що, безумовно, підвищує якість підготовки майбутніх фахівців.

Також в статті Е.Л. Дмітрієвої «Застосування інтерактивних методів у освітньому процесі вищої школи» представлений огляд застосування таких інтерактивних методів навчання: дидактична гра, тренінги, дискусії, метод проєктів.

Однак питання застосування таких методик саме для особистісного потенціалу наразі не було розкрито в повній мірі. А, отже, метою нашої статті буде дослідження цього питання.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в кожній людині закладено потенціал щодо певних видів діяльності. В процесі життя індивід розставляє для себе пріоритети, ставить перед собою цілі і виконує їх.

Особистісний потенціал є інтегральною характеристикою рівня особистісної зрілості, відображає міру подолання особистістю заданих обставин, в кінцевому результаті, подолання особистістю самої себе, а також міру прикладених зусиль до роботи над собою і над обставинами свого життя. Він відіграє важливу роль в адаптаційний період до умов життєдіяльності, формування професійних навичок, впливає на успішність самореалізації, кар'єру, розвиток своїх здібностей.

Вища освіта застарілої моделі – це вища професійна освіта, і її мета – дати людині практичні навички та теоретичні знання для вирішення завдань, пов'язаних з його майбутньою професійною діяльністю і тільки. Навчання у вищих навчальних закладах, особливо на денному відділенні, повністю чи частково ізолює студента від реального життя, консервуючи студента в музеї навчальних процесів минулого сторіччя. Студенти в таких навчальних закладах за рекомендаціями викладачів витрачають усі сили на подолання якихось внутрішніх амбіцій та бажань розкрити свій внутрішній потенціал, а не на досягнення поставлених цілей.

Навчальний заклад частково віддаляє студента від реального життя, недостатньо спонукає студента вирішувати проблеми самостійно на основі життєвих уроків, які сприяли б розвитку його внутрішніх можливостей. Така ситуація є явищем деструктивним для особистості, яка перебуває в системі такої освіти, адже реалізація успішної людини не можлива без реалізації її особистісного потенціалу.

Видатним вченим студент може і не стати, а от бути самостійною людиною, здатною аналізувати свої вчинки, поведінку, самовдосконалюватися, реалізовувати себе в навколишньому світі йому навчитися необхідно.

В зв'язку з чим до програми вищої професійної освіти варто додати програму розвитку особистого потенціалу майбутнього фахівця. Професійні знання не є запорукою досягнення успіху в кар'єрі, адже людина, спеціаліст, без здатності до розвитку – не зможе реалізувати свій потенціал в повній мірі.

А.І. Герцен висловив думку, що особистість створюється середовищем і подіями, але і події здійснюються особистістю і носять на собі їх відбиток. Продуктом життєдіяльності середовища університету, мусить бути людина успішна, реалізована в житті, що якісно поповнить людський капітал країни [4].

Ключовим моментом тут є саме процес взаємодії між особистістю і соціальним середовищем. Головною характеристикою особистості є воля і здатність до дії. У своїх цілеспрямованих, мотивованих і усвідомлених діях людина досягає найвищого ступеня розвитку особистості і таким чином закріплює себе в соціумі.

Моделлю такої взаємодії може стати інтерактивна модель навчання, яка сприятиме вирішенню проблеми якісної професійної підготовки фахівця та підготовки його до професійного життя.

Інтерактивне навчання – різновид взаємодії в навчанні, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, чітко розуміють чим вони займаються, активно аналізують те, що знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання у ВНЗ передбачає моделювання життєвих і виробничих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації тощо. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дозволяє педагогу стати авторитетним наставником студентського колективу. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, толерантно спілкуватися між собою та іншими людьми, критично мислити, приймати і аналізувати рішення [4].

Зрозуміло, що структура інтерактивного заняття буде відрізнятися від структури звичайного. Ефективність його також вимагає професіоналізму і досвіду викладача. В структурі заняття основними є елементи інтерактивної моделі – інтерактивні технології, конкретні прийоми і методи, які дозволяють зробити заняття продуктивним, насиченим і цікавим.

Існують певні вимоги до інтерактивного навчання:

1. Позитивна взаємозалежність – члени групи мають розуміти, що загальна навчальна діяльність приносить користь кожному.

2. Безпосередня взаємодія – члени групи мають знаходитися в тісному контакті один з одним.

3. Індивідуальна відповідальність – кожен студент має працювати із запропонованим матеріалом, і кожен несе відповідальність за допомогу іншим. Більш здібні студенти не мають виконувати чужої роботи.

4. Розвиток навичок спільної роботи – студенти мають оволодіти навичками міжособистісних відносин, необхідних для успішної роботи, наприклад, розподіл, планування завдань.

5. Оцінка роботи – під час групових зборів необхідно виділити спеціальний час для того, щоб група могла оцінити, наскільки успішно вона працює [3].

Інтерактивні технології дозволяють в навчально-ігровому полі слухачам програвати різноманітні посадові і особистісні ролі і оволодівати ними, створюючи майбутню модель взаємодії людей у виробничій ситуації. Застосування інтерактивних технологій у навчанні дозволяє максимально наблизити студента до навчального матеріалу, включити в досліджувану ситуацію, спонукати до активних дій, пережити стан успіху і відповідно мотивувати свою поведінку.

Вчені виділяють такі напрямки реалізації ігрових прийомів:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;

- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;

- навчальний матеріал використовується в якості її засобу;

- в навчальну діяльність вводиться елемент змагання, який переводить дидактичну задачу в ігрову;

- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Місце і роль ігрової технології в навчальному процесі, поєднання елементів гри та навчання багато в чому залежать від розуміння викладачем функцій і класифікації педагогічних ігор.

Більшості ігор властиві такі головні риси:

- вільна розвивальна діяльність, що використовується за бажанням студента;

- творчий, імпровізаційний, дуже активний характер цієї діяльності;

- емоційна піднесеність діяльності, суперництво;

- наявність прямих і непрямих правил [3].

Одним з найефективніших засобів пробудження живого інтересу до навчальної дисципліни є дидактична гра. Бажання грати, потреба в грі необхідно використовувати і спрямовувати на вирішення певних навчальних і виховних завдань.

У вищому навчальному закладі вона виступає як засіб активізації процесу навчання, адже це – цілеспрямована організація навчально-ігрової взаємодії викладача та студентів у процесі моделювання ними цілісної структури професійної діяльності майбутнього фахівця.

Сутність дидактичної гри полягає у взаємозв'язку імітаційного моделювання і рольової поведінки учасників гри в процесі вирішення ними типових і творчих, професійних і навчальних завдань досить високого рівня проблемності. Гра розкриває особистісний потенціал студента, адже кожен учасник може продемонструвати і проаналізувати свої власні можливості, зіставляючи їх з діями інших учасників ігрової діяльності. Трансформація особистісних рис студентів відбувається на всіх рівнях підготовки і проведення гри, адже їм необхідно «вжитися» в роль фахівця, роль якої вони будуть виконувати.

Дидактичну гру можна розглядати і як технологію групової психотерапії, адже при пра-

вильній організації атмосфера групи, співпраця і підтримка позитивно впливають на кожного учасника. Студенти вчаться долати психологічні, комунікативні бар'єри, вдосконалюють особисті властивості. Результати дидактичної гри в значній мірі залежать від авторитету викладача, його вміння встановлювати контакт з аудиторією і завойовувати довіру [4].

У вищій навчальних закладах впровадження таких ігор можна визначити як імітацію професійної (господарської чи іншої) діяльності в організації, в навчальних, виробничих або дослідницьких цілях, яку група осіб виконує на моделі об'єкта. При цьому кожен учасник виконує конкретну «професійну» роль.

Але проблема в тому, що система навчання, яка існує, підштовхує викладача на використання в основному пасивних методів навчання, що не відповідають вимогам часу. У минулому використання таких методів було виправданим, але сьогодні ситуація кардинально змінилася:

Сучасна модель розвитку інтелектуального капіталу висуває нові вимоги до особистості, до її внутрішніх резервів, особистого потенціалу. Результати діяльності педагога матеріалізуються не лише в якості знань випускника ВНЗ, а

і у рівні розвитку його внутрішнього потенціалу, що відіграє важливу роль в формуванні професійних навичок та впливає на успішність самореалізації, кар'єру, розвиток своїх здібностей.

Одній людині, викладачу, неможливо знати все, навіть у вузькій галузі знання. Проте функцію зберігання, запам'ятовування і відтворення інформації можуть добре виконувати комп'ютери.

Сучасний випускник вищого навчального закладу повинен мати інші навички: думати, розуміти сутність явищ, осмислювати ідеї і концепції і вже на основі цього вміти відшукувати потрібну інформацію, творчо інтерпретувати і застосувати в конкретних умовах.

Висновки і пропозиції. Дослідивши особливості розвитку особистісного потенціалу студента в процесі навчання, ми підтвердили важливість застосування інтерактивних технологій для формування професійних компетентностей студента. Пасивний, застарілий підхід до викладу матеріалу гальмує особистісний та професійний розвиток студента. Застосування сучасного інтерактивного підходу сприяє розвитку особистісного потенціалу студента, а отже, його розвитку і як професіонала.

Список літератури:

1. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України / А. Ю. Іщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
2. Дячук Н. В. Соціальний вимір творчого буття особистості / Н. В. Дячук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/895/>
3. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції: монографія (рукопис) / Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін.; За заг. ред. Г. В. Онкович. – К., 2014. – 326 с.
4. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

Новак Р.С.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ПО ИНТЕРАКТИВНОЙ МОДЕЛИ

Аннотация

В статье определены особенности развития личностного потенциала студента в высшей школе, даны рекомендации по применению интерактивных технологий обучения для приумножения потенциала студента и развития его личности в процессе обучения.

Ключевые слова: личностный потенциал, образовательный процесс, интерактивные технологии обучения, высшая школа.

Novak R.S.

National University of Water and Environmental Engineering

DEVELOPMENT OF PERSONAL POTENTIAL OF STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS WITH INTERACTIVE MODEL

Summary

The article specifies the development features of the student's personal potential in high school, gives recommendations about the use of interactive learning technologies with the aim of increasing the student's potential and developing his personality in the learning process.

Keywords: personal potential, educational process, interactive learning technologies, high school.

УДК 342.959

ПОНЯТТЯ І СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВЧИНЕНОГО ЛІКАРЕМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Окерешко М.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

Статтю присвячено дослідженню поняття адміністративне правопорушення, яке вчиняється лікарем у сфері охорони здоров'я. Деталізовано його основні ознаки. Особливу увагу приділено аналізу складу правопорушення.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, протиправність, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Актуальність теми дослідження. Конституція України проголосила нашу країну правовою державою, яка захищає невід'ємні права і свободи людини і громадянина, найважливішими з яких є: право на життя і здоров'я. Останнім часом це право все частіше порушується медичними працівниками, які за своїм професійним покликанням повинні лікувати і полегшувати фізичний та психічний стан пацієнтів. Сьогодні проблема правопорушень, вчинених у сфері охорони здоров'я, стає однією з найактуальніших в соціальної сфері суспільства, чим і пояснюється така пильна увага до неї ЗМІ, громадських організацій із захисту прав пацієнтів, правоохоронних органів і пересічних громадян. Спостерігається загострення проблем пов'язаних з погіршенням рівня здоров'я населення, що у свою чергу створює загрозу генофонду нації. Аналіз стану здоров'я населення та діяльності закладів охорони здоров'я свідчить про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, зростання смертності та захворюваності від раку, скорочення середньої тривалості життя, а також зростання поширеності хвороб.

Також в Україні з кожним днем загострюється проблема кваліфікованого надання медичної допомоги лікарем, що у свою чергу приводить до заподіяння ще більшої шкоди здоров'ю пацієнта.

Саме тому, адміністративна відповідальність лікаря за вчинення ним професійних проступків потребує доступної методології і є актуальним науковим пошуком сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі питання адміністративної відповідальності медичних працівників висвітлені у працях Т.О. Коломієць, С.Г. Стеценко, В.К. Шкарлупа, В.Б. Авер'янов та інші.

Метою статті є визначення поняття адміністративне правопорушення вчинене лікарем у сфері охорони здоров'я, а також системний аналіз його складу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 9 КпАП, адміністративним правопорушенням (проступком) визначається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Аналізуючи дане визначення можна зробити висновок, що дія (бездіяльність), за яку законодавцем передбачається можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності, повинна містити

такі характеризуючі ознаки, як протиправність, винність і караність.

В даний час законодавчо закріплене визначення адміністративного правопорушення не містить ознак суспільної небезпеки або шкідливості, незважаючи на численні дискусії з цього приводу в науковому середовищі. Одні автори вважають, що суспільна небезпека властива тільки злочинам, інші не вважають її характерною ознакою, треті – аргументовано доводять наявність суспільної небезпеки в адміністративному правопорушенні.

На наш погляд, будь-яке публічне правопорушення, як злочин, так і адміністративний проступок несуть в собі потенційну загрозу заподіяння реальних збитків суспільним відносинам і, відповідно, є не тільки суспільно небезпечними, але і суспільно шкідливими, якщо наслідком такого діяння стало заподіяння шкоди.

Критеріями розмежування злочинів і адміністративних правопорушень з цих позицій слід визначити ступінь суспільної небезпеки даного діяння і розмір заподіяної шкоди.

Якщо злочинне зазіхання є найбільш небезпечним, то адміністративне правопорушення можна охарактеризувати меншим ступенем суспільної небезпеки для охоронюваних державою суспільних відносин. З іншого боку, не тільки адміністративні правопорушення, а й злочини є суспільно шкідливими, оскільки в результаті злочинного посягання також можливо заподіяння реальних збитків. При цьому суспільна небезпека і суспільна шкідливість є характерними ознаками виключно по відношенню до злочинів і адміністративних проступків, тобто публічних правопорушень, цивільно-правові та дисциплінарні правопорушення, наприклад, не будучи суспільно небезпечними, тому що мають тільки шкідливість.

Таким чином, порушення вимог законодавства у сфері охорони здоров'я населення, які зазіхають при цьому на такі цінні блага, як життя і здоров'я людини, слід визнати публічним правопорушенням, що володіє такою ознакою адміністративного правопорушення, як суспільна шкідливість (небезпека).

Ще однією характерною ознакою публічного правопорушення разом з громадською шкідливістю (небезпекою) є протиправність. Специфіка адміністративного правопорушення полягає в тому, що його протиправність проявляється в скоєнні особою діяння, що порушує не тільки норми адміністративного, а й ряду інших галузей права, зокрема, в сфері здійснення професійної лікарської діяльності [1].

Чинне законодавство в сфері здійснення медичної діяльності містить цілий ряд норм, що встановлюють обов'язкові положення, порушення яких є неприпустимим в лікарській практиці. При цьому під час вчинення правопорушення не враховуються не тільки права громадян, а й інтереси суспільства в цілому, оскільки, заважаючи звичайному життю суспільства, така поведінка створює загрозу, в тому числі, можливості відновлення, підтримки і збереження здоров'я громадян.

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»:

- не допускається відмова в наданні медичної допомоги відповідно до програми державних гарантій та стягнення плати за її надання;
- не допускається розголошення відомостей, що становлять лікарську таємницю;
- забороняється евтаназія;
- не допускається вилучення органів і тканин для трансплантації у мертвого донора.

Також даний Закон містить перелік обмежень, що накладаються на медичних працівників (в тому числі лікарів) при здійсненні ними професійної діяльності, не дотримання яких також є протиправним діянням.

Крім того опис адміністративних правопорушень, за які можна притягти лікаря до адміністративної відповідальності, містяться також в Кодексі України про адміністративну відповідальність. Зокрема:

- порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (ст. 42 КпАП);
- ухилення від медичного огляду чи медичного обстеження (ст. 44-1);
- незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44 КпАП);
- порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та(або) її компонентів і препаратів (ст. 45-1 КпАП);
- умисне приховування джерела зараження венеричною хворобою (ст. 46) та інші.

Поряд з ознаками суспільної небезпеки (шкідливості) і протиправності правопорушення вчинене лікарем характеризується винністю особи, яка вчинила це правопорушення, оскільки без вини особа не може бути притягнута до юридичної відповідальності. Як відомо, вина – це внутрішнє ставлення осудного і дієздатного суб'єкта до скоєного правопорушення і його шкідливих наслідків.

Винність як ознака адміністративного правопорушення полягає в тому, що протиправне діяння є результатом вільного волевиявлення особи, в разі необґрунтованого відхилення лікаря від вимог, що містяться в державних стандартах надання медичної допомоги громадянам, є підставою кваліфікувати дане діяння як адміністративне правопорушення.

Четвертою ознакою адміністративного правопорушення є адміністративна карність протиправного діяння, тобто можливість застосування до винної особи адміністративного покарання. Адміністративне стягнення – необхідний правовий наслідок порушення (невиконання) адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника й обмеженні його особистих

благ, матеріальних та інших правових інтересів, у чому проявляється оцінка вчиненого діяння.

За порушення в галузі охорони здоров'я населення адміністративним законодавством визначені такі види адміністративних стягнень, як: штраф; адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення [6].

Для кращого розуміння ролі та значення відповідальності медичних працівників наведемо загальні принципи адміністративної відповідальності. До них належать:

1. Адміністративна відповідальність настає не за будь-яке правопорушення, скоєне у галузі державного управління. Перелік сфер застосування самих правопорушень наведений у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. (далі – КпАП). Для медичних працівників найбільше значення мають адміністративні правопорушення у галузі охорони здоров'я населення (глава 5).

2. Адміністративна відповідальність поширюється як на фізичних, так і на юридичних осіб, які діють у сфері, що регулюється правилами, незалежно від форми власності, підвідомчості.

3. Заходи адміністративної відповідальності застосовуються спеціальними суб'єктами, уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення.

4. Заходи адміністративної відповідальності застосовуються згідно з особливим процесуальним порядком – провадженням у справах про адміністративні правопорушення.

5. Адміністративна відповідальність безпосередньо виражається у застосуванні до осіб, які вчиняють правопорушення, адміністративних стягнень [6].

Кожне правопорушення являє собою певний юридичний факт, який має властиве тільки йому поєднання властивостей і особливостей. Зафіксувати ці особливості в правовій формі можливо лише шляхом формулювання типових, універсальних ознак, властивих даному виду правопорушень, абстрагуючись від деталей, що мають другорядне значення.

Для цих цілей правовою наукою розроблена категорія «склад правопорушення», що є на сьогоднішній день теоретичною конструкцією, ще не закріпленою в чинному законодавстві. Дана конструкція дозволяє не тільки кваліфікувати діяння як правопорушення, а й дає підстави для притягнення порушника до юридичної відповідальності.

У доктрині адміністративно-правової науки під складом правопорушення розуміється «сукупність установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, наявність яких характеризує діяння як адміністративне правопорушення (проступок). Склад адміністративного правопорушення утворюють чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, в своїй сукупності є необхідною і достатньою підставою притягнення особи, яка вчинила правопорушення, до адміністративної відповідальності. Тому і виникає необхідність в аналізі складу злочину.

1. Об'єкт правопорушення.

У науці адміністративного права під об'єктом адміністративного проступку визначається су-

купність суспільних відносин: суспільні відносини, що виникають в процесі виробництва матеріальних благ і відносини, пов'язані з людиною як «організмом і особистістю», оскільки фізичні особи стають об'єктами адміністративно-правової охорони в разі протиправних посягань на їх здоров'я і життя.

З цих позицій загальним об'єктом, на який зазіхає адміністративне правопорушення у вигляді винного необґрунтованого порушення вимог у сфері охорони здоров'я населення, слід визнати суспільні відносини, що виникають при реалізації громадянами передбаченого ст. 49 Конституції України конституційного права на охорону здоров'я і медичну допомогу.

Загальний об'єкт, будучи системним утворенням, конкретизується шляхом встановлення родового об'єкта, що має підлеглий характер. В якості родового об'єкта даного правопорушення слід визнати суспільні відносини з приводу підтримки, відновлення і збереження здоров'я людини як природного блага і вищої цінності.

Родовий об'єкт адміністративного правопорушення, в свою чергу, диференціюється на видові об'єкти.

На думку вчених, «виділення видового об'єкта є необхідністю, оскільки саме така система об'єктів детально розмежовує суспільні відносини між собою і, як наслідок, дозволяє правозастосовцю більш якісно здійснювати процес кваліфікації адміністративних правопорушень і ефективно призначати винним особам адміністративні покарання». КУпАП визначає правопорушення, які посягають на здоров'я, санітарно-епідеміологічне благополуччя населення і суспільну моральність.

В якості безпосереднього об'єкта даного правопорушення виступають суспільні відносини щодо дотримання конкретних правил і вимог, що містяться в стандартах і порядках надання медичної допомоги, клінічних рекомендаціях, які, пройшовши процедуру уніфікації, утворюють державні стандарти надання медичної допомоги громадянам.

2. Об'єктивна сторона правопорушення, характеризує зовнішню сторону протиправного діяння.

При характеристиці об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, в першу чергу, слід виділяти обов'язкові ознаки, такі, як протиправне діяння, суспільно шкідливі (небезпечні) наслідки, причинний зв'язок між діянням і несприятливими наслідками. При цьому, виходячи з положень загальної теорії правопорушення, підставою правової відповідальності є діяння суб'єкта, яке представляє дійсну суспільну небезпеку і дає чіткі критерії залучення до відповідальності.

Протиправне діяння, як складова об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, можливо в двох формах: у вигляді дії, що порушує правову заборону або припис, або у вигляді бездіяльності, як правило, невиконання або неналежного виконання позначеного законодавством обов'язку.

Всі вище перераховані ознаки повною мірою поширюються на адміністративні правопорушення в сфері надання медичної допомоги.

Так, у формі активної дії можливе вчинення правопорушення у вигляді порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил

і норм встановлених в ст. 42 КУпАП. Приклад правопорушення у формі бездіяльності (пасивна дія) може служити недотримання вимог, передбачених ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а саме -недодержання системи стандартів у сфері охорони здоров'я.

Структура об'єктивної сторони адміністративного правопорушення у вигляді порушення вимог законодавства у сфері охорони здоров'я населення характеризується настанням конкретних суспільно шкідливих наслідків у вигляді заподіяння легкої шкоди здоров'ю пацієнта, що наступили внаслідок винного необґрунтованого порушення вимог державних стандартів надання медичної допомоги громадянам і знаходяться в причинно-наслідкового зв'язку з ними, тому слід вести мову про матеріальний склад даного правопорушення.

Під суспільно шкідливими наслідками даного правопорушення слід розуміти заподіяння легкої шкоди здоров'ю пацієнта внаслідок винного необґрунтованого порушення посадовою особою медичної організації, лікарем вимог визначених в законодавстві.

Як відомо, під шкодою, завданою здоров'ю людини, розуміється порушення анатомічної цілісності і фізіологічної функції органів і тканини людини під впливом фізичних, хімічних, біологічних і психічних чинників зовнішнього середовища. При цьому погіршення стану здоров'я людини, обумовлене дефектом надання медичної допомоги, також розглядається як заподіяння шкоди здоров'ю. Кваліфікуючі ознаки, які використовуються для визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю людини, характеризують певні медичні характеристики які визначенні законодавством.

Адміністративні правопорушення характеризуються меншим ступенем суспільної небезпеки, тому заподіяння легкої шкоди здоров'ю внаслідок порушення вимог надання медичної допомоги громадянам є обов'язковою ознакою матеріального складу даного правопорушення.

Також велика кількість адміністративних проступків у сфері охорони здоров'я населення вчиняються і з формальним складом, тобто обов'язковою ознакою виступає лише факт вчинення протиправного діяння. Особа, яка вчинила протиправну дію буде нести відповідальність незважаючи на те, чи настав протиправний результат від вчинення того чи іншого правопорушення і чи мав місце причинний зв'язок між діянням та цими наслідками [7].

3. Суб'єкт правопорушення – це особа, яка здійснила проступок і до якої може бути застосовано адміністративне стягнення.

Питанням визначення суб'єкта правопорушення приділялась значна увага як радянськими правознавцями, так і сучасними дослідниками в області юриспруденції. При цьому, говорячи про індивідуальний суб'єкт правопорушення, поряд із загальним суб'єктом виділяють категорію «спеціальний суб'єкт правопорушення». Так, на думку Г.А. Левицького, спеціальним суб'єктом слід називати фізичну осудну особу, винну у вчиненні суспільно небезпечного діяння, склад якого в якості обов'язкового елемента включає ті чи інші ознаки, що характеризують його виконавця.

Суб'єкт даного правопорушення повинен відповідати не тільки ознаками загального суб'єкта, таким як досягнення віку притягнення до адміністративної відповідальності та осудність, але і обов'язково мати додаткові відмінності, що дають йому право на професійне здійснення лікарської діяльності.

Для лікаря такими відмінностями є: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізація за певною спеціальністю медичного профілю (інтернатура, курси спеціалізації), а також сертифікат лікаря-спеціаліста [2].

4. Суб'єктивна сторона проступку охоплює вину, мотив і мету поведінки правопорушника.

Вина фізичної особи – психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним правопорушення і до шкідливих наслідків, які настали чи могли б настати.

Зміст вини утворює сукупність інтелектуальних і вольових елементів, з цього випливає:

«Винність вчинення адміністративного правопорушення означає, що фізична особа здатна розуміти характер своїх дій і усвідомлювати наслідки, до яких вони можуть призвести».

При прийнятті рішення про вчинення діяння з порушенням вимог у сфері охорони здоров'я населення лікар завжди повинен усвідомлювати його наслідки, будь-яке рішення лікаря незмінно стає одним з факторів, які зумовлюють його відповідальність.

В теорії адміністративного права визначені дві форми вини це умисел і необережність.

Умисна форма вини передбачає усвідомлення особою суспільної небезпеки своєю поведінкою, передбачення його негативні наслідки і, або бажає настання таких наслідків (прямий умисел),

або свідоме їх допущення чи байдуже до них ставлення (непрямий умисел).

Друга форма вини – необережність – може бути або у вигляді самовпевненості, або у вигляді недбалості.

При самовпевненості особа, передбачаючи настання негативних наслідків свого діяння, легковажно ставиться до них та надіється на можливість їх ненастання.

При недбалості особа повинна передбачити можливість настання шкідливих наслідків при тому, що при належній обачності такі наслідки можна і потрібно було передбачити.

Ознакою необережності, зокрема, слід визнати зневажливе ставлення до виконання вимог законодавства, коли лікар, передбачаючи можливість настання негативних наслідків свого діяння, легковажно сподівався на їх відвернення або не передбачав таких наслідків, хоча повинен був і міг їх передбачити [7].

Висновки. Таким чином, під адміністративним правопорушенням (проступком) визначається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративне правопорушення повинно містити такі характерні ознаки, як протиправність, суспільна небезпека, винність та караність. Під складом адміністративного правопорушення визначається сукупність установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, наявність яких характеризує діяння як адміністративне правопорушення (проступок). Склад адміністративного правопорушення утворюють чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Список літератури:

1. Бондаренко Д.В. К вопросу юридической ответственности медицинских работников // Медицинское право. 2006. № 4. С. 18. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.medoshibka.ru/statya/22-yridicheskaya-otvetstvennost-medrabotnikov.html>
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 р. № 117 [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства охорони здоров'я України. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20020329_117.html
3. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України: від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>
6. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. [Електронний ресурс] / http://pidruchniki.com/158407207019/pravo/medichne_pravo_ukrayini
7. Співак М.В. Правові проблеми застосування адміністративної відповідальності в галузі охорони здоров'я. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=314

Окерешко М.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПОНЯТИЕ И СОСТАВ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ СОВЕРШЕННОГО МЕДИЦИНСКИМ РАБОТНИКОМ

Аннотация

Статья посвящена исследованию понятия административное правонарушение, которое совершается врачом в сфере здравоохранения. Детализировано его основные признаки. Особое внимание уделено анализу состава правонарушения.

Ключевые слова: административное правонарушение, противоправность, объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона.

Okereshko M.V.

National University of Water and Environmental Engineering

COMPREHENSION AND STORAGE OF ADMINISTRATIVE INFRINGEMENT INFLECTED BY THE MEDICAL ADVISOR

Summary

The article is devoted to the study of the concept of administrative offence, which is committed by a physician in the health sector. In detail its main features. Special attention is paid to the analysis of the offense.

Keywords: administrative offence, wrongfulness, object, objective side, subject, subjective side.

УДК 1(091):316:371

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ СУЧАСНОГО СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Оксентюк Н.В., Шидей Н.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

Аналізуються процеси цивілізації в сучасних трансформаційних змін. Розглянуто роль людиновимірності соціогуманітарного знання в формотворчих процесах, що обумовлюють сутнісні виміри європейської цивілізації. Йдеться про якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиновимірних інтенцій постнекласичної картини світу, який вимагає гуманітарно-ціннісного підходу у формуванні сучасної парадигми освіти.

Ключові слова: людиновимірність, цивілізація, техніка, соціогуманітарне знання, педагогічна антропологія, сучасний освітній простір.

Сьогодні місце людини і її роль обговорюється багатьма науками у сенсі сучасних цивілізаційних проблем і викликів. Це питання назріло через екологічні і соціальні фактори. З часом наука революціонізувала суспільне виробництво, були засновані нові її галузі, відбулася індустріалізація аграрного господарства, раціоналізм став панівною і визначальною силою цивілізаційних змін. Людина, яка прагнула бути автономною і незалежною від обставин, стала не лише забутою і самотньою в сучасному світі, але й перетворила себе в інструментальний чинник. Людина не просто користується досягненнями науково-технологічного прогресу, але і стала заручником нової техногенної цивілізації з штучно створеним середовищем її буття, віртуальним інформаційним простором та пануванням ідеології масового необмеженого споживання. Людина з творця та самоцілі перетворюється на засіб цивілізаційного про-

цесу. Навіть особливості сучасного етапу розвитку науки якраз полягають у тому, що горизонт наукового дослідження «задається» його технічними можливостями; без належної технічної бази сучасний експеримент, передусім у природознавстві, просто неможливий. Технологія у наш час посідає центральне місце у процесі розвитку наукового знання і загалом в умовах прогресу науки.

Розвиток науки призвів до витіснення духовних чинників культурного буття і заміни їх визнанням природної та соціальної закономірностей, які повністю визначають імперативи буття людини, суспільства та їхніх стосунків між собою і природою. У цьому, вочевидь, і полягає суть сучасної кризи європейської культури, вияв її дегуманізуючих тенденцій та ролі наукового раціоналізму: людина стає похідною від суспільно-економічних відносин, отже, її можна проектувати в необхідному для чогось чи когось ключі.

Людський чинник, глибинні ментальні структури людського «Я», творчість та інтуїтивні процеси у науковій діяльності були витіснені – їх замінив абстрактно-нейтральний суб'єкт пізнання.

Ми стали свідками небачених за глибиною та фундаментальністю трансформаційних світових історичних процесів і макроцивілізаційних утворень; передусім через гуманістичні хиби й обмеженості існуючої ціннісної парадигми як духовного плану або ідеї, що системоорганізує та цілеспрямовує розвиток і визначає суть європейської цивілізації.

За такої ситуації актуальними є питання про перспективи європейської цивілізації та місця людини в реалізації її сенсоважливих цілей, осмислення такого феномену, як сучасна техногенна цивілізація: що вона собою являє, яка її доля, чи можливі інші варіанти цивілізаційного поступу? Людина, загублена в цивілізаційному потоці, становить елемент технократичного дискурсу чи повністю закута в лещата наукотехнократизму? Ця позиція малоподібна на оптимістичну та гуманістичну перспективу. Інша перспектива цивілізаційного горизонту ґрунтується на об'єктивному аналізі існуючого стану справ, тенденцій цивілізаційних змін і конструюванні нової парадигми досягнення гуманістичного ідеалу загальноцивілізаційного процесу.

На сьогодні життєдіяльність людини зачіпає глобальні проблеми, про які говорять з одного боку філософи, а з іншого економісти, політологи та екологи, підводячи спільний знаменник до свідомості людини. Це є наслідком появи екзистенційно-антропологічного парадоксу: людина часто не в змозі пристосуватися до нею ж витвореного штучного середовища, що ставить під питання майбутнє цивілізації.

Варто зауважити, що світ має людиновимірний характер: з одного боку, у ньому виконуються умови існування людини, з іншого – людина в її специфіці (розуміння якої також змінюється згодом) є умовою існування світу. Цю людиновимірність світу можна простежити крізь всю історію розвитку мислення й зміни його форм. Тож вважаємо за необхідне звернути увагу на особливу важливість урахування людиновимірних характеристик наукового знання й пізнавальних процедур, що викликана історичними перетвореннями науки та її трансформаціями.

Соціогуманітарне освітнє і наукове знання дає можливість зазирнути у світ віртуального, потенційного втілення сутнісного взаємозв'язку між невичерпністю людського і природного, живить собою тенденцію до гуманітаризації й аксіологізації пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти людиновимірності науки аналізувалися багатьма вченими різних сфер наукового знання. Серед філософів, які внесли найбільш істотний внесок у позитивну розробку проблеми людської природи людського знання, необхідно виділити, у першу чергу, роботи Е. Чудінова, Л. Баженова, В. Виноградова, С. Гусєва, І. Добронравова, С. Лебедева, Л. Мандельштама, В. Стюпіна і ін. Серед західних дослідників варто виділити М. Блека, М. Борна, Р. Боумена, М. Бунге, В. Гейзенберга, Г. Дінглера, К. Поппера, А. Пуанкаре, Б. Рассела, Дж. Уїтроу, В. Елліса й ін.

Включення людського чинника в методологію, пошуки й обґрунтування аксіологічної зумовленості та людиновимірності знання відомі у працях таких авторів, як М. Бауер, Л. Горбунова, І. Добронравова, Ф. Канак, М. Кисельов, С. Князева, В. Крисаченко, В. Кутирев, М. Мойсєєв, Л. Сидоренко, М. Сидоренко, І. Смелянський, В. Стефанік, І. Чорний, М. Штеренберг та багатьох інших.

Мета дослідження. Метою статті є освітня рефлексія людиновимірності сучасного соціогуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людська природа знання є яскравою демонстрацією того факту, що наука є витвором людських рук. Створення високоабстрактних теоретичних концепцій, прагнення науки усвідомити свої гносеологічні основи сприяє виникненню інтересу до людиновимірності науки. На межі ХХ-ХХІ століть, коли світ увійшов у смугу якісних змін, суспільство, наука й культура вцілому вступили в епоху постнекласики, яка проявляє себе у всіх сферах культурного буття людини й, звичайно, відображається в такій сфері як освіта. У сучасному світі питання, що стосуються сфери освіти здобувають особливу значимість, адже радикальні зміни в галузі економіки, політики, права порушують питання про необхідність адекватного й сутнісного осмислення процесів, що протікають у різних сферах соціальної реальності, а їх найбільш загальна оцінка полягає у визнанні кризового стану суспільства в цілому, і, зокрема, системи освіти як одного найважливіших суспільних інститутів.

У наш час тема постнекласичної реальності стала однією із пріоритетних в сучасній філософії освіти. Варто вказати, що відмінною рисою постнекласики є, насамперед, те, що вона містить у собі гуманітарні й у широкому змісті гуманістичні складові. У постнекласичній парадигмі знайшла вираження взаємозалежність людиновимірності, що припускає урахування у своєму продукті виробничих, технологічних параметрів, які, у свою чергу, співвідносяться із загальнознавчими цінностями та універсальними культури.

Визначення людиновимірності як методологічного і практичного орієнтира освіти потребує теоретичного з'ясування, прогнозування й окреслення складових механізму імплементації зазначених засад у науково-практичну площину. Отже, беручи до уваги той факт, що та чи інша ідея, зокрема положення про світоглядно-ціннісне навантаження науки і практики, втілюється в дійсність на всіх рівнях освіти, варто зазначити, що вона стає основою системних складових соціогуманітарної освіти, тобто через методологічну, предметно-наукову, методичну і практичну підготовку людина, що навчається, має засвоїти й виробити вміння застосовувати головні принципи своєї діяльності. Так, зокрема, у методологічній підготовці, що пов'язана із знанням про те, як отримати нове знання, світоглядна навантаженість повинна працювати повною мірою, а саме, вона має спиратися на найважливіші тенденції розвитку сучасної науки, зокрема на орієнтацію на людину, на людиновимірність науки.

У цьому контексті слушною є думка М. Булатова про те, що наука має розвиватися не сама

по собі і для самої себе, а відповідати на потреби людини, «адже, як і будь-яка інша, сфера наукової діяльності, виникаючи для задоволення духовних та фізичних потреб, скоро набуває самостійності, пориває з ними і котиться, як снігова кулька з гори, яка сама собою збільшується і яку неможливо зупинити, а рух її – все більше віддалення від людини. Виникає завдання повернути цю грудку за траєкторією й змістом до неї, а вчених навчити бути відповідальними, не лише розумними, а й моральними» [1, с. 29].

Принципово новою вимогою, порівняно з попередніми типами раціональності, є необхідність зважати на ціннісні орієнтації суб'єкта, що В. Стьопін вважає визначальною ознакою постнекласичного типу раціональності [3, с. 619-641].

Саме постнекласика характеризується включенням суб'єкта в предмет пізнання, знання виявляється істотно людиновимірним і передбачає інтеграцію своїх суб'єктивних і об'єктивних вимірів. Постнекласичний етап розвитку науки вимагає справді гуманітарного повороту до людиновимірної сутності освіти, формування якісно нового її ідеалу.

Глибинний взаємозв'язок теорії й історії освіти базується на антропологічному принципі й обумовлюється тим, що «базові» цінності культури визначають специфіку освіти – основного механізму трансляції й відтворення культури. Освіта як особлива її частина, має найглибші, культурно обумовлені потенції для формування світогляду особистості, побудови особливої індивідуальної реальності (як об'єктивної, так і суб'єктивної), «прокладання» шляху особистості в цьому світі.

У зазначеному контексті важливим завданням соціогуманітарного знання стає побудова особистості, створення індивідуальної свідомості. Через розуміння соціогуманітарного знання як «особистісного», акцентування його важливості у побудові особистості розкривається його глибинний взаємозв'язок із сферою освіти в питанні вдосконалення, облагородження людини. Освіта, як феномен, насамперед соціогуманітарний, людиновимірний, має статус особистісного самовизначення людини й реалізується як форма ідентифікації людини зі світом культури.

У вказаному сенсі антропологічні пошуки освіти відображають одну з непорушних якостей соціогуманітарної освіти – її людиновимірність, адже некласична парадигма культури викликає до життя екзистенційні феномени. Тому педагогічна антропологія, як теорія, що фокусується на розумінні людини як суб'єкта педагогіки, стає адекватною відповіддю на виклики некласичної ситуації.

Соціо-гуманітарне знання має конструювати образ світу крізь призму людських потреб і цінностей. Формулювати відповіді на «вічні запитання»: що є людина і людяність, як потрібно відноситись до світу, людей та до себе самого, постійно звертатися до універсально-життєвих цінностей, часто крізь призму власного, особистісного досвіду, внаслідок осмислення елементів життєвих прикладів, даних у соціо-гуманітарній освіті, щоб віднайти свій пізнавальний шлях «відкриття себе», свого персоніфіковано-особистісного сприйняття світу й віднаходження свого істинного призначення у цьому світі.

Очевидно, треба зауважувати й те, що масштаби технологічних змін і парадигма екстенсивного розвитку суспільного виробництва фактично призвели до стану межовості у використанні природних ресурсів. Який ресурс актуально і потенційно невичерпний? Духовний розум. Саме людина у царині власної духовності має опертя на моральні імперативи, котрі й визначають місце та масштаб використання наукового розуму для реалізації нової (або скорегованої) програми розвитку європейської цивілізації. В. Стьопін вбачає таку програму в розробленні етики виживання, Г. Йонас – в експлікації етичних принципів теорії відповідальності, В. Розін – у відмові від технократичного дискурсу, Л. Мемфорд – у необхідності деструкції, розвалі сформованих у культурному середовищі складних ієрархічних структур людської діяльності (мегамашин). Окрім цього, існують й інші підходи, що, визнаючи негативний вплив техніки і технології на сутнісні виміри людини та природу, вважають за неможливе гуманізувати науково-технічний поступ. Це пов'язано, на думку Х. Сколімовські, зі стійкістю науково-технічних систем до спроб імплантації гуманістичних цінностей.

Людина відкрила у собі неймовірні можливості стосовно розуміння та перетворення світу. В наш час надзвичайно актуальною є завдання (як очікування) нового відкриття – відкриття у людині морального імперативу як форми виразу моральної відповідальності перед теперішнім і майбутнім людства. Моральна відповідальність ученого «синтезує в собі раціональні та чуттєво-емоційні сторони духовного світу людини, має своєю глибиною основою його морально-етичну освіченість і вихованість, широку ерудицію й глибокі спеціальні знання, ціннісні орієнтації та життєві смислові установки, почуття обов'язку, вини, гордості, сорому, гріха і под.» [2, с. 235].

Який же перший крок стратегічної програми гуманізації технологічного процесу? Знайти такі механізми у самих структурах предметно-практичної діяльності, очевидно, неможливо, оскільки технологічний процес передбачає використання людини як засобу, а не відповідної мети.

Перший і абсолютно необхідний крок гуманізації техніки, технологічної діяльності – фундаменталізація цієї проблеми. Тобто гуманізація науково-технічного розвитку ґрунтується на фундаментальному, теоретико-концептуальному підході до аналізу не просто техніки і технічного як такого, а всебічного, системного дослідження техносфери – нової багатокомпонентної реальності (людина – природа – технологія), що розвивається за внутрішньо властивими їй закономірностями. Інакше кажучи, проблему гуманізації технології та науково-технічної діяльності варто розглядати у двох площинах: по-перше, необхідності об'єктивного пізнання природного явища та технології його використання (власне технологічне використання науки) і, по-друге, дослідження на рівні фундаментального пошуку закономірностей розвитку нової реальності – техносфери як комплексного соціоприродно-технічного утворення. І, врешті-решт, надзвичайно важливо змінити вихідні цінності, установки вченого й інженера. Сьогодні, коли технічне знання посідає у системі культури дедалі важливіше місце, реально вима-

лювується небезпека відчуження науки і техніки від людини. Однак самі собою технічні знання не можуть бути єдиною основою розв'язання всіх складних проблем сучасної техніки. Гуманітаризація науки і техніки – це один з важливих (хоча і не єдиний) шлях їх гуманізації.

Такий нетрадиційний підхід до розуміння й оптимізації технічної діяльності, техносфери, коли самоціллю, метою та вищою вартістю проголошується людина, а науково-технологічна діяльність стає формою виразу її сутнісних, творчих сил, відкриває перспективи, з одного боку, духовного оволодіння технізацією, технологією, з іншого – знаходження людиною у технології свого адекватного відображення, яке стає джерелом її розвитку.

Висновки. Отже, людиновимірні інтенції постнекласичності спричиняють особливе значення індивідуальних, екзистенційно-орієнтованих підходів до освіти. Виявлення актуальних постнекласичних імперативів стосовно системи навчання й виховання дозволяє припустити, що на шляхах розвитку соціогуманітарного знання сьогодні можливо вирішити сенсожиттєві проблеми сучасної людини, повернути їй її дійсність. Со-

ціогуманітарна освіта, як форма збагнення й вибудовування буття, світу, культури й формування образу людини, що усвідомлює себе частиною природного світу, є освітою живою, упередженою, яка дарує й відкриває особистий зміст, вимагає створення культурно-освітнього простору, коли з усією очевидністю розуміється, що освічена людина є не лише сумою компетенцій. Якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиновимірних інтенцій постнекласичної картини світу, вимагає гуманітарно-ціннісного підходу у формуванні сучасної парадигми освіти. Ідея освіти, що знайшла вираження в цій парадигмі, потребує кореляції антропологічного виміру з конкретно-історичною ситуацією, людиновимірності у науці (як у методах і засобах дослідження, так і в зовнішньому загальнокультурному й філософському осмисленні), суб'єктивації й міждисциплінарного характеру наукового пошуку.

Людиновимірність у пошуках нових підходів, стратегій освіти, перш за все, відображається у цілепокладанні, механізм якого потребує осмислення в усіх його різновидах. Саме тому орієнтація цілей освіти на людиновимірність постає пріоритетним завданням.

Список літератури:

1. Булатов М. О. Філософія ноосфери: філософський зміст і сучасний смисл феномена ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк, Л. А. Солонько. – К.: Наукова думка, 1995. – 149 с.
2. Сичивица О. М. Моральная ответственность ученого и общественно-исторический процесс / Сичивица О. М. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – 345 с.
3. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.

Оксентюк Н.В., Шидей Н.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ЧЕЛОВЕКОМЕРНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ: ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ

Аннотация

Анализируются процессы цивилизации в современных трансформационных изменениях. Рассмотрены роль человекомерности социогуманитарного знания в формообразующих процессах, обуславливающих существенные измерения европейской цивилизации. Речь идет о качественно новом пространстве образования, адекватный логике человекомерных интенций постнеклассической картины мира, который требует гуманитарно-ценностного подхода в формировании современной парадигмы образования.

Ключевые слова: человекомерность, цивилизация, техника, социогуманитарное знание, педагогическая антропология, современное образовательное пространство.

Oksentyuk N.V., Shydei N.V.

National University of Water and Environmental Engineering

HUMAN DIMENSION SOCIO-HUMANITARIAN KNOWLEDGE: CHALLENGES CIVILIZATION

Summary

The processes of civilization in modern transformational changes are analyzed in the article. The role of people's nature and sociological knowledge in the formative processes that determine the essential dimensions of European civilization is examined. We are talking about a qualitatively new space of education that is adequate to the logic of human-scale intentions of the post-nonclassical picture of the world, which requires a humanitarian-value approach in the formation of a modern education paradigm.

Keywords: human dimension, civilization, technics, socio-humanitarian knowledge, pedagogical anthropology, modern educational space.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ

Олексін Ю.П., Якубовська С.С.

Національний університет водного господарства та природокористування

В статті проаналізовано вітчизняний та зарубіжний педагогічний досвід застосування елементів освіти дорослих для підготовки магістрів в контексті організаційно-діяльнісного компоненту освітнього середовища університету як випереджувального та спонукального факторів підготовки майбутніх фахівців до навчання впродовж життя.

Ключові слова: освіта дорослих, організаційно-діяльнісний компонент освітнього середовища університету, професійна підготовка, інноваційні технології, неперервна професійна освіта.

Постановка проблеми. Аналіз сучасної системи вищої освіти свідчить про необхідність вирішення проблеми підготовки магістрів до навчання впродовж життя. Освітнє середовище вищого навчального закладу є детермінантою розвитку, становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ВНЗ, яке спроможне забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу можливість для задоволення освітніх потреб, особистісного розвитку, саморозвитку [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед важливих умов-можливостей освітнього середовища, які, як стверджує М.В. Братко, мають стати ресурсом підвищення якості освіти, джерелом розвитку різних видів досвіду особистості [2], на нашу думку, є створення умов для неперервної освіти. Адже, принципова відмінність традиційної освіти і неперервної полягає в тому, що перша виступає як інститут наслідування для використання, а друга – як інститут наслідування для перебудови й розвитку заради наступного використання. Центральною у теорії неперервної освіти є категорія розвитку особистості людини як суб'єкта діяльності й спілкування, культури й моралі, відповідальності й громадянства. Організаційна структура системи неперервної освіти є ортогональною мережею, яка утворена траєкторіями поетапного, загального, професійного й функціонального розвитку особистості, з одного боку, і сполученістю еквірівневих освітніх елементів, структур, з іншого. Освіта стає принципово неперервною як засіб розвитку суб'єктивності особистості та як її життєво-смишлова мета [7].

Як зазначає С.С. Ізбаш, серед першочергових заходів, які необхідно запровадити для розвитку освіти дорослих в Україні, можна виділити наступні: розробити андрагогічну модель освіти дорослих і порівняти її з педагогічною моделлю; узагальнити існуючі й розробити нові форми, технології роботи з дорослими; розробити різнорівневі навчальні програми вивчення курсу «Андрагогіка» для бакалаврів і магістрів; включити вивчення курсу «Андрагогіка» у навчальні плани підготовки вчителів, психологів, педагогів вищої школи та управлінців навчальними закладами; розробити програму для викладачів вищих навчальних закладів з формування у них андрагогічної компетентності [4].

У цьому контексті, на нашу думку, організація освітнього процесу в університеті має стати тим випереджувальним фактором, який спону-

катиме майбутнього фахівця до навчання впродовж життя.

Результати наших попередніх досліджень засвідчили про готовність магістрів до застосування в освітньому процесі елементів освіти дорослих, які, на нашу думку, є тим містком до постійного професійного самовдосконалення та саморозвитку майбутніх фахівців як нагальної вимоги сьогодення.

У структурі освітнього середовища вищого навчального закладу можна виокремити такі структурні компоненти: особистісний (суб'єкти освітнього процесу, зв'язки та взаємовідносини між ними), аксіологічно-смишловий (місія, візія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали, символи, корпоративна культура), інформаційно-змістовий (основні та допоміжні освітні програми; позааудиторні, соціальні проекти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу), просторово-предметний (матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень), а також організаційно-діяльнісний (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, способи комунікації, управлінські структури та механізми) [2], в контексті якого розглянемо застосування елементів освіти дорослих в навчальному процесі магістрів як випереджувальних і спонукальних факторів навчання впродовж життя, що і є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Створення системи неперервної освіти як цілісного комплексу задоволення освітньо-пізнавальних запитів і потреб людей, генератора формування й збагачення інтелектуального, професійного і культурного потенціалу особистості й суспільства для розкриття своєї гуманістичної сутності потребує використання всього багатства відповідних організаційних форм [7] та створення відповідних педагогічних умов.

Заслужовують на увагу педагогічні умови кожної з організаційних форм, які пропонує О.А. Федій [6]. Якщо в класичному варіанті вимог до лекції на перше місце висуюються три основні функції: інформаційна (викладання необхідної інформації), стимулювальна (викликає інтерес до теми), виховальна та розвивальна (дає оцінку явищам, розвиває мислення), то дослідник пропонує враховувати пояснювальну та пере-

конувальну. Ключовим принципом активізації пізнавальної діяльності студентів практично в усіх названих видах лекцій є принцип проблеми. Вибір виду проведення семінарського заняття здійснюється викладачем відповідно до об'єктивних умов навчально-виховного процесу, серед яких найбільш важливими є: контингент студентів, загальний інтелектуально-творчий потенціал академічної групи, психолого-педагогічна спеціалізація тощо. Основною дидактичною метою лабораторних занять є експериментальне підтвердження засвоєних теоретичних положень, оволодіння технікою експерименту, умінням вирішувати практичні завдання шляхом постановки дослідів, формування практичних умінь роботи в різних психолого-педагогічних техніках, з різними засобами впливу на особистість.

Неперервна професійна освіта потребує нових педагогічних і дидактичних підходів. Відома своєю ефективністю інтерактивна модель навчання, основою якої є стратегія розвитку – розвиток особистісного потенціалу студента, його інтелектуалізація та самореалізація, формування творчої особистості. Інтерактивне навчання – це навчання у режимі посиленої педагогічної взаємодії учасників навчального процесу з метою спільного вирішення навчальних завдань та розвитку особистісних якостей студентів. Накопичений досвід застосування технологій інтерактивного навчання в освіті дорослих переконливо свідчить про підвищення рівня інтенсифікації та оптимізації освітнього процесу, що дозволяє студентам ґрунтовно аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до її засвоєння, зробити процес засвоєння та застосування знань більш доступним; поглиблювати розуміння навчального матеріалу завдяки інформаційному обміну між партнерами навчального процесу; навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити свою точку зору, аргументувати і дискутувати; навчитися слухати інших, поважати альтернативні думки; моделювати і розв'язувати пізнавальні, професійні, життєві та соціальні ситуації, таким чином збагачуючи власний досвід; учитися будувати конструктивні відносини в колективі, визначати своє місце у ньому, уникати конфліктів, шукати компроміси, прагнути до діалогу; розвивати навички проектної діяльності, самостійної пошукової або дослідної роботи [6].

Поряд з вже відомими ефективними компетентнісно зорієнтованими технологіями: інтерактивними, проектними, дослідницькими, проблемними, розв'язання ситуативних завдань тощо результативними є також і інші інноваційні технології.

На думку Т. Волобуєвої [3], досвід європейських педагогів демонструє перспективність вітагенних технологій з голографічним методом проекції у компетентнісно орієнтованому навчанні.

Голографічний метод у науково-педагогічних дослідженнях передбачає розгляд будь-яких об'єктів у фокусі трактувань різних суміжних наук (педагогічна взаємодія, педагогічна діагностика тощо) і використання таких прийомів, як *прийом ретроспективного аналізу життєвого досвіду з розкриттям його зв'язків* в освітньому процесі, який застосовується в тих випадках, коли необхідно використовувати аналітичні здібності й уміння студентів, співвідносити ціннісну

освітню інформацію із запасом вітагенної інформації та зробити необхідні в освітніх цілях висновки. Мета даного прийому – «операція зведення» вітагенних знань з освітніми. Між ними практично завжди існує певна розбіжність, неминуча в силу тієї розбіжності, що спостерігається між науковими та життєвими уявленнями людини. Освітня задача викладача полягає в умінні діагностувати ступінь розбіжності між вітагенними й освітніми знаннями і, спираючись на систему наукових доказів, розкрити освітню цінність життєвого досвіду студентів, тобто домогтися ефективності «операції зведення»; *прийом стартової актуалізації життєвого досвіду* полягає в тому, щоб з'ясувати, яким запасом знань на рівні повсякденної свідомості володіють студенти, перед тим, як вони одержать необхідний запас освітніх (наукових) знань. Реалізація даного прийому дає можливість визначити інтелектуальний потенціал як окремих студентів, так і групи в цілому, створити психологічну установку на одержання нової інформації, використовувати отриману інформацію для створення проблемної ситуації; формула *прийому додаткового конструювання незакінченої освітньої моделі*: «Я пропоную вам ідею. Ваше завдання: доповнити, наситити змістом. Опора – ваш життєвий досвід». Прийом особливо ефективний у тих випадках, коли необхідно актуалізувати не стільки вітагенні знання, скільки творчий потенціал особистості, її здатність у самореалізації; *суть прийому тимчасової просторової, змістовної синхронізації освітніх проєкцій* полягає в тому, щоб дидактичний матеріал викладати з розкриттям тимчасових просторових, змістовних зв'язків між фактами, подіями, явищами, процесами. Вітагенний компонент виявляється не в засвоєнні знань, виробленні вмінь, а в об'ємному характері сприйняття освітньої дисципліни, відповідно до «правди життя», що завжди об'ємна й багатопланова. Мова йде не стільки про проблему засвоєння навчального матеріалу, скільки про проблему «довіри» до нього. Формула даного прийому: «Життя багатомірне, і навчальний матеріал необхідно сприймати багатомірно, тоді він буде необхідним для життя»; *прийом вітагенних аналогій в освітніх проєкціях* відповідає формулі: «У житті немає нічого такого, чого б іще не було». Суть прийому полягає в тому, щоб використовувати життєвий досвід студентів у плані історичних проєкцій. Він необхідний у тих випадках, коли важливо показати значущість накопичення досвіду життя на відміну від життєвої інформованості. «Життя треба прожити, а не пробігти» – такий виховний зміст афоризму. Освітня цінність даного прийому голографічної технології – розкриття спадкоємності знань людини в онто- й філогенезі. Знання, що лежали на поверхні, давно освоєні людством. Тільки глибоке вивчення, завзята праця можуть дати якісь нові знання. Правильно оцінити теперішнє можна з позиції минулого, а минуле оцінювати з позиції майбутнього; *технологія творчого моделювання ідеальних освітніх об'єктів*. Образно даний прийом можна порівняти з відомою у свій час газетно-журнальною рубрикою «Якби директором був я». Зміст прийому полягає в тому, щоб дати студентам можливість побудувати у своїй уяві ідеальну модель освітнього

об'єкта, матеріалами для якого послужив би, насамперед, вітагенний досвід, інформація, отримана у процесі навчання [3]; *прийом стартової актуалізації власного педагогічного досвіду* передбачає з'ясування того запасу педагогічного та особистісного досвіду, яким володіє студент (викладач), перш ніж він отримує необхідний запас освітніх знань. Ефективність цього прийому забезпечується такими умовами: відповідністю поставлених завдань на актуалізацію власного педагогічного досвіду віковим, особистісним та професійним можливостям студентів (викладачів); будь-яка форма актуалізації вітагенного досвіду студента (викладача) обов'язково повинна супроводжуватися ситуацією успіху [6].

Афанасєва Т. О. [1] вважає, що необхідність впровадження нових методів навчання обумовлена тим, що фахівець, який проходить навчання або курси підвищення кваліфікації повинен працювати над формуванням та розвитком професійного мислення. Це сприятиме зміні педагогічної реальності і досягненню діючих результатів в системі вищої освіти. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати *рефлексивні технології*. Рефлексивні технології, як один з елементів освіти дорослих, дозволяють створити умови, в яких магістр зможе розкрити для себе певний фрагмент змісту, трансформувати його в подальшій навчальній діяльності, рефлексуючи його за допомогою вербалізації основних смислових централій. Методика організації рефлексії навчаємого включає певні етапи. Перший етап пов'язаний з предметною, дорефлексивною діяльністю. Діяльність, яку здійснює той, хто навчається, має бути завершена. Другий етап характеризується дослідженням послідовності дій з точки зору її ефективності, продуктивності, відповідності поставленим завданням. Параметри для аналізу рефлексивного матеріалу обираються із запропонованих викладачем або визначаються тим, хто навчається, на основі своєї мети. На третьому етапі формуються результати рефлексії: предметна продукція діяльності – ідеї, припущення, закономірності, відповіді на питання тощо; способи, які використовувалися або створювалися в ході діяльності; гіпотези щодо майбутньої діяльності. Завершальний етап знаменується перевіркою гіпотези на практиці в подальшій предметній діяльності. У якості основи для рефлексивної діяльності тому, хто навчається, можна запропонувати наступні запитання: Які ваші основні результати, що ви усвідомили, чому навчилися? Яким засобом ви виконували завдання? Що ви відчували? Які у вас були складнощі? Як можна змінити ситуацію? Рефлексія пов'язана з цілепологанням. Постановка магістрами цілей свого навчання передбачає подальшу рефлексію – усвідомлення засобів досягнення поставленої мети. Рефлексія у такому випадку – не тільки підсумок, але і основа для нової освітньої діяльності і постановки нових цілей. Об'єднання цілепологання і рефлексії у різноманітних видах діяльності має здійснюватися систематично. Даний вид роботи призводить до того, що той, хто навчається, починає самостійно формувати свої цілі. Рефлексія в кінці навчального процесу допомагає виявити та закріпити результати освітньої діяльності [1].

Дослідниця Т. Прибора, аналізуючи зарубіжний досвід, виділяє такі інноваційні форми навчання педагогічних кадрів, як *модерація, модель безперервного тренінгу, педагогічна супервізія, секвенції*. Модерація означає регулювання, управління, керівництво, а модератор – наставник, керівник.

Модерація як освітня технологія уперше була розроблена в 60-70-ті рр. ХХ ст. в Німеччині і описана в роботах учених Д. Клеберта, М. Нойланда, В. Циммерманна, М. Хартманна. В основу розробки мети, змісту і методів модерації покладені педагогічні, психологічні і соціологічні аспекти, спрямовані на забезпечення комфортності в групі кожного учасника, на формування їх спрямованості на досягнення результатів. Методи модерації, на думку практиків, цілеспрямовані, ефективні, а їх використання передбачає особисту відповідальність кожного учасника процесу за свої дії і досягнення загального результату. Модерація припускає створення творчих (проблемних) груп педагогів, працюючих під керівництвом модератора з числа найбільш досвідчених викладачів. Модерацію характеризують наступні ознаки: 1) учасники діяльності (групи дорослих слухачів-викладачів і «команди» керівників-модераторів); 2) педагогічні завдання, які вирішуються за допомогою цієї форми (пошук шляхів рішення за проблем в процесі підвищення кваліфікації викладача); 3) набір актів, ситуацій (оригінальна дидактика модерації); 4) алгоритм діяльності (хід процесу, фази кожного з його ланок на тому або іншому етапі); 5) конкретні умови (часові рамки, середовище навчання). Модераторські семінари завданням своєї діяльності ставлять не лише підвищення професійної компетенції викладачів і керівників освітніх установ, але і їх підготовку як модераторів, здатних навчати своїх колег вирішенню актуальних проблем. Також з метою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Німеччині використовуються інші інноваційні форми.

Модель безперервного тренінгу – програма підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що дозволяє знаходити нові методи в професійній діяльності. МБТ подає знання на основі конфлікт-орієнтованого підходу. Викладачі навчаються конструктивному регулюванню конфліктів, що проявляються в порушеннях дисципліни. Ця програма «подолання конфліктів» має допомогти викладачеві опанувати технологію актуального конфлікт-менеджменту в групі. Для вирішення використовуються тренінги-тандеми (парні тренінги), виходячи з принципів заощадження часу і індивідуалізації процесу. Освоєння програми тренінгу, що включає технологію попередження конфліктів, адекватного реагування на конфліктні ситуації і стратегії управління конфліктом в класі, призводить до створення власної програми тренінгу на базі типових ситуацій, а робота з колегами дозволяє проаналізувати власну поведінку в них і вибрати ефективнішу стратегію [5].

Супервізія – консультування викладачів або майбутніх науково-педагогічних працівників з метою аналізу їх професійної діяльності. У німецькій мові слово «Зиреткіоп» активно використовується вже 30 років, хоча, як відзначається в тлумачному словнику німецької мови,

воно має латинське походження (зирегуто – нагляд, контроль, спостереження). Як і модерація, консультування уперше з'явилося і стало використовуватися у виробничій сфері з метою підвищення кваліфікації працівників в результаті власної праці [5]. В організації підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників така форма організації сумісної діяльності як педагогічна супервізія має особливе значення. Це практика індивідуального навчання та консультування найбільш обдарованих студентів (викладачів), їхнє індивідуальне навчання та професійне виховання. Методика педагогічного супервізорства дозволяє значно знизити відсоток психолого-педагогічних помилок під час реалізації викладачами завдань в реаліях педагогічного процесу [6].

Секвенції – форма вдосконалення професійної майстерності викладача, для якої характерне поєднання повсякденної роботи у ВНЗ із заходами

з підвищення кваліфікації. Вона є довгостроковим навчальним процесом, де отримання результатів відстрочене в часі, і перенесення знань, отриманих під час підвищення кваліфікації, у повсякденну практику університету вимагає багато часу для ретельної перевірки конкретного нововведення, аналізу умов його впровадження.

Висновки і пропозиції. Підготовку магістрів до навчання впродовж життя необхідно починати в умовах освітнього середовища університету, передбачивши, на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду, застосування елементів освіти дорослих в професійній підготовці магістрів як випереджувального фактору, що спонукатиме майбутнього фахівця до неперервної освіти. На нашу думку, подальших досліджень потребує проблема використання педагогічної супервізії в підготовці майбутніх науково-педагогічних працівників.

Список літератури:

1. Афанасьєва Т. О. Рефлексивні технології в системі освіти / Т. О. Афанасьєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/metod_material/vseukr_internet_konf.pdf
2. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу є детермінантою розвитку, становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ВНЗ / М. В. Братко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/metod_material/vseukr_internet_konf.pdf
3. Волобуєва Т. Вітагенні технології компетентісного навчання / Волобуєва Т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/637/>
4. Ізбаш С. С. Перспективи розвитку освіти дорослих в Україні / С. С. Ізбаш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/metod_material/vseukr_internet_konf.pdf
5. Прибора Т. Особливості підвищення кваліфікації вчителів в Німеччині / Т. Прибора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/369/1/Особливості%20підвищення%20кваліфікації%20вчителів%20в%20Німеччині%20.pdf>
6. Федій О. А. Традиційні та інноваційні форми і методи в підготовці педагогів до естетотерапевтичної діяльності / О. А. Федій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.npnu.edu.ua/bitstream/123456789/292/1/Fediy.pdf>
7. Цимбалюк І. М. Концептуальні засади розвитку випереджувальної освіти як складової неперервності розвитку особистості / І. М. Цимбалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/metod_material/vseukr_internet_konf.pdf
8. Шевчук С. С. Інтерактивне навчання у закладах професійної освіти / С. С. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/metod_material/vseukr_internet_konf.pdf

Олексин Ю.П., Якубовская С.С.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ МАГИСТРОВ

Аннотация

В статье проанализированы отечественный и зарубежный педагогический опыт применения элементов образования взрослых для подготовки магистров в контексте организационно-деятельностного компонента образовательной среды университета как опережающего и побудительного факторов подготовки будущих специалистов к обучению на протяжении жизни.

Ключевые слова: образование взрослых, организационно-деятельностный компонент образовательной среды университета, профессиональная подготовка, инновационные технологии, непрерывное профессиональное образование.

Oleksin Y.P., Jakubowski S.S.

National University of Water and Environmental Engineering

ELEMENTS OF ADULT EDUCATION IN MASTER TRAINING

Summary

The article analyzes the domestic and foreign pedagogical experience with elements of adult education for training of masters in the context of organizational-activity component of the educational environment of the university as proactive and push factors of training future professionals for lifelong learning.

Keywords: adult education, organizational-activity component of the educational environment of university, professional training, innovative technology, continuous professional education.

УДК 37.01.74.26.7053

МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РИС ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Олексін Ю.П., Якубовська С.С.

Національний університет водного господарства та природокористування

В статті розглянуто проблему формування громадянськості як комплексу відповідних якостей, рис та життєвих компетентностей особистості як одного з головних освітньо-виховних завдань суспільствознавчої освіти, вирішення якої сприяє розвитку демократичної держави та становлення громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянськість, риси громадянськості, психологічний механізм формування рис громадянськості, методична модель формування рис громадянськості, критерії сформованості рис громадянськості.

Постановка проблеми. Сьогодні українська освіта переживає складні та відповідальні часи, пов'язані з інтеграцією у світовий та європейський освітній простір. Така трансформація супроводжується суттєвим оновленням педагогічної теорії й практики, відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується інший зміст, підходи, педагогічний менталітет, удосконалюються форми й методи навчання.

Українській державі, сучасному суспільству потрібні свідомі, компетентні, поінформовані громадяни, які прагнуть блага нашої країни, спроможні приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. Саме сьогодні, в умовах економічних та суспільно-політичних перетворень, зміцнення української державності необхідно засобами навчальних дисциплін формувати в студентів свідоме, конструктивно-критичне ставлення до суспільних процесів та явищ, які відбуваються, мотивацію та компетентність щодо майбутньої активної участі у громадському житті [1, 3, 4, 6, 8, 12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема виховання громадянина, як одне з головних завдань держави і суспільства, завжди була об'єктом дослідження філософів, істориків, педагогів, починаючи з античних часів і є такою сьогодні [2, 9, 10].

В працях філософів досліджено основні риси людини-громадянина на різних етапах розвитку суспільства, можливості впливу держави на процес їх формування. У працях відомих педагогів минулого і сьогодення розглянуті різні погляди та концепції щодо формування особистості громадянина у навчальному та поза навчальному

середовищі. Психологи розглядають цю проблему з точки зору взаємодії особистості й держави, формування свідомості особистості, а точніше, національної самосвідомості та самоідентичності, що трактується як усвідомлення людиною самої себе, своєї належності до певної спільноти, своїх здібностей, якостей, думок, почуттів, інтересів, дій, місця і ролі в суспільстві.

Дослідження проблеми формування громадянськості особистості здійснюють українські науковці І. Бех, Т. Ладиченко, О. Пошетун, О. Сухомлинська та інші.

Однак, огляд філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми засвідчує наявність прогалин з цього питання у методиці викладання суспільних дисциплін.

Мета статті – висвітлити методичні умови формування рис громадянськості студентів у процесі навчання та методичну модель їх формування.

Виклад основного матеріалу. Механізм формування рис громадянськості проявляється через установки, спрямованість особистості на підставі стійких інтересів, що зосереджують увагу на тих властивостях навколишньої реальності, які є для особистості важливими, виходячи з смислоутворюючих мотивів і потреб. З одного боку, потреби і мотиви впливають на весь процес формування рис громадянськості переважно на рівні підсвідомого. З іншого боку, стійкі інтереси, установки і спрямованість «пронизують» цей процес, усвідомлюючись особистістю.

Психологічний механізм формування рис громадянськості можна представити у вигляді схеми 1.

Під громадянськістю особистості розуміють її складну психологічну та поведінкову характеристику, що реалізується в житті як можливість реалізації людиною сукупності її соціальних, політичних, громадянських прав, ефективної самоактуалізації, що супроводжується вдалим інтегруванням особистості в суспільство. Громадянськість передбачає наявність у людини певних рис особистості [11].

У процесі виховання особистості громадянські цінності суспільства інтеріоризуються в особистісні, а отже перетворюються на громадянські якості конкретної людини. Зовнішні прояви громадянських ціннісних орієнтацій, які складають громадянські якості особистості, системно й постійно відбиваючись на вчинках людини, поступово формують риси її характеру – риси громадянської особистості. Отже під поняттям «рис громадянської особистості» розуміємо властивості характеру особистості, які сформувались у процесі діяльності шляхом інтеріоризації людиною громадянських цінностей суспільства й відбиваються у вчинках і поведінці людини.

З психолого-педагогічного погляду у структурі кожної з рис громадянської особистості можуть бути виділені три складові: когнітивна (наявність у людини засвоєних на рівні переконань «громадянськості»: понять, ідей, правил, оцінок, норм, цінностей), мотиваційна

(особистісне емоційне ставлення людини до подій, фактів, явищ оточуючої дійсності, пов'язаних з відповідними сферами життя суспільства, до самої себе як громадянина) і операційна (розвиненість у особи сукупності узагальнених і спеціальних, аксіологічних та інших прийомів навчальної діяльності, які є основою формування громадянських установок, цінностей і відповідної спрямованості особистості). Якісний рівень розвитку цих складових



Схема 1. Психологічний механізм формування рис громадянської особистості

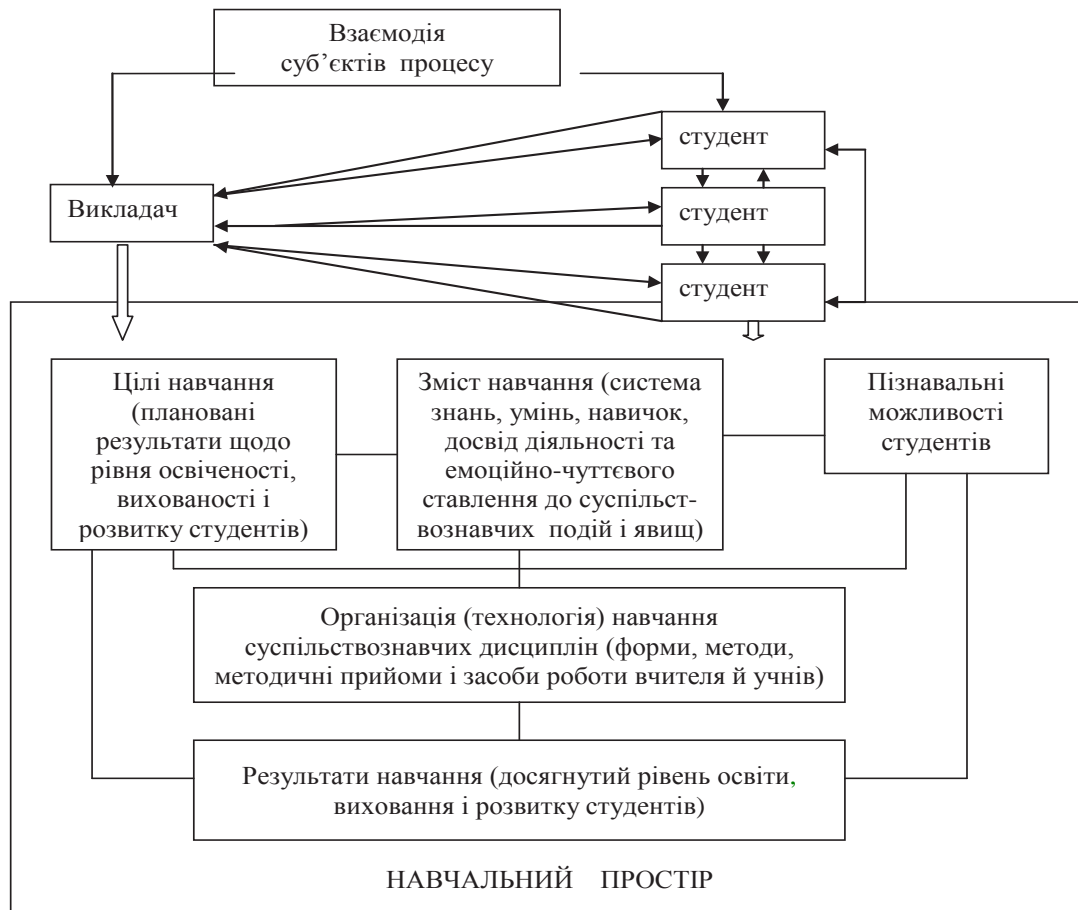


Схема 2. Процес навчання суспільствознавчих дисциплін та його основні компоненти

вих може виступати і критеріями сформованості рис громадянськості в структурі особистості.

Саме зміст освіти має забезпечити ефективне формування трьох складових рис громадянськості: когнітивної, мотиваційної та операційної:

– когнітивна складова буде передбачати оволодіння студентами необхідною громадянською інформацією;

– операційна – необхідними прийомами пізнавальної спільної аксіологічної діяльності;

– мотиваційна – інтеріоризацію громадянських цінностей суспільства в особистісні, перетворення їх у соціальні якості, що проявляються у повсякденній поведінці як риси громадянськості на емоційно-чуттєвому рівні.

Зміст освіти має бути чітко орієнтований на результат – формування рис громадянськості особистості.

Будь-яка модель навчання повинна відповідати сучасним уявленням про структуру цього процесу. Фахівці вважають, що процес навчання у взаємозв'язку його основних компонентів, які складають систему, може бути представлений схемою 1 (на прикладі навчання суспільних дисциплін) [7, с. 14].

Формулювання результатів навчання як всьому курсу, так і на окремому занятті, щоб сприяти успішності формування рис громадянськості особистості, має відповідати таким вимогам:

– висвітлювати результати навчальної діяльності студентів, а не викладача;

– чітко відбивати рівень навчальних досягнень щодо формування складових рис громадянськості, який очікується в результаті заняття, тобто передбачати:

1) обсяг і рівень засвоєння студентами громадянськознавчих знань, що буде забезпечений;

2) обсяг і рівень розвитку громадянськознавчих умінь, який буде досягнуто;

3) ставлення (оцінки) студентів до явищ, подій, процесів, засвоєних на заняттях, що забезпечує розвиток емоційно-ціннісної сфери студентів, вплив на їх переконання, характер, поведінку тощо.

Саме таке визначення результатів навчання під час проектування навчальної діяльності є обов'язковою і важливою процедурою. У сучасній парадигмі навчання це надзвичайно важливо, оскільки, як вже зауважувалось, без цього неможливо забезпечити цілеспрямованість і систематичність формування рис громадянськості особистості на заняттях.

Отже, когнітивна складова формування рис громадянськості реалізується через інформаційний компонент змісту. Операційна складова може бути значною мірою сформована через відповідні методи, форми, технології навчання. Мотиваційна складова за умови відповідної взаємодії викладача і студентів формується, якщо емоційно-оцінювальна діяльність пронизує всі елементи навчання й безпосередньо передбачена у результатах навчання.

Наведені міркування дозволяють нам стверджувати, що формування рис громадянськості особистості у процесі навчання може бути ефективним, якщо:

– результати навчання орієнтовані на формування когнітивної, операційної та мотиваційної складових рис громадянськості;

– навчальний зміст містить необхідні громадянськознавчі знання, способи діяльності, цінності, ставлення;



Схема 3. Методична модель формування рис громадянськості

– організація навчального процесу забезпечує постійну активну позицію студентів у навчанні.

Отож, методичну модель формування рис громадянськості можна представити схемою 3.

Висновки. Критеріями сформованості рис громадянськості у процесі навчання виступають: когнітивної складової – засвоєння студентами громадянознавчих знань і знань про відповідні способи пізнавальної діяльності (глибина, сис-

темність, оперативність); операційної – володіння прийомами розв'язання аксіологічних пізнавальних завдань на основі моделювання ситуацій, способами інтерактивної навчальної діяльності [5], критичного мислення на основі інтерпретації навчальних джерел, захисту власної позиції, мотиваційної складової – розвиненість позитивного ставлення студентів до громадянських цінностей, мотивації до громадянської дії та активності, до формування у себе рис громадянина.

Список літератури:

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
2. Бондаренко І., Давидов П. Ціннісні орієнтири у формуванні державотворчих устремлінь молоді // Шлях освіти. – 1996. – № 2. – С. 15-18.
3. Завалевський Ю.І. Формування громадянської спрямованості старшокласників у виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів: Дис. ... канд. пед. наук. – К., 2003. – 168 с.
4. Ігнатенко П. та ін. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення: Посіб. для вчителів / П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний // Рід. шк. – 1996. – № 3. – С. 32-42.
5. Пометун О.І. та ін. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посібник / авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
6. Пометун О.І. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді // Управління школою. – березень 2005. – № 8(92). – С. 5-7.
7. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К.: Генеза, 2005. – 328 с.
8. Рудь М. Рівні розвитку громадянських якостей старшокласників // Вісник / Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2001. – Вип. 9. – С. 176-180.
9. Слюсаренко В., Кобзар Б. Громадянське виховання учнів // Світло. – 1998. – № 4. – С. 28-30.
10. Снігур А.А. Розвиток громадянськості особистості: етапи формування // Наука і освіта. – 2000. – № 4. – С. 73-77.
11. Сухомлинська О.В. Громадянськість як феномен виховання // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – К., 1999. – № 4. – С. 20-25.
12. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 20-25.

Олексин Ю.П., Якубовская С.С.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

МЕТОДИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КАЧЕСТВ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема формирования гражданской ответственности как комплекса соответствующих качеств, черт и жизненных компетентностей личности как одного из главных образовательно-воспитательных задач обществоведческого образования, решение которой способствует развитию демократического государства и становления гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: гражданственность, черты гражданской ответственности, психологический механизм формирования черт гражданской ответственности, методическая модель формирования черт гражданской ответственности, критерии сформированности черт гражданской ответственности.

Oleksin Yu.P., Jakubowski S.S.

National University of Water and Environmental Engineering

METHODOLOGICAL MODEL OF PUPILS' CITIZENSHIP FEATURES FORMATION

Summary

In the article the problem of formation of citizenship as a set of relevant skills, traits and competencies of the individual life as one of the main objectives of education and educational social science education solution which promotes democracy and civil society in Ukraine.

Keywords: citizenship, citizenship features, psychological mechanism of citizenship features formation, methodological model of citizenship features formation, criteria of citizenship features formation.

УДК 371.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ НИМИ САМОТНОСТІ

Осадча Н.О.

Педагогічний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті здійснена психолого-педагогічна характеристика підлітків і на цій основі з'ясовано особливості переживання ними самотності. Показано, що в сучасних умовах, коли зростає рівень очікувань і звужується коло довірливого спілкування, підлітки гостро переживають свою обділеність, покинутість, непотрібність. Втечею від глибокої самотності стає для багатьох підлітків спілкування в соціальних мережах. Смертельні мережеві ігри, що стають пасткою для самотніх підлітків, висувають нові завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми, котрі опинились у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: самотність, підлітковий вік, спілкування, мережеві ігри, психолого-педагогічна підтримка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Переживання самотності є невід'ємною складовою життя кожної людини, проте в останній час, внаслідок дії цілої низки негативних соціальних чинників, проблема самотності стала поширеною та більш болючою для всіх верств населення, особливо для дітей. Феномену самотності присвячена значна кількість літератури, але майже не досліджуються особливості переживання підлітками самотності в сучасних умовах, коли зростає рівень очікувань і звужується коло довірливого спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблеми дитячої самотності були присвячені фундаментальні праці таких вчених як О. Істратової, Т. Ексакусто, М. Гамезо, О. Петрової, Л. Орлової, Л. Орбан-Лембрик, Р. Бернс, В. Мухіної, О. Газман, О. Куршакової та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналізується вплив інформаційних мереж на підлітків, особливо тих, що відчують самотність. Аналіз базується на соціологічних дослідженнях, проведених автором в Україні у 2016 році.

Метою статті є проаналізувати основні наукові підходи щодо психолого-педагогічної характеристики підліткового віку та виявити особливості переживання підлітками самотності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі підлітковий вік визначається як перехідний період між дитинством і юнацтвом, що зумовлює головний зміст і специфіку цього періоду життя. Характерним є те, що хронологічні межі підліткового віку в літературі точно не зафіксовані, у зв'язку з чим існують різні варіанти їх параметрів: від 9-10 до 15-16 років; від 10-11 до 16-17 років; від 11-12 до 14-15 років; від 12-13 до 15-16 років. Як наслідок, визначені різні підходи до класифікації стадій послідовного розвитку підлітка. Так, за визначенням О. Істратова і Т. Ексакусто, у безперервному процесі розвитку підлітка виділяють дві стадії: негативну (молодший підлітковий вік, 11-13 років), та позитивну (старший підлітковий вік, 13-15 років). На думку М. Гамезо, О. Петрової, Л. Орлової, у процесі розвитку підлітка слід

виділяти три послідовні стадії: перша – 10-11; друга – 12-13 років; третя – 14-15 років [1].

У підлітковий період людина проходить великий шлях у своєму розвитку: через внутрішні конфлікти з самим собою та з іншими, через власні поразки і перемоги вона формує особистість. Поведінка підлітка часто парадоксальна: відвертий негативізм може поєднуватися з явною конформністю, прагнення до незалежності – з проханням про допомогу; нині він сповнений ентузіазму й енергії, а завтра в нього опустелися руки і він пасивно «пливе за течією». Ці різкі, контрастні переміни – характерні риси перехідного періоду від дитинства до того моменту, коли суспільство визнає людину дорослою. Однак у сучасному інформаційному суспільстві прагнення підлітка до статусу дорослого – мрія малодоступна. Тому в підлітковому віці дитина переживає не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Підліток психологічно потрапляє в залежність від предметного світу, як цінності людського буття. Він перетворюється на споживача, і споживання речей стає змістом його життя, набуває особливої ваги в його власних очах і в очах однолітків. Саме через властиві підлітковій культурі чинники відбувається регулювання відносин всередині вікових груп. Для підлітка стає значущим володіння певним набором речей, щоб підтримувати своє почуття особистості. При цьому споживчі запити підлітків під впливом реклами непомірно зростають [2, с. 345].

Відсутність бажаного може породжувати внутрішні конфлікти, які часто стають причиною бунту підлітка, що не сприймає таку мінливу і суперечливу в його розумінні реальність, а це провокує або посилює почуття самотності. Переживання самотності і втрати, яке виникає в підлітковому періоді, багато в чому нагадує печаль і сум дорослого, який втратив близьку людину. Цей стан П. Блос називає «емоційним і об'єктивним голодом» [3, с. 173]. Підліток намагається наповнити цю внутрішню спустошеність і схильний до екстремальних ефектів, зокрема, може навмання розширювати коло свого спілкування, що нерідко призводить до негативних наслідків. Навіть бажання зробити щось «для приколу» – це теж спосіб подолати емоційну пригніченість і почуття самотності, які є зворотною стороною завойованої самостійності. Емоційний і об'єктивний голод вгамовується до певної міри у колі ровесників, яке

фактично слугує для підлітка заміною сім'ї. Тут він набуває певний емоційний досвід, необхідний для індивідуального розвитку, осягає такі грані людського спілкування, як емпатія, включеність, рольова поведінка, ідентифікація тощо.

Підліток, як правило, живе разом зі своєю сім'єю. Він увійшов у сім'ю через своє народження, звик до близьких так, як звикають до них у дитинстві. Родинне «Ми» – перша група, яка приймається в дитинстві а ргіогі, як даність. Однак підліток, набираючись досвіду життя, відкриває для себе різноманітні сімейні відносини, які відрізняються від батьківської сім'ї. У той же час він починає відчувати потребу у відокремленні свого «Я» від сімейного «Ми». У підлітковому віці дитина починає по-новому оцінювати свої відносини з сім'єю. Прагнення віднайти себе як особистість породжує потребу у відчуженні від усіх тих, хто звично, з року в рік чинив на неї вплив. Згідно висновків Л. Орбан-Лембрик, у підлітковому періоді втрачають свою актуальність стосунки з батьками, вчителями й на перший план виходять взаємини з однолітками. У цьому проявляються глибинні потреби підлітка в розширенні соціальних зв'язків. У спілкуванні з однолітками підлітки дістають підтримку і можуть досягти самовираження, а також намагаються здобути визнання своєї соціальної значущості. Тобто, за зовнішньою картиною домінування взаємин із однолітками криється глибоко прихована психологічна орієнтація на зовсім інші стосунки – спрямування на доросле товариство, його відносини, намагання їх засвоїти. Однак, спостерігаючи не лише байдужість, а й роздратування дорослих, підлітки змушені розширювати свої контакти з однолітками, інтенсивно формуючи власний соціум, жорсткі закони якого досить часто виражають своєрідний протест проти дезорганізуючої їх дорослої спільноти. Саме потреба в соціальних контактах і зв'язках лежить в основі організації численних підліткових угруповань – від позитивних до криміногенних [4].

Важливою для підлітків залишається ігрова діяльність. Гра виступає як специфічна форма пізнання, праці, спілкування, спорту, мистецтва тощо і водночас, як складна система, що інтегрує в собі три взаємопов'язані структури: гру – стан, гру – спілкування, гру – діяльність. Механізм саморозкриття дитини в грі розкриває О. Газман, який стверджує, що гра завжди виступає одночасно ніби у двох вимірах: у теперішньому часі й майбутньому [5, с. 49]. Найважливішими з психолого-педагогічної точки зору для підлітків є такі положення: гра проєктує дитину на сприйняття зовнішнього світу, і вона ж є трансформацією навколишнього світу; гра сприяє залученню людини до цінностей культури й відображає певні ідеали й культурні цінності, що існують у суспільстві; гра – це свого роду соціалізація, у процесі якої відбувається формування життєвої позиції; колективна гра виконує й психотерапевтичну функцію, тобто, сприяє пристосовуванню до умов соціального життя надалі; гра – це засіб для розумового, етичного, фізичного, естетичного розвитку особистості; у грі розвиток пізнавальних здібностей значною мірою визначається можливістю використання монологічного й діалогічного мовлення [6].

Таким чином, сутність гри полягає у тому, що в ній важливий не стільки результат, скільки процес переживань, пов'язаних з ігровими діями. Хоча ситуації, що програються дитиною, уявні, але відчуття, що переживаються нею – реальні. Ця специфічна особливість гри несе в собі великі виховні можливості, а разом з тим і ризики. Так, у соціальних мережах прокотилася хвиля активного обговорення підліткової гри «Синій кит» або «Тихий дім», «Море китів», «Розбуди мене о 4:20». Причиною особливої уваги громадськості став факт самогубства дівчини. З її записів на сторінці в соціальній мережі зрозуміло, що вона перебувала в одній із «груп смерті», в яких підлітків і, навіть дорослих людей, підштовхують до самогубства.

Куратор гри звертається до дівчини: «Я маю переконатися, чи готова ти до гри. Опиши своє життя 5 словами». У відповідь: «Розчарування, біль, образи, рукоприкладство, самотність... Я живу 10 місяців з хлопцем, який мене кожного дня ображає. Я не спілкуюсь з батьками. У мене немає нікого і нічого, крім 5 айфона». Дівчині 18 років [7].

Багато хто з хлопців і дівчат підліткового віку вже стикалися з «дорослими проблемами». Нерозуміння, невизначеність майбутнього і нерозділена любов, яка в цьому віці здається єдиною, можуть підкосити навіть дорослу людину. До пригніченого, самотнього підлітка приходять думки про те, що тут не так вже й добре, як може бути. Саме у цей час ввічливі адміністратори смертельних груп вже напоготові з уявною підтримкою і розумінням, альбомами сумної монотонної музики і великою кількістю картинок з гнітючими пейзажами і словами про безвихідь.

Модератори таких груп висилають підліткам різні завдання, останнім з яких є акт суїциду, а для нагнітання атмосфери депресії і безвиході у підлітків вони застосовують цілий «маніпуляційний набір»: використовують потужні образи спокою («море китів», «тихий будинок», «150 зірок»), посилають гіпнотичні вірші, проводять нумерацію членів своїх груп і нагнітають містицизм. Далі, у якийсь момент, пропонують підлітку поранити себе, найчастіше – вирізати лезом на руці якусь слово або номер. Ці та інші способи доведення до самогубства тут називають «грою».

Особливо на підлітків впливає час, в який творці груп воліють спілкуватися зі своїми жертвами – близько 4:00. Досвітній час і практична відсутність сну у підлітка інколи змішує сон і реальність, а дії відчуються нереальними. Тоді зловмисники і знаходять момент, щоб повідомити: «Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, зроби крок униз – та прокинься».

Це лише одна зі схем. Друга – це погрози на адресу близьких дитини, яка вплуталася в подібну групу.

За свідченнями одного з учасників групи, коли він повідомив про те, що хоче зупинити гру, адміністратор йому прислав послання. Коли учасник за ним пройшов, адміністратору надіслали його ай-пі адресу, за якою дізналися персональні дані учасника. Слідом за цим почалися погрози розкриття листувань, опублікування інтимних фото, які також були у списках «завдань» групи тощо. Багато з тих, хто вже пішов з життя, могли зробити це під страхом ганьби або бажання вберегти своїх рідних [8].

У багатьох підлітків трапляються проблеми у житті, які здаються їм нерозв'язними. Тоді вони найбільше потребують підтримки і любові своїх близьких людей – не показової й оптимістичної, а допомоги в розумінні себе і світу. Психолог розповіла: «Розрив з хлопцем став для дівчини особистою трагедією, яку не розуміли близькі, так як їй хотілося. Група «Кити» взяла її нібито в своє товариство. Дівчина відчула себе в колі однокласників. Проте вона боялася, що її внутрішній стан може привезти її до суїциду. Враховуючи це, група «Кити» використала технології, які вже давно розроблені спеціалістами, зокрема, нейролінгвістичне кодування та інші впливи на підсвідомість і свідомість людини, усвідомити які дуже важко. «Змагатися» з такими групами не варто ні підліткам, ні дорослим, навіть, з цікавості» [8].

На перший погляд, «Синій кит» схожий на секту чи псевдо-релігію, віряни якої переконані, що їхня душа після смерті стане китом – великим, самостійним і неперевершеним. Саме на це «тиснуть» куратори своєї жертви. Під час такої «гри» не можна сумніватися у його словах, задавати багато запитань та без дозволу розповідати про гру. Проте, цілком реальним є й інший варіант. Куратори заробляють на продажі відео з суїцидом, які жертви самі транслюють через соціальні мережі. Не можемо відкидати і можливість задоволення своїх садистських нахилів певними особами. Також «Синій кит» може бути елементом гібридної війни з Україною. Відомо, що куратори, які вже потрапили в поле зору спецслужб, перебувають на території Росії [7]. Якби цілі не переслідували адміністратори таких ігор, важливо те, що «ігри смерті» стають пасткою для самотніх підлітків. У дітей, які переживають брак якихось соціальних навиків, що може підсилюватись хиткими взаємовідносинами з батьками, як правило, виникають труднощі при встановленні дружніх відносин з ровесниками тощо. Нездатність задовольнити підліткову потребу в щирих відносинах призводить до глибокої самотності, втеча від якої – спілкування в соціальних мережах.

Зрозуміло, що діти не розповідають про смертельну гру, але батьків і педагогів має насторожити поведінка дитини, якщо вона часто розмовляє про смерть і самогубство; якщо хоче усамітнитися під будь-яким приводом; розмірковує на тему: «Я нікому не потрібна», «Однаково ніхто не сумуватиме за мною»; дитина робить спроби «попрощатися»: дарує свої речі й улюблені предмети близьким друзям; фрази «Завтра мене вже не буде», «Без мене нічого не зміниться», «Ти віриш у переселення душ?»; непрямі погрози «набридло жити», «ситий цим по горло», «більше ви мене не побачите», «пожив – і годі», «ненавиджу себе», «якщо ми більше не побачимося, дякую за все»; якщо дитина упорядковує справи – віддає чужі речі, мириться з ворогами,

прибирає в кімнаті; дитина перестає стежити за собою, відстає в школі або перестає туди ходити; слова «Який же я дурний, незграбний, нікому непотрібний»; прямі погрози на зразок «Краще повіситися, ніж із вами жити» тощо [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Смертельні ігри висувають нові завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми, котрі опинились у складних життєвих обставинах, розв'язання яких вимагає: інтеграції виховних впливів на дитину в загальноосвітньому навчальному закладі; формування об'єктивної самооцінки у дітей, життєвих планів, здійснення профорієнтації; виявлення порушень прав дітей та їх захист; корекції поведінки дитини; відвідування дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку; правової просвіти щодо прав дітей, в тому числі щодо соціального оточення, яке опікується дітьми.

З метою попередження або мінімізації негативних наслідків важливо формувати знання у дітей, батьків та педагогічних працівників про кібербезпеку. Своєчасне донесення такої інформації сприятиме зверненню по допомогу від осіб, які її потребують, водночас, запобіганню більш складним наслідкам перенесених подій. На часі також надання інформації щодо діяльності органів державної влади, особливо соціальних служб, громадських організацій, територіальних громад у наданні допомоги особам, які опинилися в складних життєвих обставинах. У спілкуванні з батьками варто наголосити на необхідності обговорення ними з дітьми тих фактів та подій, які цікавлять дітей. Інформація має бути подана дозовано, відповідати віку та рівню сприйняття дитини. Розмова має бути спокійною і виваженою. Доцільно підкреслити, що така взаємодія з дитиною сприятиме формуванню та зміцненню довірливих стосунків в сім'ї, знизить рівень тривожності та агресивності у дітей [10].

Необхідно пояснювати дітям, що і як відбувається, як реагувати на конфлікти, при цьому втриматися від надання оцінок, навішування ярликів. Варто знати, що як би ми не оберігали дітей від небезпек соціальних мереж, інформація про них все одно буде надходити через безпосереднє чи опосередковане спілкування. Тому краще за все, якщо дорослі будуть інформувати дітей, але не ділитися з ними різними необґрунтованими чутками чи недостовірною інформацією. Головне – побудувати довірливі відносини з дитиною так, щоб вона не почувалася самотньою. Повага, турбота і схвалення посилюють у підлітка почуття власної цінності і приводять до формування позитивної самооцінки; при цьому дитина, яка довіряє своєму оточенню, набуває таких якостей, як відкритість, схильність позитивно реагувати на інших людей, самостійність, упевненість в собі і компетентність, а це, у свою чергу, формує уявлення про те, що людина щаслива.

Список літератури:

1. Горошнікова І. Г. Психолого-педагогічні аспекти формування соціально-правової культури учнів загальноосвітньої школи-інтернату // Актуальні питання сучасної науки: XII Міжнар. наук. інтернет-конф. / І. Г. Горошнікова // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://intkonf.org/goroshnikova-ig-psiologopedagogichni-aspekti-formuvannya-sotsialno-pravovoyi-kulturi-uchniv-zagalnoosvitnoyi-shkoli-internatu/>
2. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. – 4-е изд., стереотип. / В. С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.

3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ.; Общ. ред. и вступ. ст. канд. пед. наук В. Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Социальная психология: У 2-х кн. – Кн. 1: Социальная психология личности и общения / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
5. Газман О. С. В школу с игрой: Кн. для учителя / О. С. Газман, Н. Е. Харитонов. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
6. Муромец В. Г. Игровая деятельность как способ достижения коммуникативного взаимопонимания у подростков коллективе / В. Г. Муромец // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18557-igrova-diyalnist-yak-zasib-dosyagnennya-komunikativnogo-vzayemorozuminnya-u-pidlitkovomu-kolektivi.html>
7. Шараевський С. У Луцьку розсекретили схему, за якою працює «синій кит» / Сергій Шараєвський, Ольга Бондаренко // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.volyn24.com/news/79076-pravda-pro-synijkyt>
8. Гра в смерть: що таке «Синій кит» і чому підлітки виконують смертельні завдання // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ukranews.com/ua/news/477891-gra-v-smert-shho-take-syniy-kyt-i-chomu-pidlitky-vykonuyut-smertelni-zavdannya>
9. Куршакова О. Дитячі самогубства: шокуючі цифри та причини / Ольга Куршакова // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://lady.tochka.net/ua/20870-detskie-samoubiystva-shokiruyushchie-tsifry-i-prichiny/>
10. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н. П. Бочкор, С. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – К.: МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2014. – 84 с.

Осадчая Н.А.

Педагогический институт

Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДРОСТКОВ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕЖИВАНИЯ ИМИ ОДИНОЧЕСТВА

Аннотация

В статье представлена психолого-педагогическая характеристика подростков и на этой основе выяснены особенности переживания ими одиночества. Показано, что в современных условиях, когда возрастает уровень ожиданий и сужается круг доверительного общения, подростки остро переживают свою обделенность, покинутость, ненужность. Бегством от глубокого одиночества становится для многих подростков общение в социальных сетях. Смертельные сетевые игры становятся ловушкой для одиноких подростков и выдвигают новые задачи социально-педагогической работы с детьми, оказавшимися в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: одиночество, подростковый возраст, общение, сетевые игры, психолого-педагогическая поддержка.

Osadcha N.A.

Pedagogical Institute

of Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk

PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF TEENAGERS AND THEIR LONELINESS EXPERIENCE

Summary

Psychological and educational characteristics of teenagers is provided and on this basis the features of experience of their loneliness are ascertained in the article. It is showed that in modern conditions when the level of expectations grows and the circle of trusted contact narrowd, teenagers experience their distributing, leaving, unnecessary. The communication in social networks is the escape from deep loneliness for many teenagers. Deadly online games that become a trap for lonely teenagers and put forward new tasks of social and educational work with children who find themselves in difficult circumstances.

Keywords: loneliness, teenage, communication, network game, psychological and educational support.

УДК 34:331.45

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЛОКАЛЬНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Пасічнюк В.Б., Забава М.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті розглядаються основні аспекти локального нормативно-правового регулювання галузі охорони праці. Було з'ясовано, які документи на підприємстві встановлюють норми з безпеки, гігієни та охорони праці. В результаті визначено, що основними із них є: колективний договір, трудовий договір, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про служби з охорони праці, посадові інструкції та інструкції з охорони праці. Було акцентовано увагу на тому, що локальне нормативно-правове регулювання направлене на детальне розкриття змісту чинного вітчизняного законодавства та з метою захисту і реалізації прав і інтересів сторін трудових відносин.

Ключові слова: локальне нормативно-правове регулювання, охорона праці, безпека праці, типове положення, служба з охорони праці, правила внутрішнього трудового розпорядку, інструкції з охорони праці.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод працівників та роботодавців неможливе без їх попередньої декларації в законодавчих, підзаконних та локальних актах. Механізми забезпечення і реалізації таких прав встановлюються як на загальнодержавному так і на локальному рівні. Деякі з них за своєю природою є такими, що потребують додаткового розкриття змісту, уточнення, а тому встановлюються на конкретному підприємстві. Локальні нормативно-правові акти повинні затверджуватись та виконуватись на всіх підприємствах, в установах та організаціях. В світлі негативних показників виробничого травматизму та професійної захворюваності сучасності дослідження локального нормативного регулювання охорони праці є актуальним науковим пошуком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти охорони праці містяться в працях П.О. Ізюїти, Т.О. Дідковської, О.М. Момоток, І.С. Кириленко, В.І. Чудовського, А.Б. Агапова, Р.В. Бойка, К.Н. Ткачука, В.С. Андреева, Я.І. Безуглової, П.А. Буценка, В.Я. Гоца, А.О. Водяника.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Положення про локальні документи в галузі охорони праці затверджуються різними державними органами та посадовими особами. Внаслідок цього, існує проблема їх пошуку та використання роботодавцями. Виправлення даної проблеми, на наш погляд, можливе за рахунок науково обгрунтованих пропозицій щодо реформування даного правового інституту в частині змістовної систематизації локальних нормативних документів в галузі охорони праці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення закономірностей локального правового регулювання охорони праці в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питання локального нормативно-правового регулювання правових відносин завжди викликало серйозну увагу науковців-правників. В цьому контексті не є виключенням і галузь трудового права, в рамках якого воно теж постійно оговорюється. Безсумнівно, інститут охорони праці, будучи важливим елементом трудового права безпрецедентно пов'язаний із локальними нормативними актами, адже саме в них зосереджені норми з охорони, безпеки і гігієни праці.

Варто зазначити, що не зважаючи на таку практичну цінність цієї юридичної категорії на

сьогоднішній день в українському законодавстві не було встановлено ні легального визначення локальних нормативно-правових актів ні особливостей регулювання ними правових відносин. Проте, в статті 4 Кодексу законів про працю встановлено, що до системи актів трудового законодавства відноситься Кодекс законів про працю України та інші акти законодавства України, прийняті відповідно до нього [5]. Дане твердження вказує, можливість прийняття уповноваженими суб'єктами локальних нормативно-правових актів.

Здобувач Момоток Олена Миколаївна зазначає, що цю прогалину спробували усунути розробники проекту Трудового кодексу України № 1108 від 04.12.2007 року. Книга перша цього документу, яка іменується «Загальні положення» містить окрему главу 2 «Нормативно-правові та інші акти, що регулюють трудові відносини». Частина друга статті 11 проекту Трудового кодексу України встановлює, що до системи нормативно-правових та інших актів, що регулюють трудові відносини, належать також генеральна, галузева (міжгалузева), територіальна угоди, колективні та трудові договори, а частина третя – нормативні акти роботодавця [3, с. 3; 16].

Відсутність законодавчого визначення даної категорії зумовила існування великої кількості підходів до визначення етимології поняття локального нормативно-правового акту. Здобувач І.С. Кириленко, на наш погляд, зумів точно визначити це поняття. В своїй науковій статті «Локальний нормативно-правовий акт як результат локальної нормотворчості: теоретико-правовий аспект» він вказує, що під локальним нормативно-правовим актом слід розуміти особливий різновид нормативно-правових актів, який приймається уповноваженим суб'єктом локальної правотворчості в особливому порядку відповідно й на виконання положень нормативних актів вищої юридичної сили, що закріплюють загальнообов'язкові правила поведінки, які стосуються діяльності суб'єкта локальної нормотворчості та поширюються на відносини локального рівня [3, с. 34].

Загальноприйнято вважати, що до локальних нормативно-правових актів в сфері трудового права, зокрема, відносять: колективний договір, трудовий договір, правила внутрішнього трудового розпорядку, штатний розпис, посадові інструк-

ції, інструкції з охорони праці, положення про служби охорони праці положення про оплату праці, положення про преміювання, положення про атестацію працівників та різного роду положення, інструкції, правила, накази, розпорядження.

Переважає більшість з цих нормативних актів містять норми з охорони праці. Мета даного дослідження – визначити систему локальних нормативно-правових актів, що містять норми з охорони праці.

Найпершим та найголовнішим локальним нормативно-правовим актом є колективний договір. Колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт (угода), що укладається між роботодавцем з однієї сторони і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів – представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом з іншої сторони [15]. Відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди» змістом колективного договору, серед іншого, є: встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій); режиму роботи, тривалості робочого часу і часу відпочинку а також умов і охорони праці.

Щодо наявності норм з охорони праці в колективному договорі, то відповідно до статті 20 Закону України «Про охорону праці» у колективному договорі (угоді) сторони передбачають забезпечення працівникам соціальних гарантій у галузі охорони праці на рівні, не нижчому за передбачений законодавством, їх обов'язки, а також комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, запобігання випадкам виробничого травматизму, професійним захворюванням, аваріям і пожежам, визначають обсяги та джерела фінансування зазначених заходів. Дана норма є правовою гарантією та першоосновою регламентації охорони праці в колективному договорі.

Разом з тим стаття 8 Закону України «Про охорону праці» дозволяє роботодавцеві додатково, понад встановлені норми, видавати працівникові певні засоби індивідуального захисту, якщо фактичні умови праці цього працівника вимагають їх застосування. Проте такий захист обов'язково повинен бути забезпечений у випадку, якщо виробництво може негативно вплинути на стан здоров'я працівника.

Стаття 19 Закону України «Про охорону праці» визначає, що на підприємствах, що утримуються за рахунок бюджету, розмір витрат на охорону праці обов'язково встановлюється у колективному договорі з урахуванням фінансових можливостей підприємства, установи, організації. А тому, в даному випадку, колективний договір повинен містити детальний опис фінансування всіх заходів з охорони праці [3].

Щодо окремих норм з охорони праці, то в колективному договорі, відповідно до різних законодавчих актів може передбачатись: надання працівникам додаткової відпустки за несприятливі умови праці (понад розміри, визначені чинними нормативними актами), додаткового комплексу спецодягу (понад встановлені норми), обладнання додаткових санітарно-побутових приміщень (саун, душових, ванн тощо) на тих ви-

робництвах, де нормами це не передбачено, встановлення, залежно від конкретних умов праці, додаткових оплачуваних перерв санітарно-оздоровчого призначення або скорочення тривалості робочого часу та інше.

До важливих локальних нормативно-правових актів слід віднести трудовий договір. Відповідно до статті 21 Кодексу законів про працю трудовий договір це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [5].

Механізм забезпечення законодавства про охорону праці починає працювати ще на етапі укладання трудового договору. Адже, відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону праці» під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору [3].

Важливою є і теза статті 21 Кодексу законів про працю «Власник зобов'язаний забезпечити належні умови праці». Адже в даному ракурсі мова йде, зокрема, і про умови охорони, безпеки та гігієни праці [5]. Доречно згадати, що в трудовому договорі містяться обов'язкові умови трудового договору та можуть міститись необов'язкові, так звані «факультативні» умови трудового договору. Таким чином, в трудовому договорі можуть міститись норми, щодо забезпечення належної охорони, безпеки і гігієни праці.

Для висновку, варто зазначити, що норми з охорони праці в трудових договорах на території України на сьогоднішній день практикуються не достатньою мірою. Зумовлено це присутністю законодавчого забезпечення з охорони праці з однієї сторони та небажанням роботодавців встановлювати норми з забезпечення охорони праці в трудовому договорі.

Важливими локально-правовими актами в сфері охорони праці є положення про служби з охорони праці. Відповідно до чинного Типового положення про службу з охорони праці НПАОП 0.00-4.35-04 служба охорони праці створюється на підприємствах з кількістю працюючих 50 і більше осіб. Як визначає сучасне господарське законодавство кожен підрозділ юридичної особи повинен мати положення в якому затверджується його компетенція, завдання, функції та інше. Тому положення про службу з охорони праці повинно бути затверджене на кожному підприємстві де кількість працюючих 50 і більше та функціонує служба з охорони праці [14].

Щодо змісту положення про службу з охорони праці то, на наш погляд, він повинен бути сфор-

мований на підставі законодавства про охорону праці та раніше згаданого Типового положення. До нього, зокрема, повинні входити такі відомості:

1. Посади, штатний розпис (як правило, це начальник служби, інженер з охорони праці та інструктор з протипожежної профілактики а також інші особи).

2. Підпорядкування служби.

3. Порядок вступу на посади та перевірки знань працівників служби.

4. Основні завдання, функції та організація роботи служби.

5. Права, обов'язки та відповідальність працівників служби та інше.

Варто зазначити, що серед іншого, норми з охорони праці містяться і в Правилах внутрішнього трудового розпорядку. Аналіз вітчизняної літератури свідчить, що Правила внутрішнього трудового розпорядку – це локальний документ який, як правило, встановлює на підприємстві в установі, організації трудовий розпорядок, порядок прийняття, переведення, звільнення працівників, їх основні права та обов'язки, основні обов'язки керівництва, робочий час, щоденний відпочинок, заохочення, відповідальність за порушення трудової дисципліни та інше. Відповідно до статті 142 Кодексу законів про працю України трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) на основі типових правил. У деяких галузях народного господарства для окремих категорій працівників діють статuti і положення про дисципліну [5].

Варто відзначити, що в окремих галузях центральними органами виконавчої влади були прийняті Типові правила внутрішнього трудового розпорядку. Зокрема такими органами є Міністерство освіти і науки України та Національне агентство України з питань державної служби. Саме ці органи затвердили типові правила внутрішнього трудового розпорядку в галузях, де вони відповідальні за формування і реалізацію державної політики. Відповідно до Типових правил, Правила внутрішнього трудового розпорядку повинні відповідати чітким вимогам та не суперечити законодавству про охорону праці, а відтак не порушувати права працюючих [10, 12].

Проводячи дослідження, присвячене локальним нормативно-правовим регулюванням охорони праці, варто відзначити, що з-посеред іншого важливого значення в такому регулюванні є Інструкції з охорони праці. Загальновідомою є класифікація інструкцій за сферою врегулювання. Відповідно до неї бувають такі види інструкцій: інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці, примірні інструкції, інструкції, що діють на підприємстві. На локальному рівні затверджуються інструкції, які діють на підприємстві. Проте, з огляду на різноманітність професій, виробництв і родів занять таких інструкцій є величезна кількість. Для детального ознайомлення з інструкціями ми вирішили звернутися до офіційного сайту Бібліотеки охорони праці. Варто відзначити, що електронний

ресурс визначає більше 1300 таких інструкцій. Аналіз даних документів засвідчив, що, як правило, вони містять такі відомості: 1) Шифр та назву інструкції; 2) Суб'єкта, який затвердив інструкції, дату затвердження; 3) Назву посади, роботи, яку виконує робітник чи працівник; 4) Специфіку роботи; 5) Порядок допуску до особи до виконання роботи; 6) Обов'язки особи, яка виконує роботи; 7) Вимоги перед початком роботи, під час роботи, та після роботи і інше [2].

Відповідно до пункту 4 Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників затвердженого Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 року № 336 Довідник служить основою для розроблення посадових інструкцій працівникам, які закріплюють їх обов'язки, права та відповідальність [8]. На наш погляд, це доречно, адже в цьому документі зосереджено величезну кількість різномірних посад та робіт, обов'язки, які виконуються працівниками, знання якими останні повинні володіти та інше.

Посадова інструкція – документ, що визначає організаційно-правове становище працівника в структурному підрозділі, що забезпечує умови для його ефективної праці. Посадові інструкції встановлюють права та обов'язки працівників, їх підпорядкування, назву та специфіку посади, кваліфікаційні вимоги, відповідальність працівника, затвердження інструкції та інше [1].

Положення Мінпраці України від 29.01.1998, № 9 встановлює вимоги до змісту, побудови і викладу інструкцій з охорони праці, визначає порядок опрацювання та введення в дію нових, перегляду та скасування чинних інструкцій. Вимоги цього Положення є обов'язковими для всіх міністерств, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та видів їх діяльності. Одним із видів інструкцій є інструкції, що діють на підприємстві. Інструкції, що діють на підприємстві, належать до нормативних актів про охорону праці, чинних у межах конкретного підприємства [11]. Такі інструкції розробляються на основі чинних нормативних актів про охорону праці, примірних інструкцій та технологічної документації підприємства з урахуванням конкретних умов виробництва та вимог безпеки, викладених в експлуатаційній та ремонтній документації підприємств-виготовлювачів обладнання, що використовується на даному підприємстві. Вони затверджуються роботодавцем і є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або при виконанні відповідних робіт на цьому підприємстві.

Висновки. В результаті дослідження локального нормативно-правового регулювання, було з'ясовано, що основними документами в цій сфері є: колективний договір, трудовий договір, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про служби з охорони праці, посадові інструкції та інструкції з охорони праці. Здійснене дослідження дає можливість стверджувати про значний масив такого роду локальних документів. Як було визначено попередньо, положення про них затверджуються різними державними органами та посадовими особами. Внаслідок цього, існує проблема їх по-

шуку та використання роботодавцями. Виправлення даної проблеми, на наш погляд, можливе за рахунок змістовної систематизації локальних актів галузі охорони праці.

Список літератури:

1. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Посадова_інструкція
2. Електронна бібліотека з охорони праці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу ДНАОП: http://www.dnaop.com/html/32349/doc-НПАОП_92.0-1.03-13
3. Закон України «Про охорону праці»: Закон від 14.10.1992, № 2694-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
4. Кириленко І. С. Локальний нормативно-правовий акт як результат локальної нормотворчості: теоретико-правовий аспект. Порівняльно-аналітичне право № 2 (2014). – С. 33-37.
5. Кодекс законів про працю України: Кодекс України, від 10.12.1971, № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Конституція України. Закон від 28.06.1996, № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Момоток О. М. Локальні нормативно-правові акти та їх місце в системі джерел трудового права / О. М. Момоток / Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування № 2. – 2013 р.
8. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 року № 336 Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN16994.html
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці» від 17 листопада 1997 р. № 1290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1290-97-%D0%BF>
10. Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України Наказ Міносвіти від 20.12.1993 № 455 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-94>
11. Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98). – Наказ, Положення Мінпраці України від 29.01.1998, № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98>
12. Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку Нацдержслужба України; Наказ, Правила від 03.03.2016 № 50 Наказ, Правила Нацдержслужби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16>
13. Про затвердження типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робочих і службовців підприємств [Електронний ресурс]: Правила від 20.07.1984 № 213 // – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0213400-84>
14. Про затвердження Типового положення про службу охорони праці. (НПАОП 0.00-4.35-04); Наказ, Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 № 255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1526-04>
15. Про колективні договори і угоди: Закон від 01.07.1993, № 3356-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>
16. Проект Трудового кодексу України: Документ № 1658 від 27.12.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
17. Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства: Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.03.2007, № 55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0311-07>

Пасичнюк В.Б., Забава Н.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЛОКАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОХРАНЫ ТРУДА

Аннотация

В статье рассматриваются основные аспекты местного правового регулирования отрасли охраны труда. Было установлено, какие документы на предприятии устанавливают набор стандартов по безопасности, гигиене и здравоохранению работников. Результатом является то, что основные из них: коллективный договор, трудовой договор, правила внутреннего трудового распорядка, положения о службе охраны труда. Было акцентировано внимание на том, что локальное регулирование, направленно на подробное раскрытие содержания законодательства и для защиты и реализации прав и интересов сторон трудовых отношений.

Ключевые слова: локальное правовое регулирование, охрана труда, безопасность работы, правила внутреннего трудового распорядка, правила по охране труда.

Pasichnyuk V.B., Zabava M.V.

National University of Water and Environment Engineering

SOME ASPECTS OF LOCAL LEGAL REGULATION LABOUR SAFETY

Summary

The article discusses the main aspects of the local legal regulation of labor protection. It was found that the company's documents establish standards of safety, hygiene and health. As a result, determined that the main of them are: a collective agreement, employment contract, and rules of the working schedule, the provision of services on health, job descriptions and instructions for safety. The attention was accentuated to the fact that local legal regulation aimed the detailed disclosure of the contents of the current national legislation and the protection and the rights and interests of the parties of labor relations.

Keywords: local legal regulation, labor protection, safety, typical provisions on health and safety service, rules of the working schedule, instructions for safety.

УДК 347.44

ДО ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 652 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОТНОЮ ЗМІНОЮ ОБСТАВИН

Родоман Т.О.

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

У науковій статті надано характеристику оціночній категорії «істотна зміна обставин», а також усім чотирьом умовам, визначеними ч. 2 ст. 652 ЦК, одночасне існування яких є підставою для зміни договору за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони, якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися. Зокрема, 1) у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості й обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона. Проаналізовано практику застосування судами касаційної інстанції положень ст. 652 ЦК і встановлено єдність судової практики у питанні щодо необхідності існування одночасно всіх перелічених у ч. 2 ст. 652 ЦК умов. Проте прослідковується оціночність поняття «істотна зміна обставин», що призводить до неоднакового трактування «істотності». Це свідчить про необхідність удосконалення вказаної статті ЦК шляхом конкретизації того, що може вважатися істотною зміною обставин, що суттєво зменшить неоднозначність трактування цього поняття.

Ключові слова: договір, правовідносини, зміна умов договору, істотна зміна обставин, Цивільний кодекс України.

Постановка проблеми. Укладаючи договір, сторони правочину повинні розуміти те, що стабільність договірних правовідносин може бути «підірвана» непередбачуваними зовнішніми обставинами, що істотно порушують баланс інтересів сторін та відчутно знижують очікуваний результат для кожної з них окремо. У зв'язку з тим, що сторони правочину об'єктивно не можуть спрогнозувати на майбутнє обставини, які матимуть визначальний вплив на розвиток договірного зобов'язання, то законодавець у ст. 652 ЦК встановив спосіб захисту цивільних прав та інтересів шляхом зміни договору у зв'язку з істотною зміною обставин, проте відсутність єдиного підходу в трактуванні «істотності зміни обставин» призводить до ухвалення діаметрально різних судових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з проблематикою зміни умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин досліджували К.С. Кандафарева, І.О. Романченко, А.Г. Ярема, С.Я. Вавженчук та інші, проте судова практика застосування ст. 652 ЦК залишається недослідженою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є зміна умов договору, зміни до якого можуть бути внесені сторонами правочину у зв'язку з істотною зміною обставин, що відповідає положенням ст. 652 ЦК, проте поняття «істотна зміна обставин» залишається малодослідженою категорією і містить численні прогалини, а тому саме на цю частину невирішеної проблеми і буде спрямована увага в цій статті.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття «істотна зміна обставин» з точки зору застосування судами положень ст. 652 ЦК.

Виклад основного матеріалу. Стаття 652 ЦК передбачає можливість зміни договору у разі істотної зміни обставин, зокрема, у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б або уклали б його на інших умовах [1].

Відповідно до ст. 6.2.1 Принципів УНІДРУА якщо виконання договору стає більш обтяженим для однієї із сторін, ця сторона не дивлячись на це зобов'язана виконати свої обов'язки з дотриманням наступних положень про укладення. Тобто виконання договору повинно відбутися, оскільки воно є незалежним від труднощів, які воно може викликати для сторони його виконання. Статтею 6.2.2 Принципів УНІДРУА надано визначення «ускладнень», які є тими виключеннями, які є достатніми для зміни договору за згодою сторін, а саме: ускладненням вважаються випадок, коли відбуваються події, суттєвим чином змінюючи рівновагу договірних обов'язків в силу збільшення для сторони вартості виконання, або зменшення цінності отриманого стороною виконання [2]. Назване визначення «ускладнень» практично може бути використано для тлумачення п. 2. ч. 1. ст. 652 ЦК.

При детальному вивченні норм цивільного законодавства стає зрозумілим той факт, що ЦК не містить дефініції «істотна зміна обставин», а лише містить характеризуючі ознаки цього поняття. Основною ознакою ст. 652 ЦК стало те, що зміна обставин, якими керувалися сторони при укладенні договору, настала поза їх волею, тобто не залежать від волі суб'єктів.

Поняття «істотна зміна обставин» є оціночною категорією. Норма абз. 2 ч. 1 ст. 652 ЦК містить критерій, за яким зміну обставин можна визначити як істотну: обставини мають змінитися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. Крім того, необхідно враховувати, що: 1) істотна зміна обставин повинна статися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певної дії ззовні, тобто відбувається зміна певних обставин, які є зовнішніми відносно правового зв'язку, що існує між контрагентами даного договору; 2) застосування ст. 652 ЦК не пов'язане з порушенням договору іншою стороною, дана стаття може застосовуватись лише у тому разі, коли сторона отримує належне виконання за договором [3].

Істотна зміна обставин повинна ускладнити виконання зобов'язань настільки, що це призведе до неможливості його виконання у зв'язку з такими обставинами. Під істотною зміною обставин розуміються ускладнення, що пов'язані з дійсними перешкодами виконання такого зобов'язання [4]. Істотна зміна обставин повинна статися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певної дії ззовні, тобто відбу-

вається зміна певних обставин, які є зовнішніми відносно правового зв'язку, що існує між контрагентами даного договору [5]. Істотна зміна обставин порушує досягнутий баланс між сторонами, які уклали договір. Відновлення досягнутого балансу сторін у договорі у зв'язку з істотною зміною обставин можливе за рахунок нормативного регулювання визначеного у ст. 652 ЦК. При зміні договору посилання на істотну зміну обставин можливе лише у тому випадку, коли сторони при укладенні визначили такі обставини, як істотні [6, с. 64].

За ч. 2 ст. 652 ЦК якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 цієї статті, – змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: 1) у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості й обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

У відповідності до першої умови, події, що викликали ускладнення у виконанні договору, і які можна назвати «істотною зміною обставин» повинні мати місце або стати відомими сторонам (заінтересованій стороні) після укладення договору. Наявна умова є відсутньою, якщо буде встановлено, що заінтересована у зміні договору сторона знала про ці події і могла прийняти їх до уваги в момент укладення договору, а не легковажно їх ігнорувати. Легковажно проігноровані події, які і створили ускладнення, або іншими словами «істотну зміну обставин», створюють неможливість для сторони, яка заінтересована змінити договір, покладатися на ускладнення. В другій умові йдеться про те, що події, які викликають ускладнення не могли стороною бути розумно прийняті до уваги. Іноді зміна обставин відбувається повільно, але кінцевий результат цих повільних змін може привести до ситуації ускладнення у виконанні договору. Якщо зміни обставин почалися до укладення договору, то ускладнення не виникають, якщо тільки розвиток змін обставин різко не прискорився у період дії договору. Щодо третьої умови, то в даному випадку мова йде про зменшення цінності отриманого стороною за договором, включаючи випадки коли виконання взагалі не має ніякої цінності для сторони, що отримує виконання. Зменшення цінності отриманого стороною за договором відбувається у випадку, коли суттєво змінюється договірна рівновага у силу істотного підвищення вартості виконаного або у силу зменшення отриманого стороною за договором. Суттєва зміна цінності або повна втрата цінності отриманого стороною за договором може відбутися в результаті серйозних змін у ринковій ситуації або марності цілі, для якої вимагалось

виконання (наприклад, заборона проведення робіт на ділянці землі, яка була набута для будівельних цілей). Безумовно, зменшення цінності виконання повинно мати об'єктивні ознаки його виміру, у протилежному випадку проста зміна ставлення чи думки сторони, яка отримує виконання, повинна мати об'єктивне значення. Утім зміна думки про цінність отриманого за договором не може і не повинна призводити до зменшення цінності виконуваного. Що стосується марності цілі виконання, то вона може бути прийнята до уваги тільки тоді, коли конкретна ціль договору була відома або мала бути відомою обою сторонам. Виходячи зі змісту четвертої умови, випадки ускладнення у виконанні договору не можуть мати місця, якщо потерпіла сторона прийняла на себе ризик змін обставин. Прийняття на себе ризику зміни обставин не обов'язково повинно бути прямо відображено у договорі, такий висновок може слідувати із самого характеру та змісту зобов'язання [7].

Абсолютно виправдано науковці зазначають, що одночасне виникнення всіх цих умов на практиці досить складно уявити [8, с. 36], а отже, важко простежити дію норми ЦК щодо істотності зміни обставин за відсутності достатньої судової практики щодо вирішення справ з приводу зміни договорів за даною підставою [9, с. 34].

В процесі дії договору інтереси сторін можуть порушуватися будь-якою зміною обставин, що виникають у процесі виконання договору. Проте лише істотна зміна обставин визнається підставою для вимоги про зміну договору [10]. Про необхідність існування усіх вищевказаних чотирьох умов свідчить також й судова практика, зокрема, в порядку господарського судочинства розглядалася справа за позовом ПАТ «Криворіжгаз» до ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» про внесення змін до договору на купівлю-продаж природного газу. Рішенням Господарського суду міста Києва від 16 березня 2016 року [11] в задоволенні позову було відмовлено, а постановою Київського апеляційного господарського суду від 03 серпня 2016 року [12] рішення суду першої інстанції скасовано та внесено зміни до договору. Задовольняючи позов та скасовуючи рішення місцевого господарського суду, апеляційний суд виходив з того, що при укладенні договору та додаткової угоди до нього сторони не могли передбачити, що впродовж 2015 року відбудеться така істотна зміна обставин (відповідними органами не будуть враховані обсяги ВТВ та ВТР природного газу, розраховані відповідно до Методик) та, що у випадку зменшення для позивача ВТВ та ВТР природного газу, виконання договору № 13-156-ВТВ у чинній редакції порушуватиме співвідношення майнових інтересів сторін і позбавить заінтересовані сторони того, на що вони розраховували при укладенні договору, а також, що позивачем вживалися всі можливі заходи, які від нього вимагались, для усунення причин, які зумовили істотну зміну обставин, тобто прийшов до висновку про наявність одночасно всіх умов, передбачених ч. 2 ст. 652 ЦК. Суд касаційної інстанції при винесенні ухвали про залишення без змін рішення суду першої інстанції вказав про те, що не погоджується із висновком апеляцій-

ного суду, оскільки, відмовляючи в задоволенні позову, місцевий господарський суд прийшов до правомірного висновку, що позивачем не був доведений факт одночасного існування всіх чотирьох умов для внесення змін до договору, передбаченого ч. 2 ст. 652 ЦК [13].

Згідно роз'яснень, викладених в п. 15 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» № 5 від 30 березня 2012 року, при вирішенні спорів щодо розірвання (в т.ч. щодо зміни, оскільки ст. 652 ЦК одночасно регулює як розірвання, так і внесення змін) кредитного договору з посиланням, зокрема, на світову фінансову кризу чи інші суттєві обставини суд має враховувати положення частини другої статті 652 ЦК і виходити з того, що закон пов'язує можливість розірвання договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю одночасно чотирьох умов, визначених частиною другою цієї статті, при істотній зміні обставин [14].

Іншим прикладом є справа за позовом ТзОВ «Антекс» до ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк» про зміну кредитного договору, де позивач зазначав про те, що на момент укладення кредитного договору 28 серпня 2007 року не було окупації півострова Крим і військових дій на сході України. Внаслідок того, що ТзОВ «Антекс» є торгівельною компанією і здійснює оптову торгівлю, в тому числі на території півострова Крим, Донецької та Луганської областей України, 14 липня 2015 року позивачем запропоновано відповідачу змінити умови кредитного договору – зменшити процентну ставку за кредитом в зв'язку з істотною зміною обставин, яка залишена без відповіді і задоволення. Також позивач, підтверджуючи позовні вимоги, послався на те, що на момент укладення кредитного договору не існувало таких обставин як окупація півострова Крим і військові дії на сході України, в зв'язку з чим і відсутні умови у договорі щодо настання форс-мажорних обставин. Відмовляючи в задоволенні позовних вимог, господарський суд першої інстанції [15], з яким погодився апеляційний господарський суд [16], вказав на відсутність підстав для зміни кредитного договору, обумовлених ч. 2 ст. 652 ЦК у зв'язку з погодженням сторін щодо змісту усіх умов договору, який виконувався. Місцевим й апеляційним господарськими судами обґрунтовано зазначено про відсутність підстав для зміни кредитного договору, обумовлених ч. 2 ст. 652 ЦК, за відсутності одночасно чотирьох умов визначених чинним законодавством, а також у зв'язку з тим, що виникнення кредитного правовідношення між сторонами кредитного договору вже відбулося, зобов'язання банком вже виконано, а кредитні кошти позичальником вже прийняті та використані. Колегія суддів касаційної інстанції погодилася із висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що посилання позивача на окупацію півострова Крим і військові дії на сході України, за встановленої судами відсутності згоди відповідача на внесення змін у кредитний договір, не може вважатися істотною зміною обставин в розумінні

ч.ч. 1, 2 ст. 652 ЦК, оскільки дані обставини носять загальний характер та у повній мірі стосуються обох договірних сторін, а тому не можуть бути підставою для внесення змін до вказаного кредитного договору [17].

Необхідно враховувати, що істотна зміна обставин є самостійним випадком зміни договору, тому ст. 652 ЦК не може застосовуватися субсидіарно по відношенню до інших статей ЦК, які передбачають зміну окремих видів договорів, хоча в судовій практиці зустрічається багато випадків, коли заінтересована сторона, звертаючись до суду з вимогою про зміну договору в силу істотної зміни обставин, вказує ст. 652 ЦК не як самостійну підставу своїх позовних вимог, а як доповнення до інших підстав. Незважаючи на те, що ЦК України набрав чинності 01 січня 2004 року, вітчизняна судова практика до цього часу не виробила ґрунтовних положень, які б дозволяли систематизувати уявлення про те, що є і не є істотною зміною обставин у розумінні ст. 652 ЦК. При цьому, в переважній більшості випадків, суди не визнають зміну обставин, на яку посилається позивач, істотною. Так, наприклад, не є істотною зміною обставин настання фінансової світової кризи, зростання курсу іноземної валюти тощо [3].

У відповідності до в п.16 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» № 5 від 30 березня 2012 року саме по собі зростання/коливання курсу іноземної валюти не є достатньою підставою для розірвання кредитного договору на підставі статті 652 ЦК, оскільки зазначене стосується обох сторін договору й позичальник при належній завбачливості міг, виходячи з динаміки зміни курсів валют із моменту введення в обіг національної валюти та її девальвації, передбачити в момент укладення договору можливість зміни курсу гривні України до іноземної валюти, а також можливість отримання кредиту в національній валюті [14].

Так, не підлягає до застосування ст. 652 ЦК у спорах щодо внесення змін у зв'язку з інфляційними процесами в економіці держави. У справі за позовом ТзОВ «Науково-виробниче підприємство Моноліт Енерго» до ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» в особі відокремленого підрозділу «Атомкомплект» про внесення змін до договору поставки, Вищий господарський суд України дійшов висновку про те, що на момент укладення договору поставки та під час проведення процедури закупівлі (відкритих торгів) сторонам було відомо про всі ризики, пов'язані з економічною ситуацією, що склалася в державі, а тому безпідставним є посилення позивача на те, що в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане. При цьому, ані положеннями чинного законодавства України, ані договором поставки не передбачено обов'язку відповідача змінити (збільшити) ціну договору у зв'язку зі зміною рівня інфляції [18].

У цій ситуації С.О. Соменков вказує на неоднозначність підходу до визнання інфляційних

втрат істотною зміною обставин, оскільки конкретний розмір інфляції може бути різним, а тому, якщо сторони могли і повинні були передбачити певний рівень інфляції, то про істотну зміну обставин говорити не слід [19, с. 104].

У разі істотної зміни обставин порушення цивільних прав може і не настати, але заінтересована сторона постраждає від негативних наслідків іншого характеру. Наприклад, при падінні курсу національної валюти орендодавець навіть за умови належного виконання орендарем зобов'язання зі сплати орендної плати буде у вкрай не вигідному становищі через невідповідність рівня орендної плати реаліям ринку. Викладені вище міркування дають підстави для висновку про неможливість кваліфікації істотної зміни обставин як порушення, невизнання, оспорування чи реальної загрози порушення цивільних прав у майбутньому [20, с. 158]. Варто цілком підтримати пропозицію і визнати зміну договору у зв'язку з істотною зміною обставин випадком захисту не порушеного права особи, а її майнового інтересу [21, с. 314]. Таке бачення повністю відповідає згаданим вище положенням п. 3 ч. 2 ст. 652 ЦК, де наслідком істотної зміни обставин визнається порушення співвідношення майнових інтересів сторін [20, с. 158].

Судова практика в Україні йде таким чином, що не відносить до істотної зміни обставин за договором, сторонами (стороною) за яким є суб'єкти господарювання, подальше банкрутство одного з них, внесення змін до статуту шляхом виключення певних видів діяльності юридичної особи, наслідки світової фінансової кризи [22, с. 47]. Вищий господарський суд України встановив, що із суті приписів ст. 652 ЦК випиває, що зміна економічної ситуації та факт коливання курсу іноземної валюти стосовно національної валюти України є комерційним ризиком, а тому не можуть бути підставами для застосування вказаної статті [23]. Банкрутство банку у зв'язку з світовою фінансовою кризою не може вважатися істотною зміною обставин у розумінні ч.ч. 1, 2 ст. 652 ЦК, оскільки економічна криза в країні носить загальний характер та у повній мірі стосується обох договірних сторін, а тому не може бути віднесена до зміни обставин, якими сторони керувалися при укладанні кредитного договору» [24].

Незважаючи на єдність судової практики в питанні необхідності існування усіх чотирьох умов для застосування ст. 652 ЦК для зміни договору у зв'язку з істотною зміною обставин, про що було зазначено вище, проте прослідковується оціночність категорії «істотна зміна обставин», що виражається в ухваленні судами різних судових рішень при вирішенні однієї і тієї ж справи.

Прикладом може слугувати справа за позовом ТзОВ «АСИ-ОЙЛ» до ПАТ «Банк Петрокоммерц-Україна» за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача: ТзОВ «Фінансова компанія «Централ Капітал» про внесення змін до договору. Рішенням господарського суду міста Києва від 21 липня 2015 року [25], залишеним без змін постановою Київського апеляційного господарського суду від 14 грудня 2015 року [26], позов задоволено: внесено зміни до кредитного договору, укладеного ПАТ «Банк Петрокоммерц-Україна»

їна» та ТзОВ «АСИ-ОЙЛ» в частині строків (термінів) повернення траншів та процентів за ними, наданих ТОВ «АСИ-ОЙЛ».

Задовольняючи позовні вимоги, господарський суд першої інстанції, з висновками якого погодився і господарський суд апеляційної інстанції, виходив з того, що істотна зміна обставин підтверджується сертифікатом (висновком) Торгово-промислової палати України від 12 вересня 2014 року про настання обставин непереборної сили, зі змісту якого вбачається, що відповідно до листа Служби безпеки України від 13 червня 2014 року, на підставі ст.ст. 10, 11 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», 07 квітня 2014 року прийнято рішення щодо проведення антитерористичної операції в Донецькій, Луганській і Харківській областях, тоді як місцем реєстрації позивача є м. Донецьк і основну господарську діяльність (роздрібна торгівля паливом) позивач здійснює на території Донецької області. З огляду на наведені обставини господарські суди попередніх інстанцій дійшли висновку про наявність правових підстав для внесення змін до кредитного договору на умовах, визначених у позовній заяві.

Однак, Вищий господарський суд України з такими висновками господарських судів попередніх інстанцій не погодився і зазначив наступне: приймаючи оскаржені судові рішення господарські суди попередніх інстанцій виходили з того, що у даному випадку про істотну зміну обставин свідчить факт проведення на території місцезнаходження позивача бойових дій та здійснення антитерористичної операції, що позбавило останнього можливості нормально здійснювати господарську діяльність і при цьому: – сторони не могли передбачити у майбутньому різкого погіршення умов ведення господарської діяльності в регіоні місцезнаходження позивача, а тому в момент укладення договору виходили з того, що така зміна обставин не настане; – подальше виконання договору, без відповідних змін, порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Будь-яких інших обставин в обґрунтування позовних вимог позивач не наводив, а господарські суди відповідно таких не встановили. Вищий господарський суд України вважає помилковими висновки господарських судів попередніх інстанцій про наявність правових підстав для внесення змін до кредитного в частині строків повернення траншів та процентів за ними, оскільки господарські суди попередніх інстанцій, дослідивши всі обставини, на які послався позивач в обґрунтування позову, не встановили наявності передбачених ч. 4 ст. 652 ЦК виняткових випадків для зміни кредитного договору за рішенням суду

у зв'язку з істотною зміною обставин, а саме того, що розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом. Водночас, встановивши обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини, передбачені ст. 141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», правові наслідки яких, визначені ст. 617 ЦК, господарські суди попередніх інстанцій помилково ототожнили вказані обставини з істотною зміною обставин у розумінні положень ст. 652 ЦК [27].

Висновки і пропозиції. Зміна обставин найчастіше має значення для договорів, виконання яких не збігається у часі із моментом їх укладення (триваючі договори), що не можна сказати про ті договори, які виконуються відразу у момент укладення. Для застосування положень ст. 652 ЦК необхідна зміна умов з обов'язковим елементом «істотності», тобто така зміна призведе до фундаментального дисбалансу рівноваги сторін у договорі.

Суб'єктами внесення змін є як сторони правочину, якщо вони досягли згоди щодо істотної зміни обставин, що відповідає положенням ч. 1 ст. 652 ЦК, а також суд – у випадку не досягнення сторонами згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, що істотно змінилися, що узгоджується із положеннями ч. 2 ст. 652 ЦК.

Поняття «істотна зміна умов» є оціночним, проте для застосування ч. 2 ст. 652 ЦК необхідне одночасне існування таких умов: 1) у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості й обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона. При вирішенні справ щодо застосування положень ст. 652 ЦК суди одноголосно вказують про необхідність доведення одночасного існування усіх чотирьох вищевказаних умов, оскільки відсутність хоча б однієї з умов тягне за собою відмову у задоволенні позову у зв'язку з недоведеністю таких позовних вимог.

Аналіз судової практики свідчить й про те, що суди не визнають істотною зміною обставин фінансову кризу, інфляційні процеси, банкрутство суб'єкта господарювання, проведення антитерористичної операції.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1475655446638151>
2. Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) від 01 січня 1994 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_920/print1475678874914774
3. Канзафарова І.С. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4210/1/%D0%A1.%20320-323.pdf>
4. Постанова Вищого господарського суду України від 30 березня 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56843071>

5. Постанова Вищого господарського суду України від 21 жовтня 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52672037>
6. Вавженчук С.Я. Договірне право: навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2011. – 584 с.
7. Прокопенко В.В. Науково-практичний коментар до ст. 652 Цивільного кодексу України. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://jurists.org.ua/civil-law/3247-naukovo-praktichnyi-komentar-do-st-652-civilnogo-kodeksu-ukrayini.html>
8. Кошиль Ю. Кауза правочину та інститут зміни і розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин: аспекти співвідношення / Ю. Кошиль // Юридична Україна. – 2008. – № 1. – С. 33-38.
9. Полякова О. Розірвання договору за рішенням суду / О. Полякова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 3 – С. 32-35.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 26 березня 2013 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30265268>
11. Рішення господарського суду м. Києва від 16 березня 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56578163>
12. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 03 серпня 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59490003>
13. Постанова Вищого господарського суду України від 02 листопада 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62454185>
14. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» № 5 від 30 березня 2012 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12/print1478167635748714>
15. Рішення господарського суду м. Києва від 21 жовтня 2015 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53024929>
16. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 22 грудня 2015 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54681071>
17. Постанова Вищого господарського суду України від 13 квітня 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57223723>
18. Постанова Вищого господарського суду України від 08 грудня 2015 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54204099>
19. Соменков С.А. Расторжение договора в гражданском обороте: теория и практика / С.А. Соменков. – М.: МЗ-Пресс, 2005. – 208 с.
20. Ромащенко І.О. Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав / І.О. Ромащенко. – К.: Алерта, 2016. – 242 с.
21. Рожкова М.А. Средства и способы правовой защиты сторон коммерческого спора / М.А. Рожкова. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 416 с.
22. Андреева О. Цивільно-правова характеристика ризику істотної зміни обставин за договором: поняття та практичне значення / О. Андреева // Юридична Україна. – 2014. – № 3. – С. 44-50.
23. Постанова Вищого господарського суду України від 29 березня 2012 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22256822>
24. Постанова Вищого господарського суду України від 14 листопада 2011 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19216174>
25. Рішення господарського суду м. Києва від 21 липня 2015 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47620765>
26. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 14 грудня 2015 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54329337>
27. Постанова Вищого господарського суду України від 17 лютого 2016 року. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55980348>

Родоман Т.А.

Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства
имени академика Ф.Г. Бурчака
Национальной академии правовых наук Украины

К ВОПРОСУ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ПРИ МЕНЕНИЯ ПОЛОЖЕНИЙ СТАТЬИ 652 ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ ОБ ИЗМЕНЕНИИ УСЛОВИЙ ДОГОВОРА В СВЯЗИ С СУЩЕСТВЕННЫМ ИЗМЕНЕНИЕМ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ

Аннотация

В научной статье охарактеризована оценочная категория «существенное изменение обстоятельств», а также все четыре условия, определенные ч. 2 ст. 652 ГК, одновременное существование которых является основанием для изменения договора по решению суда по требованию заинтересованной стороны, если стороны не достигли согласия по приведению договора в соответствие с обстоятельствами, которые существенно изменились. В частности, 1) в момент заключения договора стороны исходили из того, что такое изменение обстоятельств не наступит; 2) изменение обстоятельств обусловлено причинами, которые заинтересованная сторона не могла устранить после их возникновения при всей заботливости и осмотрительности, которые от нее требовались; 3) выполнение договора нарушило бы соотношение имущественных интересов сторон и лишило бы заинтересованную сторону того, на что она рассчитывала при заключении договора; 4) из сути договора или обычаев делового оборота не вытекает, что риск изменения обстоятельств несет заинтересованная сторона. Проанализирована практика применения судами кассационной инстанции положений ст. 652 ГК и установлено единство судебной практики в вопросе о необходимости существования одновременно всех перечисленных в ч. 2 ст. 652 ГК условий. Однако прослеживается оценочность понятия «существенное изменение обстоятельств», что приводит к неодинаковому толкованию «существенности». Это свидетельствует о необходимости совершенствования указанной статьи ГК путем конкретизации того, что может считаться существенным изменением обстоятельств, что существенно уменьшит неоднозначность толкования этого понятия.

Ключевые слова: договор, правоотношения, изменение условий договора, существенное изменение обстоятельств, Гражданский кодекс Украины.

Rodoman T.O.

Scientific Research Institute of Private Law and Business
named after Academician F.G. Burchak
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

TO THE QUESTION OF THE COURT PRACTICE OF ARTICLE 652 OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE ON CONTRACT TERMS CHANGES DUE TO THE SUBSTANTIAL CIRCUMSTANCES CHANGING

Summary

An evaluative category «the substantial circumstances changing» and all four conditions that determined in Part. 2 Art. 652 of the Civil Code of Ukraine, whose coexistence is a ground for a contract changing by the court of an interested party request if parties fail to agree all circumstances that have changed, – are characterized in this article. In particular, 1) at the time of the contract conclusion parties were convinced that such circumstances changing would not occur; 2) circumstances changing caused by causes that interested party could not eliminate after its appearance taking into account caring and caution that were demanded; 3) the contract implementation would violate the correlation of parties property interests and deprive interested party of what this party expected at the contract conclusion; 4) from the agreement substance or business customs do not follow that risk of changes in circumstances in on the interested party. The cassation court practice of Art. 652 of the Civil Code of Ukraine application is analyzed and the court practice unity on the question of existence necessity of all listed in the Part 2 Art. 652 of the Civil Code of Ukraine conditions is established in this article. However, «the substantial circumstances changing» is an evaluative term that leads to unequal treatment of «essentiality». This shows the urgency to improve the Art. 652 of the Civil Code of Ukraine by specifying what can be considered the substantial circumstances changing that significantly will decrease an ambiguity in this term interpretation.

Keywords: contract, legal relationships, contract terms changing, substantial circumstances changing, the Civil Code of Ukraine.

УДК 340.12:93/94

ВІД ЄВРОРОМАНТИЗМА ДО ЄВРОПРАГМАТИЗМА

Романюк І.І.

Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування

Стаття присвячена актуальній темі української євроінтеграції. Звертається увага на проблемні питання, які виникли на шляху України до членства в Європейському Союзі. Наголошується на тих позитивних змінах, які повинні відбутись в державі. Наявність позитивних зрушень в економіці, політиці, державному управлінні є запорукою євроінтеграції. Акцентується увага на тому, що Європі не потрібна безпорадна Україна, їй потрібна сильна та вольова держава.

Ключові слова: євроромантизм, європрагматизм, євроінтеграція, Європейський союз, Україна, Революція Гідності.

Постановка проблеми. Революція Гідності відкрила нам шлях до європейського майбутнього. Однак пройшло вже декілька років, а кардинальних змін в країні не відбулося, натомість прийшли: економічна криза, завуальовані реформи та стрімке безробіття. Відповідно постає питання, а чи таку євроінтеграцію хотіли люди? Тому необхідність докорінних змін усвідомлюється саме собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених – І.В. Артьомов, І.А. Грицяка, Д.І. Дзвінчука, М.П. Мальська, та інші – аналізувалися різноманітні аспекти євроінтеграції України, основні проблеми та шляхи їх подолання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Із усієї концепції євроінтеграції, що розглядалася раніше як одна система, потрібно вивчити усі позитивні та негативні явища держави на шляху до ЄС.

Мета статті. Метою статті є з'ясувати ті проблемні питання, які існують на шляху України до Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Результатом більше ніж 60-річної інтеграційної діяльності Європи постає таке явище як Європейський Союз. Його основою стали Європейські Спільноти, які виникли ще в 50-х роках минулого століття.

Появі так званих Спільнот Європи сприяли різноманітні фактори, такі як: соціальні, історичні, політичні та економічні. Уся сукупність даних чинників має тісний зв'язок із Другою світовою війною та ситуацією, яка виникла наприкінці війни [2, с. 56].

Відносини Європейського Союзу та України були розпочаті у грудні 1991 року. Із часу початку відносин, їх характер ніколи не змінювався. Україна завжди була пригнобленою та кволою країною, а в свою чергу ЄС виступала сильним опонентом, завжди готовим допомогти ближнім. Однак чи такі позиції справжні, чи можливо вони завуальовані?

Взагалі поняття інтеграція, словники трактують по різному, це певний процес об'єднання двох частин в одне ціле. Очевидно, що саме відносини України та ЄС зараз перебувають на стадії партнерства та співпраці. Про повне об'єднання наразі не може бути і мови [1, с. 135].

Такі поняття як євроромантизм та європрагматизм з'явилися нещодавно, тому їх значення до кінця не є зрозумілим. Однак розуміючи із

контексту в якому ці слова зазвичай вживаються, зрозуміло, що євроромантизм – це прагнення народу та влади зблизитися з Європейським Союзом як найшвидше, на будь-яких умовах які їм продикував ЄС, майже закриваючи очі на проблеми національного характеру, або ж банальне не усвідомлення усіх негативних факторів, які може принести такий союз [5].

Європрагматизм – це також прагнення народу об'єднатися з ЄС, але з конкретним розглядом усіх умов з союзом та виокремлення тих, які суперечать національним інтересам. Можна сказати, що європрагматизм означає пріоритет створення європейської держави в Україні, а вже тоді починати зближатися з ЄС.

Таке усвідомлення прагматизму означає не відмову від стратегічної мети до об'єднання з ЄС. Воно передбачає поступове та безконфліктне (для національних інтересів) виходження України до союзу. Європрагматизм означає самостійне досягнення нею відповідних соціальних стандартів, побудову Європи всередині України.

Таким чином прагматизм буває різноманітним. Саме здоровий прагматизм – це комбінація конкретних та послідовних дій, які змушують країну просуватися далі, вперед, це жорстке відстоювання власних національних інтересів. Чомусь майже завжди ми забуваємо про останнє в діалозі з ЄС.

Усім нам потрібно не соромитися захищати власні права і якщо ми не згодні з положеннями які нам диктує ЄС, потрібно заявляти про це, а не мовчати. Потрібно чітко уявити усі позитивні та негативні наслідки вступу України в союз, прорахувавши усі кроки наперед ми зможемо мінімізувати несприятливі наслідки [1, с. 135-136].

Революція Гідності пройшла під гаслом повернення України в Європу. Багато політичних противників виступили перепорою на шляху до європейського вибору українців. Саме явище розходження думок про вступ країни в ЄС спричинений лімітрофним розташуванням країни, тобто проміжним розташуванням нашої держави, що робить складним ведення зовнішньої політики. З одного боку цивілізаційний світ – ЄС, з іншого Росія та країни Азії з їхніми консервативними поглядами на політику.

Водночас нас навчило життя переходу від євроромантизму початку 90-х та єврооптимізму 2000-х до євросоціалізму та прагматизму. Але в жодному разі ми не повинні впадати у євросо-

кептицизм. Тому, що завжди потрібно надіятися та намагатися прагнути покращення життя в середині країни.

Таким чином, саме по собі поняття євроінтеграція не є поганим, це всього на всього цивілізаційний вибір України. Повинні бути передусім, внутрішні реформи, внутрішнє перетворення. Це не як не відмова від входження в Європейський Союз, це лише певне усвідомлення своєї сили та можливого самостійного розвитку України.

Чому ж нам потрібно ставати саме європрагматиками? Тому, що автори «угоди» ЄС подбали про те, щоб окреслити перед Україною таку кількість завдань, виконання яких вимагатиме десятиліття, можливо й не одне. Лише після реалізації більшості положень Україна зможе стати рівноправним членом.

Євросоюзу потрібні безпека і стабільність на своїх східних кордонах, наявність там географічно близької надійної та ефективної виробничої бази, безпечних та безпроблемних транспортних та енергетичних мереж, а також людських ресурсів для покриття власного дефіциту робочих рук.

Україна наразі потребує відновлення та збереження територіальної цілісності, стабільності та безпеки навколо та всередині держави, відновлення економічного зростання та добробуту, розвитку демократії та прав і свобод, створення нової виробничої бази і зростання експорту промислової та інтелектуальної продукції, модернізація державного управління, охорони здоров'я і освіти, соціальної, транспортної, енергетичної, інформаційної інфраструктур [6].

На даний момент лави євроромантиків значно порідшали. Одні вже зникли із політичної арени, а інші змінили своє ставлення до цієї проблеми, однак ніхто із них не зміг конкретно створити програму створення підґрунтя для об'єднання [1, с. 136].

Перевагами входження України в ЄС очевидні – це створення надійного механізму політичної стабільності, безпеки та демократії. Європейський Союз є певною гарантією, а виконання його вимог – інструмент розбудови демократичних інститутів в Україні [8].

На жаль, в Україні, як наголошують європейські та українські експерти, з асоціацією не все так добре: нова влада не демонструє швидких реформ, у країні вибухають корупційні скандали – усе це відбувається на фоні агресії на Донбасі та тиску Росії з метою дестабілізації ситуації в Україні.

Саме членство в ЄС дає можливості для кращого економічного розвитку нашої країни. Відкриття ринку дасть шанс нарощувати виробництво, як великого так і малого бізнесу. Однак в ситуації яка склалася малий бізнес майже зник, і тут постає питання про покращення його становища. Тому, що навіть якщо і ринки відкриють, Україна до того часу залишиться лише із великим бізнесом, малий бізнес просто остаточно витіснить.

Вступ в ЄС дасть шанс школярам, студентам навчатися за кордоном, що позитивно вплине і на саму Україну. Однак постає питання про реформацію та модернізацію освіти в середині країни, перекваліфікування усіх працівників освіти.

Інтеграція відкриває ринок більш корисної та якісної продукції, але багато українських ви-

робників просто не зможуть продавати свої товари в Європі через низьку якість. Це пояснюється тим, що в Союзі інформація на упаковці завжди відповідає його змісту, бо за цим стоїть суворий контроль.

Можливо інтеграція допоможе поборотися із безробіттям у країні. Дозволено буде легально отримувати робоче місце за кордоном.

Потрібно подолати парламентське протистояння всередині владних структур і забезпечення координації державних органів на європейському напрямі. Потрібна модернізація стратегічних підходів до партнерства з Європейським Союзом. (Доцільно розробити нову стратегію просування до ЄС з урахуванням теперішніх реалій у двосторонньому співробітництві, внутрішньо українських інституціонально-структурних трансформацій) [1, с. 138].

Однак сучасність показала нам, те, що ЄС як інтеграційний проект зіткнувся з глибокою кризою, що загалом поставила під питання його майбутнє. Першим і напевно найболючішим ударом був референдум Великобританії про вихід і міграційна криза, недовіра громадян країн-членів до брюкельської бюрократії, і, зрештою, нескінченна економічна криза та неподолані кризи зони євро і банківської системи.

Однак, незважаючи на усі негаразди в ЄС, для нашої країни європейська інтеграція це шлях оновлення економіки, залучення іноземних інвестицій, подолання технологічної відсталості і створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Тому, що завжди Україна як частина Європи орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель економічно-соціального розвитку.

Географічно Україна знаходиться в Європі. Саме тут, у Карпатах, розташований географічний центр Європи. За територією вона майже вдвічі більша за Польщу чи Німеччину, більша за Францію та Іспанію. Крім того це близько 50-ти мільйонів людей, що проживають на цій території. А ще – це культура, що ґрунтується на багатовіковій історії людей, які населяли ці землі впродовж тисячоліть. І саме історичний аналіз існування спільнот на нашій землі доводить правомірність віднесення їх культури до європейського типу, а не до азійського [4, с. 555].

Ми повинні усвідомити, що саме від українського народу багато залежить. Для того, що б Україна стала європейською державою потрібно відійти від сліпого євроромантизму та перейти до європрагматизму.

Насамперед потрібно проводити глибинні реформи, запровадити цінності європейської демократії. Україні потрібно вже сьогодні крок за кроком наближатися до критеріїв, без яких жодна країна не може претендувати на членство в ЄС. Найголовніші з них – зокрема утвердження демократії, відповідність законодавства та виконання владою своїх конституційних обов'язків.

Однак надіятися на те, що ЄС пом'якшить вимоги не варто. Криза у європейських країнах засвідчила, що вимоги будуть ставати все більш суворішими. Слабких партнерів в ЄС не будуть брати.

Загалом для України членство в ЄС не є принциповим. Тому що важливо не саме членство, а те, що б рівень життя в Україні був таким самим як і в країнах ЄС.

Не потрібно втрачати надію, бо ми вже почути в Європі. Зараз політика Європи дуже тісно залучена в українську, це і гуманітарна допомога, і санкції проти агресора на сході, і багато інших програм.

Чи можна назвати усі недоліки та успіхи цього процесу? Судити про євроінтеграцію зараз не можна, тому що вона незакінчена. Можна вказати лише на певну втрату часу: за багато років зволікань та затягування процесу входження України в союз, ми втратили багато можливостей. Сьогодні Україна і українці платять драматичну ціну за відсутність тих рішень, які би будували всі необхідні інструменти суверенної демократичної держави.

Головний інтерес Європи полягає в тому, щоб Україна стала суверенною, сильною та спроможною країною, яка сама буде вирішувати свої проблеми. Європейський Союз зацікавлений, щоб біля нього жили вільні та заможні народи.

Що ще вимагає багато роботи, – це залучення всіх інституцій. Сьогодні демократична суверенна країна – це право, інституції та процедури, в яких громадяни та державні політичні діячі вирішують свої проблеми. Сьогодні потрібно посилити цей громадянський діалог, бо процес трансформації, через який переходить Україна, вимагає політичної демократичної легітимації.

Не буде легітимації без ясної комунікації та без підтримки політичних рішень самими громадянами. І це дуже потрібно. І я розумію, що день Європи служить тому, щоб посилити громадянський діалог всередині України.

Багато ЗМІ наразі поширюють думку про те, що Європа втомилася від нашої країни. Це певним чином правда, однак для того, щоб знищити таку втому потрібно показати ЄС успішні рішення, як Україна зараз трансформує свою внутрішню систему.

Не заперечується певна європейська втома, це сталося через велику кількість проблем що накопичилися з роками як і в середині союзу так і в Україні. І політичним лідерам не вистачає часу на те, щоб думати про всі проблеми. Для цього їм потрібні історії українського успіху.

Потрібно усвідомити, що повернення в Європу насамперед означає передусім відновлення нашого гідного і законного місця в європейській цивілізації. В майбутню Європу, в якій би формі вона не була об'єднана, Україна має увійти сильною, економічно розвинутою державою. Така наша мета!

В Україні проблеми з позиціонуванням ЄС виникли лише тоді, коли перестав бути чимось абстрактним європейський вибір. Тоді коли стало

питання про практичну євроінтеграцію. Бо Угода про асоціацію – саме є початком такої практичної євроінтеграції. Стало більше конкретики – і більше домислів. Більше домислів – і більше страхів. Більше страхів – і більше вагань.

Найперше потрібно, що б кожен українець переймався тим, що дасть євроінтеграція особисто їм та їхнім сім'ям. Тому, що складається таке враження, що доля якихось «підприємств» які не потрапляють на європейський ринок їх значно непокоїть.

Чомусь їх мало непокоїть чому в ЄС люди живуть, за найскромнішими підрахунками, на 10 років довше, ніж в Україні, що на кожен товар є, щонайменше, дворічна гарантія, що в Україні сьогодні найдорожчі авто в Європі, що суд можна виграти без грошей і телефонного дзвінка згори, а навчатись у престижному університеті в Празі чомусь виходить дешевше, ніж в Україні.

Справа в усвідомленому і чесному виборі майбутнього. Вибір «за» ЄС, чи «проти» – це цивілізаційний вибір, який стосується глобальних процесів в світі.

Серед складових успіху будь-якої країни на міжнародній арені – здатність державної еліти тверезо співвідносити зовнішньополітичні цілі з наявними можливостями і обирати відповідні засоби. Євроінтеграція по-українськи довела справедливість цієї формули.

Надмірні амбіції без реальної оцінки наявних ресурсів, фетишизація членства в ЄС, затяте очікування «сигналів» із Брюсселя разом з ілюзіями і мріями стали розлогими тернами на шляху до далеких, як і раніше, єврозірок.

Україна за 25 років своєї незалежності глибоко інтегрувалася в глобальний світ як в політичному, так і в економічному відношенні. Зокрема понад 50% нашої економіки пов'язані з світовими ринками та зовнішньою торгівлею. Тож надзвичайно важливо розуміти сучасні фундаментальні тренди світового розвитку, що мають визначальний вплив також і на Україну [7].

Висновки і пропозиції. Отже, Україні не потрібно завжди надіятися на допомогу зі сторони, не потрібно віддавати долю народу у чужі руки.

Україні необхідно будувати власну європейську політику. Європі потрібна не Україна, яка стікає кров'ю, захищаючись від російського агресора, а стабільна і успішна країна, яка створює якомога менше проблем і надає якомога більше перспектив та можливостей для процвітання і розвитку. Вступ до Європейського Союзу, як і перемога у конфлікті з північним сусідом, можливі лише у випадку реалізації системних внутрішніх реформ.

На шляху євроінтеграції зроблено багато помилок і промахів, породжено хибних міфів і ілюзій. Але, як казав Фрідріх Ніцше: «Тільки той, хто буде майбутнє, має право бути суддею минулого».

Список літератури:

1. Артьомов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз / І.В. Артьомов // «Ліра». – 2007. – С. 135-138.
2. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І.А. Грицяка та Д.І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 56 с.
3. Мальська М.П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.

4. Єфремов Олександр: На шляху євроінтеграції історична роль належить українському парламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://partyofregions.ua/ua/news/5225ab79c4ca428918000065>
5. Крисаченко В.С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / [авт. кол.: В.С. Крисаченко, М.Т. Степико, О.С. Власик та ін.]; за ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.
6. Пилипенко Ю.І. Фактори технологічного відставання національної економіки України // Європейський вектор економічного розвитку: Збірник наук. праць. Вип. 1(6). – Дніпропетровськ, 2009. – С. 141-145.
7. Україна – ЄС: проблеми інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayina-yes-problemi-integraciyi-html>
8. Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору / За ред. В.М. Нижника. – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 307 с.

Романюк І.І.

Учебно-научний інститут права

Національного університета водного господарства та природопольовання

ОТ ЕВРОРОМАНТИЗМА К ЕВРОПРАГМАТИЗМУ**Анотація**

Стаття посвячена актуальній темі української євроінтеграції. Обрацається внимание на проблемные вопросы, которые возникли на пути Украины к членству в Европейском Союзе. Отмечаются те позитивные изменения, которые должны состояться в государстве. Наличие положительных сдвигов в экономике, политике, государственном управлении является залогом евроинтеграции. Акцентируется внимание на том, что Европе не нужна беспомощная Украины, а нужна сильное и волевое государство.

Ключевые слова: євроромантизм, європрагматизм, євроінтеграція, Революція Достоинства.

Romanyuk I.I.

Institute of Law

National University of Water and Environment Engineering

FROM EUROROMANTICISM TO EUROPRACTICISM**Summary**

The article is devoted to the topic of Ukrainian integration. Attention is paid to issues that arose in the way of Ukraine's membership in the European Union. It is noted on the positive changes that must take place in the country. Positive changes in the economy, politics, governance is the key to integration. Attention is focused on the fact that Europe does not need Ukraine helpless, it needs a strong will edandstate.

Keywords: yevroromantyzm, yevproprahmatyzm, Europe anintegration, European Union, Ukraine, Revolution dignity.

УДК 343.545

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**Самороков В.О.**

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена проблемним питанням, пов'язаним з протидією торгівлі людьми. Наголошується, що дане питання знайшло відображення в значній кількості Конвенцій та Міжнародних договорів. Значна увага звертається на нормативно-правові акти України. Вказується на особливості кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми в Україні. Висловлюються пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства.

Ключові слова: Конвенція, закон, кваліфікація, злочин, торгівля людьми, експлуатація людини.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років під впливом процесу глобалізації невпинно зростають масштаби торгівлі людьми. Суспільна небезпечність торгівлі людьми, як злочинного діяння, полягає в посяганні на невід'ємні права людини – право на повагу, на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, а інколи і право на життя.

Торгівля людьми не оминула жодну країну світу. На жаль, не стала винятком і Україна. Як зазначено в щорічній доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми від 19 червня 2013 року, «Україна є країною походження, транзиту та поступово стає країною призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких піддають примусовій праці та сексуальній експлуатації. Українці стають жертвами торгівлі людьми в Україні, а також у Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, Кіпрі, в Республіці Сейшельські Острови, Португалії, Чехії, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані та Тунісі. Громадяни іноземних країн, включаючи Молдову, Узбекистан, Пакистан, Камерун та Азербайджан, піддавалися в Україні примусовій праці. Найбільш уразливими до торгівлі людьми є українці, які проживають у сільській місцевості з обмеженим доступом до працевлаштування. Вербувальники часто застосовують до них насильство, обман та боргову кабалу» [1].

За даними Держдепартаменту США, масштаби транснаціональної торгівлі людьми становлять від 600 до 800 тис. осіб на рік. Центр безпеки людини (Ванкувер, Канада) з урахуванням внутрішньої торгівлі людьми в різних країнах оцінює кількість жертв цього злочину в 4 млн. осіб. Згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці (далі – МОП) в будь-який момент часу у світі в сучасному рабстві знаходиться 20,9 млн. осіб [1].

Свідченням стурбованості міжнародного співтовариства ситуацією, що склалася, є ряд конвенцій, пактів та протоколів з врегулювання цього питання. Серед них такі, як: – Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 2.12.1949 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Нью Йорк, 16.12.1966 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, CEDAW, Нью Йорк, 18.12.1979 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Нью Йорк, 15.11.2000 року [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Торгівля людьми як транснаціональний злочин була предметом дослідження таких науковців як С. Бородіна, Л. Галенської, С. Гогель, І. Карпець, В. Кудрявцева, І. Лукашука, Є. Ляхова, А. Намова, В. Панова, Ю. Решетова та ін.

Метою статті є дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми за кримінальним законодавством України.

Виклад основних положень. Статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини. Так, торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років [4]. Кваліфікуючими обставинами в досліджуваному складі злочину виступають торгівля неповнолітніми, щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства. Особливо кваліфікуючими обставинами є дії вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки [4].

З даного визначення випливає, що ситуацію слід розглядати як торгівлю людьми, якщо відносно особи:

– здійснювалися певні дії: торгівля; інша незаконна угода, об'єктом якої є людина; вербування; переміщення; переховування; передача; одержання людини.

– використовувалися певні способи (шляхи) вчинення злочину: обман, шахрайство, шантаж, використання уразливого стану, застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи.

– ставилася за мету її експлуатація в будь-якому виді: сексуальна, трудова, використання в порнобізнесі, вилучення органів, проведення

дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Отже, проаналізуємо детальніше об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину. Серед науковців не має єдиної точки зору на безпосередній об'єкт торгівлі людьми. Такі одні науковці розглядають під безпосереднім об'єктом торгівлі людьми фізичну свободу та особисту недоторканність людини, інші – волю і гідність людини. Свобода людини – це важлива цінність, проголошена як міжнародними актами, так і законодавством правових держав. Під фізичною свободою людини необхідно розуміти здатність діяти у відповідності зі своїм волевиявленням при умові відсутності певних фізичних (матеріальних) чинників, що обмежують його дію. Як приклад можна провести свободу вибору місця проживання, свободу пересування і т.д.

Об'єктивна сторона складу злочину є чи не найважливішим для практичної діяльності елементом складу злочину. Шляхом дослідження об'єктивної сторони робиться висновок про зміст інших елементів складу злочину, а будь-який висновок у кримінальній справі може бути здійснений виключно за матеріальними слідами, які залишає після себе злочин у реальній дійсності. У правозастосовній практиці працівниками правоохоронних органів в першу чергу встановлюється об'єктивна сторона складу злочину.

Згідно Парламентського протоколу торгівля людьми полягає у здійсненні щодо потерпілого угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Це угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичне незаконне володіння та розпорядження іншої особи (покупця), за певну грошову винагороду. Угода може бути укладена як письмово, так і в усній формі. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це [2].

Діянням, що виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони торгівлі людьми, законодавець називає торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування; 4) переміщення; 5) переховування; 6) передача; 7) одержання людини [7].

Позитивною стороною досліджуваної статті є вказівка на інші незаконні угоди, об'єктом яких є людина, оскільки це розширює сферу дії цієї статті. Під здійсненням іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, слід розуміти вчинення інших дій, не пов'язаних з купівлею-продажем людини, зокрема передача людини в рахунок по гашення боргу, в обмін на інші, крім грошей, цінності або послуги матеріального характеру, дарування, передача в оренду тощо. Ця форма торгівлі людьми буде вважатися закінченою з моменту передачі (отримання) людини [6, с. 18].

Вербування людини – це запрошення, набір або залучення шляхом домовленості осіб для

їх участі в будь-яких видах діяльності (участь у збройному конфлікті або насильницьких діях особисто чи у воєнізованих формуваннях або групах, працевлаштування тощо). Вербування може бути проведене, наприклад, по телефону, за допомогою всевітньої електронної мережі (Інтернету), шляхом листування. Згода особи, яку вербують, може бути надана як в письмовій (шляхом підписання контракту, розписки в отриманні грошей тощо), так і в усній формі [8, с. 698].

Під переміщенням людини слід розуміти дії, спрямовані на зміну місця її перебування. Зазвичай переміщення здійснюється вербувальником, але це можуть робити й інші особи. Найчастіше воно пов'язане з перетином кордону, але може відбуватись і всередині країни. Позитивним нововведенням чинної редакції ст. 149 КК України є те, що переміщення однозначно вважається факультативною ознакою торгівлі людьми. Переміщення є закінченим злочином з моменту зміни місця перебування людини [6, с. 19].

Переховування людини передбачає влаштування особи у певних приміщеннях, транспортних засобах, на відлюдних територіях, забезпечення підробленими документами, проведення пластичної операції зі зміною зовнішності та інші дії. Переховування з забезпеченням підробленими документами утворює сукупність злочинів із кваліфікацією за статтями 149 та 357 або 358 КК України.

Передача та одержання людини означають встановлення фактичного контролю над місцем її перебування, над свободою руху, позбавлення можливості вільного пересування після здійснення купівлі-продажу або іншої не законної угоди щодо особи.

Як випливає із примітки 3 до ст. 149 КК України, обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, якщо він вчинюється у третій – сьомій формах дій (вербування – одержання), крім випадків вчинення його стосовно малолітнього та неповнолітнього, є спосіб. Він може альтернативно проявлятися у використанні: 1) обману; 2) шантажу; 3) уразливого стану особи. Більш небезпечні способи вчинення цього злочину розглядаються як його кваліфікуючі ознаки – застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи (частини друга та третя статті) [3, с. 342].

Суб'єкт злочину загальний – особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення діяння службовою особою та особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, являється кваліфікованим складом злочину (ч. 2) за ознакою спеціального суб'єкта.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета вчинення злочину [5, с. 142].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, корисливими мотивами. Вчинення діяння у формах переміщення, переховування, передача або одержання людини пе-

редбачає наявність спеціальної мети – це експлуатація особи.

Здійснюючи злочинне діяння у вигляді продажу людини чи іншої її оплатної передачі, винний усвідомлює зміст відповідної угоди, в межах якої здійснюється або має здійснюватись передача людини, і бажає вчинити такі з метою отримання прибутку.

Сексуальна експлуатація у комерційних цілях як вид експлуатації праці особи – це використання особи у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування незалежно від того, чи носить така діяльність добровільний або вимушений характер [3, с. 344].

Примусова праця передбачає працю, до якої особа примушується насильством чи будь-яким іншим способом і внаслідок якої відбувається присвоєння матеріальних результатів її праці (зокрема прибутку) власником засобів виробництва. Прикладами примусової праці може бути праця у будь-якій сфері виробництва чи послуг взагалі без оплати або з оплатою, яка явно не відповідає характеру та інтенсивності роботи. Примусове надання послуг є різновидом примусової праці, коли остання здійснюється у сфері послуг. Експлуатація дитини, вчинена за відсутності незаконної угоди щодо неї, а так само без вербування, перевезення (переміщення), передачі, приховування та одержання, кваліфікується тільки за ст. 150 КК України.

Рабство, згідно з Конвенцією про рабство – це стан чи становище людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності чи деякі з них.

Трансплантація – це пересадка органів та тканин від однієї людини до іншої, а донорство – це використання крові або її компонентів для лікування інших осіб, виготовлення лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях. Незаконне вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації означає примушування потерпілого до вилучення у нього органів, тканин, а також крові людини чи її компонентів шляхом застосуванням фізичного чи психічного насильства, погроз, обману, з використанням безпорадного стану потерпілого чи через його залежність від винного.

Отримання згоди потерпілого на вилучення у нього органів, тканин, крові чи її компонентів шляхом підкупу, умовляння чи за добровільною згодою особи (наприклад, через перебування її у скрутному матеріальному становищі, отримання винним такої згоди в обмін на допомогу у виїзді за межі України на постійне проживання до іншої держави) також утворює склад аналізованого злочину.

Під вилученням у людини органів (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза, селезінка) розуміється процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного їй органа. Проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів, експериментів над людиною являється незаконним, якщо такі дії вчиняються з порушенням або недотриманням вимог законодавства. Торгівля людьми, внаслідок якої було здійснено незаконне проведення дослідів над людиною або вчинена незаконна трансплантація органів або тканин людини, утворює сукупність злочинів,

передбачених статтями 149 та 142 або 143 КК України.

Усиновлення (удочеріння) – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, здійснене, як правило, на підставі рішення суду. Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл українського Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення з метою наживи означає прагнення отримати матеріальну вигоду від такого усиновлення (наприклад, бажання отримати контроль над власністю усиновленої особи, залучення до заняття жебрацтвом, азартними іграми, проституцією тощо).

Примусова вагітність означає примушування жінки до природного або штучного запліднення шляхом погроз, шантажу, із застосуванням насильства, виношування плоду та народження дитини. Метою цих дій може бути одержання наживи від незаконного усиновлення, використання органів новонародженої дитини для незаконної трансплантації або незаконного донорства, залучення матері з дитиною в жебрацтво.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, спрямовані на збудження у особи бажання приймати участь у вчиненні одного або декількох злочинів. Такі дії винних осіб можуть поєднуватись з застосуванням психічного або фізичного впливу (обіцянки, умовляння, обман, погрози, підкуп, розпалювання почуттів помсти, расової та національної ворожнечі та ін.) [3, с. 346].

Характер злочину, у вчинення якого втягується особа, а також виконувана нею роль для кваліфікації діянь винного за ст. 149 КК України значення не мають.

Використання в збройних конфліктах передбачає залучення або вербування особи для участі в діях, направлених на повалення законної влади в будь-якій державі, підрив конституційного ладу або порушенням її територіальної цілісності та суверенітету.

Продаж людини або інша оплатна передача чи незаконна угода з метою її використання у збройному конфлікті як найманця утворює сукупність злочинів: статті 149 та 447 КК України.

Якщо при вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК України, була умисно спричинена смерть людині, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149 та при наявності відповідних ознак за ст. 115 КК України.

У разі, якщо винний продав особу для вилучення в неї органу, що завідомо мало своїм наслідком смерть потерпілого або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, його дії мають кваліфікуватися за ч. 3 ст. 149, п. 5 ст. 27 та п. 6 (а також залежно від конкретних обставин справи, пунктами 2, 4, 9 або 11) ч. 2 ст. 115 або ст. 121 КК України.

Висновок. Економічні проблеми, незадовільний стан ринку праці, значний рівень безробіття і низький рівень життя населення спонукають громадян України шукати роботу за кордоном. Легально щорічно працевлаштовується за кордоном

50-60 тисяч осіб. Але нині майже 4 млн. громадян України працюють за кордоном нелегально. Більшість виїжджають за туристичними чи приватними візами, працюють без необхідних документів, дозволів та контрактів, а це робить їх безправними, і стає причиною потрапляння в тенета торговців людьми. Тому завданням загальнодержавної ваги є боротьба з цим явищем, підтримка і захист українських громадян за кордоном.

Загалом загострення проблеми торгівлі людьми в Україні зумовлене низкою соціально-еко-

номічних, правових та організаційних чинників, а саме:

- Низькі заробітки більшої частини населення, загальне зниження життєвого рівня та матеріальна незабезпеченість;
- Нестача робочих місць, безробіття, особливо серед молоді (в першу чергу жінок);
- Активізація діяльності міжнародних злочинних угруповань;
- Корумпованість представників різних гілок влади.

Список літератури:

1. Доповідь Департаменту США про торгівлю людьми від 19.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: volynpressclub.org.ua
2. Дядюра К.О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 48-53. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07dkompd.pdf>
3. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. спец. Вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.Я. Тація, В.В. Сташиса. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. – 496 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст]: у 2 т. / за заг. ред. акад. Нац. акад. наук України, акад. Нац. акад. прав. наук України, проф. В.Я. Тація [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / [Ю.В. Баулін та ін.]. – 2013. – 1039 с.
6. Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. – Київ: Фенікс, 2014. – 160 с.
7. Нагачевська Ю.С. Кримінально-правова характеристика торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації / Ю.С. Нагачевська // Науковий вісник. – 2014. – № 4. – С. 241-253.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-е вид., перероб. і доп. – К.: Юридична думка, 2009. – 1236 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України 4-те видання, перероблене та доповнене. Київ. Юридична думка, 2007. – 1184 с.
10. Палермський Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: hrlibrary.umn.edu/instree/RProt1onorgcrime.html
11. Пясковський В. Поняття та криміналістична характеристика торгівлі людьми / В. Пясковський // Вісник прокуратури. – 2003 – № 5. – С. 69-75.

Самороков В.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация

Статья посвящена проблемным вопросам, связанным с противодействием торговле людьми. Отмечается, что данный вопрос нашло отражение в значительном количестве Конвенции и международных договоров. Значительное внимание обращается на нормативно-правовые акты Украины. Указывается на особенности уголовно-правовой квалификации торговли людьми в Украине. Высказываются предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: Конвенция, закон, квалификация, преступление, торговля людьми, эксплуатация человека.

Samorokov V.O.

National University of Water and Environmental Engineering

HUMAN TRAFFICKING: CRIMINAL-LEGAL ASPECTS

Summary

The article is devoted to issues related to combating trafficking. It is noted that this issue is reflected in the large number of conventions and international agreements. Much attention is paid to regulations of Ukraine. Highlights the features of the criminal-legal qualification of human trafficking in Ukraine. Expressed proposals to improve the current legislation.

Keywords: Convention, law, qualifications, crime, human trafficking, exploitation of man.

УДК 343.15

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Сахнюк В.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті досліджується правова природа судового прецеденту. Проаналізовано систему джерел права України. Визначено роль судового прецеденту як регулятора правових відносин. Охарактеризовано місце судового прецеденту серед джерел національного права.

Ключові слова: джерела права, судовий прецедент, роль та місце судового прецеденту.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що Україна належить до держав романо-германської правової сім'ї, джерелами права визнаються нормативно-правові акти. В той же час не можна заперечувати, що роль судового прецеденту як регулятора правових відносин невинно зростає, оскільки застосування судових прецедентів порівняно з нормативно-правовими актами дозволяє заповнити прогалини законодавчого регулювання та швидше відреагувати на зміни в суспільних відносинах. Крім того, питання місця судового прецеденту зростає в умовах проведення судової реформи України та зближення романо-германської та англо-саксонської правових систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання включення судового прецеденту до джерел права активно обговорюється науковцями, зокрема судовий прецедент був предметом вивчення Н.Н. Вопленко, Л.А. Луць, Б.В. Малишева, М.Н. Марченко, О.І. Турчак, Є.В. Черняк, Г.О. Христова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ролі та місця судового прецеденту в системі джерел права є надзвичайно актуальним з огляду на визнання рішень Європейського суду з прав людини джерелами права, обов'язковим дотримання рішень Конституційного суду України та постанов Пленуму Верховного суду України.

Метою статті є дослідження ролі та місця судового прецеденту в системі джерел права України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження місця та ролі судового прецеденту у системі джерел національного права необхідно розпочати з визначення власне самого поняття «джерела права». Так, Н.М. Пархоменко джерелом права називає зовнішню форму об'єктивації правової норми, яка тільки після об'єктивації стає загальнообов'язковою, а її реалізація забезпечується відповідними засобами державного примусу [8, с. 233]. Н.Н. Вопленко вказує, що згідно широкого підходу джерело права розуміють не лише як витоки права або правотворчу силу, а також як форми і способи закріплення і зовнішнього вираження правових норм. Також він робить висновок про те, що розглядати джерела права лише в якості фактора, який формує право чи зовнішньої форми об'єктивації чи вираження правових норм звужує зміст поняття [2, с. 12]. У свою чергу М.Н. Марченко зазначає, що суть усіх наукових позицій зводиться до такого: джерелами права, по-суті, визнаються «фактори, які

створюють право», а різниця існує лише у тому, що визнає той чи інший дослідник у якості правотворчого фактора [7, с. 43].

Таким чином, поняття «джерело права» не має універсального визначення та єдиного розуміння у правовій науці і є за своєю суттю багатограним і складним явищем. У даній статті ми розглядатимемо під джерелом права ті чинники, які формують право і форми, які їх виражають (об'єктивують).

В юридичній літературі виокремлюють такі основні зовнішні форми (джерела) права: 1) нормативно-правовий акт; 2) нормативно-правовий договір; 3) правовий звичай; 4) правовий прецедент; 5) принципи права; 6) правова доктрина; 7) релігійні джерела [5, с. 193]. Цілком природно, що не всі джерела права мають однакове значення в їх системі та виконують спільні регулятивні функції. Так, правовий прецедент набув більш поширеного застосування в країнах англо-саксонської системи права, а в романо-германській системі права частіше всього виконує допоміжну роль.

Назва «правовий прецедент» є загальною і включає в себе судовий прецедент та адміністративний прецедент. Під судовим прецедентом розглядають рішення, яке прийняте вищим судовим органом по конкретній справі, яке вважається обов'язковим для інших судів при розгляді аналогічних справ [5, с. 193]. Розглядаючи питання місця судового прецеденту як джерела національного права, ми маємо на увазі не будь-які рішення судових органів, а лише ті, які містять нормативні приписи, зокрема рішення Конституційного суду України; нормативні тлумачення Пленуму Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів, рішення судів загальної юрисдикції, що скасовують дію нормативних актів; рішення Європейського суду з прав людини.

Так, досліджуючи акти тлумачення Конституційного суду України, Є.В. Черняк приходять до висновку, що рішення цього органу конституційної юрисдикції можуть бути віднесені до прецедентів тлумачення, оскільки вони володіють ознаками, які характеризують даний вид прецедентів – багаторазовість використання; мають загальнообов'язковий характер; містять положення, яке підтверджує зміст правової норми або роз'яснює її зміст та офіційно публікуються. При цьому автор наголошує, що в якості прецедентів тлумачення виступають рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України, а рішення цього судового органу у справах про

конституційність законів та інших правових актів можуть бути визнані прецедентами тлумачення, якщо наслідком їх прийняття є втрата чинності нормативно-правовим актом [5, с. 39]. Г.О. Христова відносить рішення та висновки Конституційного суду України до додаткових джерел права, оскільки вважає, що вони містять нормативні тлумачення, тому виступають прецедентами тлумачення конституційного правосуддя. Дослідниця вказує, що внаслідок системного тлумачення Конституції України та інших нормативно-правових актів Конституційний Суд України формулює правові позиції, які розкривають зміст законодавчої норми та мають офіційний характер та є обов'язковими до виконання. Оскільки правові позиції рішень Конституційного суду України застосовуються судами загальної юрисдикції, то це аналогічне застосуванню ними законодавчих актів і дозволяє віднести їх до «квазіпрецедентів» [6, с. 14-15].

Як зазначає О. Кіт, нормативність окремих судових рішень судів загальної юрисдикції підтверджується положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII та вітчизняними процесуальними кодексами [4, с. 258]. Зокрема, ст. 13 вказаного закону зобов'язує суди та суб'єктів владних повноважень, які керуються нормативно-правовими актами у своїй діяльності, дотримуватись рішень Верховного суду України, які прийняті на підставі розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції однакових норм матеріального права у подібних правовідносинах [2]. Рішення Верховного суду України за своєю природою є кінцевим результатом вирішення конкретної спірної ситуації та прикладом для наслідування іншими судовими і державними органами порядку застосування законодавчих норм водночас.

Особлива роль відводять також Постановам Пленуму Верховного Суду України, оскільки вони є прикладом правильного розуміння норм права, забезпечують вироблення єдиного підходу до однакового розуміння законів нижчестоящими судами та надають їм важливі рекомендації, що виникають при розгляді судових справ. На необхідності закріплення за Верховним судом України повноважень стосовно роз'яснень закону у постановах Пленуму наголошують і Я.М. Романюк та І.В. Бейцун, оскільки в умовах колізійності та прогалин у законодавстві ці судові акти виступають у багатьох випадках єдиними роз'ясненнями, якими керуються у своїй діяльності судді та інші учасники правовідносин [10, с. 129].

О. Кіт вбачає ознаки нормативності і в інших рішеннях судів загальної юрисдикції, зокрема це стосується рішень судів вищих та нижчих інстанцій, ухвалених за аналогією закону та права, а також на основі норм, що містять оцінні поняття та рішень судів першої інстанції, які не були скасовані чи змінені касаційною інстанцією [4, с. 258]. Прикладом рішень вищих судів, що мають нормативний характер, вважаємо рішення Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, а також рішення Вищого адміністративного суду України.

Отже, суть цього підходу зводиться до того, що прецедент є необхідним для національної правової системи, адже він спрямований на забезпечення динамічності та покращення ефективності, деталізацію нормативно-правового регулювання захисту прав та інтересів людини судом.

Серед науковців немає єдиної точки зору щодо місця судового прецеденту в системі джерел національного права. З приводу цього питання існує дві протилежні точки зору. Відповідно до першої, прихильниками якої є Л.А. Луць, С.В. Шевчук, Б.В. Малишев, О.І. Турчак, судовий прецедент фактично виконує функції джерела права, в зв'язку з чим потребує офіційного визнання.

Прихильники визнання судового прецеденту наводять ряд проблем, які він дозволить вирішити та переваги його запровадження. Так, Л.А. Луць зазначає, що необхідність визнання судового прецеденту офіційним джерелом права на сьогодні спричинена прогалинами та колізіями існуючої системи законодавства та покликана необхідністю забезпечення справедливого судового розгляду справ та визнанням за Конституційним Судом України та Верховним Судом України правотворчих функцій [6, с. 12].

В. Шафарчук вважає, що прецедентне право може забезпечити прозорість та передбачуваність судової та правоохоронної систем, що мотивує неможливість посадових осіб відступити від дії правила, закріпленого прецедентним рішенням. Такий підхід дозволить знизити рівень корумпованості в судовій системі, оскільки змушує суддю діяти в аналогічних обставинах так, як суд керувався у прийнятті прецедентного рішення [14]. Прецедент для української правової системи може стати ефективним засобом, який регулюватиме нові суспільні відносини, до яких не встигає пристосуватись правова система та усунути недосконалість, суперечливість та неясність законодавства. Як зазначає Д. Кирилук, систематизоване законодавство не може в умовах соціально-економічного прогресу досягти належного деталізованого та оперативного регулювання нових соціально-економічних інститутів. В межах континентальної правової сім'ї у розвитку таких галузей, як банківське, податкове, договірне право розвивається саме на основі прецедентів як вищих судових інстанцій, так і місцевих судів. Конкретні судові справи стають предметом вивчення студентами юридичних ВНЗ та факультетів, а юристи ознайомлюються із спеціальними бюлетенями судових рішень [3]. Це демонструє процес зближення романо-германської та англосаксонської правових сімей та показує ефективність прецедентного регулювання, яке деталізує закон, розкриває його зміст та на його нормах формує нові правові інститути.

Необхідно також звернути увагу на той факт, що завдання правосуддя – захист прав та інтересів осіб, а тому суд не може відмовити в його здійсненні на основі відсутності нормативного регулювання даних суспільних відносин. Оскільки законодавець не встигає вносити зміни для оновлення правової системи, вона не є гнучкою, то в такому випадку стає необхідною судова практика для обґрунтування вирішення справи в той чи інший спосіб [9]. Законодавче закріплення судового прецеденту, на наш погляд, сприяло

б більш швидкому та ефективному вирішенню спорів, кращому мотивуванню судових рішень, оскільки кожен суддя матиме основу вирішення конкретної справи, а отже, й чітке уявлення про можливість застосування тієї чи іншої норми права в певній категорії справ, допомогло б підвищити рівень ефективності правової системи.

За допомогою судового прецеденту також можна вирішити актуальну проблему єдності правозастосовної практики в Україні, що спричиняє звернення громадян до Європейського суду з прав людини та підриває авторитет національного правосуддя. Саме законодавче закріплення обов'язку нижчестоящих судів дотримуватись рішень вищих судових інстанцій може вирішити проблему неоднакового застосування судами правових норм [11].

Представники іншої точки зору (Д. Кирилюк, Д. Хорошковська) заперечують необхідність запровадження судового прецеденту, вказуючи на негативні аспекти, які можуть виникнути у зв'язку із його функціонуванням в правовій системі України. Так, звертається увага на те, що до кожної справи у судді повинен бути індивідуальний та об'єктивний підхід, деталізований аналіз усіх обставин справи, а наявність судового прецеденту стимулюватиме «спрощений» підхід до аналогічних справ, тому це дає підстави говорити про несправедливість судового рішення, яке може винести суд. Тобто, це створює проблему неефективності судового захисту прав та інтересів осіб. Однак, якщо розглядати судовий прецедент як платформу, з якої має починатися дослідження усіх обставин справи, які виходять за межі прецеденту, то це сприятиме оперативності судового процесу, оскільки суддя вже матиме основу вирішення справи.

Не можна не погодитись із думкою, що судовий прецедент також може стати стимулом для збільшення відсотка неправосудних рішень та розширенням свободи судового розсуду в Україні, так як в першу чергу до цього кроку ще не готова судова система. Численні недоліки, такі як недо-

сконалість та подекуди абсурдність судової системи, відсутність об'єктивного відбору кандидатів на посаду судді, низький рівень професійної підготовки суддів, повна безвідповідальність та свавілля, корумпованість суддів, заполітизованість вищих судових інстанцій яскраво демонструють небезпеку, яку може принести судовий прецедент у його класичному варіанті [9].

Наводяться також аргументи стосовно такої властивості судового прецеденту, як неможливість забезпечення системності. Так, наприклад до ускладнення розуміння права та спричиняє проблему в процесі його застосування: перетворює право на сукупність казуальних судових рішень, нечітких нормативних положень. Прецедентне право зумовлює розбіжності між різними джерелами права, а також між самими прецедентами [11].

Ми підтримуємо позицію тих науковців, які вважають, що прецедент існував у національній правовій системі завжди, а відсутність закріплення за ним статусу джерела зовсім не означає його заперечення в сучасній правовій думці. Однак, як і в інших національних правових системах романо-германської правової сім'ї судовому прецеденту відводиться роль додаткового, підпорядкованого закону регулятора правовідносин. Судовий прецедент в Україні – це фактично прецедент тлумачення, який розвиває та деталізує положення законодавчих актів, тлумачить суперечливий чи неясний зміст правових норм, тобто надає закону переконливого характеру та сприяє виробленню єдиного підходу до застосування норм законодавства.

Висновки та пропозиції. Незважаючи на суттєві переваги судового прецеденту у регулюванні суспільних відносин в умовах реформування судової системи та наявності значних її недоліків, визнавати на законодавчому рівні судовий прецедент джерелом права поки що недоцільно, однак при внесенні змін в законодавство в обов'язковому порядку необхідно враховувати існуючу судову практику.

Список літератури:

1. Вовпенко Н.Н. Источники и формы права: Учеб. пособие. – Волгоград: Изд-во Вол ГУ, 2004. – 102 с.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
3. Кирилюк Д. Чи визнається в Україні судовий прецедент? [Електронний ресурс] / Д. Кирилюк // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 81. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2221>
4. Кіт О. Акти судів загальної юрисдикції як джерела трудового права [Електронний ресурс] / О. Кіт // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2014. – № 59. – С. 258-265. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2014_59_38.pdf
5. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посібник (за кредитно-модульною системою) / Л.А. Луць. – К.: Атака, 2008. – 412 с.
6. Луць Л.А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України / Л.А. Луць // Вісник центру суддівський студій. – 2006. – № 6. – С. 9-15.
7. Марченко М.Н. Источники права: учеб. Пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 760 с.
8. Пархоменко Н.М. З'ясування дійсного змісту категорій «форма» та «джерело» права як передумова ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина / Н.М. Пархоменко // «Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні»: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – С. 216-236.
9. Перспектива введення в Україні судового прецеденту як джерела права // Правовий тиждень. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120594>
10. Романюк Я.М. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення / Я.М. Романюк, І.В. Бейцун // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 5. – С. 37-42.
11. Судовий прецедент в Україні. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.interlegal.com.ua/corporate/?p=552>

12. Христова Г.О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Г.О. Христова; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.
13. Черняк Є.В. Прецедент тлумачення правової норми в діяльності Конституційного Суду України / Є.В. Черняк // Науковий вісник Чернівецького університету. – № 200-2003. – С. 36-40.
14. Шафарчук В. Судовий прецедент в Україні [Електронний ресурс] / В. Шафарчук // Юридична Газета. – 2013. – № 35-36. – С. 41. – Режим доступу: <http://www.interlegal.com.ua/corporate/?p=552>

Сахнюк В.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

РОЛЬ И МЕСТО СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА

Аннотация

В статье исследуется правовая природа судебного прецедента. Проанализирована система источников права Украины. Определена роль судебного прецедента как регулятора общественных отношений. Охарактеризованы место судебного прецедента среди источников национального права.

Ключевые слова: источники права, судебный прецедент, роль и место судебного прецедента.

Sahnyuk V.V.

National University of Water and Environmental Engineering

ROLE AND PLACE JUDICIAL PRECEDENT SOURCES IN THE DOMESTIC LAW

Summary

The article examines the legal nature of judicial precedent. The system of sources of law in Ukraine. The role of judicial precedent as a regulator of social relations. Characterized judicial precedent place among the sources of national law.

Keywords: sources of law, judicial precedent, the role and place of the court precedent.

УДК 378.147.88

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІЙ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сокаль В.А.

Національний університет водного господарства та природокористування

В статті розглядаються особливості формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Визначено зміст професійної культури майбутніх фахівців-юристів, а саме: моральна, педагогічна, психологічна, політична та інформаційна культура тощо. Моральна культура розглядається, як важливий елемент соціально-історичного розвитку суспільства, який відображає внутрішню і зовнішню культуру юриста та активно впливає на формування його соціально-ділових якостей. Проведеним дослідженням встановлено, що в сучасних умовах зростає роль соціально-педагогічної складової змісту навчання. Активно впливає на розвиток моральної культури, світогляду та ціннісних орієнтацій студентів виховний потенціал дисциплін педагогічного циклу. Обґрунтовані групи мотивів, що спонукають студентів до вибору дисциплін педагогічного циклу та занять самостійною роботою. В основу організації роботи з педагогічних дисциплін покладені емоційно-психологічні та інтелектуальні мотиви, що дають можливість вибрати завдання, яке приносить емоційне задоволення, сприяє творчому розвитку особистості студента та спонукає до наукових досліджень.

Ключові слова: юридична освіта, професійна культура юриста, педагогічна культура юриста, моральна культура, імідж юриста, педагогічні дисципліни, самостійна робота, мотиви навчання, професійні інтереси, творчі завдання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Демократизація та зміни в українському суспільстві спричиняють потребу в гуманізації суспільного життя країни. Відповідно до Конституції України, людина визнана найвищою соціальною цінністю тому завдання держави гарантувати та забезпечити виконання її прав та свобод. У цих умовах зростає значення юридичної професії та відповідальність вищих навчальних закладів за підготовку високо кваліфікованих фахівців-правників. Нові вимоги диктують необхідність оновлення всієї системи підготовки майбутніх юристів, адже діяльність юриста пов'язана із забезпеченням благ та інтересів громадян, прийняттям рішень, які впливають на подальшу долю людини та її особисте життя. Відповідно до вимог Болонського процесу навчання у вищій школі має бути спрямованим на підготовку активного, професійного фахівця, здатного творчо мислити, самостійно здобувати знання та використовувати їх у практичній діяльності.

До важливих складових загальнонаціональної системи освіти відноситься юридична освіта, яка має на меті забезпечувати потреби суспільства у висококваліфікованих кадрах юристів, які у процесі практичної діяльності керуються принципами верховенства права, знають і поважають закони, несуть відповідальність за прийняті рішення, здатні до співпереживання та милосердя є справедливими та гуманними.

Освітній процес вищих навчальних закладах, які готують фахівців у галузі права має забезпечити розвиток у студентів високої культури, гуманістичного світогляду, високих моральних якостей, сформувати творчих компетентних фахівців у галузі права, виховувати патріотичні почуття та високу громадянську активність студентської молоді.

Формування особистості юриста, здатного виконувати різні ролі у професійній діяльності є надзвичайно актуальною і складною проблемою. Вирішення її вимагає пошуку нових форм і методів організації навчального процесу та твор-

чого використання вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань підготовки фахівців-юристів. Таке поєднання ґрунтується на загально педагогічному принципі безперервності й наступності, сутність якого полягає в перетворенні формування та розвитку особистості в процес, що триває впродовж усього життя [1, с. 296-297]. Саме тому потрібно значно посилити психолого-педагогічну підготовку майбутніх юристів-професіоналів та підготувати їх до активної професійної діяльності і таким чином забезпечити трансляцію культури в нове покоління та одночасно залучення кожної особистості до цієї культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. До циклу психолого-педагогічних дисциплін, на нашу думку, входять: основи психології і педагогіки, юридична деонтологія, юридична психологія, риторика, педагогіка вищої школи, психологія вищої школи, етика юриста. Проблема особливостей викладання педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі досліджували О. Бандурка [2], П. Біленчук, І. Бризгалов, С. Вітвицька, В. Горшенев, В. Комаров, О. Скакун, С. Сливка [6], Г. Яворська [9] та інші українські вчені-правники та педагоги. На їхню думку, головним завданням дисциплін цього циклу є формування високого рівня психологічної та педагогічної культури фахівців-юристів. Юрист має знати не лише законодавство та акти правозастосування, уміти їх роз'яснювати і тлумачити, його професійна діяльність зобов'язує мати глибокі знання педагогіки, знати норми моралі та моральності. Він має бути готовим до участі в правовому вихованні громадян, тому обов'язок юристів-студентів – оволодіти методами, формами і засобами педагогічного впливу на особистість [2].

Питання організації самостійної роботи студентів розглядалися у наукових працях багатьох педагогів та психологів. Вчені досліджували сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації, розглядалися різні класифікації,

вивчалися форми організації, методи та засоби проведення самостійної роботи студентів. Так у роботах К.Б. Бабенко, О.Г. Мороза В.С. Тесленка знайшли відображення особливості організації самостійної роботи студентів-першокурсників. Питання управління самостійною роботою студентів у поза аудиторний час займалися Л.В. Клименко, Т.В. Степура, В.П. Шпак. Уміння студентів планувати свою пізнавальну самостійну діяльність досліджували О.М. Козак, А.А. Лошак, М.П. Красницький. Системний підхід в організації самостійної роботи студентів досліджували Г.М. Гнитецька, Л.І. Заякіна, О.В. Рогова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на багатоплановий та широкий характер досліджень, присвячених організації та проведенні занять з педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі юридичного профілю, багато питань цієї проблеми залишаються ще не розв'язаними. Питання формування професійної культури майбутніх юристів під час вивчення педагогічних дисциплін, підвищенні мотивації студентів-юристів до вивчення педагогічних дисциплін у науковій літературі не приділено належної уваги.

Метою статті є виявлення особливостей професійної культури майбутніх юристів та підвищення мотивації до занять з педагогічних дисциплін для студентів юридичних спеціальностей. Основні завдання статті: уточнити поняття «професійна культура юриста» та визначити її роль у навчальному процесі вищого навчального закладу; визначити мотиви студентів юридичних спеціальностей до занять з педагогічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психолого-педагогічна підготовка для студентів юридичних спеціальностей, на нашу думку включає дисципліни: основи педагогіки та психології, юридична психологія, юридична деонтологія, риторика, етика юриста, педагогіка та методика викладання у вищій. Ми вважаємо, що основними завданнями психолого-педагогічних дисциплін для студентів юридичних спеціальностей є формування: професійної культури юриста, позитивного юридичного іміджу, морально-етичних якостей особистості юриста та правової свідомості фахівця-юриста.

Аналіз наукових праць свідчить, що висвітлення культурологічних, психологічних, педагогічних, деонтологічних, правових та історичних аспектів юридичної діяльності висвітлено у працях таких науковців як: О. Бандурка, П. Біленчука, В. Васильєва, С. Гусарева, С. Сливки, О. Тихомирова та ін.

Проблема особистості юриста впродовж тривалого часу була предметом зацікавленості багатьох мислителів. Зокрема, у працях Т. Парсонса, П. Бергера, Т. Лукмана та ін. юридична професія розглядається в контексті соціального буття людини. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми виявив різні підходи до тлумачення поняття «професійна культура юриста». На основі аналізу психолого-педагогічної та юридичної літератури нами встановлено, що у зміст професійної культури юриста входять: моральна, педагогічна, психологічна, політична та інформаційна культура тощо.

На думку С. Сливки «педагогічна культура юриста є необхідним складовим елементом професійної культури в цілому. Це творче освоєння теорії і методики проведення правового виховання громадян та профілактичної роботи на засадах педагогічної теорії, сучасних та інноваційних технологій і професійного такту» [6, с. 201].

До структури педагогічної культури відносяться такі компоненти: особистісний (педагогічна спрямованість, педагогічна ерудиція, освіченість, високі моральні якості) та діяльнісний (педагогічна майстерність, педагогічна творчість, культура педагогічного спілкування, самовдосконалення) [4].

Поняття «моральна культура» науковці трактують по-різному. Так, Г. Васянович, К. Байша, Л. Бурдейна, І. Грязнов, В. Діуліна, В. Косів, С. Крук, В. Лозовой, О. Скакун вважають, що це наслідок морального розвитку людини, що характеризується рівнем засвоєння моральних цінностей, причетністю до їх створення, збереження та реалізації у практичній діяльності. За свідченням наукових джерел провідну роль у формуванні особистості, зокрема її моральної культури відіграє соціальне середовище, культурологічні фактори та сукупність їх впливів. У такому відношенні існує нероздільна тріада: юрист – суспільство – культура, ці складові не можуть існувати окремо. Тобто, не може існувати юрист як представник професії без культури і суспільства, які взаємодіють між собою, без цього не може бути феномену юриста. Особливістю сучасного суспільства є ролевий характер взаємодій, глибокий поділ праці, формальна система соціального управління та наявність великої кількості соціальних інститутів [1].

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених дає змогу характеризувати моральну культуру як важливий елемент соціально-історичного розвитку суспільства, який відображає внутрішню і зовнішню культуру юриста та активно впливає на формування його соціально-ділових якостей. Сучасний юрист повинен розуміти сутність та соціальну значущість своєї професії, дотримуватися морально-етичних та правових норм суспільства, мати сформовані аксіологічні принципи, почуття справедливості, співчуття, милосердя, здатність прийти на допомогу іншій людині [3, 8].

Проведеним дослідженням встановлено, що в сучасних умовах зростає роль соціально-педагогічної складової змісту навчання. Активно впливає на розвиток моральної культури, світогляду та ціннісних орієнтацій студентів виховний потенціал дисциплін педагогічного циклу.

Використання освітніх технологій при викладанні дисциплін педагогічного циклу сприяє формуванню в майбутніх юристів міцних теоретичних знань, практичних умінь і навичок, посилює позитивну мотивацію до навчання, впливає на розвиток інтелекту, засвоєння основних принципів і норм моралі, правил службового етикету. Розв'язання ситуацій морального вибору в процесі семінарських і практичних занять забезпечує усвідомлення етичної суті професії юриста. Позитивно зарекомендували себе дебати, дискусії, колективні творчі справи, культурно-освітні програми морального спрямування.

Етична наповненість змісту педагогічних дисциплін дає можливість майбутнім юристам усвідомити моральні цінності юридичної професії, відпрацювати вміння та навички діяти у процесі здійснення професійних повноважень, дотримуючись чинного законодавства, деонтологічних аспектів та на основі етичних категорій: добра, справедливості, істинності, честі та гідності, навчити мистецтву спілкування як з колегами, так і з особами, яким надаються правові послуги.

В умовах кризи розвитку європейського й національного ринків інтелектуальних послуг учені виділяють як найбільш актуальну проблему підвищення якості підготовки майбутніх фахівців-юристів із формуванням їхнього професійного іміджу.

Натомість в сучасній психолого-педагогічній теорії не існує однозначної думки щодо розуміння сутності й висвітлення змістовного аспекту професійного іміджу юриста, що істотно ускладнює вирішення завдань, пов'язаних із визначенням педагогічних умов його формування під час навчання у вищому юридичному навчальному закладі. Відповідно, залишаються нерозкритими педагогічні аспекти змісту та форм відповідної навчальної діяльності, які істотно впливають на ефективність виконання майбутнім юристом різноманітних функцій його професійної діяльності. Тому особливою актуальністю набуває проблема визначення педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього юриста, що передбачає науково обґрунтований аналіз сутності та структури означеного феномена, а також вияв адекватних форм і методів його фахової підготовки [3].

Юрист захищає як закон, так і людину, яка порушує закон. Стрижневим завданням підготовки юристів у вищому закладі освіти повинно бути формування моральної особистості, що відповідає потребам суспільства та забезпечить виконання соціальної функції представниками юридичних професій. Моральність не є предметом вивчення жодної спеціальної навчальної дисципліни, однак може бути предметом виховання, що, зокрема, реалізується під час самостійної роботи. Самостійна робота студентів має потенціал щодо формування в майбутніх юристів таких якостей, як толерантне й доброзичливе ставлення до колеги, опонента, ввічливість, професійна чесність, здатність визнати свою неправоту, схильність до справедливого способу розв'язання конфліктів на основі моральних критеріїв тощо [8].

М. Нікандров визначає, що самостійна робота, це діяльність студентів, яка відбувається без участі та безпосереднього керування викладача, хоча спрямовується та організовується ним. П. Підкасистий вважає, що це специфічний педагогічний засіб організації та керування самостійною діяльністю студента у навчальному процесі [4].

Ми вважаємо, що самостійна робота це активна пізнавальна діяльність студентів спрямована на виконання поставленої викладачем дидактичної мети у спеціально відведений час, яка вимагає певної мотивації та керівництва зі сторони викладача. Самостійна робота студентів є необхідним підготовчим етапом, фундаментом для самостійної фахової професійної діяльності.

Перед вивченням дисципліни «Педагогіки та методики викладання у вищій школі» ми провели анкетування студентів щодо виявлення мо-

тивів вивчення дисципліни. В анкетуванні взяли участь 22 студенти магістратури. Результати анкетування, тривалі спостереження за впровадженням самостійної роботи з педагогічних дисциплін у вищій школі дозволили нам виявити наступні групи мотивів:

1. Емоційно-психологічні (створення сприятливого психологічного мікроклімату у групі, емоційного задоволення від отриманого результату) – 31% респондентів.

2. Інтелектуальні (можливість творчо розв'язувати поставлені задачі, формування наукового світогляду, участь у наукових конференціях, круглих столах, диспутах) – 18% респондентів.

3. Заохочувальні (виставлення додаткових балів з дисципліни, зацікавлення студента новими видами пізнавальної діяльності, рекомендації для працевлаштування за спеціальністю) – для 17% студентів.

4. Організаційні (проста і зрозуміла система контролю за самостійною роботою, можливість вибрати диференційовані завдання) – 15% респондентів.

5. Соціальні (використання отриманої інформації в організації спілкування, виховання власних дітей, проведені просвітницької діяльності, надані освітніх послуг в ролі тренерів або коучерів) – 12% респондентів.

6. Комунікативні (виконання колективної самостійної роботи з метою налагодження внутрішньо-групового спілкування) – 9% респондентів.

Саме тому в основу вивчення педагогічних дисциплін покладені емоційно-психологічні та інтелектуальні мотиви, що дають можливість вибрати завдання, яке приносить емоційне задоволення, сприяють творчому розвитку особистості студента та спонукають до занять науковою роботою. Формування навичок самостійної роботи з педагогічних дисциплін виявляються в чіткій організації діяльності студентів, направленої на виконання різноманітних задач. Ці навички згодом після закінчення вузу, допоможуть молодому фахівцю не лише добре виконувати свої професійні функції, але й продовжувати здобувати нові професійні знання.

Виконання завдань з педагогічних дисциплін передбачає опрацювання питань теоретичного характеру: порівняльна характеристика систем вищої освіти зарубіжних країн, поглядів науковців до проблеми не фахової педагогічної освіти, конспектування основних положень Закону «Про вищу освіту», підготовка до усного опитування та ін. До виконання завдань практичного характеру відносяться: підготовка та проведення диспутів, дискусій, дебатів, тренінгів, ділових та ситуаційних ігор, круглих столів, судових засідань, підготовка та проведення лекційних та семінарських занять; аналіз та моделювання педагогічних ситуацій, ділових ігор; добір діагностичних методів для визначення інтересів та нахилів студентів; укладання тестових завдань, побудова схем, підготовка презентацій, підготовка навчально-методичного комплексу дисципліни, використання методів АРТ-терапії при підготовці до занять, підготовка та проведення виховного заходу зі студентами першокурсниками, виконання індивідуальних науково-дослідних завдань, підбір допоміжних матеріалів для використання у просвітницькій роботі тощо.

Індивідуальні форми самостійної роботи з дисципліни «Педагогіка та методика викладання у вищій школі» орієнтовані на специфіку спеціальності та орієнтовані на специфіку фахової підготовки це: конспектування, цитування, підготовка наукових тез, статей, рефератів, презентацій, вікторин, здійснення педагогічного міні-дослідження (інтерв'ю, бесіди, анкетування тощо).

Використання творчих завдань під час занять з дисципліни «Педагогіка і методика викладання у вищій школі» дає можливість максимально наблизити процес навчання до реальної педагогічної діяльності (студенти самостійно готують і проводять лекційне та семінарське заняття). Це досягається шляхом використання у творчих завданнях моделей реальних або симуляційних ситуацій, які можливі у майбутній педагогічній діяльності, тобто тут творче завдання виступає імітаційним методом. Творче завдання може виступати як колективний (група спільно готує виховний захід для першоккурсників або науковий диспут) чи індивідуальний метод навчання (наприклад, підготовка наукових тез або статті). У творчих завданнях створюється позитивний емоційний настрій студентів, який ак-

тивізує процес навчання, мотивує їх та породжує інтерес педагогічних дисциплін. Відповідно, виконання різних типів завдань з педагогічних дисциплін формує професійну культуру майбутніх юристів. Студенти практикують себе у майбутній професійній діяльності, виступають у як у ролі прокурора, судді, адвокати, юрисконсульта, слідчого так і у ролі викладача і науковця.

Висновки і пропозиції. Таким чином, професійна культура юриста є основою його позитивного іміджу, сприяє успішній реалізації творчого потенціалу та професійних здібностей майбутніх фахівців-юристів. Дисципліни педагогічного циклу сприяють формуванню в майбутніх юристів таких якостей, як толерантне й доброзичливе ставлення до колеги, опонента, ввічливість, професійна чесність, здатність визнати свою неправоту, схильність до справедливого способу розв'язання конфліктів на основі моральних критеріїв тощо. Потребують подальшого дослідження питання ролі викладача у формуванні професійної культури майбутніх юристів, визначення умов які впливають на формування професійної культури та іміджу майбутніх юристів.

Список літератури:

1. Алексеева Ж.М. Образ юриста в сучасній європейській культурі / Ж.М. Алексеева: Дис. ... канд. наук: 12.00.12 – 2008.
2. Бандурка О.М., Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: Підручник / О.М. Бандурка, О.Ф. Скакун – Харків: Видво НУВС України, 2002. – 336 с.
3. Денищик О.І. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів / О.І. Денищик // Педагогічний дискурс. – 2008. – Вип. 3. – С. 85-88.
4. Пидкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов: учебн. пособие / П. Пидкасистый. – М., 2004. – 112 с.
5. Рибалка В.В. Визначення поняття психологічної культури особистості у міждисциплінарному контексті / В.В. Рибалка. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наук. праць / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – 503 с.
6. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник / С.С. Сливка. – 2-ге вид, перероб. і доп. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.
7. Шевчук В.І. Формування педагогічної культури у слухачів Академії Прикордонних військ України в процесі військово-професійної підготовки / В.І. Шевчук: Дис. ... канд. пед. наук. – Х.: АПВУ, 1999.
8. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників / Г.Х. Яворська: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2004. – 335 с.

Сокаль В.А.

Национальный университет водного хозяйства и природообустройства

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация

В статье рассматриваются особенности формирования профессиональной культуры будущих юристов в процессе изучения педагогических дисциплин. Определено содержание профессиональной культуры будущих специалистов-юристов, а именно: моральная, педагогическая, психологическая, политическая и информационная культура. Нравственная культура рассматривается как важный элемент социально-исторического развития общества которая определяет внутреннюю и внешнюю культуру юриста и активно влияет на формирование его социально-деловых качеств. Проведенное исследование доказало, что в современных условиях возрастает роль социально-педагогической составляющей содержания обучения. Активно влияет на развитие нравственной культуры, мировоззрения и ценностных ориентаций воспитательный потенциал дисциплин педагогического цикла. Обоснованные группы мотивов, побуждающих студентов к выбору дисциплин педагогического цикла и занятиям самостоятельной работой. В основу организации работы по педагогическим дисциплинам положены эмоционально-психологические и интеллектуальные мотивы, дают возможность выбрать задание, которое приносит эмоциональное удовлетворение, способствует творческому развитию личности студента и побуждает к научным исследованиям.

Ключевые слова: юридическое образование, профессиональная культура юриста, педагогическая культура юриста, нравственная культура, имидж юриста, педагогические дисциплины, самостоятельная работа, мотивы учения, профессиональные интересы, творческие задания.

Sokal V.A.

National University of Water and Environmental Engineering

FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE LAWYERS IN THE PROCESS OF STUDYING PEDAGOGICAL DISCIPLINE

Summary

This article introduces the peculiarities of professional culture formation in future jurists during the process of the pedagogical disciplines studying. There were defined constituent parts of the professional culture for the future lawyers, such as moral, pedagogical, psychological, political, informational etc. Moral culture is considered as the main point of the social-historical development of the society. In its turn, that development reflects the internal and external lawyer's culture and actively impacts on the formation of his social and business skills. Our scientific research concluded that the role of the social and pedagogical constituent is increasing in the modern education conditions. The educational potential of the pedagogical disciplines actively impacts on the development of the lawyer's professional culture, world view and the students' value orientations. Whilst, our article expounds the groups of motives which prompt students to learn the disciplines of the pedagogical cycle and motivate them to individual learning. Organizational process of the pedagogical disciplines is based on the emotionally psychological and intellectual motives that in its turn give an opportunity to choose the task which brings an emotional pleasure, promotes students' creative development and motivates them to scientific researches.

Keywords: legal education, professional lawyer's culture, pedagogical lawyer's culture, moral culture, lawyer's image, pedagogical disciplines, individual work, educational motives, professional interests, creative tasks.

УДК 327.8

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Сталовєров В.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проаналізовані основні проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Досліджено Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. Мета – вироблення обґрунтованого науково-практичного підходу до вирішення проблем, які пов'язані з реформуванням інституту адвокатури. З'ясовано, що на даний час існує багато проблем щодо реформування законодавства про адвокатуру.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, реформування, етика, адвокатська етика, стажування, порядок проходження стажування, адвокатське самоврядування, монополія, адвокатська монополія, проблеми реформування.

Постановка проблеми. Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом завдала вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, додержання яких на практиці можливе за умови реалізації принципу верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, а також ефективного виконання своїх функцій суміжними правовими інститутами і перш за все адвокатурою України. Однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи адвокатури, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури.

Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., затвердженою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/215, пе-

редбачені: проведення комплексу заходів щодо вироблення інституційних засад адвокатури України, приведення законодавства, що регулює діяльність цього правозахисного інституту, у відповідність до європейських стандартів.

Гармонізація українського законодавства привела до великого кола дискусій щодо проблем пов'язаних із законодавством про адвокатуру. Тому на даний час реформування інституту адвокатури є досить доцільним, оскільки це дозволить вирішити низку питань, які є проблемними в адвокатурі. Отже, з огляду на початок нового етапу реформування адвокатури України виникла необхідність дослідження організації та діяльності адвокатури країн Європейського Союзу, порівняння з вітчизняною адвокатурою.

Проблематика теми роботи підтверджується тенденціями і динамікою внутрішнього розвитку України, потребою реформування інституту адвокатури в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичною основою статті стали праці українських фахівців. Зокрема, М.Р. Аракелянц, О.А. Банчуком, С.Ю. Бовою, А.В. Богмою, О.Н. Бондарем, Т.В. Варфоломеевою, С.В. Гончаренко, І.Ю. Гловацьким, Ю.М. Грошевим, М.С. Демковою, О.Л. Жуковською, Я.П. Зейканом, М.А. Маркушем, О.Р. Михайленко, А.В. Іванцовою, В.М. Ісаковою, К.П. Коваль, Т.С. Коваленко, А.В. Кузьмінних, В.С. Лічко, С.М. Логіною, В.Т. Нором, М.В. Руденко, С.Ф. Сафулько, О.Д. Святоцьким, В.О. Святоцькою, В.В. Сердюком, М.І. Сірим, З.Д. Смітійенко, М.В. Стоматіною, Н.М. Таварткіладзе, Л.В. Тацій, Р.С. Титикало, Д.П. Фіюлевським, С.Я. Фурсою, Н.В. Хмелевською, П.В. Хотенцем, В.П. Шибіко, Ю.Т. Шрамко, О.Г. Яновською та ін.

Науковий інтерес до теми зумовлений необхідністю поглибленого вивчення проблем щодо реформування законодавства про адвокатуру, що відбуваються в Україні. Аналіз зарубіжного досвіду організації і діяльності адвокатури дає змогу виявити певні особливості цього інституту, напрями і тенденції його розвитку, які ще не властиві українській адвокатурі, об'єктивно і критично оцінити діяльність цього інституту в Україні, встановити переваги і недоліки, окреслити шляхи її реформування, що дозволить вирішити питання, які вже давно врегульовані в більшості країн сталої демократії. Зростання кількості публікацій та дисертаційних досліджень, присвячених проблемам діяльності адвокатури, що спостерігається в другій половині ХХ – початку ХХІ ст., свідчить про значний інтерес до питань організації цього правозахисного інституту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний стан наукової розробленості питань, пов'язаних з проблемами реформування адвокатури є таким, що широке кола наукових джерел, матеріалів сучасної правозастосовної практики, у вітчизняному правознавстві раніше не здійснювалося, що підтверджує необхідність виведення цієї наукової проблеми на новий дослідницький рівень. Тому, першочерговим завданням для науковців буде створення великої кількості праць, присвячених проблемам реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Метою статті є вироблення обґрунтованого науково-практичного підходу до вирішення проблем, які пов'язані з реформуванням інституту адвокатури.

Виклад основного матеріалу. Нині адвокатура України переходить на якісно новий рівень розвитку. З урахуванням положень уже створеного законодавства, яке задовольняє запити сучасного суспільства до цього інституту, останній починає модернізуватися, поступово перетворюючись при цьому на самостійний і дієздатний орган, що забезпечує надання професійної правової допомоги. Необхідність вдосконалення діяльності адвокатури пояснюється і підвищенням її значення для становлення громадянського суспільства і правової держави. Зростання ролі адвокатури в сучасній правовій системі розглядається як один із способів обмеження державою своєї влади за допомогою створення і функціонування незалежного правозахисного інституту, що сприяє реалізації та захисту прав і свобод людини.

Держава Україна знаходиться на етапі формування нового правового обґрунтування діяльності адвокатури, яка за час свого існування набула великого і важливого значення. Перудсім це знайшло своє підтвердження у тому, що у ст. 59 Конституції України прямо відображена воля народу завдяки гарантуванню кожному права на отримання правової допомоги [6], пізніше було прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Наведене доводить те, що наша країна суттєво розширила сферу дії адвокатури, визнала її вихід за межі судової системи, підвищивши соціальний статус у суспільстві, а головне, закріпила бачення її як інституту.

Разом із тим багато проблем, пов'язаних із функціонуванням цього правозахисного інституту, залишаються невирішеними. В Україні тривають дискусії з приводу встановлення місця й ролі адвокатури у суспільстві, обговорюються як питання незалежності адвокатури від держави, зміцнення гарантій її діяльності, так і необхідність внесення змін до законодавства, що регулює організацію і діяльність адвокатури, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів тощо. Пріоритетним напрямом реформування української адвокатури слід визнати її інституційний розвиток, заснований, з одного боку, на кращих традиціях адвокатури, вихованні поваги і довіри до цього правозахисного інституту суспільства і держави, а з другого – підвищенні вимог до професіоналізму адвокатів, їх відповідальності [3].

Однією із головних проблем реформування адвокатури в Україні стало ведення адвокатської монополії. Запровадження сьогодні виключної адвокатської монополії в Україні є питанням дискусійним. Експерти вказують на пряме порушення чинного законодавства, посиляючись на ст. 59 Конституції України, у якій зазначається, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» та рішення Конституційного Суду України «по справі Солдатова». Також вказується на порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; основних принципів, прийнятих VIII Конгресом ООН, щодо ролі юристів.

Ініціатива закріпити адвокатську монополію в Основному Законі України викликала жваві дискусії ще на етапі розроблення законопроекту. Обговорення змін дедалі загострилося після реєстрації проекту в парламенті, і сьогодні питання залишається спірним. Адже не всі позитивно сприймають такі нововведення. Зокрема, експерти вказують на пряме порушення чинного законодавства, посиляючись на ст. 59 Конституції України, згідно з якою «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Також вказується на порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Основних принципів щодо ролі юристів, прийнятих VIII Конгресом ООН [9].

Не в захваті від нововведень правозахисники, правозахисні організації, а надто громадяни. Як слушно зазначає правозахисниця Орина Бойко, раніше представляти інтереси громадян та юридичних осіб у цивільних та господарських справах могли будь-які особи за довіреністю: адвокати, які мають спеціальне свідоцтво про зайняття адвокатською діяльністю, або юристи, які мають

вищу юридичну освіту, або будь-які особи – родичі, знайомі тощо. Із прийняттям закону громадянин, залучений до судового процесу, який не зможе особисто ходити у судові засідання, буде змушений найняти адвоката [5].

На перший погляд ця норма є логічною. Адже адвокат – це фахівець, який має спеціальний дозвіл (ліцензію) для надання правової допомоги. За порушення адвокатом правил адвокатської етики адвоката може бути притягнуто до відповідальності. Тому ця норма дещо полегшить роботу суддям, яким легше вести процес із юридично обізнаною людиною [5].

Проте є й істотні недоліки. По-перше, введення цієї норми зовсім не означатиме, що українці будуть отримувати якісні адвокатські послуги. На жаль, реалії ринку надання юридичних послуг в державі такі, що високий гонорар та адвокатське свідочтво не завжди свідчать про належний рівень фахівця. По-друге, це призведе до збільшення витрат українців на судові процеси. Адже раніше у судових процесах могли брати участь звичайні юристи, які не мали адвокатського свідочтва і послуги яких були дешевші, ніж послуги адвокатів. По-третє, і найважливіше, ця норма болячо вдарить по кишенях простих українців [5].

Щоб краще зрозуміти, що означає монополія адвокатури і які проблеми вона спричиняє, О. Бойко наводить такий приклад: літня жінка бажає звернутися до суду із позовом щодо захисту свого права власності. Вона – хвора, пенсіонерка, самостійно до суду ходити не може. До внесення змін у законодавство інтереси позивачки у суді могли представляти її діти, чоловік або знайома. Однак згідно з новим Законом вона буде змушена найняти адвоката, вартість послуг якого еквівалентна розміру кількох щомісячних пенсій. Тож ми поділяємо думку О. Бойко, що Закон суттєво обмежує доступ простих громадян до суду. Адже тепер окрім судового збору (який нещодавно було збільшено), вони будуть змушені відшукувати кошти на оплату послуг адвоката. Саме тому доцільність введення вказаної норми сумнівна. Бо навіть Європейський суд з прав людини дає можливість здійснювати представництво інтересів у суді будь-яким особам (а не лише адвокатам) [5].

Представники бізнесу та державних органів також не задоволені ново-введеннями. Проте альтернативну точку зору щодо своїх оновлених повноважень пропонують адвокати, зокрема, заступник Голови Національної асоціації адвокатів України (НААУ) В. Гвоздій, який прагне тим самим розвіяти основні міфи. Наприклад, щодо вислову «монополія адвокатури погана як принцип» він зауважує, що термін «монополія» ніколи не мав для бізнесу позитивної конотації і невдала метафора заклала певне упереджене ставлення до цього явища. Однак насправді йдеться про впорядкування ринку юридичних послуг та приведення його у відповідність до стандартів розвинених економік, таких як Німеччина, США, Великобританія та інші [4].

Саме в цих державах існує висока потреба в якійсій правовій допомозі, яка в умовах справедливого суду та верховенства права є запорукою розвитку бізнесу. Високих стандартів якості можна досягнути виключно за умови, якщо буде

встановлено жорсткі, однак прозорі механізми відповідальності учасників ринку, чітко врегульовані умови роботи на ринку, рівні для всіх, хто такі послуги надає. Без монополії досягти цього неможливо [4].

Таку позицію з огляду на національний менталітет, занепад економіки та неспокійну ситуацію в країні ми не підтримуємо. Не погоджується із наведеним аргументом В. Гвоздія і юрист-практик О. Куликов, думку якого частково поділяємо. Він пише, що саме слово «монополія» має негативне забарвлення, якщо йдеться про ринок послуг в умовах вільної економіки. Посилання на «європейський досвід» сьогодні використовується як щось однозначно правильне, беззаперечне і безпомилкове.

Прихильники монополії не враховують історію адвокатури західних демократій і її вплив на їх становлення. То була історія боротьби, вплив якої – колосальний. У нас же упродовж тривалого часу інститут адвокатури мав побічний характер і не сприяв формуванню культури прав людини, розвитку правової свідомості.

Навіть більше, О. Куликов переконаний, що адвокати країн ЄС не повинні в обов'язковому порядку вступати в єдину і безальтернативну організацію, яка має фактично необмежену владу над своїми членами. Країни ЄС принципово тим від України і відрізняються, що там діють державні та демократичні інститути. І якщо встановлення монополії адвокатури є еволюційним кроком, то на цей щабель українська адвокатура ще не ступила, так як перед цим слід знайти реальну незалежність від держави та довіру людей [7].

Основні проблеми монополії адвокатури сконцентровані на питанні: «Яким чином виграють клієнти від того, що в судах їхні інтереси представлятимуть виключно адвокати, та звідки державні органи з 2020 року братимуть кошти на оплату послуг адвоката?». Введення виключного адвокатського представництва призведе до зростання корупції при замовленні державними органами послуг адвоката. Штатні юристи, здійснюючі представництво інтересів державних органів, більше орієнтовані у справах відповідної установи.

Натомість адвокат не бере участі у підготовці рішення органу державної влади, виконанні договору, його укладанні. Адвокат переважно не володіє проблематикою питання. Тому на практиці виникне ситуація, за якої штатні юристи клієнта готуватимуть усі документи, а адвокат в суді лише їх зачитає. У чому ж тоді цінність адвоката в суді? Безперечно, реформуючи законодавство, потрібно враховувати досвід інших юрисдикцій.

Однак результати реформ останніх років дають підстави вважати, що практику, закони та звичаї інших країн не можна просто копіювати. Необхідно враховувати внутрішні фактори, особливості, економічну обстановку, готовність людей, бізнесу, держави, суспільства до змін та реальну потребу в них [8].

Отже, слід знайти позитивне вирішення проблеми монополії адвокатури, щоб закріплений в Основному Законі України принцип вільного вибору захисника не був знівельований.

Також залишаються невирішеними проблеми щодо: розвитку органів адвокатського самоврядування, доступу до адвокатської професії, збіль-

шення відповідальності за порушення правил адвокатської етики та проблеми, які пов'язані зі стажуванням та проходженням стажування.

Ще однією важливою проблемою в адвокатурі стало порушення адвокатами етичних норм та Правил адвокатської етики. Сьогодні актуалізуються проблеми, пов'язані з порушенням етичних норм адвокатами, а вони в свою чергу потребують негайного вирішення. Питання, чому адвокати, які отримали вищу юридичну освіту та свідоцтво адвоката, вчиняють дані правопорушення, а іноді й злочини, і що є причиною порушень прав та свобод людини послідовниками Феміди та хранителями справедливості у державі, наразі залишаються без відповіді. Безумовно, що однією із головних причин є низький морально-етичний рівень розвитку адвоката як особистості, відсутність моральних орієнтирів та сенсу людської справедливості, а відтак, й низькі показники дотримання морально-етичних норм, встановлених Правилами адвокатської етики, під час виконання службового обов'язку. Задля вирішення даного питання вважаємо доцільним звернутися до першоджерел адвокатської професії – до Alma Mater кожного майбутнього адвоката – до принципів вітчизняної юридичної освіти. Однією з проблем підготовки фахівця-правозахисника є недостатнє виховання у майбутніх юристів правової та морально-етичної свідомості вищими навчальними закладами України.

Другий аспект цієї проблеми, пов'язаний із падінням моралі і зростанням злочинності в державі. Проблема також полягає в тому, що у нашій країні через наявність великої кількості некомпетентних адвокатів, юристів, поступово втрачається повага до даної професії.

У Норвегії нараховується лише 3 вищих навчальних заклади, які готують юристів – в Осло, у Бергені та у Тромсе, у яких за 2010 рік з 4228 чол. (Осло) – 455 здали державний іспит та отримали диплом, з 1860 чол. (Берген) – 112 чол., а – з 471 чол. (Тромсе) – лише 38 чол. Майже така ж ситуація у Німеччині, де тільки 50% з усіх студентів юридичних вузів здали державний іспит та отримали диплом. В Україні ж нараховується близько 96 вузів, які готують спеціалістів у юридичній сфері, 95% з яких щороку отримують диплом, і при цьому тільки незначна частина з випускників отримують роботу за спеціальністю та стають компетентними та кваліфікованими адвокатами [2, с. 122].

Статистичні дані повідомляють про те, що рівень юридичної освіти та вимог, які висуваються до студентів, в Україні значно нижчий, ніж у розвинутих країнах світу, а тому й рівень кваліфікації та етичності вітчизняних адвокатів залишає бажати кращого.

Ще одним з чинників виникнення даної проблеми є наявність неефективних, форм відповідальності адвоката за порушення правил адвокатської етики та професійного обов'язку. Так, у Франції адвокат повідає за дії, пов'язані з виконанням професійного обов'язку. Насамперед, мова йде про цивільно-правову відповідальність, підстави для якої виникають як за межами процесу, так і в його рамках. У першому випадку – з неналежного виконання обов'язків адвоката при наданні консультацій, підготовки документів

і т.д. У другому – відповідальність виникає у разі помилкової оцінки адвокатом сутності справи, при порушенні ведення справи, неналежного виконання зобов'язань з надання допомоги під час процесу. Відповідальність адвоката гарантується законом у формі обов'язкового страхування професійної відповідальності.

Крім цивільно-правової відповідальності адвокат може бути підданий і дисциплінарним санкціям з боку асоціації адвокатів у вигляді попередження, догани, тимчасової заборони займатися адвокатською діяльністю строком не більше ніж на три роки, або як крайній захід – виключення з адвокатської асоціації. Причому виключений зі списків асоціації адвокат не може бути прийнятий на роботу в іншу асоціацію адвокатів [10, с. 129-130].

В першу чергу, потрібно унеможливити попадання в юридичну професію малокваліфікованих осіб. Для цього варто розробити додаткове випробування для абітурієнтів при вступі до юридичного вищого навчального закладу для визначення його морально-психологічної та правової свідомості. А також впровадити аналогічне випробування при здачі іспитів для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Крім того, необхідно використовувати при вивченні таких дисциплін, як «Юридична деонтологія», «Адвокатура», «Цивільний процес», «Кримінальний процес», більше ситуативних задач, які підвищать рівень моральної та етичної готовності студента в майбутньому сумлінно та компетентно виконувати обов'язки, покладені на адвоката. Крім того, пропонується ввести до навчальної програми юридичних навчальних закладів таку обов'язкову навчальну дисципліну, як «Психологія», адже юрист, адвокат – це професія, тісно пов'язана із спілкуванням з людьми, із вирішенням питань, які мають надзвичайно велике значення для людини, а тому адвокат повинен добре орієнтуватися у психології особистості, аби не вчинити помилок та працювати ефективно, з дотриманням честі і гідності людей, з якими він співпрацює.

Важливо, щоб майбутній правозахисник був свідомим у виборі своєї професії, психологічно підготовлений до неї і міг в будь-яких умовах знайти правовий вихід із ситуації. Завдання сучасної юридичної освіти – підняти рівень компетентності адвоката та повернути повагу до даної професії. А на законодавчому рівні, варто посилити відповідальність адвоката за порушення свого професійного обов'язку та правил адвокатської етики, а також ввести інститут обов'язкового страхування професійної відповідальності. Крім того, важливо змінити вимоги до досвіду у юридичній сфері майбутнього адвоката при здачі іспитів для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю з 2 років до 4. Це достатній час для отримання необхідних теоретичних та практичних навичок, вивчення особливостей, усіх нюансів професії адвоката, а також для пізнання самого життя, адже адвокат як особа, якій довіряють людську долю, повинен сам бути досвідченим в особливостях нашого буття. Це зумовить більш відповідальне та сумлінне ставлення адвокатів до своїх професійних обов'язків.

Висновки і пропозиції. Результати реформ останніх років дають підстави вважати, що практику, закони та звичаї інших країн не можна просто копіювати та імплементувати у внутрішнє законодавство. Гармонізація українського законодавства привела до великого кола дискусій щодо проблем пов'язаних із законодавством про адвокатуру, тому необхідно враховувати внутрішні фактори, особливості, економічну обстановку, готовність людей, бізнесу, держави, суспільства до змін та реальну потребу в них.

Отже, слід знайти позитивне вирішення проблеми монополії адвокатури, щоб закріплений в Основному Законі України принцип вільного вибору захисника не був знівельований. Однак згадуючи про проблеми введення адвокатської монополії варто зазначити, що введення монополії адвокатури є вагомим досягненням, перейманням позитивного досвіду високорозвинених держав світу. Така реформа дає змогу дійсно забезпечити надання якісної правової допомоги та введе судовий процес на новий рівень.

Все вищевикладене підводить до висновку, що вдосконалення законодавства про адвокатуру є одним наріжних каменів правової реформи в сенсі захисту прав людини. На сучасному етапі вкрай потрібна як суспільствам, так і її громадянам високопрофесійна, незалежна, а також

сильна в своїй єдності адвокатура, озброєна професійною методикою для виконання покладених на неї завдань.

Демократичною країною є та країна, яка має правозахисну професійну адвокатуру і при цьому надає їй всі можливості для виконання особливої функції – забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, представництва інтересів особи в суді, а також надання правових консультацій.

Основною метою існування адвокатури, як інституту професійного захисту і представництва, є надання юридичної допомоги всім, хто такої потребує. Підвищення ефективності діяльності сучасної адвокатури, високий якісний рівень та доступність адвокатської допомоги для всіх верств населення – ось ті головні завдання, які разом повинні вирішувати державна влада і юридичне співтовариство.

Нині у парламенті перебуває велика кількість законопроектів, які так чи інакше дозволяють вирішити вищевказані проблеми. Тому щоб вирішити проблеми щодо реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність потрібно створити якісно нове законодавство, яке ввбрало в себе позитивний досвід країн ЄС з урахуванням всіх особливостей українського законодавства та реалій у нашій країні.

Список літератури:

1. Білоус К. Сутність адвокатської етики як необхідної умови здійснення адвокатом своєї діяльності / К. Білоус // Все для юристів. – 2010. – № 7. – С. 121-122.
2. Бойко О. «Адвокатська монополія» судової реформи: думка правозахисника / О. Бойко // Новинарня: український ньюз-рум. – 2016. – 9 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynarnia.com/2016/06/09/advokatska-monopoliya-sudovoyireformi-dumka-pravozahisnika/>
3. Варфоломеева Т.В. Реформа адвокатури – запорука незалежного захисту прав і свобод людини / Т.В. Варфоломеева // Вісник академії адвокатури України. – № 19. – 2010 р. – С. 12-19.
4. Гловацький І.Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина. Франція): навч. практ. посіб. / І.Ю. Гловацький. – Київ : Атіка, 2007. – 588 с.
5. Гудима Д. Чи лише адвокати можуть мати доступ до здійснення захисту та представництва у судах? / Д. Гудима // Юрид. вісн. України. – 2013. – № 26. – С. 12.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст.
7. Кухнюк Д. Самоуправление УБ. юрицо с обязательным членством / Д. Кухнюк. – Юридическая практика. – № 26(548). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.ua>
8. Литвинский Д.В. Французская граница адвокатской монополии [Электронный ресурс] / Д.В. Литвинский // Право.ru: справоч. прав. система. – Режим доступа: <http://pravo.ru/review/view/42278/> (дата обращения: 30.10.2015). – Загл. с экрана.
9. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення [Електронний ресурс]: рекомендації FATF, затв. пленар. засід. 16 лют. 2012 р. // Державна служба фінансового моніторингу України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf (дата звернення: 30.10.2015). – Заголовок з екрана.
10. Минимальные стандартные правила обращения с заключёнными [Электронный ресурс]: приняты на первом Конгр. ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Женева, 1955 г. // Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml (дата обращения: 17.11.2015). – Загл. с экрана.

Сталоверов В.Н.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О АДВОКАТУРЕ И АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Проанализированы основные проблемы реформирования законодательства об адвокатуре и адвокатской деятельности. Исследована Стратегией реформирования судостройства, судопроизводства и смежных правовых институтов на 2015-2020 гг. Цель – выработка обоснованного научно-практического подхода к решению проблем, связанных с реформированием института адвокатуры. Выяснено, что в настоящее время существует много проблем по реформированию законодательства об адвокатуре.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, реформирования, этика, адвокатская этика, стажировки, порядок прохождения стажировки, адвокатское самоуправление, монополия, адвокатская монополия, проблемы реформирования.

Stalivierov V.M.

Taras Schevchenko National University of Kyiv

THE PROBLEMS OF REFORMATION THE LEGISLATION ABOUT ADVOCACY AND LAWYER ACTIVITY

Summary

The basic problem of reforming the legislation about advocacy and lawyer activity. Researched strategy for reforming the judiciary, the judiciary and related legal institutions in 2015-2020. The goal – to develop evidence-based scientific and practical approach to solving problems related to the reform of the legal profession. It has been found that at present there are many challenges to reform the law and the Advocacy Law.

Keywords: lawyer, lawyers, reform, ethics, legal ethics, training, probation order, advocate government monopoly, law monopoly reform challenges.

УДК 327.8

АМЕРИКАНСЬКИЙ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ Т. ПАРСОНСА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сталоверова А.В.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства і природокористування

Проаналізовано сутність парсонівської теорії соціальної дії та її впровадження в сучасні соціологічні розвідки на теоретичному рівні. Охарактеризовано сучасне українське суспільство та структурні елементи соціальної системи. Досліджено концепцію структурно-функціонального аналізу. Мета – побудова ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України. З'ясовано, що соціологія політики, збагачена фундаментальною теорією соціальної дії, є ефективним інструментом дослідження структури і динаміки сучасних українських процесів.

Ключові слова: концепція структурно-функціонального аналізу, теорія соціальної дії, українське суспільство, соціологія політики, соціальна система.

Постановка проблеми. У науковому підході до управління соціально-політичними процесами, які розвертаються в Україні, існує проблема дефіциту високоякісних і ефективних методик дослідження, заснованих на оригінальних, таких, що до кінця зрозумілих і правильно використовуваних теорій. На базі таких теорій з'являється можливість створити нові або істотним чином удосконалити наявні інструменти дослідження і впливу на соціальні інститути держави, суспільства, а також акторів і очолю-

вані ними структури соціально-політичної дії, використовувати в політичній соціології. Однією з таких теорій є структурно-функціональна теорія соціальної дії Т. Парсонса, розроблена ним у 50-60-х роках ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія Т. Парсонса є однією із складно зрозумілих у соціологічній науці. Ця складність пояснюється, зокрема, невідповідністю, а розуміння приходить тільки після вивчення праць Е. Дюркгейма [1], М. Вебера [2], А. Парето [10], Г. Спенсера [13].

Цим можна пояснити не дуже широке розповсюдження парсонівської теорії соціальної дії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для соціології політики роль теоретико-аналітичної концепції Т. Парсонса очевидна. Однак у науковій соціально-політичній діяльності проглядається тенденція ігнорування або уникнення всебічного використання теоретичних положень структурного функціоналізму. Ця теорія містить не тільки абстрактно-теоретичні конструкції, хоча вони є однією з сильних її сторін, але й показує алгоритми розв'язання проблем, котрі стоять перед усім суспільством взагалі і державними інститутами влади зокрема. Структурно-функціональний аналіз ефективний у розв'язанні проблем удосконалення системи соціалізації, виховання, влади, етно-національних, расових і релігійних питань. Тому, першочерговим завданням для наукових працівників у сфері соціально-політичного аналізу є осмислення і впровадження на теоретико-аналітичному рівні положень концепції структурно-функціонального аналізу з метою побудови ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України.

Метою статті є розкриття сутності парсонівської теорії соціальної дії та її впровадження в сучасні соціологічні розвідки на теоретичному рівні; показати, що соціологія політики, збагачена фундаментальною теорією соціальної дії, є ефективним інструментом дослідження структури і динаміки процесів, що відбуваються в Україні. Держава, будучи найпотужнішим інститутом соціально-політичної системи, за допомогою наукового потенціалу, зможе швидко та якісно впливати на удосконалення всієї інституціональної структури в нашій країні, аналізувати виникаючі проблемні питання з позицій структурного функціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Система державної влади в Україні на сучасному етапі розвитку нашого суспільства гостро потребує якісних і валідних методик дослідження проблем, пов'язаних з ефективністю діяльності управлінського апарату по всій вертикальній і горизонтальній структурі соціальних інститутів. Соціологія політики володіє потужним науково-дослідним потенціалом у частині надійності методів пізнання соціально-політичних процесів на теоретичному і прикладному рівнях. Однак вивчення і правильне розуміння подій, які відбуваються в державі, ускладнено тим, що держава є складноструктурованою організацією людського співтовариства. Без ретельного і всебічного аналізу інституціональної структури, динаміки і направленості змін, що відбуваються в суспільстві і свідомості людей, функцій структурних елементів державних і недержавних організацій неможливо, якщо відсутня добротна теоретична наукова база.

Такою теоретичною основою дослідження структури держави і соціальних інститутів може бути теорія соціальної дії, розроблена Т. Парсонсом. Елементи цієї теорії істотним чином будуть сприяти підвищенню можливостей теоретичного соціально-політичного аналізу, тим самим удосконалювати методи дослідження структурних частин нашого суспільства, функціональне значення яких, у свою чергу, дозволить напрацюва-

ти більш сучасні інструменти впливу на соціально-політичні процеси в Україні.

Т. Парсонс у своїй книзі «Структура соціальної дії» [8, с. 43-328], передусім визначає роль теорії в науковому пізнанні: «Теорія не тільки формулює те, що ми знаємо, але і говорить нам про те, що ми хочемо знати, тобто ставить питання, на які необхідно дати відповідь. Більш того, структура теоретичної системи вказує на можливі альтернативи в розв'язанні даного питання» [8, с. 51]. Теоретичні положення знаходяться в логічній взаємозалежності одна від одної таким чином, що вони утворюють системи, які прагнуть бути логічно замкненими.

Система починається з групи взаємопов'язаних положень або аксіом, які передбачають співвідношення з емпіричними спостереженнями всередині логічних рамок теоретичних положень. Кожне з цих положень має логічні імплікації. Система стає логічно замкненою, якщо кожна з логічних імплікацій, що виведені з будь-якого положення всередині системи, знаходить вираження в іншому положенні тієї ж системи. «В логічно замкненій системі, – підкреслює Т. Парсонс, – всі твердження, що входять до неї, з одного боку, взаємопов'язані в тому відношенні, що кожне з них включає деякі наслідки, що стосуються інших тверджень, а, з іншого боку, система детермінована в тому відношенні, що кожний з цих наслідків знаходить своє висвітлення в інших утвердженнях тієї ж самої системи» [8, с. 128].

Отже, найбільш важливим показником зрілості і життєздатності соціальної науки взагалі та її структурних елементів зокрема є стан її систематичної теорії, яка складається з певного виду узагальноної концептуальної схеми, практично використаної в тій чи іншій соціальній галузі, а також включає різні види і ступені логічної інтеграції складових її елементів, і способи, за допомогою яких ця система дійсно може застосовуватися в емпіричному дослідженні. А емпіричні дослідження, між іншим, як указував Т. Парсонс, «якщо вони проводяться з розмахом і уявою та мають значення для фундаментальних проблем свого часу, прямо ведуть до загальної теорії, незалежно від наявності або відсутності методологічних намірів» [8, с. 213].

Будь-яке соціально-політичне, економічне або культурне явище може бути описано як певна система соціальної дії. Так, систему завжди можна членувати на частини або менші підсистеми. Якщо це членування або аналіз продовжувати достатньо довго, то врешті-решт можна отримати те, що називається елементарною дією, тобто найменшу одиницю системи дії, котра має сенс у рамках даної конкретної системи дій.

Т. Парсонс підкреслює, що «одиниця членування розглядається як «частина» явища в тому розумінні, коли її можна уявити такою, що існує ізольовано від інших частин. При цьому методологічно несуттєво, чи можна практично здійснити таку ізоляцію» [8, с. 280].

Хоча ця елементарна дія є кінцевою одиницею, що розуміється як підсистема дії, з точки зору теорії вона не являє собою нерозкладну сутність. Одиниця, в парсонівському розумінні, виявляється складовою з елементів дій. У повному вигляді одиниця дії включає в себе певне число конкрет-

них елементів, таких як конкретна мета, конкретні умови, конкретні засоби, одна або декілька норм, що керують вибором засобів для досягнення мети. Тому неможливо дати значущий опис дії без специфіки всіх цих чотирьох елементів.

У відношенні всіх елементів дії повинна передбачатися нормативна орієнтація, її телеологічний характер. Дія завжди повинна розумітися в контексті існування напруги між двома різними типами елементів: нормативними і ситуативними. Як процес, дія фактично є процесом зміни ситуативних елементів у напрямку відповідності нормам. Таким чином, умови повинні розглядатися на одному полюсі, цілі і нормативні правила – на іншому, а засоби і зусилля – в якості пов'язаних ланок між ними.

Крім того, в дії необхідна присутність тимчасового виміру. Дія є процесом, що відбувається в часі. Корелятом телеологічного характеру є тимчасова координата між нормативними і ненормативними елементами. Поняття цілі завжди включає відношення до майбутнього, до очікуваного стану справ, які не обов'язково настануть без втручання дійової особи (актора). У свідомості актора мета повинна виникнути одночасно з ситуацією і передувати вживанню засобів. Останнє в свою чергу повинно передувати результату. Ці відношення елементів один до одного можуть бути встановлені тільки в тимчасових термінах.

Оскільки соціальні системи врешті-решт складаються з людей, дії і системи дій різних індивідів в тій мірі, в якій вони взаємно орієнтовані між собою, складають соціальні стосунки. В тій мірі, в якій ця взаємодія систем дії індивідів є тривалою і регулярною, ці стосунки набувають певних, відносно постійних властивостей або дескриптивних аспектів. Один з них є структурним. Інший полягає у відносній перевазі, за веберівською термінологією, *Gemeinschaft* або *Gesellschaft*.

Слід мати на увазі, що необхідно спостерігати не всі дії учасників стосунків, не всі їх установки і т.д. Достатньо лише встановити для даної конкретної мети релевантний аспект цих стосунків. Для того, щоб по можливості полегшити такого роду спостереження, для кожного релевантного аспекту слід створити класифікацію типів на основі адекватних критеріїв, аби при дослідженні була можливість розташовувати спостереження в рамках концептуальної схеми. Тільки тоді, коли класифікація розроблена і перевірена, стає можливим обмежити спостереження невеликим числом ідентифіційованих фактів. Однак об'єм спостережень, необхідний для ідентифікації, не може бути заданий апріорно, а залежить від характеру фактів і стану знань спостерігача в даній галузі. Але тенденція наукового прогресу полягає в послідовному зменшенні цього об'єму. Це відбувається двояко. По-перше, деякі факти можуть бути відкинуті як не релевантні. По-друге, можна встановити взаємозв'язки між релевантними фактами, тому виявлення одних фактів дозволить зробити висновок про існування інших без спеціальних зусиль для їх спостереження.

Таким чином, найважливішою функцією такої вторинної дескриптивної схеми, як система соціальних стосунків, є функція наукової економії, зменшення об'єму спостережень і верифікацій, необхідних для винесення адекватних суджень.

Друга функція – це такий спосіб опису фактів, який не дозволяв би довести розчленування одиниць до такої межі, коли зникають релевантні емерджентні властивості. У парсонівському розумінні термін «емерджентний» має значення «такий, що розуміється на загальних властивостях складних систем явищ, які емпірично визначаються в своїх приватних значеннях, і, як можна встановити за допомогою порівняльного аналізу, змінюються в своїх приватних параметрах незалежно від інших властивостей... Відмінність емерджентних властивостей від елементарних пов'язана тільки з тим, що при аналізі системи по одиницям, доведеному до певної межі, вони зникають і перестають бути такими, що спостерігаються. Існування й емпірична значущість емерджентних властивостей ... є ... мірою обмеженості системи. Ці властивості мають фундаментальне значення для системи дій» [8, с. 295].

Те, що схема стосунків вторинна по відношенню до дій, обґрунтовується наступними міркуваннями. Цілком можливо концептуально відокремити елементарні дії від соціального відношення, але абсолютно неможливо навіть концептуально ізолювати соціальне відношення від дій його учасників. Це є дескриптивним аспектом систем дій, нерозривно пов'язаних з великою кількістю індивідів та їх вчинків. Крім того, сама система особистості індивіда (це уявлення може не співпадати в даному контексті з психологічною концепцією особистості) – це ще одна вторинна дескриптивна схема дії. Це впорядкована система одиничних дій, об'єднаних загальною приналежністю до одного й того ж актора.

З іншого боку, коли мова йде про системи соціальної дії, що складаються з безлічі акторів, вони можуть бути описані як групи, тобто як більш крупний агрегат. Цей агрегат може розумітися як такий, що складається з індивідів, які виступають в якості одиниць. Індивід в цьому контексті стає членом групи. Безперечно, що групи в цьому розумінні також мають емерджентні властивості, які не виводяться з властивостей осіб, узятих у концептуальній ізоляції від їх членства в групі. Індивід є складовою одиницею групової структури. Тому групова схема в даному контексті також повинна розглядатися як вторинна по відношенню до схеми дій.

З точки зору аналізу за елементами кожна конкретна або концептуально ізолювана одиниця або частина являє собою специфічну комбінацію приватних значень одного або декількох аналітичних елементів. Кожен тип є постійним набором стосунків між цими значеннями. Зі свого боку, елемент є універсалія, приватними випадками якої можуть бути:

- певна аналітична одиниця, що взята в цілому;
- один або декілька фактів, що описують цю одиницю;
- вираження одного або декількох емерджентних властивостей складних комбінацій таких одиниць.

Будь-яка атомістична система, що розглядає тільки властивості, які виявили себе в елементарній дії або в будь-якій іншій одиниці, не здатна адекватним чином врахувати елементи останнього типу, тому по відношенню до складних соціальних систем вона є невизначеною.

Для того, щоб могла існувати стійка система соціальної дії, яка включає в себе безліч індивідів, повинна мати місце нормативна регуляція аспекту влади (тобто здійснення примусу іншими) у стосунках між індивідами всередині системи; іншими словами, повинен бути наявним розпорядчий порядок – політичні елементи дії. На основі емерджентних властивостей систем соціальної дії, що відсутні в елементарній одиниці дії, можна розпізнати три чітко визначені сфери таких властивостей – політичні, соціальні й економічні. Кожна з цих сфер асоціюється з групою емерджентних властивостей, які, з одного боку, зникають, коли система ділиться на одиниці аналізу, не властиві даному рівню складності, а з іншого боку, не можуть розумітися як єдино наявні, коли конструювання таких систем переходить за межі цього рівня складності.

Загальною ознакою, що соціальна система суспільства складається з різних соціальних інститутів, що входять до неї, які, в свою чергу, мають власну структуру. Інституціональна структура – це один із видів інтеграції дій індивідів, що входять до неї. Інтеграція функціонально необхідна для того, щоб система залишалася в стабільному стані і була здатна справлятися з внутрішніми конфліктами, які інакше можуть стати для неї роковими. Стійкість соціальної системи можлива тільки в тому випадку, коли в певних межах люди ведуть себе відповідним чином, у відповідний час і у відповідному місці. Т. Парсонс писав: «Інституціональна структура в дійсності є ні чим іншим, як доволі стабільним способом організації людської дійсності і мотиваційних факторів, на яких вона базується. Будь-які істотні зміни цих останніх або зв'язків між ними буде різко змінювати цю структуру» [8, с. 338].

Для того, щоб інституціональні моделі діяли, вони повинні бути підкріплені моральним почуттям більшої частини членів суспільства, а інтегрована (тобто добре спеціалізована) в це суспільство особистість повинна визнавати статус інших осіб у стратифікаційній системі, і в особливості – але ні в якому випадку не виключно – статус тих осіб, які стоять вище за неї.

Слід відзначити, що один із розповсюджених видів слабко інтегрованої структури – це структура, де символи визнання втрачають зв'язок з інституціонально схваленими досягненнями, в якій люди користуються визнанням незалежно від певних досягнень і, навпаки, маючи такі досягнення, не отримують визнання, які їм належать. У результаті такого недоліку інтеграції індивід потрапляє в конфліктну ситуацію. З одного боку, він потрапляє у конфлікт із самим собою. Він відчуває себе змушеним забезпечувати свої егоїстичні інтереси способами, які не сумісні зі стандартами поведінки, котрі виховані в ньому і настільки глибоко вкоренилися в його свідомості, що він не може їх повністю відкинути. З іншого боку, він постає перед об'єктивною дилемою. Наприклад, він може продовжувати жити у відповідності з тими стандартами, які він поціновує, але тоді він залишається без визнання і його символів; або він може погнатися за зовнішнім успіхом, але тільки ціною порушення своїх власних стандартів і стандартів тих людей, яких він більше всього поважає. Звичайно зо-

внішній і внутрішній конфлікт виникає одночасно, і по-справжньому безболісного виходу з такої ситуації немає. Внаслідок цього, розповсюджена форма психологічної реакції на таку конфліктну ситуацію – агресивність у переслідуванні особистих цілей і своїх егоїстичних інтересів взагалі. В контексті сформульованої мети нашої статті можна резюмувати, посилаючись на Т. Парсонса, що «багато проблем можуть бути плідотворно вивчені за умови співробітництва на теоретичному рівні різних соціальних дисциплін, ніж можна зробити, діючи всередині кожної з них в окремому випадку, як би добре не була розроблена для розв'язання певного кола проблем її теоретична схема» [8, с. 353].

Елементи цієї теорії істотним чином будуть сприяти підвищенню можливостей теоретичного соціально-політичного аналізу, тим самим удосконалювати методи дослідження структурних частин нашого суспільства, функціональне значення яких, у свою чергу, дозволить напрацювати більш сучасні інструменти впливу на соціально-політичні процеси в Україні.

Висновки і пропозиції. Таким чином, теорія соціальної дії і структурно-функціональний підхід, розроблені Талкотом Парсонсом, мають величезне наукове значення в питанні вивчення соціально-політичних структур та інститутів держави. У соціально-політичному аналізі на теоретичному рівні слід використовувати елементи парсонівського підходу в дослідженні соціальних динамічних систем. Проте складність полягає в тому, що Т. Парсонс її розробив для «рівноважних», стабільних систем, типу американського суспільства. Адаптація стабільна або знаходиться в стані рівноваги, якщо відношення між структурою і процесами, що протікають усередині неї, між нею й оточенням таке, що властивості і стосунки, які Т. Парсонс назвав структурою, виявляються незмінними.

По-іншому йдуть справи з українським суспільством і деякими пострадянськими державами (наприклад, Киргизстан, Молдавія, Азербайджан, Грузія). Таке суспільство можна назвати «розколотим суспільством», а процеси, що відбуваються в ньому, – протилежні стабільним і рівноважним. На мій погляд, розкол українського суспільства і дезінтеграція структурних елементів системи знаходиться у культурно-психологічній площині і проходить по ментально-ціннісному рубежу в дихотомії «індивідуалізм» – «колективізм». Така дихотомія в теорії Т. Парсонса, на жаль, не розглядається. Тому, бажано, удосконалюючи теорію соціальної дії, вносячи корективи в неї, які вимагаються часом, враховувати цю дихотомію, що природно, збагатить, у свою чергу, соціологію політики як науку.

Структурно-функціональний аналіз ефективний у розв'язанні проблем удосконалення системи політичної соціалізації, політичного виховання, влади, етно-національних, расових і релігійних питань. Тому, першочерговим завданням для наукових працівників у сфері соціально-політичного аналізу є осмислення і впровадження на теоретико-аналітичному рівні положень концепції структурно-функціонального аналізу з метою побудови ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України.

Список літератури:

1. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение: Пер. с фр., и послесловие А.Б. Гофмана / Эмиль Дюркгейм. – М.: Канон, 1995. – 352 с.
2. Вебер М. Социология. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. О. Погорілий / Макс Вебер. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
3. Волович В.І., Головченко Г.Т. Соціологія. – Х.: Видавничий будинок «Фактор», 2006. – 767 с.
4. Городяненко В.Г., Гілюн О.В., Демічева А.В., Легеза С.В., Липовська Н.А. Соціологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 560 с.
5. Жоль К.К. Соціологія. – К.: Либідь, 2005. – 440 с.
6. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія: Загальний курс: Підруч. – К.: Каравела, 2006. – 407 с.
7. Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Пер. с англ. О.А. Оберемко: Под общ. ред. с пред. А.С. Батыгина / Ч.Р. Миллс. – М.: Стратегия, 1998. – 264 с.
8. Парсонс Т. О структуре социального действия. – Изд. 2-е / Талкотт Парсонс. – М.: Академический проспект, 2002. – 880 с.
9. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского / Талкотт Парсонс. – М.: Академический Проспект, 2002. – 832 с.
10. Парето В. Трансформация демократии / Вильфредо Парето // Западно-европейская социология XIX – начало XX веков / Под ред. В.И. Добренкова. – М., 1996. – С. 155-156.
11. Сірій Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
12. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. / Н. Смелзер. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
13. Соціологія / І.Д. Єрьоміна. – Суми: Довкілля, 2005. – 284 с.
14. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Т. 1 / Под общ. ред. А.Н. Рубакина / Герберт Спенсер. – Спб.: Изд. Спб. Акцион Общ. печатного дела «Издатель», 1899. – 310 с.
15. Шубін С.П. Політичний маркетинговий аналіз: метод, теорія, практика: Монографія / С.П. Шубін. К.: Генеза, 2007. – 112 с.

Сталовєрова А.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

АМЕРИКАНСКИЙ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ Т. ПАРСОНСА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Аннотация

Сделан анализ сущности парсоновской теории социального действия та ее внедрения в современные социологические исследования на теоретическом уровне. Охарактеризовано современное украинское общество и структурные элементы социальной системы. Цель – построение эффективно действующей модели социально-политической системы Украины. Выяснено, что социология политики, обогащенная фундаментальной теорией социального действия, есть эффективным инструментом исследования структуры и динамики современных украинских процессов.

Ключевые слова: концепция структурно-функционального анализа, теория социального действия, украинское общество, социология политики, социальная система.

Stalovierova A.V.

National University of Water and Environmental Engineering

T. PARSONS'S AMERICAN STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS AND ITS INFLUENCE ON SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN MODERN UKRAINE

Summary

The Parsons's theory essence is analyzed in aspect of social action and its implementation in current sociological exploration at the theoretical level. Modern Ukrainian society and the structural elements of the social system are characterized. The concept of structural-functional analysis is studied too. The goal is to build an effective model of socio-political system of Ukraine. It was found that the sociology of politics that is enriched by the fundamental theory of social action is an effective research tool for analyzing the structure and dynamics of modern Ukrainian processes.

Keywords: the concept of structural-functional analysis, theory of social action, Ukrainian society, sociology politics, social system.

УДК 347.238

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Тичковська О.В.

Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті досліджено теоретичні питання регулювання спільної власності подружжя. На основі аналізу наукових джерел висвітлено, поняття спільної сумісної власності, що є об'єктами такої власності. Описано яким чином особисте майно членів подружжя може стати частиною спільної власності подружжя. Зроблені висновки можна використати для удосконалення законодавства.

Ключові слова: власність, спільна сумісна власність, особиста власність кожного подружжя, об'єкт спільної власності, презумпція спільної власності.

Постановка проблеми. Шлюбні відносини змінюють правовий статус чоловіка та дружини, призводять до утворення сім'ї, в якій виникають особливі стосунки особистого характеру, що мають враховуватися також у сфері майнових відносин. Законодавством, зокрема шлюбно-сімейним, встановлюється для подружжя спеціальний правовий режим щодо набутого в шлюбі майна. Оформлення шлюбних відносин зумовлює виникнення в подружжя не лише особистих майнових, а і немайнових прав та обов'язків, а також створює спільну для них категорію стосовно майна – сумісна власність або власність подружжя.

Як свідчить практика, проблемних питань з приводу такого майна не виникає, до того моменту, доки немає процедури його розподілу. Саме в процесі встановлення кому і скільки має належати майна і виникає безліч питань, зокрема: що є спільною власністю, а що особистою кожного з подружжя; яким чином розділити майно, якщо у сім'ї працює лише чоловік або дружина, і його(її) зарплата є єдиним джерелом доходу і ряд інших проблемних моментів. Ці питання неодноразово досліджували науковці, але спільної думки на даний час досягнуто не було. Враховуючи тенденцію збільшення припинення шлюбно-сімейних відносин, а у зв'язку із розподілом спільно нажитого майна є необхідність удосконалення законодавства, яке могло би врегулювати ці правовідносини. Саме тому вивчення даного питання є актуальним напрямком сучасної правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання спільної власності подружжя присвятили свої праці такі вчені, як: І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, Н.С. Кузнецова, В.М. Косак, В.О. Рясенцев, В.І. Семчик, Є.А. Суханов, В.М. Самойленко, О.В. Дзера, С.М. Лепех, О.С. Иоффе, Т.О. Ариванюк, Г.В. Юровська, А.М. Нечаева, Д.І. Фолошня та інших дослідники загальних проблем права власності, та права спільної власності подружжя.

Постановка завдання. Поглиблене вивчення правової природи майна, що належать подружжю; аналіз основних проблемних питань спільної сумісної власності; визначення порядку та особливостей перетворення особистого майна у спільне.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 316 ЦК України закріплює визначення права власності. А саме: правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює від-

повідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Прийнято розрізняти право власності в об'єктивному і суб'єктивному значенні. Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють відносини власності (порядок набуття, здійснення та припинення права власності). Право власності в об'єктивному значенні є юридичною підставою існування і реалізації права власності, що належить певному суб'єкту, тобто права власності в суб'єктивному значенні. Право власності в суб'єктивному значенні – це забезпечена законом можливість конкретної особи володіти, користуватися і розпоряджатися річчю своєю владою і у власному інтересі. Цьому праву власника відповідає обов'язок усіх інших осіб утримуватися від порушення його правомочностей.

Вважається, що класична структура права власності походить з римського права. Проте, автори деяких сучасних досліджень стверджують, що приписування римлянам тлумачення права власності як тріади повноважень є перебільшенням, оскільки жодне джерело римського права не вказує на саме таку конструкцію власності. За висновками В. А. Савельєва, загальноприйняте ототожнення римських «dominium і proprietas» є некоректним, бо вони застосовувалися для позначення різних аспектів право-відносин власності. Римська юриспруденція не виробила «єдиного» й «абсолютного» права власності, натомість, було добре розроблено інститут права власності, «розділеної» на окремі повноваження. Dominium означав повну правомірну владу, належне панування над певним тілесним об'єктом, в якому поєднувалися речово-правовий та особистісний аспекти; він набувався виключно законними способами. Proprietas – це речове право, яке протиставлялося іншому речовому праву – ususfructus – праву користування річчю та одержання доходів. Призначення proprietas – підкреслити не аспект володарювання над річчю, а її приналежності певній особі; тому між власністю (proprietas) та володінням немає нічого спільного [8, с. 180].

За загальним правилом спільна власність може бути частковою або сумісною. Критерієм відмежування є визначення часток. Від часткової спільна сумісна власність відрізняється тим, що частки співвласників заздалегідь не визначені. ЦК України визначає, що за загальним правилом спільною власністю є спільна сумісна власність, яка виникає лише у передбачених за-

коном випадках, що підкреслюється законодавчо закріпленою презумпцією спільної часткової власності (ч. 4, ст. 355 ЦК).

Відповідно до ст. 60 СК України, що відповідає ч. 3 ст. 368 ЦК, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Підґрунтям цієї норми є світоглядне судження розробників СК України, на думку яких, спільна сумісна власність подружжя є матеріальною передумовою міцності шлюбу, здійснення подружжям різних соціальних функцій, зокрема народження і виховання дитини [1]. Можна по різному ставитись до цієї позиції, однак необхідно відзначити дві обставини досить важливого характеру. По-перше, правило про спільну сумісну власність подружжя піднесене в СК майже до абсолюту, що не можна визнати природним і таким, що відповідає сучасним реаліям життя. По – друге, модель регулювання відносин спільної сумісної власності подружжя не можна визнати досконалою. Це проглядається і на етапі здійснення подружжям спільної власності при придбанні і відчуженні майна, і на етапі перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову, і у випадках припинення спільної власності. Сімейним кодексом встановлено принцип спільності придбаного в період шлюбу майна (за винятками, прямо встановленим законом). Згідно ст. 60 СК України встановлюється, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини самостійного заробітку.

У юридичній літературі висловлюється також думка про те, розповсюдження режиму спільності майна та спеціальний порядок розпорядження таким майном зумовлює виникнення у власника добровільних обмежень щодо здійснення права власності в силу деяких юридичних фактів [3, с. 198]. Разом з тим, незалежно від наявності шлюбу, кожен з подружжя може мати майно, яке належить на праві власності йому особисто.

При розподілі спільного майна необхідно встановити частку, яку отримує кожен з подружжя, тому виникає потреба законодавчого роз'яснення та питання частки в спільній сумісній власності (статті 370, 371, 372 ЦКУ, статті 64, 70 СКУ). У теорії цивільного права наголошується: невизначеність частки в спільній власності, зокрема, її розміру, не означає, що такої частки взагалі немає.

Аналіз норм ЦК України свідчить, що законодавець унормовує існування лише тоді, коли співвласники мають можливість або постає необхідність визначити свої частки, наприклад, унаслідок розлучення, що призводить до перетворення спільної сумісної власності на спільну часткову власність. На відміну від підстав виникнення спільної часткової власності, законодавство чітко визначає випадки виникнення спільної сумісної власності. Остання вважається спільною частковою власністю, якщо іншого не передбачено законом або договором [4, с. 13-16]. Отже, спільна сумісна власність, на відміну від спільної часткової, може виникати лише у випадках, передбачених законом або договором. Ні ЦК України кодекс, ні інші законодавчі акти не передбачають такої підстави її виникнення, як успадкування частки в спільній сумісній власності.

Спільна власність, яка характеризується множинністю суб'єктів при єдності об'єкта є специфічним правовим феноменом, що досить часто зустрічається на практиці. Множинність суб'єктів на стороні власника істотно впливає на специфіку відносин спільної власності, як на відносини між співвласниками, так і на відносини самих співвласників із третіми особами. Загальні положення про право власності, його виникнення і припинення повною мірою застосовуються і до спільної власності. Однак це у свою чергу не виключає існування цілої низки спеціальних правил, що «відтіняють» специфіку відносин спільної власності. Водночас не можна повністю «усамостійнити» спільну власність, як зазначив Є. О. Суханов, «спільна власність є особливим юридичним способом закріплення одночасного володіння матеріальною цінністю не одноособово, а декількома власниками» [5, с. 95], інакше кажучи, спільна власність не є особливим видом власності. Тенденцією розвитку законодавства на сучасному етапі слід визнати розширення кола випадків виникнення відносин спільної власності. Це обумовлено включенням у цивільний оборот речей, правочини з якими за радянських часів не дозволялись або істотно обмежувались (земля, нерухоме майно, майнові комплекси тощо), поширенням договірної регулювання (із можливістю встановлення режиму спільної власності) на сфері, для яких договори раніше вважались інструментально неприйнятними. Перший випадок може бути проілюстровано виникненням спільної власності у випадку приватизації житла, при створенні об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, створенні та функціонуванні інших житлових і нежитлових майнових комплексів.

Як зазначається у літературі, що право спільної сумісної власності подружжя є різновидом права приватної власності фізичних осіб. Тому, щодо об'єктів права власності подружжя прийнято застосовувати загальні правила. В свою чергу, сімейне законодавство, визначає яке майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності.

Спільна сумісна власність подружжя – це майно, яке набуто подружжям за час шлюбу (або під час спільного проживання однією сім'єю), крім речей індивідуального користування [1].

Право спільної сумісної власності як загально цивілістична категорія істотно відрізняється від права спільної часткової власності. Право спільної сумісної власності не поділене на частки, тому усі співвласники мають однакове, рівне право володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном. Така частка може бути виділена за домовленістю між співвласниками або у разі спору – судом.

Із цього питання С.М. Лепех зазначає, що саме з моменту реєстрації шлюбу починає діяти презумпція спільності щодо всього майна, яке набувається подружжям, окрім винятків встановлених законом [6, с. 85-96].

При розгляді особливостей визначення поняття «спільна власність подружжя», необхідно також встановити, що є об'єктом такого права, або що може визнатись таким об'єктом.

У статті 61 СК України наводиться перелік об'єктів права спільної сумісної власності, зокрема законодавець визначає, що:

1) об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь-які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту;

2) об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу;

3) якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, вираш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;

4) речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [1].

Як уже зазначалось, право спільної сумісної власності подружжя є різновидом права приватної власності фізичних осіб. Тому об'єктами цього права є будь-які речі, що належать фізичній особі на праві приватної власності. Хоча і існує певний перелік таких об'єктів, але чітко визначеного остаточно затвердженого на сьогодні не має, тому що у багатьох нормативно-правових актах перелік цих об'єктів змінюється і таким чином не має змоги законодавцю закріпити вичерпний перелік.

Розглядаючи ч. 2 статті 61 СК України, де зазначається, що об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу. Якщо ж розглядати цю частину в такому розумінні, то мається на увазі, що доходи кожного з подружжя стають об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка з моменту їх внесення до сімейного бюджету. З таким твердженням погоджується і В. А. Рясенцев [7, с. 220]. В свою чергу ми не можемо приймати таку думку, як єдино правильну. Адже у такому разі для виникнення права спільної сумісної власності, кожному із подружжя щоразу необхідно проявляти свою бажання стосовно поповнення сімейного бюджету. Але для застосування правового режиму регулювання відносин між подружжям з приводу майна дружини і чоловіка закон цього не передбачає. Як зазначається у літературі, законний правовий режим, застосовується у тому разі, коли він не змінений шлюбним договором. Цікаву думку з приводу ч. 2 ст. 61, висловив О.С. Іоффе, який зазначив, що якби утворення майнової спільності залежало від подальших вчинків того з подружжя, хто є набувачем, який забажав чи не забажав би використовувати нажите майно для загальносімейних цілей, діяло б уже не правило закону, а довільний розсуд кожного з подружжя [8, с. 250]. Поряд з цим виникає ще один юридичний факт, встановлення якого є необхідним при розподілі спільного майна, а саме – як встановити чи були внесені кошти до сімейного бюджету, тобто, мається на увазі, яким чином і в який момент отримані кошти стали частиною сімейного бюджету. Також, важко встановити, що розуміється під поняттям «сімейного бюджету» у подружжя, яке ділить майно.

Отже, ми погоджуємося з думкою Т. Ариванюк, про те, що ст. 61 СК України не передбачає дію режиму спільності майна подружжя залежно від його передачі до бюджету сім'ї [9, с. 5]. Якщо ж розглядати ч. 3 ст. 61 СК України, то вона суперечить ч. 2 даної статті, оскільки ч.3 статті передбачає, що якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, гроші, інше майно, в тому числі гонорар, вираш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності обох з подружжя. В такому випадку, для виникнення права спільної сумісної власності на майно про яке йде мова, не потрібно, щоб воно було внесене до сімейного бюджету.

Незрозумілим є і той момент, де передбачається що доходи, одержані одним із подружжя і внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу, є об'єктом права спільної сумісної власності обох з подружжя. Проте, аналіз правової літератури, дає нам змогу зрозуміти, що особа, яка внесла вклад у банківську (кредитну) установу, володіє зобов'язальним, відносним правом на нього, оскільки внесені кошти мають не індивідуально-визначені, а родові ознаки. Право ж власності на кошти, внесені на рахунок, переходить до банківської (кредитної) установи. Подружжю може належати не тільки право спільної сумісної власності на речі, а й майнові зобов'язальні права: на вклад у банківську (кредитну) установу, на пай, на вклад у господарському товаристві. Тому виникає необхідність чіткого розмежування поняття «право спільної сумісної власності подружжя» та «спільне майно подружжя».

Незважаючи на те, що науковці погодились з необхідністю розмежування понять: «спільна сумісна власність подружжя» та «спільне майно подружжя». Однак у чому полягає відмінність між ними поки що встановлено, лише прийнято розуміти що останнє є більш ширшим і включає більше ознак [2].

Законодавством визначено, що спільною сумісною власністю подружжя можуть бути речі, сукупність речей, цінні папери, готівка.

Цивільне законодавство визначає термін «майно» у трьох значеннях:

1) лише майно, гроші, цінні папери або сукупність речей;

2) не тільки речі, а й майнові зобов'язальні права;

3) речі, майнові зобов'язальні права та майнові обов'язки.

К. Граве, В. Тархов, Є. Ворожейкін, І. Жилінкова під спільним майном подружжя розуміють не тільки речі, що належать дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності, а й інші майнові права та обов'язки. З даною думкою важко погодитись. Як справедливо зазначає В. Рясенцев, поняття нажитого майна не охоплює борги.

Під час визначення об'єктів спільної сумісної власності виникає низка проблемних питань. Насамперед ні СК України, а ні інші законодавчі акти не дають підстави для висновку про загальність правила щодо включення до складу спільного майна подружжя, боргів. Так, згідно із ч. 2 ст. 52 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном і часткою

в праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй у разі поділу цього майна. Отже, у разі порушення зобов'язання одним із подружжя останній відповідає своєю часткою в праві спільної сумісної власності, а не спільним майном в цілому. Лише ті борги, які виникли під час шлюбу, можуть розглядатися, як частина спільного сумісного майна у випадках, коли сторонами у зобов'язанні виступають обидва з подружжя, тобто коли вони кожен з них уклав такий договір, або договір було укладено хоча б одним із подружжя, але майно, набути в наслідок його укладання буде використане в інтересах сім'ї [1].

Відповідно до законодавства є певні умови, коли особисте майно одного з подружжя може перетворитися в об'єкт спільної власності. До них відносять ті дії, які вчиняє один з подружжя для покращення якостей та властивостей майна одного з подружжя, яке використовується спільно, тобто мається на увазі, що якщо чоловік отримав у дарунок автомобіль, а кошти на його модернізацію використав з сімейного бюджету, то такий автомобіль стане часткою спільного майна подружжя.

Не менш важливим є питання щодо визначення режиму майна, коли його створення розпочинається у шлюбі, а при поділі спільного майна, воно не завершено, наприклад: починається будівництво житлового будинку, але в експлуатацію він ще не зданий. Стосовно цього висловила свою думку Г.В. Юровська, яка зазначає: «У разі поділу майна, особливо після припинення шлюбних відносин, той ж подружжя, на чие ім'я оформлені відповідні документи, не зацікавлений у завершенні процедури, передбаченої ст. 331 ЦК України, та реєстрації цього об'єкта навіть тоді, коли фактично будівництво завершено та будинок експлуатується за призначенням». Вирішенням цього питання може стати використання норм ст.ст. 60, 69, 70 СК України, ч. 3 ст. 368 ЦК України. Зокрема, незавершений будівництвом будинок, будівництво якого розпочалося у шлюбі може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя з визначенням часток [10, с. 47].

Правові наслідки, які можуть настати у таких випадках, не можуть бути однаковими для усіх

ситуацій. Це можна підтвердити посилаючись на статтю 62 СК яка передбачає, що «у разі спору» це майно може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності. Відсутність спору є свідченням того, що правовий режим майна одного з подружжя, вартість якого істотно збільшилася внаслідок спільних трудових чи фінансових затрат або грошових затрат другого з подружжя, залишається незмінним.

Лише у разі доведення того, що такі затрати другий із подружжя робив з метою набуття права співвласності, то він зможе претендувати на збільшення частки від спільного майна при його розподілі.

Враховуючи все вище зазначене хотілося б привернути увагу законодавців до усунення недоліків стосовно колізій нормативно-правових актів, що регулюють спільну власність подружжя шляхом чіткого визначення і законодавчого закріплення таких понять, як: «об'єкт спільної власності», «бюджет сім'ї», «момент внесення майна і коштів до сімейного бюджету».

Висновки. Отже, спільне майно подружжя – це усе майно, яке набуто подружжям за час перебування у шлюбі. При цьому не важливо значення, хто саме купував ту чи іншу річ, на чие ім'я (чоловіка чи дружини) вона оформлена, та хто із подружжя заробляв кошти для придбання цього майна.

До спільної сумісної власності подружжя відносяться також і будь-які доходи, отримані чоловіком чи дружиною за час шлюбу, сюди належать зарплати, пенсії, стипендії та інших доходи, зокрема, якщо член подружжя уклав договір, то гроші і будь-яке інше майно, які були одержані за цим договором, теж будуть спільною власністю подружжя.

Чоловік і дружина мають рівні права стосовно такого майна. Вважається, що будь-який правочин щодо такого майна, вчиняється за згодою іншого з подружжя та в інтересах подружжя. Законодавець не передбачає необхідності визначення форми надання такої згоди, проте, якщо чоловік чи дружина бажають укласти договір, який підлягає нотаріальному засвідченню або реєстрації, то така згода обов'язково надається у письмовій формі і нотаріально засвідчена.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Дзера О.В. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / О.В. Дзера // – Київ: Юрінком Інтер. – 2010. – 976 с.
4. Поліщук Л. Форми права власності за законодавством України // Віче. – 2011. – № 14. – С. 13-16.
5. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности / Е.А. Суханов. – М., 1991. – С. 165.
6. Лепех С.М. Правовий режим грошей як спільного майна подружжя / С.М. Лепех // Право України. – № 10. – С. 85-96.
7. Рясенцев В.А. Семейное право / В.А. Рясенцев. – М.: Юрид. лит-ра, 1967. – 224 с.
8. Иоффе О.С. Советское гражданское право: [курс лекций] / О.С. Иоффе. – Ч. 1. – Л.: ЛГУ, 1958. – 511 с.
9. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжя: автореф. ... канд.юрид.наук за спец.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Т.О. Ариванюк. – Київ, 2002. – С. 16.
10. Юровська Г.В. Проблемні питання застосування Сімейного кодексу України у судовій Практиці / Г.В. Юровська // Право України. – 2013. – № 10. – С. 45-52.
11. Нечаева А.М. Семейное право: Курс лекций / Александра Нечаева. / 2-е изд., перераб. и доп. / М.: Издательская группа «Юристъ», ИНФРА-М Изд. дом ООО, 2001. – 318 с.

Тычковская Е.В.

Учебно-научный институт права
Национального университета водного хозяйства и природопользования

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ОБЩЕЙ СОБСТВЕННОСТИ СУПРУГОВ

Аннотация

В статье исследованы теоретические вопросы регулирования совместной собственности супругов. На основе анализа научных источников освещены, понятие общей совместной собственности, являющихся объектами такой собственности. Описаны каким образом личное имущество супругов может стать частью общей собственности супругов. Сделанные выводы можно использовать для совершенствования законодательства.

Ключевые слова: собственность, общая совместная собственность, личная собственность каждого супруга, объект общей собственности, презумпция совместной собственности.

Tychkovska O.V.

Institute of Law
National University of Water and Environmental Engineering

THE LEGAL REGIME OF JOINT OWNERSHIP SPOUSES

Summary

Theoretical regulation of common property spouses. Based on the analysis of scientific sources highlights the notion of common property that is the object of such property. Described how the personal property of the spouses can become part of common property of spouses. Conclusions can be used to improve the legislation.

Keywords: property, common property, personal property of each spouse, the object of joint ownership, the presumption of joint ownership.

УДК 351.82:338.48-4

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АГРОТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Філюк С.М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Туризм, який пов'язаний з перебуванням в особистому селянському чи фермерському господарстві, характеризується різними формами проведення вільного часу, використовуючи туристичні послуги в межах сільської гостинної садиби. Власне, такий вид сільського туризму прийнято називати агротуризмом. Агротуризм де факто є поняттям, яке з'явилося як наслідок пропозиції щодо надання туристичних послуг у селянському чи фермерському господарстві. З розвитком туристичного руху воно стало об'ємним, окреслюючи види діяльності, пов'язані з обслуговуванням не лише туристів, й власне односельчан. Для туриста агротуризм означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати сільськогосподарське виробництво і/або відпочити у сільському середовищі.

Ключові слова: агротуризм, екотуризм, поняття, сільський туризм.

Постановка проблеми. Агротуризм – форма сільського туризму, яка безпосередньо пов'язана з селянським (фермерським) господарством, що одночасно надає послуги з проживання та харчування, знайомить із сільськогосподарською діяльністю, традиціями та звичаями даного регіону. Розрізняють дві основні форми агротуризму: ви-наймання помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах господарства або розміщення на нічліг з самообслуговуванням на землях, що належать до господарства (кемпінги та намети) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування сільського туризму у тій чи іншій мірі досліджували В. Гетьман,

П. Горішевський, М. Пітюлич, М. Рутинський та інші науковці.

Під агротуризмом Я. Маєвський розуміє різні форми туризму, пов'язані з функціонуванням сільського господарства. Сільськогосподарське виробництво і годівля тварин становлять одну з істотних принад. Сільський туризм, за визначенням науковця, являє собою кожен вид туризму, який відбувається у сільському середовищі й використовує його цінності. Сільський спосіб життя, природа, краєвиди, культура, архітектура тощо є головними приладами [2].

Агротуризм – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях і передба-

чає використання сільського (фермерського) господарства з метою рекреації, освіти та активного залучення відпочиваючих до традиційних форм господарювання.

Деякі українські науковці під аграрним туризмом розуміють туристську діяльність на території сільськогосподарських (фермерських) угідь, де є умови для виробництва сільськогосподарської продукції і відпочинку міського населення з добровільним частковим залученням бажаючих до деяких видів сільськогосподарських робіт.

Агротуризм – це екологічно стійкий вид туризму, направлений на ознайомлення та використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості для створення туристичного продукту. Агротуризм – це форма підприємницької діяльності, яка безпосередньо пов'язана з сільськогосподарським виробництвом та/або туризмом, направлена на організацію відпочинку на фермі, ранчо або в особистому селянському господарстві з розважальною або пізнавальною метою, а також приносить прибуток за надані послуги.

Турковський М. визначає агротуризм як можливість відпочинку у період відпустки чи вихідних і здійснюється з використанням існуючих природних ресурсів, вільних приміщень тощо. За визначенням Асоціації сприяння розвитку агротуризму, він являє собою вид діяльності, який організовується в сільській місцевості, при якому формуються та надаються відпочиваючим комплексні послуги з проживання, відпочинку, харчування, екскурсійного обслуговування тощо.

У Проекті Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» (який досі не є ратифікованим) агротуризм визначається як вид туризму, відпочинкового й пізнавального характеру, що пов'язаний з використанням майна особистих селянських господарств і передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості. На нашу думку, агротуризм – різновид сільського туризму, що організовується в сільській місцевості, в межах діючого особистого селянського господарства і може виступати у двох формах: активній: полювання, риболовля, збір лікарських рослин, грибів, ягід, участь у сільськогосподарських роботах (насадження сільськогосподарських культур, їх обробка, збір урожаю, догляд за тваринами, участь у їх годуванні, випасанні тощо); пасивній: знайомство з побутом, культурою й звичаями як регіону, так і сільської родини, в якій проживає турист, спостереження за роботою селян та ремісників, споживання страв традиційної (регіональної) кухні тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фахівці в сфері туризму ще й досі сперечаються щодо таких понять як «сільський туризм», «агротуризм», «екотуризм», «зелений туризм», «фермерський туризм», «екоагротуризм». Також слід зауважити, що багато авторів пишуть про одне і те ж, але різними поняттями.

У проекті закону України «Про сільський аграрний туризм» сільський аграрний туризм визначається як вид туризму, що передбачає тимчасовий виїзд особи зі свого місця проживання в сільську місцевість в оздоровчих,

пізнавальних чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності; агротуристична діяльність – як діяльність особистого селянського господарства, фермерського господарства та сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що спрямована на задоволення потреб туристів і надання їм агротуристичних послуг. Агротуристичні послуги – послуги з тимчасового розміщення, харчування, в тому числі з використанням продуктів власного виробництва, майна особистих селянських господарств, фермерських господарств з метою рекреації, тимчасового розміщення (проживання) туристів, ознайомлення з традиційними формами господарювання та сільським способом життя [3].

Метою роботи є: розкрити зміст поняття «агротуризм» та визначити основні критерії класифікації такого туризму; проаналізувати види сільського туризму; обґрунтувати теоретичні положення і висновки щодо вищезазначених завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що стосується поняття агротуризму, то тут на увагу заслуговує публікація О.С. Молнара та Ю.Б. Кушніра, де агротуризм розуміється як сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних і інших ресурсів сільської місцевості і її специфіки для створення комплексного продукту. Автори пояснюють агротуризм та екотуризм як підвиди сільського туризму.

Екотуризм (зелений туризм) – форма активного і безпосереднього відвідування територій з особливими природними і культурними умовами. Екотуризм спрямований на охорону природного і культурного середовища регіонів, які відвідують туристи. Синонімом поняття «екотуризм» є поняття «природничий туризм». Екотуризм може бути активним, фауно- та флористичним, культурологічним і етнографічним [4].

У 1996 році Міністерством юстиції України зареєстровано Спілку сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. У правове поле України введено термін «сільський зелений туризм».

Головні принади сільського, агро- і екотуризму:

Сільський	Агротуризм	Екотуризм
- сільський спосіб життя - природне середовище	- сільськогосподарські заняття - споживання екологічно чистих продуктів харчування	- цінності природного середовища - етнографічні об'єкти
- місцева культура	- участь у сільськогосподарських роботах	- «зелені школи»
- традиційна архітектура	- догляд за тваринами	- активні туристичні заняття без шкоди для довкілля

Туризм, який пов'язаний з перебуванням в особистому селянському чи фермерському господарстві, характеризується різними формами проведення вільного часу, використовуючи туристичні послуги в межах сільської гостинної садиби. Власне, такий вид сільського туризму прийнято називати агротуризмом.

Наприкінці ХХ ст. в українській, як і світовій, літературі з'явилося поняття «агротуризм»

(agritourism): «агро» походить від грецького терміну «агрос», що означає «поле», а у складних словах відповідає поняттям «земля», «землеробський», і «агруномос», яким позначають причетність до господарювання у сільській місцевості.

Агротуризм де факто є поняттям, яке з'явилося як наслідок пропозиції щодо надання туристичних послуг у селянському чи фермерському господарстві. З розвитком туристичного руху воно стало об'ємним, окреслюючи види діяльності, пов'язані з обслуговуванням не лише туристів, й власне односельчан. Тому поняття «агротуризм» трактується дещо інакше туристами та суб'єктами господарської діяльності. Для туриста агротуризм означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати сільськогосподарське виробництво і/або відпочити у сільському середовищі. Натомість суб'єкти, що надають агротуристичні послуги, в поняття «агротуризм» вкладають різне значення: наприклад, – агровідпочинок, спорт – агроспорт, і навіть це розміщення – агроготелі, харчування – агрогастрономія, відпочинок лікування, реабілітація – агротерапія [5].

Агротуризм – організоване перебування туристів у селянській родині, яка займається сільськогосподарською та іншою діяльністю. Основу агротуристичної пропозиції становить розміщення, яке може бути поєднане (залежно від умов) з дворазовим харчуванням або можливістю купівлі свіжих продуктів харчування на місці та самостійного приготування їжі. Складові агротуризму не є новими; більшість з них – повсякденні. Окрім цього, до агротуризму належать деякі елементи персонального продажу та різного роду участі та спостереження за процесом сільськогосподарського виробництва. Найчастіше для суб'єктів, які пропонують агротуристичні послуги і продукти, він стає додатковим джерелом одержання доходів. В основу ідеї агротуризму покладено переконання, що селянське господарство є головним об'єктом, який може надавати туристичні послуги. Володіючи вільними трудовими, житловими ресурсами у поєднанні з власними недорогими продуктами харчування та завдяки підприємницькій діяльності, воно може поповнити свої доходи.

Однак практика засвідчує, що агротуристичною діяльністю зацікавлені інші господарюючі суб'єкти, а саме: різні комерційні структури, передусім ті, що знаходяться на території, яка за своїми природними і кліматичними особливостями пасує для туризму. Відомі приклади зацікавлення міжнародним капіталом агротуристичною діяльністю у найбільш мальовничих територіях та інвестування у такого типу проекти, які дають швидко окупність вкладеного капіталу. Може статися так, що за деякий час селяни залишаться за межами ринку найбільш атракційних туристичних послуг і продуктів, а також будуть витіснені з найбільш привабливих місць рекреаційного характеру [1].

Агротуризм є проміжною формою, що належить до сільського і наближена до фермерського туризму. Охарактеризувати агротуризм можна як форму відпочинку, яка реалізується в сільській місцевості з типовим сільським господарством, опирається на використання нічліжної

бази і рекреаційні розваги, пов'язані з веденням селянського господарства і його оточенням (природним, виробничим, наданням послуг), підтриманням тісного зв'язку із селянським господарством чи його еквівалентом з використанням житлових і господарських будівель, а також харчової пропозиції, з залученням широкого кола рекреаційних розваг як поза господарством, так і в самому господарстві.

Агротуризм можна визначити як вид сільського туризму пізнавального і відпочинкового характеру, пов'язаний з використанням особистих господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовуються в аграрній сфері. Головною фігурою в забезпеченні функціонування зазначених видів туризму, організації відпочинку на селі є сільська родина, яка надає житло, харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості.

Агротуризм як явище містить такі складові: турист – бажає відпочивати в екологічно чистих і привабливих місцях, налагодити контакт з господарями (брати участь у веденні господарства); активно проводити час, пізнати культуру і традиції місцевості; господар – пропонує власні помешкання і харчування, може бути провідником, організатором вільного часу, цікавим співрозмовником; селянське господарство – охайно облаштоване місце відпочинку, яке, зберігаючи свою основну функцію, одночасно забезпечує відпочивальникам можливість контакту з домашніми та свійськими тваринами; село – спільнота людей, яку об'єднують звичаї, плани, яка з організаційного погляду становить взаємодоповнювальний уклад (поділ на різноманітні послуги), але водночас це територія з інфраструктурою, яка задовольняє потреби туристів; природне середовище – чисте повітря, близькість озер, річок, лісу, можливість милуватися мальовничими пейзажами.

Агротуризм забезпечує доходи не лише господарствам, які надають послуги, а також власникам магазинів, заправних станцій, ремісникам та іншим мешканцям села [6].

Три головні ознаки, які характерні для агротуризму і вирізняють його від загальноприйнятого:

- Першою особливістю є можливість задовольнити потребу людини брати участь у процесі виробництва продуктів харчування, у житті селянської родини та місцевої громади. Агротуризм у такий спосіб важко зрозуміти, але це є досить амбітна форма туризму. Цим видом туризму не цікавиться основна маса туристів, а лише ті, хто хоче поєднати відпочинок з набуттям нових умінь.

- Другою характерною ознакою агротуризму, порівняно з масовим, є можливість справдження пізнавальної потреби людини у сфері аграрного виробництва й етнографії. Агротуризм створює умови для пізнання життя селян, їхньої культури і звичаїв у регіональному вимірі.

- Третьою ознакою агротуризму є можливість задоволення емоційних потреб, які полягають у безпосередньому контакті з домашніми й свійськими тваринами; продуктами рослинної і тваринної переробки; задоволення потреби переживання сільської ідилії, яка пов'язана із навколишньою атмосферою, тишею, шумовим фоном села тощо. Якщо агротуризм позбавле-

ний елементу пізнання, не забезпечує емоційні потреби людини, а ґрунтується лише на відпочинку, рекреації й задоволенні, то він не відрізняється від конвенційного (типового) туризму [7].

Прагнення України до вступу у європейське співтовариство, негативні тенденції розвитку сільських територій, а також низка екологічних і соціально-економічних проблем не викликають сумніву в необхідності пошуку принципово нових, сформованих на засадах сталого розвитку шляхів їх вирішення. На особливу увагу заслуговує позааграрна господарська діяльність, що набула значного розвитку серед європейських країн та цілком може бути реалізована на території нашої держави.

Одним із пріоритетних видів позааграрної діяльності є аграрний туризм, що одночасно здатний задовольнити туристичні потреби у відпочинку й рекреації, а також розширити сферу діяльності сільського населення.

В європейських країнах агротуризм вважається одним із основних важелів економічного підйому сільських територій, а тому заохочується на національних рівнях і розглядається як складова Програми комплексного соціально-економічного розвитку села, Спільної аграрної політики розвитку сільських територій Європи (CARPE) [5].

В Україні поняття «аграрний туризм (агротуризм)» досі законодавчо не закріплено, проте перспективність й значущість цього напрямку частково висвітлені в Законі України «Про туризм», Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р., Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р., Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, проекті закону «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [3]. Окремі вітчизняні науковці розглядають аграрний туризм винятково як напрям економічного розвитку села та підприємницької діяльності.

Однак досі залишаються не визначеними питання екологічної спрямованості агротуризму, практично відсутні науково-обґрунтовані підходи організації агротуризму, а також інформація щодо агроєкологічного стану ґрунтів, якості питної води, продукції рослинництва і тваринництва, вирощеної в межах особистих селянських господарств, що надають послуги в сфері аграрного туризму.

Відсутність інформаційної, нормативно-правової й фінансової підтримки також стають на заваді, стримуючи вихід агротуристичної діяльності на внутрішньому й міжнародному ринках.

У результаті неврегульованою залишається діяльність власників садиб, які приймають туристів. Так, аналіз пропозиції на інтернет-ресурсах регіонів, розвиток сільського туризму в яких має як історичну передісторію, так і характерний високими темпами розвитку (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області), засвідчив, що йдеться здебільшого не про агрооселю або сільську садибу, які є основою нічліжної бази в сільській місцевості, а про приватну садибу, яка має значно ширші характеристики. Така ситуація спотворює можливість реальної оцінки як нічліжної бази сільського туризму, так і можливості регулювання цієї сфери з боку держави [8].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Агротуристична діяльність – пріоритетний напрямок розвитку сільськогосподарської діяльності в межах сільських територій України. Організація дозвілля і відпочинку на селі дозволить комплексно підійти до вирішення низки соціальних, економічних, а особливо – екологічних негараздів. Питанням організації агротуризму присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, проте в цілому, дослідження даної проблематики не набуло належного розвитку. Досі відсутній системний характер, а напрями розвитку аграрного туризму в межах сільських територій розглядаються лише відокремлено [5].

Існують деякі підходи щодо трактування поняття «аграрний туризм», в залежності від прийнятої в тій чи іншій країні моделі його розвитку. Проте досі у науковій літературі та практиці немає однозначного підходу щодо визначення даного поняття. Це в свою чергу ускладнює процес його активного становлення як виду туристичної діяльності. Згідно визначення, наведеного в британському словнику подорожей та туризму, агротуризм (farm tourism) – відпочинковий туризм, що передбачає використання сільського (фермерського) господарства. Агротуризм може проявлятися у різних формах, але завжди включає винаймання помешкання.

Розрізняють дві базові форми агротуризму: винаймання помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах господарства та розміщення на нічліг із самообслуговуванням на землях, що належать до господарства, наприклад, в кемпінгах та наметах.

Для туристів відкривається унікальна можливість стати свідками того, як виробляється сільськогосподарська продукція (сир, масло, ковбаса тощо), як вирощуються свійські тварини (кури, свині, корови, коні), познайомитись із ремісничою діяльністю (як виготовляється дерев'яний та глиняний посуд, кошики, меблі з лози).

До основних передумов розвитку агротуризму в Україні, належать: наявність нічліжної бази для прийому, розміщення туристів; можливість надання послуг з харчування (високоякісна продукція рослинництва й тваринництва, вирощена власниками особистих селянських господарств, наявність в селі продуктових крамниць, закладів громадського харчування (кафе, бари, ресторани) тощо); розвинена система послуг (пошта, банки, бібліотеки, прокатні пункти тощо); система інформації (наявність довідкової інформації для туристів про різноманітність туристичних шляхів, культурних заходів, що відбуваються в даному регіоні) тощо [6].

Агротуристична діяльність повинна відіграти роль катализатора структурної перебудови економіки сільських територій, забезпечити демографічну стабільність й стимулювати населення до організації сільськогосподарської діяльності на власних присадибних земельних ділянках.

Агротуризм, пропонуючи туристам відпочинок у тиші і спокої, одночасно є шансом для сільської громади покращити умови проживання та підвищити власний соціально-культурний рівень. Він розглядається як стратегія вертикальної диверсифікації селянських господарств, у якій вироблена сільськогосподарська продукція

набуває додаткової вартості, задовольняючи тим самим ширші потреби і вимоги споживачів.

Основними умовами розвитку агротуристичної діяльності є: туристичний потенціал регіону й самого господарства, яке і слугує об'єктом туристичної зацікавленості; зростання популярності альтернативних видів туризму; наявність вільного та відносно дешевого житлового фонду; оточення господарства (привабливість: природна, культурно-історична; макроекономічні умови – економічний розвиток, кредитно-податкова система, правові засади, охорона НПС); стан регіональної інфраструктури (дороги, комунікації, зв'язок, заклади культури та спорту, гастрономія).

У підсумку перспективами від агротуристичної діяльності на державному, регіональному та міс-

цевому рівнях є: можливість отримання додаткових джерел доходів за рахунок надання послуг з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійних послуг тощо (частину з яких можна використати на ремонт чи будівництво нових об'єктів агротуристичної інфраструктури); створення нових (додаткових) робочих місць; розширення сфери зайнятості сільського населення; модернізація місцевої інфраструктури (водопостачання, каналізування, дороги, громадський транспорт тощо); розвиток виробництва народних промислів (рукоділья, гончарство, ковальство, лозоплетіння тощо); покращення естетичного вигляду будинків, присадибних ділянок, вулиць та інших громадських місць; збереження й відновлення місцевих, регіональних традицій [6].

Список літератури:

1. Про сільський аграрний туризм: Проект Закону України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10318> (дата звернення 22.04.2017).
2. Маєвський Я. Агротуризм: poradnik для сільського господаря. Львів, 2005. – 80 с.
3. Гетьман В.І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність // Рідна природа. 2002. № 3. – С. 24-29.
4. Молнар О.С. Передумови та стан розвитку сільського зеленого туризму на Закарпатті / Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2010. Вип. 31. – С. 120-124.
5. Бабікова К.О. Методичні рекомендації з управління агротуристичною діяльністю. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 72 с.
6. Шимечко Г.І. Агротуристичні продукти: суть і класифікація // Вісник Сумського національного аграрного університету. Суми, 2008. Вип. 12/1(33). – С. 44-49. – (Серія «Економіка університету та менеджмент»).
7. Бабікова К.О. Особливості екологічної категоризації в агротуризмі // IV-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю, Вінниця 25-26 вересня, 2013. Вінниця: ВНТУ, 2013. – С. 279-281.
8. Липчук Н.В. Особливості та стратегії агротуристичного продукту // Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. 2006. № 13. – С. 528-531.

Філюк С.М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ, УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ АГРОТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Туризм, связанный с пребыванием в личном крестьянском или фермерском хозяйстве, характеризуется различными формами проведения свободного времени, используя либо туристические услуги в пределах сельской гостеприимной усадьбы. Собственно, такой вид сельского туризма принято называть агротуризмом. Агротуризм де-факто является понятием, которое появилось как следствие предложения о предоставлении туристических услуг в крестьянском или фермерском хозяйстве. С развитием туристического движения оно стало объемным, очертявая виды деятельности, связанные с обслуживанием не только туристов, а и собственно односельчан. Для туриста агротуризм означает туристическую активность человека, которая намерена узнать сельскохозяйственное производство и/или отдохнуть в сельской среде.

Ключевые слова: агротуризм, экотуризм, понятие, сельский туризм.

Filyuk S.M.

Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk

ESSENCE OF CONCEPT, CONDITIONS AND PROSPECTS OF AGRITOURISM

Summary

Tourism, which is associated with being a subsistence farm or characterized by various forms of leisure, use, or tourist services within a welcoming rural estate. In fact, this type of rural tourism is called agrotourism. Agritourism de facto is the concept, which appears as a result of proposals for tourist services in the peasant or farm. With the development of tourist movement it has become extensive, outlining the activities related to service not only the tourists and villagers own. For tourist agrotourism means a person tourist activity who is going to know the agricultural production and/or relax in a rural environment.

Keywords: agrotourism, ecotourism, the concept of rural tourism.

УДК 342.7+396.1

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Фрицький О.Ф.

Національний університет водного господарства та природокористування

Романюк ІІ.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

В статті досліджуються конституційні та законодавчі основи забезпечення гендерної рівності в Україні. Проаналізовано основні показники гендерної нерівності в Європі та особливості правового забезпечення рівності в правах і свободах жінок та чоловіків у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: Конституція України, права і свободи, законодавство, жінка, чоловік, стать, дискримінація.

Постановка проблеми. Встановлення в законодавстві різних державних механізмів забезпечення рівності в правах чоловіків та жінок є важливим аспектом правотворчої діяльності держави. Адже саме рівність, будучи якісною характеристикою права разом із свободою та справедливістю забезпечує його ефективне функціонування та панування в суспільстві. Питання рівності в правах між чоловіком та жінкою є актуальним для кожної держави. Адже, думки різних людей часто діаметрально протилежні: від того, що повинна бути абсолютна рівність, до того що такої рівності принципово бути не може. З огляду на це, дана тема є актуальним науковим пошуком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених В. Покришчука, С. Ковалюка, О. Піжучка, В. Данюка, Н. Вишневіч, та інших – аналізувалися різноманітні аспекти гендерної нерівності та шляхи її подолання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми полягає в тому, що останнім часом досить поширеною та популярною є гендерна тематика. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка у розвитку суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке серйозне психологічне, політологічне чи інше наукове дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей конституційно-правового забезпечення рівноправності жінок і чоловіків в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасна демократія скасувала середньовічну суспільну ієрархічну систему та привілеї, пов'язані з суспільним становищем та статевою незалежністю, й проголосила принцип рівності усіх перед законом. Раніше для суспільства були характерними такі явища, як пригнічення та дискримінація жінок, але в останні роки велику силу набув рух за емансипацію, який пропагує надання рівних прав і можливостей жінкам на ряду з чоловіками.

Становлення громадянського суспільства – процес складний і багатоманітний. Він, в числі інших демократичних перетворень, передбачає утвердження рівних можливостей для самореалізації як жінок, так і чоловіків (гендерної рівності). Як свідчать останні дослідження загальноєвропейських організацій, на сьогодні 64% європейців вважають, що в Європі ще й досі поширена дискримінація за ознакою статі [1, с. 7].

Понад половина громадян Європейського Союзу вважають, що недостатніми є заходи, що вживаються для забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків в їхніх країнах, та вважають необхідним продовження роботи щодо подолання проявів дискримінації, в тому числі й за ознакою статі.

Протягом кількох останніх десятиліть світова і національна правотворча практика поповнилася помітною кількістю нових документів стосовно прав людини. Значна частина цих документів відноситься до регулювання правового статусу жінки.

Концепція і практичне застосування гендерної рівності є центральними поняттями сталого розвитку суспільства. У гендерній рівності не йдеться про питання жінок. Мова йде про рівну участь чоловіків і жінок у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя суспільства [7, с. 6-12].

Порівняння змісту розділу II Конституції України з міжнародними актами, зокрема з тими, що складають Міжнародну хартію прав людини, а також з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, свідчить що в Конституції в основному містяться ті ж гарантії щодо забезпечення прав та свобод жінок, що й в міжнародно – правових актах. Це означає, що Конституція, України відкриває перед державою та жінками України широку сферу можливостей щодо захисту своїх прав та свобод.

Оскільки норми розділу II Конституції подекуди дослівно повторюють зміст міжнародно – правових актів (зокрема – «Загальної декларації прав людини»), то визнання конкретної норми чи закону неконституційним означає його невідповідність міжнародним стандартам [6, ст. 16-24].

На даний час норми розділу I та II Конституції, у яких закріплені основні права людини і громадянина, неможливо визнати навіть теоретично такими, що не відповідають базовим міжнародно-правовим актам, оскільки прийняття її передувала довга і клопітка робота по вивченню міжнародно-правових актів та досвіду інших держав у галузі регулювання прав людини та громадянина.

Принцип рівних прав чоловіків та жінок закріплено не лише в Конституції, а й в інших законодавчих актах: Сімейному кодексі України, Кодексі законів про працю, Кримінальному кодексі, Кримінально-процесуальному кодексі, Цивільному

кодексі, Кодексі законів про працю, Кодексі про адміністративні правопорушення, Законі України «Про зайнятість населення» та в багатьох інших вітчизняних законодавчих актах.

Конституція України визначає ідеологію і політику держави щодо статусу жінки, її можливостей впливати на економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві. В ній, як в основному законі, на законодавчому рівні закріплюється рівність конституційних прав та свобод чоловіка та жінки.

Щодо ствердження рівностей в правах статей велике значення має 23 стаття Конституції України, де наголошується, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» [5]. А тому і жінка і чоловік на конституційному рівні захищені від будь-яких незаконних повинностей.

Варто зазначити, що центром правового регулювання гендерної рівності є стаття 21 Конституції України. Відповідно до неї, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. А тому, Основний закон визначає стійкість та ідентичність правових статусів чоловіка та жінки.

Відповідно до частини 2 статті 24 Конституції, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти, професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [8, с. 10-11]. Отже, з даних положень, можна стверджувати про логічність, послідовність та чіткість законотвораця стосовно конституційно-правового забезпечення рівності чоловіків та жінок у правах і свободах.

Відповідно до визначених тверджень, жінка та чоловік мають в Україні рівні права і свободи в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя. Зокрема правовідносини в галузі майнових і немайнових свобод жінок регулюються головним чином кодифікаційними актами. Серед них: Цивільний і Цивільно-процесуальний кодекс України. Чинне законодавство, визнаючи матеріальні і процесуальні засади охорони прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави не пов'язує цивільно-правові гарантії з суб'єктами права за їх статевиими ознаками.

На даний час чинне вітчизняне законодавство що регулює питання рівності громадян в правах принципово не суперечить нормам міжнародно-правових актів. Воно надає жінкам однакоvu з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Чинне законодавство, зокрема, забезпечує їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне ставлення до них на всіх етапах розгляду в судах.

За порушення цивільно-правових норм встановлюється однакова відповідальність, як для жінок, так і для чоловіків. Таким чином, цивільне законодавство України встановлює юридичний захист прав жінок на рівній правовій основі з чоловіками.

Трудове законодавство України в багатьох випадках декларативно захищає права жінок в цій сфері, але знову ж таки реальна ситуація набагато складніша. Жінкам набагато складніше знайти гарно оплачувану роботу, а декларовані пільги часто сприяють тому, що роботодавці дуже обережно беруть на роботу жінок [2].

Ще однією проблемою, яка вимагає правового втручання з боку держави, є насильство над жінками. На попередження й ліквідацію даного негативного явища спрямовано встановлення окремих складів злочинів в Кримінальному кодексі України, які передбачають кримінальну відповідальність:

- За зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом;
- За незаконне проведення абортів;
- За примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка ще не досягла статевої зрілості та за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16 років;
- За створення або утримування місць розпусти і звідництва, проституцією або примушування чи втягнення до заняття проституцією;
- За торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини та багато інших [3].

Але проблема насильства над жінками в нашому суспільстві не зникає та, на жаль є сталою. Тому, на нашу думку, вирішенням даної ситуації може бути:

а) більш детальний, розширений опис в адміністративному і кримінальному законодавстві України системи правового захисту жінок від насильства чи інших незаконних посягань;

б) встановлення більш жорстких покарань та стягнень за подібні правопорушення.

Верховна Рада України, керуючись Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ратифікованими Україною міжнародними договорами про права і свободи особистості, підсумковими документами Всесвітньої конференції із становища жінок: «Дії в інтересах рівності, розвитку і миру» і постановою Верховної Ради України від 12 липня 1995 р. «Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», надаючи особливого значення ролі сім'ї та жінок у політичному, економічному, історичному та культурному розвитку держави 5 березня 1999 р. Постановою № 475 прийняла Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок.

Держава взяла на себе обов'язки перш за все забезпечити рівні права і можливості жінкам і чоловікам відповідно до основних умов та свобод людини вирішити інші принципові проблеми, пов'язані з ліквідацією всіх форм дискримінації щодо жінок.

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що законодавство України побудоване на принципах рівноправності жінок і чоловіків у всіх

сферах людської життєдіяльності, що свідчить про високий рівень розвитку українського законодавства та його відповідність європейським стандартам. Однак не можна заперечувати, що існуюча система неприпустимості дискримінації жінок та чоловіків на практиці в окремих сферах все ж залишається малоефективною. Це стосу-

ється, наприклад, рівності жінок та чоловіків на оплату праці, дискримінації жінок при прийнятті на роботу, обмежені права чоловіків на захист батьківства. У зв'язку з цим держава повинна створити систему гарантій, що забезпечать виконання проголошених законодавством конституційних принципів гендерної рівності.

Список літератури:

1. Власенко Н.С., Виноградов Л.Д., Калачова І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. – Київ, 2005. – 56 с.
2. Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок. Офіційний вісник України. – К., 1999. – № 11. – С. 11-12.
3. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. Підручник з проведення тренінгів. – WinrockInternational: Київ, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civic.ua/library/view.html?topic=4140>
4. Конвенція щодо політики зайнятості. Права людини. Міжнародні договори України. – К., 1992. – 173 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Матвієнків С. Гендерна політика: суть, проблеми та українські реалії. Науковий вісник: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Вип. 272. – Чернівці: «Рута», 2005 – 359 с.
7. Михайльова К.Г., Богословська І.Г., Борисенко О.С., Головнюова І.В., Гога Н.П. Жінки та влада / Жінки в Україні. – К., 2001. Т. 23. – 645 с.
8. Харисова С.Ф. Гендерна політика – шлях консолідації суспільства / Жінка в Україні. – К., 2001. – Т. 23. – 645 с.

Фрицкий О.Ф.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Романюк И.И.

Учебно-научный институт права

Национального университета водного хозяйства и природопользования

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье исследуются Конституционные и законодательные основы обеспечения гендерного равенства в Украине. Проанализированы основные показатели гендерного неравенства в Европе и особенности правового обеспечения равенства в правах и свободах женщин и мужчин в различных сферах общественной жизни.

Ключевые слова: Конституция, права и свободы, законодательство, женщина, мужчина, пол, дискриминация.

Frytsky O.F.

National University of Water and Environmental Engineering

Romaniuk J.I.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS GENDER EQUALITY IN UKRAINE

Summary

This article deals with constitutional and legal framework of gender equality in Ukraine. The basic indicators of gender inequality in Europe and the peculiarities of the legal equality of rights and freedoms of women and men in different areas of public life.

Keywords: Constitution, rights and freedoms, legislation, female, male, sex discrimination.

УДК 343.211.3

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Цимбалюк В.І., Кісілевич К.О.

Навчально-науковий інститут права

Національного університету водного господарства та природокористування

Стаття присвячена конституційному праву громадян впливати на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів шляхом направлення індивідуальних, колективних або особистих звернень. Досліджено основні проблеми реалізації громадянами своїх прав та законних інтересів. Розглянуто нормативно-правову базу, напрямки діяльності органів державної влади в удосконаленні інституту звернень громадян. Розкрито ефективні форми впливу громадян на формування політики держави. В даній роботі визначено основні види та форми звернень, їх значення в державному управлінні.

Ключові слова: демократизм, звернення, право на звернення, форми звернення, пропозиція, заява, клопотання, скарга, реалізація прав та свобод, громадський контроль.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, Україна перебуває на досить складному етапі формування правової держави, адже в процесі євроінтеграції відбувається реформування політичної, правової, соціальної та інших сфер суспільного життя. Для того, щоб досягти успіху в демократизації державного ладу, необхідно дотримуватися основного конституційного принципу – верховенства права, який полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

У світлі останніх подій, система реалізації та захисту прав та свобод людини є недосконалою, однак держава в особі органів державної влади та їх посадових осіб відстоює законні інтереси суспільства, залучає громадян до активної участі в управлінських процесах через різні форми суспільно-політичного самовираження. Однією з таких форм є інститут звернень громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За радянських часів інституту звернень громадян приділялося багато уваги, але у процесі розгляду звернень громадян основним завданням було не стільки захист прав громадян, скільки забезпечення контролю за державним апаратом. В Україні проблемам звернення громадян, достатньої уваги не приділяється. Окремі питання даної проблеми фрагментарно досліджувалися в роботах В. Авер'янова, О. Бандурки, В. Колпакова, С. Стеценка, О. Кузьменко, а також Ю. Лагутова, В. Соболя, В. Новікова та інших [7].

Серед невирішених раніше частин загальної проблеми необхідно виділити зловживання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх службовими і посадовими особами наданими їм повноваженнями, що унеможливує ефективну реалізацію громадянами свого права на звернення. Крім того, актуальною є проблема залишення звернень без розгляду та надання необґрунтованих відповідей громадянам. Така позиція формує правовий нігілізм у суспільстві та неповагу громадян до органів державної влади.

Метою статті є аналіз ефективності функціонування інституту звернення громадян, дослідження видів та форм звернень громадян, їх значення у практичній реалізації прав та захис-

ту законних інтересів, а також аналіз проблем та недоліків, які існують у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Основний закон України статтею 40 закріплює право направляти індивідуальні і колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1].

Інститут звернення громадян є своєрідною формою громадського контролю, за допомогою якого виражаються погляди, пропозиції чи невдоволення громадян тими чи іншими діями органів державної влади, які повинні бути розглянуті та з приводу яких необхідно прийняти рішення.

Крім того, право на звернення є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з гарантій дотримання прав і свобод громадян. Адже, звернення громадян є однією з форм участі населення в державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, можливістю активного впливу громадянина на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Звернення громадян є також ефективним способом відновлення порушеного права громадянина через подання до органів державної влади скарг, заяв і клопотань.

Варто зазначити, що розвиток інституту звернення громадян сприяє формуванню правосвідомості громадян, що є запорукою становлення громадянського суспільства.

Отже, право на звернення відіграє значну роль в демократизації політичного та суспільного ладу, забезпечує зв'язок між державою та громадянами, а також виконує важливі функції в управлінні державними справами.

Досліджуючи інститут звернення громадян, необхідно визначити учасників правовідносин, які виникають при поданні та розгляді заяв, пропозицій чи скарг. На основі теоретичних досліджень, чинного законодавства, можна зазначити чотири види суб'єктів провадження за зверненнями громадян.

Першу групу складають суб'єкти, що звертаються – це дієздатні громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на те-

риторії держави на законних підставах (якщо інше не передбачено міжнародними договорами) [8].

Друга група – це особи, що розглядають звернення. До даного виду належать суб'єкти, що розглядають звернення і приймають за ними рішення. Такими є: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації; об'єднання громадян; засоби масової інформації [8].

До **третьої групи** – допоміжні суб'єкти – належать особи, які сприяють прийняттю обґрунтованих рішень. Чинним законодавством не передбачений перелік таких осіб, однак, аналізуючи Закон України «Про звернення громадян», вважаємо, що такими суб'єктами є адвокат, представник організації, представник трудового колективу, особи, з вини яких було допущено порушення, особи, які надають інформацію компетентним органам у ході перевірки звернень відповідно до вимог статей 15 і 19. Особливістю цієї групи суб'єктів є те, що компетенція допоміжних суб'єктів реалізується на стадії розгляду заяви чи скарги [8].

Четверта група – патронатні суб'єкти – це особи, які подають звернення в інтересах громадянина. Особливість даного виду учасників полягає у тому, що їх компетенція реалізується на стадії подання звернення. До патронатних суб'єктів відносяться: законні представники неповнолітніх та недієздатних осіб, трудові колективи, правозахисні організації, інші уповноважені особи [8].

Основою правового регулювання інституту звернення громадян є Конституція України [1], Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [2], Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 07.02.2008 № 109/2008 [3].

Прийняття Закону України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [2] відіграло вагомий роль у зміцненні права громадян брати безпосередню участь в управлінні публічними справами. Варто зазначити, що даний закон був прийнятий в 1996 році й визначив порядок подання та розгляду звернень, рішення, дії (бездіяльність), які можуть бути оскаржені, права та обов'язки громадян, уповноважених органів та їх посадових осіб, а також відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян.

Якщо порівнювати із законодавством багатьох країн Європейського Союзу, можна помітити, що інститут звернення громадян не регулюється спеціальними законами. Наприклад, у Великобританії та Франції право громадян на звернення до публічних органів зафіксовано лише на конституційному рівні [6]. Після проголошення незалежності України виникла необхідність прийняття спеціального правового акту, який би забезпечив реалізацію права на звернення, а також сприяв ефективному процесу демократизації та становлення правової держави.

Таким чином, Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [2] є своєрідною гарантією захисту прав і законних інтересів громадян, а також їх відновлення у разі порушення.

Відповідно до Конституції України, єдиним джерелом влади в Україні є народ. Громадяни мають право безпосередньо приймати активну участь у суспільному житті, відстоювати свої власні та громадські інтереси прямо посилаючись на норми закону, який регулює інститут звернення громадян [1].

Що ж таке звернення громадян? Звернення громадян, на думку Ю. Лагутова, можна розглядати в таких аспектах:

- засіб захисту від порушень своїх прав, свобод і законних інтересів з боку органів виконавчої влади;

- можливість реального впливу на діяльність органів виконавчої влади та посадових осіб;

- можливість отримати позитивний для громадянина результат без застосування спеціальних юридичних знань для оформлення певних документів;

- показник становлення громадянського суспільства [6].

Згідно із Законом України «Про звернення громадян», під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги [2].

- **Пропозиція (зауваження)** – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства [2].

- **Заява (клопотання)** – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їхніх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їхньої діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо [2].

- **Скарга** – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [2].

До рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, у сфері публічного адміністрування належать такі, внаслідок яких:

- порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);

- створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;

- незаконно покладено на громадянина якінебудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності [2].

Варто звернути увагу на те, що між заявами і скаргами є суттєва різниця, яка полягає у змісті та характері документів. Адже, як правило, заява – це прохання про задоволення суб'єктивних прав і законних інтересів, які слугують сигналом про порушення нормативної діяльності державно-

го апарату, про зловживання, незаконні дії які зачіпляють права та інтереси заявника. Однак, заява, на відміну від скарги, не пов'язана з фактами порушення закону, прав та інтересів заявника [7].

Таким чином, мета заяв, що подаються громадянами полягає у тому, щоб реалізувати права та законні інтереси, що надані їм Конституцією та Законами України. Мета скарг – поновлення порушених прав та інтересів.

Крім того, одним із звернень громадян можна також розглядати **запит на інформацію**. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI, запит на інформацію – це це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні [4]. Окрім того, особа може звернутися із відповідним запитом за інформацією незалежно від того, стосується ця інформація її особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту.

Запит на інформацію може бути поданим в усній чи письмовій формі, а також подаватися факсом, електронною поштою чи телефоном. Окрім того, запит може бути як індивідуальним, так і колективним [4].

Як вже зазначалося, прийняття спеціального правового акту, який регулює інститут звернень громадян є позитивним здобутком в історії правотворчості нашої держави. Адже даний документ містить основні положення, якими повинен керуватися кожен свідомий громадянин при подачі свого звернення. Зокрема, у ст. 5 ЗУ «Про звернення громадян» зазначені вимоги до звернення:

1. Адресуються органам та організаціям, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.

2. Необхідність зазначення прізвища, імені, по батькові, місця проживання громадянина, викладення суті порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги.

3. Усне звернення викладається громадянином і записується посадовою особою на особисто прийнятті, а письмове – надсилається поштою чи передається громадянином до відповідного органу, установи особисто або через уповноважену ним особу [2].

Звернення, що оформлені належним чином, підлягають обов'язковому прийняттю та розгляду. Недотримання встановлених вимог щодо звернень, а також порядку їх подання дозволяє суб'єктам владних повноважень не розглядати такі звернення. Не підлягають розгляду та вирішенню також не підписані звернення, без зазначення місця проживання, повторні звернення одним і тим же органом від одного і того ж громадянина з одного і того ж питання, якщо перше вирішено по суті, а також звернення осіб, визнаних судом недієздатними [2].

Законом України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [2] також встановлений порядок розгляду звернень громадян відповідно до якого органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи зобов'язані розглянути пропозиції (зауваження) та повідомити громадянина про результати розгляду. Крім того, звер-

нення повинні бути об'єктивно та вчасно розглянуті та виконані [2].

Стаття 18 даного закону встановлює права громадянина при розгляді заяви чи скарги. Зокрема, громадянин, який звернувся із заявою чи скаргою має право:

- особисто викласти аргументи особі, що перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви;
- знайомитися з матеріалами перевірки;
- подавати додаткові матеріали або наполягати на їх запиті органом, який розглядає заяву чи скаргу;
- бути присутнім при розгляді заяви чи скарги;
- користуватися послугами адвоката або представника трудового колективу, організації, яка здійснює правозахисну функцію, оформивши це уповноваження у встановленому законом порядку;
- одержати письмову відповідь про результати розгляду заяви чи скарги;
- висловлювати усно або письмово вимогу щодо дотримання таємниці розгляду заяви чи скарги;
- вимагати відшкодування збитків, якщо вони стали результатом порушень встановленого порядку розгляду звернень [2].

Особливу увагу слід звернути на обов'язок органів уповноважених розглядати звернення громадян є не лише об'єктивний, всебічний та вчасний розгляд, а також забезпечення поновлення порушених прав, реальне виконання прийнятих у зв'язку із заявою чи скаргою рішень, повідомлення громадянина про результати перевірки заяви, безпосередня перевірка стану розгляду звернень громадян та інші обов'язки, що встановлені статтею 19 Закону України «Про звернення громадян» [2].

Слід зауважити, що органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи розглядають звернення громадян без стягнення за це плати.

Звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, то встановлюється необхідний термін для його розгляду [2].

Досить важливим заходом реалізації конституційного права громадян на звернення є особистий прийом громадян.

Прийом громадян проводиться в усіх державних органах та установах, а також за місцем роботи та проживання населення. Особистий прийом здійснюється за участі керівників та інших посадових осіб органів та установ, які мають на це повноваження.

Особливу увагу необхідно приділити скаргам громадян, оскільки вони є найбільш поширеним видом звернень на сьогоднішній день. Можливість захисту прав громадян за допомогою подання скарги, встановлена значною кількістю актів, в відповідності з якими широкому колу відповідних посадових осіб ставиться обов'язок розглядати адміністративні скарги. Адресатами скарги можуть бути: Президент України; Уповноважений Верхової Ради з прав людини; органи виконавчої влади (в тому числі, вищі) і їх посадові особи; органи прокуратури України; суди та інші уповноважені розглядати скарги суб'єкти [9].

Як вже зазначалося, скарга подається з вимогою про поновлення і захист прав та інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю) уповноважених органів чи їх посадових осіб. Таким чином, згідно досліджень вітчизняних науковців, виділяють такі види скарг:

1. За формою надходження: поштою; на особистому прийомі; через уповноважену особу; через органи влади; через засоби масової інформації; від інших органів, установ, організацій.

2. За ознакою надходження: первинне; повторне; неодноразове; масове.

3. За суб'єктом: індивідуальне; колективне; анонімне.

4. За типом: усне; письмове; телеграма.

5. За категоріями авторів звернень: учасник війни; дитина війни; інвалід Великої Вітчизняної війни; інвалід війни; учасник бойових дій; ветеран праці; інвалід I групи; інвалід II групи; інвалід III групи; дитина-інвалід; одинока мати; мати-героїня; багатодітна сім'я; особа, що потерпіла від Чорнобильської катастрофи; учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; Герой України; Герой Радянського Союзу; Герой Соціалістичної Праці; дитина; інші категорії.

6. За результатами розгляду: вирішено позитивно; відмовлено у задоволенні; дано роз'яснення [9].

На нашу думку, Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [2] є ефективним засобом забезпечення реалізації прав та законних інтересів громадян, однак, зважаючи на бюрократизм та корумпованість в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших установах існує небезпека порушення процесу розгляду та виконання звернень громадян. Саме тому, Президент України В. А. Ющенко виступив із законодавчою ініціативою щодо підвищення ефективності реалізації прав громадян на звернення, ліквідації негативних явищ у даній сфері, запропонувавши запровадження комплексного системного підходу, формування нової концепції роботи зі зверненнями громадян. Указом Президента України від «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» 07.02.2008 № 109/2008 [3] визначено перелік найбільш актуальних проблем, які існують сьогодні у згаданій сфері. До них віднесено:

– надання необґрунтованих відповідей громадянам, порушення строків відповідей;

– безпідставна передача звернень іншим органам, практика визнання скарг громадян необґрунтованими без надання роз'яснень;

– незабезпечення умов для присутності громадян при розгляді їхніх звернень;

– прояви упередженості, халатності та формалізму при розгляді звернень;

– недостатня увага до вирішення проблем, з якими звертаються ветерани війни та праці, інваліди та інші громадяни, які потребують соціального захисту та підтримки;

– необхідність посилення контролю за організацією роботи посадових та службових осіб зі зверненнями громадян [3].

Таким чином, з метою усунути дані недоліки документом також передбачається застосування

таких нових організаційних форм ведення роботи зі зверненнями громадян:

– забезпечення можливості подання звернень електронною поштою з використанням мережі Інтернет;

– запровадження єдиної комп'ютерної системи обліку звернень громадян та контролю за вирішенням порушених у них питань в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;

– упровадження єдиної методики оцінки організації роботи зі зверненнями громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [6].

Отже, можна зробити висновок, що держава зацікавлена у дієвості інституту звернення громадян і демократизації існуючого суспільного ладу. Усі вищезазначені види звернень громадян відносять до позасудового або адміністративного порядку звернення. Однак, такі форми не є вичерпним переліком заходів, які можна застосувати для захисту своїх прав і законних інтересів.

Сьогодні практично в усіх центральних та місцевих органах виконавчої влади, місцевого самоврядування функціонують спеціальні структурні підрозділи по роботі зі зверненнями громадян, на Інтернет-сторінках яких подається інформація про розгляд звернень громадян, графіки особистого прийому, аналітичні довідки тощо. В обласних державних адміністраціях створено комісії з питань розгляду звернень громадян. Крім того, існує графік проведення «днів контролю» результатів виконання звернень громадян. Досить популярними є «гарячі лінії», які дозволяють безпосередньо дізнатися інформацію та відповіді на ті чи інші питання [6].

Іншим важливим механізмом реалізації прав громадян на звернення є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена), який уособлює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Згідно зі ст. 55 Конституції України «кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [1]. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР [5] уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує зі звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства [5].

Ми вважаємо, що позасудовий порядок звернення є більш ефективним, оскільки справа вирішується більш оперативно, ніж у судовому порядку.

Однак, існують випадки, коли орган державної влади більш усього зацікавлений у захисті інтересів системи а не прав і свобод громадян, а саме відбувається «захист честі мундира». У цьому відношенні безперечним є переваги розгляду скарги в судовому порядку, оскільки судовий порядок розгляду скарг в Україні позбавлений багатьох недоліків адміністративного провадження [7].

Крім того, досить поширеною є проблема зловживання посадовими особами своїми повноваженнями, а також перешкоджання реалізації прав громадян, переслідування громадян у зв'язку з їхніми зверненнями, а також незаконне по-

ширення відомостей про приватне життя громадян. Таким чином, існує необхідність посилити адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність посадовців за протиправні дії чи бездіяльність, які унеможливають нормальне врегулювання відносин у сфері подання, розгляду та вирішення звернень громадян.

Наступним негативним чинником, що впливає на функціонування інституту звернень громадян є бюрократизм та корумпованість державних органів та установа. Адже, як відомо, для того, щоб досягти практичного розв'язання проблеми, необхідно «пройти» не один кабінет і заповнити не один «папірець». На сьогоднішній день, задля вирішення такого питання поширюється така форма звернень громадян як електронні звернення. Ми переконані, що такий засіб вирішення запиту громадян є більш неупереджений та сприяє об'єктивному розгляду справи.

Висновки і пропозиції. Отже, інститут звернень громадян є своєрідною формою участі громадян у соціально-економічних, політичних процесах, які в свою чергу є складовою публічної влади. Звернення громадян забезпечують взаємодію суспільства й держави, а також сприяють ефективному вирішенню проблем, які виникають в процесі реалізації прав та законних інтересів. Позитивний рівень ефективності функціонування даного механізму впливає на становлення правової держави, а також свідчить про демократизм у всіх сферах суспільного життя.

Аналізуючи види та форми звернень громадян, а також процес їх розгляду та вирішення, ми дійшли висновку, що держава зацікавлена у дієвості механізму реагування на звернення, про що свідчать положення чинного законодавства.

Однак, все ж існують недоліки правового регулювання інституту звернення громадян, вирішення яких запобігатиме подальшому порушенню прав і законних інтересів громадян. Зокрема:

1) існує необхідність посилити відповідальність посадових осіб за порушення законодавства у сфері забезпечення конституційного права громадян на звернення, передбачивши встановлення чітких та суворих санкцій за перешкоджання здійсненню права громадян на звернення до органів влади й роботі таких органів з розгляду звернень громадян, переслідування громадян у зв'язку з їхніми зверненнями до органів влади й до відповідних посадових осіб, незаконне використання або поширення відомостей про приватне життя громадян, що стали відомими у зв'язку зі зверненнями останніх у владні структури [6];

2) необхідно добиватися прозорості всієї системи роботи зі зверненнями з використанням сучасних інформаційних технологій, зокрема надсилати звернення в електронній формі;

3) доручення органам державної влади та місцевого самоврядування щодо поліпшення роботи зі зверненнями громадян, поданими у формі пропозицій, які є механізмом безпосередньої участі громадян у державному управлінні, у вирішенні загальносуспільних справ та питань місцевого значення, можливість активного впливу громадянина на розробку та здійснення державної політики [6].

Отож, незважаючи на певні недоліки в механізмі регулювання звернень громадян, звернення є дієвим засобом захисту прав та законних інтересів, а також одним із правильних, цивілізованих шляхів до вирішення гострих суспільно значущих проблем.

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
3. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 07.02.2008 № 109/2008.
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
5. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
6. Лагутов Ю.Е. Звернення громадян як важлива складова захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні [Електронний ресурс] / Ю.Е. Лагутов // Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2009. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/february2009/4.htm>
7. Новіков В.Д., Мицак Б.Н. До питання захисту прав та законних інтересів громадян [Електронний ресурс] / В.Д. Новіков, Б.Н. Мицак // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: зб. наук. пр. / Львів. ун-т бізнесу та права. – Львів, 2011. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/Nzlubp_2011_6_37.pdf
8. Стеценко С.Г. Адміністративне право України. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – К. Атіка, 2007. – 624 с. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko/21601-2012-07-05-15-25-18.html>
9. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 205 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/64577-161-ponyattya-ta-vidiskarg-spvvdnoshennya-ponyat-quotkargaquot-quotoskarjennyaquot.html>

Цимбалюк В.И., Кисилевич К.А.

Учебно-научный институт права

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ОБРАЩЕНИЕ ГРАЖДАН КАК ВАЖНЫЙ КОМПОНЕНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена конституционному праву граждан влияния на решения, действия или бездействие органов государственной власти, органов местного самоуправления, а также должностных и служебных лиц этих органов с помощью направления индивидуальных, коллективных и личных обращений. Исследованы основные проблемы реализации гражданами своих прав и законных интересов. Рассмотрена нормативно-правовая база, направления деятельности органов государственной власти в совершенствовании института обращений граждан. Раскрыты эффективные формы влияния граждан на формирование политики государства. В данной работе определены основные виды и формы обращений, их значение в государственном управлении.

Ключевые слова: демократизм, обращение, право на обращение, формы обращения, предложение, заявление, ходатайство, жалоба, реализация прав и свобод, общественный контроль.

Tsybaliuk V.I., Kisilevych K.O.

Institute of Law

National University of Water and Environmental Engineering

APPEAL OF CITIZENS AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PROTECTION HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the constitutional right of citizens to influence the decisions, actions or omissions of public authorities, local governments, and officials and officers of these bodies with the direction of individual, collective and personal references. In work process was examined the basic problem of realization rights and interests by citizens. Also was revised regulatory framework, activities of public authorities to improve the institute of citizens appeal. Effective forms of public influence on the formation of state policy was discussed in this publication. The article deals with types and forms of appeals, and their importance in public administration.

Keywords: democracy, the treatment, the right to appeal, forms of address, offer, request, petition, appeal, implementation of rights and freedoms, public control.

УДК 323.39:314

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

Чернюк І.А.

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена процесу формування українського класу політичної еліти в контексті демократичних перетворень, її особливості та можливі трансформації в майбутньому. Визначені риси, які притаманні українській політичній еліті, такі як закритість, політичний та економічний консерватизм, клановість, популізм, прагматизм та одномірність, корпоративний егоїзм, низький рівень моральності. Описуються етапи формування політичної еліти та їх специфіка в Україні.

Ключові слова: політична еліта, демократизація, трансформація, модернізація, політична система.

Постановка проблеми. В умовах демократичних перетворень в Україні постало завдання трансформації та наповнення нової політичної еліти держави. Політична еліта активно впливає на реалізацію політичного курсу держави та інтересів суспільства загалом. Розпад Радянського Союзу та оголошення курсу на демократизацію української політичної системи значно вплинув на якість формування нової української політичної еліти. Процес оновлення представників правлячого класу був складний і суперечливий, що виявився у різноманітності методів боротьби, низькій ефективності управління (профанації демократичних змін) та прояву низького рівня політичної культури, політичної поведінки. Перед сучасною політичною наукою постає завдання виробити основні критерії функціональної ролі нової української еліти, що повинна стати формотворчим ядром української політичної нації.

Аналіз останніх джерел та публікацій. В Україні наразі на тему політичної еліти переважає публіцистична література, відчувається дефіцит серйозних наукових досліджень. Разом з тим, публіцистами та вченими піднято чимало злободенних проблем. Так, варто відзначити праці таких українських вчених, які приділяють увагу питанням трансформації політичної еліти І. Березна [1], Д. Бронніков, Д. Горбач [3], Ю. Панченко. У статтях Л. Мандзій [5] розглядаються теоретичні питання трансформації, зміни, оновлення еліт, принципи рекрутування еліт у перехідних суспільствах. С. Щедров досліджує регіональний аспект становлення політичної еліти України [11]. Тоді як В. Рихлік вивчає основні умови демократичної консолідації української еліти [8].

До невіршених раніше частин загальної проблеми належить комплексний аналіз усіх аспектів процесу формування політичної еліти в період демократичних трансформацій.

Мета статті. Дослідити специфіку процесу формування політичної еліти в Україні під час демократичних трансформацій

Виклад основного матеріалу. Трансформація політичної системи України розпочалася із кардинальної зміни політичного курсу, рух до демократичного вектору розвитку. Особливу роль у даному процесі відігравали політичні еліти як суб'єкти прийняття та реалізації політичних рішень. Говорячи про політичну еліту, мають на увазі, з одного боку, «тих, хто править суспільством», з іншого – «кращих представників цього суспільства»; звідси, говорячи словами В. Фесен-

ка, «протиріччя між якостями політичної еліти, потрібними для того, щоб завойовувати і утримувати владу, і якостями, потрібними для того, щоб ефективно керувати», а політичну еліту можна визначити як людей, «які краще вміють боротися за владу, отримувати цю владу і утримувати її» [10, с. 1]. Таке розуміння еліти є наслідком відповідно функціонального або ціннісного підходів; з точки зору другого особи з високим соціальним статусом можуть і не входити до еліти, якщо вони не є виразниками базових цінностей соціуму. У даній статті еліту розглядаємо з функціональної точки зору, пов'язуючи її з формальним соціальним статусом, з «істеблішментом» або «панівною верствою».

Процес становлення нової української політичної еліти загалом проходив у рамках адміністративно-номенклатурної моделі за умов відсутності традицій державотворення, бездержавного характеру ментальності народу, якій значною мірою були властиві меншовартість, нерішучість у державотворчих процесах. При цьому проблема формування нової політичної еліти в Україні на початку 1990-х рр. була пов'язана із загальними проблемами державного будівництва, реалізації нових принципів і механізмів становлення еліти, які діють у більшості розвинених демократичних країн. Перед елітою постали завдання усвідомлення себе і свого місця в новій країні й у новому світі, розбудови за відсутності досвіду нової демократичної держави.

Проблема, яка виникла після проголошення незалежності пов'язана із відсутністю повноцінно сформованої політичної еліти за часів ССРСР. За радянських часів Україна фактично не мала повноцінно сформованої політичної еліти, а після проголошення незалежності функції політичної еліти перебрала на себе стара адміністративно-господарська еліта і номенклатура – елітарні чиновники радянських часів «застою», які й стали основною складовою, ядром «нової» еліти. Чимало з них вийшли зі старої виробничо-управлінської сфери, вони лише частково сприйняли ідеологію сучасного ринку, не володіли сучасними на той час технологіями підприємництва та державного управління, хоча швидко вирішили своє головне завдання – конвертувати колишній політичний капітал у новий, насамперед економічний, використовуючи, за визначенням Л. Мандзій, трансформаційну концепцію «політичного капіталізму» [5, с. 55]. Цей процес відбувся майже безболісно, оскільки номенклатура володіла всіма засобами для збереження влади, а в більшості населення

міцно вкоренилися стереотипи радянської свідомості, що не дозволяло адекватно сприймати альтернативні громадянські цінності.

Водночас ситуація вимагала певного «політичного бартеру», за яким номенклатура рекрутувала до своїх лав окремих конформістських лідерів контреліти. Загалом же представники політичних кіл національної гуманітарної інтелігенції, що склалися з «шестидесятників» – політиків-письменників, лідерів національно-демократичного руху і політичних дисидентів, залишилися в «новій» еліті на другорядних ролях, оскільки не володіли необхідними ресурсами, були практично не відомі широким верствам населення. Розкол української націонал-демократії тільки сприяв зміцненню номенклатурних кіл. Це зумовило низький інтелектуальний і культурний рівень еліти, які разом з браком компетентності державного управління в нових умовах звели нанівець потенціал соціального і політичного маневрування й зумовили відчуження політичної влади від більшості населення [9, с. 20]. Д. Горбач ще у 2003 р. наголошував на тому, що «саме перебування еліти часів *ancien regime* при владі в незалежній Україні розглядається багатьма як головна причина всіх сучасних соціально-економічних і політичних негараздів» [3, с. 197].

Більшою мірою лави політичної еліти поповнили підприємці нової генерації, вихідці з різних прошарків суспільства, серед яких було чимало осіб з низьким рівнем культури й моральності. За умов декларативного переходу до демократії ці люди відчували, що можуть домагатися високих щаблів у суспільній ієрархії. Їх переміщення сходинками цієї ієрархії відбувалося безвідносно до їхніх чеснот і навіть заслуг перед суспільством. Цю частину «нової» еліти, яку можна характеризувати як «антиеліту», відзначали ділова хватка, вміння взаємодіяти з тінювим бізнесом і криміналом, космополітизм. Їх прихід сприяв живленню тіньової економіки, а безпосередньо в політичній сфері – процвітанню політичного нігілізму. В підсумку, як зазначає І. Побочий, «склалася «гримуча суміш», симбіоз двох моралей: старої, компартійної, з її принципом схиляння перед вищими і зневагою до нижчих, і авантюрної моралі «нової буржуазії» з її неповагою до закону» [7, с. 50].

Результатом формування такої еліти стало домінування окремих закритих адміністративно-економічних кланів, найбільші з яких сформувалися ще за радянської доби через фіксацію стабільних господарських та особистих зв'язків у номенклатурному середовищі. Ці клани як найпотужніші елітарні організовані суспільні групи почали активно змагатися у претензіях на визначення нового способу державного життя, використовуючи форсований транзит в Україну ліберальних цінностей; складовими цього способу стали протизаконне захоплення землі і приватизація власності, латентні операції з готівкою, руйнування старих господарських структур і механізмів без створення альтернативи. Крім того, перерозподіл сфер впливу за територіальною ознакою сприяв утворенню на їхній основі нових регіональних еліт [2, с. 35]. Досить швидко вони переросли в політичні, що дозволило легалізувати захоплену власність і кримінальний бізнес, а

разом з цим поступово посилювати свій вплив на прийняття політичних рішень державного значення. Злиття влади і власності сформувало нову олігархічну політичну систему.

За словами О. Крюкова, становлення української еліти відбувалося, крім іншого, на фоні економічної кризи і розвалу фінансової системи, наростання протипротива політичних сил (здебільшого малопотужних) і суспільного напруження, зростання рівня злочинності і процвітання кримінальних угруповань, що посилювало в суспільстві правовий нігілізм, розмитості відчуття елементарного соціального порядку, ціннісно-етичного і культурного вакууму, зростаючого песимізму соціальних очікувань [4, с. 471-472]. Власне політичної еліти фактично так і не було сформовано, хоча кількість політичних партій швидко зростала [6].

Після Помаранчевої революції з'явилися надії на оновлення політичної еліти, але очікуваної трансформації по суті не відбулося. Натомість за умов розквіту так званого «безформенного плюралізму» посилювалися інституційна невизначеність і фрагментація еліти. Головне ж у тому, що не відбулося оновлення номенклатурного ядра. Так, за даними Національного інституту стратегічних досліджень за 2010 р., які наводить І. Бережна, серед осіб, яких за період незалежності призначали на впливові посади в системі влади, 73% становили вихідці з партійної, господарської, комсомольської номенклатури радянських часів, а дві третини української політичної еліти становили особи, старші за 50 років [1, с. 4].

Якими ж є специфічні риси сформованої таким чином української політичної еліти? Серед ознак, що характеризують будь-яку політичну еліту, українській еліті властиві виражена групова свідомість, самостійність відносно до суспільства, поділ на владну та контреліту з різними в часі частками стосовно суспільних впливів, відносна єдність цілей та інтересів конкретних осіб, сталий погляд на власну групу як на «касту обраних», який за українських умов іноді набуває, якщо застосовувати термін М. Федорова, ознак «нарцисизму» [9, с. 20]. М. Головатий ще у 2006 р. за ціннісними орієнтаціями та реальними діями охарактеризував українську еліту як тоталітарно-ліберальну [2, с. 37]. Якщо користуватися сучасними класифікаціями політичних еліт, її, на наш погляд, слід віднести за способом формування до закритого типу, за характером внутрішніх відносин – до еліти з відносно низьким ступенем інтеграції, з низьким ступенем представництва, за ефективністю діяльності – до так званої «псевдоеліти», яка, за словами І. Побочия, «є не більше, ніж пародією на справжню еліту..., не створює нічого, крім ілюзій» [7, с. 51]. За стилем своєї діяльності сучасна українська еліта більше підходить під визначення її як «еліти лисиць», а за типом правління можемо назвати її тоталітарно-домінантною.

Важливою рисою української еліти є специфіка формування влади. Вона фактично формується не через природну легальну боротьбу політичних сил, а в надрах адміністративно-виконавчих структур; через це більшою мірою суб'єктами політичної активності виступають державні службовці, а не політичні діячі. Сам процес розбудови

ви партійної системи, що відзначався особливою активністю у 1990-х рр., відбувався під контролем тодішньої адміністративно-господарської еліти. Д. Горбач виділив такі риси української політичної еліти як «політичний та економічний консерватизм, схильність до авторитарних і командно-адміністративних методів, кругова порука, кланові зобов'язання... Замість ринкової економіки маємо її мафіозно-олігархічний варіант. Реальна демократія та громадянське суспільство існують у зародкових формах» [3, с. 198]. Клановість – риса, що набуває в українських умовах особливих форм. Л. Мандзій підкреслює, що клановість у політиці проявляється не тільки в закритості дій, незрозумілості, непрозорості для суспільства процесу прийняття рішень, а й у перенесенні багатьох методів та засобів досягнення мети з кримінальної сфери в політику [5, с. 53]. Через боротьбу кланів поза правовим полем українська політична еліта певною мірою більш безконтрольна й невідповідна порівняно з радянською компартійною елітою.

Популізм української еліти проявляється в тому, що в ній процвітає примітивний різновид політичного лідерства, прямо чи опосередковано орієнтований на завоювання популярності за допомогою гучних демагогічних гасел, нічим не підкріплених обіцянок, що проявляється, зокрема, і в правотворчій діяльності, спрямованій на підвищення політичного рейтингу чи задоволення

корпоративних інтересів, а не на впорядкування суспільних відносин. М. Головатий серед рис української еліти відзначає її «гіпертрофований прагматизм та одномірність» [2, с. 38], які парадоксально уживаються з надмірною строкатістю й динамічністю. М. Пірен також віднесла до специфічних рис української політичної еліти, крім іншого, «утилітарний прагматизм», «відсутність інтересу до теоретичного осмислення того, що відбувається в державі» [6, с. 11].

Висновки та пропозиції. Отже, з огляду на зазначені риси низька ефективність української еліти проявляється майже за всіма показниками – економіка, соціальна сфера, демографічна та екологічна ситуація, культурне життя суспільства, адже ефективність оцінюється не тільки з точки зору економічно-господарської цінності, а й з точки зору таких чинників як раціональність, продуктивність, демократизм, справедливості, професіоналізм тощо. Політична еліта, що склалася останніми десятиліттями в Україні, не виконує дуже важливої функції ефективного позитивного, передусім морального взірця. Через це, принаймні до 2014 р., відчуженість між елітою і населенням все більше зростала. І сьогодні політична еліта не користується довірою в суспільстві й фактично не може спиратися на підтримку громадян, політична еліта збільшуючи свої власні статки та надбання, все більше відривається від соціальної реальності простого українського суспільства.

Список літератури:

1. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки / І. Бережна // Віче. – 2010. – № 7, квітень. – С. 4-5.
2. Головатий М. Кому служить політична еліта? / М. Головатий // Персонал. – 2006. – № 21(172), 30 травня. – С. 35-41.
3. Горбач Д. Еволюція української політичної еліти: від партійних босів до босів великого бізнесу / Д. Горбач // Наукові записки. – 2003. – Т. 22. – Ч. II. – С. 196-200.
4. Крюков О. Демократизація суспільства та розвиток еліти / О. Крюков // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 470-475.
5. Мандзій Л. Політична еліта в перехідних суспільствах / Л. Мандзій // Наукові праці істор. ф-ту Запорізького держ. ун-ту. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – Запоріжжя, 2008. – С. 50-61.
6. Пірен М. Українська політична еліта і проблеми демократизації суспільства [Електронний ресурс] / М. Пірен // Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/piren.htm>
7. Побочий І. Трансформація сучасної української еліти та її місце в політичній боротьбі / І. Побочий // Вестник Севастопольського гос. тех. ун-та. – Вип. 84. – 2007. – С. 50-54.
8. Рихлік В. Політична еліта України: проблеми консолідації / В. Рихлік. – Вісник СевДТУ. Вип. 91: Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 90-93.
9. Федоров М. Нарцисизм посткомуністичної української еліти / М. Федоров // Політична думка. – 2005. – № 3. – С. 20.
10. Фесенко В. Як змінити якість політичної еліти України? Лекція [Електронний ресурс] / В. Фесенко. – 2012. – 23 листопада. // Режим доступу: <http://polit.ua/lectures/2012/02/28/fesenko.html>
11. Щедров Ю. Політична еліта сучасної України: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Ю. Щедров. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_40/shchedrov_politychna.pdf

Чернюк І.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА В КОНТЕКСТЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена процессу формирования украинского класса политической элиты в контексте демократических преобразований, ее особенности и возможные трансформации в будущем. Определенные черты, какие присущие украинской политической элите, такие как закрытость, политический и экономический консерватизм, клановость, популизм, прагматизм и одномерность, корпоративный эгоизм, низкий уровень нравственности. Описывают этапы формирования политической элиты и их специфика у Украины.

Ключевые слова: политическая элита, демократизация, трансформация, модернизация, политическая система.

Cherniuk I.A.

National University of Water and Environmental Engineering

POLITICAL ELITE IS IN CONTEXT OF DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS TO UKRAINE

Summary

The article is sanctified to the process of forming of the Ukrainian class of political elite in the context of democratic transformations, her feature and possible transformations in the future. Certain lines, what inherent to the Ukrainian political elite, such as closed, political and economic conservatism, clan, populism, pragmatism and unidimensionality, corporate egoism, low level of morality. The stages of forming of political elite and their specific describe at Ukraine.

Keywords: political elite, democratization, transformation, modernization, political system.

УДК 070

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ЖАНРАХ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРИСТИКИ

Шанюк В.І.

Національний університет водного господарства та природокористування

На матеріалі творів Володимира Мономаха, ігумена Данила, підсудка Федора Євлашовського та інших розглядається еволюція публіцистичних мемуарних жанрів – літературного щоденника, записок, автобіографії.

Ключові слова: комунікаційні процеси, жанри, журналістика, діаріуш, автобіографія, записки, мемуари, документ.

Постановка проблеми. Для витлумачення перспектив сучасної журналістикознавчої науки як важливої складової соціальної комунікації варто повернутися до періоду становлення національних джерел зародження і розвитку документальних жанрів, які сприяли секуляризації освітнього, культурного та літературного процесі, виступаючи предтечею документалістики й публіцистики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно в журналістикознавчій науці початки української преси пов'язують із відкриттям Харківського університету (1805) та виникненням навколо нього першого осередку національно налаштованих професорів і студентів, для яких українство стає справою усього життя. Такої

думки дотримувалися М. Бернштейн [1, с. 52-81], Д. Чалий [2, с. 146-161], А. Животко [3, с. 37-42].

Значно далі від своїх попередників пішов І. Михайлин [4, с. 9-13], який пропонує шукати передумови виникнення та національні джерела української журналістики в «Літописі Руському», публіцистиці Київської Русі, кобзарстві та історичних творах усної народної творчості, полемічній літературі, козацьких літописах, творчості мандрованих дяків тощо.

У давній українській літературі перехід до свідомого авторства – це болісний і тривалий процес, обумовлений необхідністю кореляції форм масового спілкування. Адаже, як вважає В. Різун, масові комунікації народжуються з появою спочатку аматорів, а згодом і «професійних

мовців як комунікантів, здатних усвідомлювати своє мовлення й акт спілкування» [5, с. 17]. З появою друкарського верстата з'являються нові можливості для «професіонального масового спілкування» [5, с. 19].

Звичайно, цілком погоджуючись із знаним дослідником, не зайвим видається розширити даний контекст документальними жанрами, які й виконували першорядне значення для інформування, навчання, розширення горизонтів інформативних запитів читачів. Мемуарні твори складали основу документалістики, бо зафіксували не лише калейдоскоп історичних імен і подій, але й думки, почуття звичайних пересічних громадян Литовсько-Польського князівства, оперативно відгукуючись на злободенні події доби.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В українському журналістикознавстві питання розвитку і становлення публіцистичних жанрів у контексті взаємовпливів європейського Відродження практично не розглядалось.

У означеній статті аналізується маловідомі джерела української документалістики, які потребують нового переосмислення і введення в контекст теоретичного й історико-журналістичнознавчого вжитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз впливу документальних жанрів на становлення журналістики, адже проповідь, літописне оповідання, життє, заповіт, повчання, ходіння, діаріуш, записна книжка, грамота, лист, епітафія, біографічний нарис, судові справи Литовсько-Польської доби вважаються найдавнішими утвореннями оригінального комунікаційного жанру. При всьому скептицизмі радянських дослідників, які намагалися применшити, а то і перекреслити значимість повчальної та документальної літератури, варто наголосити, що саме ці якісно розширені світськими проблемами церковні жанри поступово розвивалися і набували універсального змісту, на основі якого й відбувалося формування суспільної, а згодом національної свідомості.

Виклад основного матеріалу. З бурхливим розвитком документалістики на рист особистісного начала у мистецтві все помітніше впливають автобіографічні епізоди, що стають сюжетотворчими елементами художньої розповіді, визначають жанрову форму і стильову манеру письма митців українського Ренесансу та Бароко.

Чимало творів художньої літератури мають автобіографічну основу, але серед них виділяється документально-мемуарна література, яка розвивалась за своїми законами і становила особливий вид історичної пам'яті – пам'яті свідка, активного учасника або вдумливого спостерігача суспільно-історичних подій.

Жанрова природа документалістики допомагає глибше з'ясувати закономірності художньої свідомості у певні періоди історичного розвитку, адже історія літератури значною мірою проявляється на рівні внутрішньої диференціації та зовнішньої видозміни жанрів. Еволюція жанрової системи завжди пов'язана із «розмиванням» і видозміною старої жанрової ієрархії, внаслідок чого з'являються якісно нові твори. У даному випадку маються на увазі такі жанрові різновиди художньої документалістики, як літературний щоденник, автобіографія, мемуарні записи, хро-

ніки, некрологи, листи, памфлети, публіцистична проза, гумор, які згодом викристалізувалися в інформативних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах журналістики.

У сучасній науці утвердилася думка, що документалістика наближається до історичної прози, наукових біографій, документально-історичних нарисів, а, скажімо, щоденники та автобіографії є позалітературними жанрами, документальним родом літератури [6, с. 10]. Д. Затонський не вважав щоденник жанром літератури, навіть якщо й належав перу видатного письменника, вирізнявся добрим літературним смаком. Недооцінку мемуарного жанру вчений пояснює відсутністю критеріїв для поділу літератури на художню і нехудожню – релігійну, наукову, публіцистичну, ділову [7, с. 37-38]. Питання сучасної української мемуаристики частково розглядалися у праці В. Здоровеги «Збагнути день суціль» [8] та у монографії О. Галича «Українська письменницька мемуаристика» [9]. Однак у цих дослідженнях зовсім не зачіпається проблема жанрової природи давньої української документалістики, яка становить значний інтерес.

До найстаріших мемуарних творів, які дійшли до нас, можна віднести автобіографію з «Повчання Володимира Мономаха та «Життє і ходіння Данила» (початок XII ст.). Витоки жанру пов'язані з літературною школою Князівської доби та синкретизмом початків оригінальної писемності.

Композиція «Повчання» настільки несподіване й загадкове явище, що довкола цієї пам'ятки ще й досі точаться суперечки. М. Грушевський, відзначаючи достоїнства твору з історично-побутового і культурного боку, вбачав слабкість пам'ятки у недосконалий формі та порушенні логічних зв'язків [10, с. 78]. М. Возняк переконує, що «Повчання» писалось за планом, складається зі вступу, двох частин (дихотомія), патетичного підсумку і висновків. Стильові відмінності між власне повчанням і автобіографією дослідник пояснює книжним впливом на повчання («стан грішника») і послідовним викладом життєвих фактів («стан праведника») [11, с. 160].

Володимир Мономах творить «Повчання» після зустрічі з братами-князями, які пропонують вигнати найслабшого – Ростиславовича і захопити його землі. Щоб не порушити клятви, даної при цілуванні хреста, князь категорично відмовляється від походу і, засмучений, шукає поради у Псалтирі. Він молиться, болісно дошукється істини, кається, але це каяття не схоже на покаяння великого грішника, образ якого культивувався церковними інституціями і набув широкого розповсюдження у агіографічній літературі. «А се повідаю діти моя, трудь свой, оже есмь тружаль...» [12, с. 402], – розкриває творчий задум автобіографії Володимир Мономах. Саме з цих слів починається народження нової форми викладу, коли автор від каяття у душі церковної проповіді переходить до виховання своїх дітей і сучасників на прикладі власних походів проти половців, поляків, князів-заколотників. З лаконічних фраз вибудовується оригінальний, ущільнений літописною манерою, художній стиль. Сумнівні і каяття позаду, попереду – сповідь обтяженої роками і мудрістю людини, сильної і яскравої особистості.

Жанр автобіографії дає можливість Володимирі Мономаху створити широкомасштабну панораму подій. Розгорнутий у часових (від 13-річного віку) і просторових (територія всієї Київської Русі, Польща, Чехія) вимірах документ є свідченням пережитого автором, захоплююча історія як жорстокого насильства, що було для сучасника буденним явищем, так і виконання обов'язку перед державою, власною совістю.

Завдяки автобіографії Володимир Мономах залишив нам свій духовний портрет. Вперше державне і приватне життя виносить на суд читача, він не приховує ні негативних, ні добрих вчинків: він підзвітний тільки Богові, який оберігає його життя. Українська література Княжої доби майже не знала форми розповіді від першої особи. Документальна природа автобіографії відкривала перед нею небачені перспективи об'єктивізації авторської мови, сприяла самовиявленню автора. Своєю сповіддю Володимир Мономах закладає норми українського лицарства.

«Хождение» ігумена Данила – провісник літературного щоденника: «И благодатию божию доходишь святого града Иерусалима и видишь святая міста, обиходишь всю землю Галилиискую..., куда же Христос богъ наш походи своима ногама и велика чудеса показа по містом тѣмъ святымъ. И то все видишь очима своима грѣшныма...» [13, с. 24], – так пояснює автор творчий задум. Виходячи з уявлень християнської етики та естетики, ігумен Данило будує свою розповідь у формі, наближеній до подорожнього щоденника, пояснюючи наміри тим, що хоче особисто побачити святі місця, пройти до них своїми ногами, щоброзповісти іншим. Ігумен Данило морем потрапляє до палестинського порту Яффа, звідки суходолом у супроводі чисельної дружини вирушає до Іерусалима. У формі подорожніх записів перераховуються назви островів, приморських міст, у яких довелося побувати ігумену, доскіпливо фіксується відстань між ними, акцентується увага на християнських святинях як реальних аргументах історичної дійсності.

Кульмінація «Хождения» – урочиста відправа у церкві святого Воскресіння. Данило не лише відвідав «Гробъ Господень», а й поставив свою лампаду в ногах Ісуса Христа «на гробі святимъ от всея Русьскыя земля» [13, с. 106], записав для поминання у лаврі святого Сави імена руських князів з родинами. Від усвідомлення ігуменом всієї урочистості подій, які відбуваються навколо, кардинально міняється стиль твору. Досягаючи естетичного ефекту через зорові картини, автор апелює до душі читачів. Особиста причетність до незвичайної події, коли чудодійним світлом спалахує лампада, викликає у присутніх апофеоз одухотворення. На велелюдному святі відбувається осягнення людиною реального дива: на землю сходить небесне світло і запалює лампади. Ця вічна і невичерпна потреба людини в диві, підкріплена документально очевидцем, створювала у читачів особливий настрій, у якому й закладено художній феномен середньовічної літератури. Тим-то й зумовлювалася особлива популярність «Хождения», яке відоме у кількох редакціях і більше яку 150 списках.

Хоч документалістика не відіграла помітну роль у літературі Княжої доби, але сприяла вну-

трішній диференціації жанрової системи, зумовлюючи перехід від статичного споглядання до творення ідеї-характера.

Кінець XVI – поч. XVII ст. знаменується періодом розвитку націй та національних мов. З'являється нова філософія, яка ґрунтується на раціоналізмі, наукових відкриттях, небувалих наукових досягненнях, пов'язаних із розширенням уявлень про навколишній світ, можливості людського розуму. Розбудова державницьких структур потребувала великої кількості освічених людей, сприяла розвитку писемності, книжної освіти [14, с. 4-5], волинське, брацлавське, київське дворянство домагається прав і привілеїв, серед яких – мова. В основу литовського діловодства була покладена давня українська мова: «А писар руский масть по руску, литерами и словы рускими вси листы и позовы писати, а не иншим языком и словы», – законодавчо затверджувалось у Статуті 1566 р. у першому артикулі четвертого розділу; на українській і польській мовах поширювався також Статут 1588 р. [115, с. 140].

Розвинуте судочинство і діловодство, обмежуючи королівську владу, не могли припинити розгул і самочинство можновладних магнатів та утиски отців-езуїтів. До суду, короля і його савновників, міських активних книг потекли численні скарги, проханья, протести, які іноді не позбавлені літературної вартості і становлять певний інтерес як ті пам'ятки, в яких досить виразно простежуються риси мемуарної літератури періоду переходу до українського національно-культурного Відродження, одним з провісників якого вважаються спогади Федора Михайловича Євлашовського (1546-1617), цікаве й самобутнє явище полілінгвізму давньої української культури, яка творилася на українському, білоруському, польському й литовському ґрунті в умовах недостатньої національної диференціації. Дослідниця Т. Нетбаєва називає такі хроніки явищем регіональної міжнаціональної культури, до вивчення якої необхідно переходити сьогодні [16, с. 5].

Ф. Євлашовського можна назвати першим українським мемуаристом, білорусом за національністю, який добре усвідомлював свою місію й закладав основи мемуарного жанру на Україні й Білорусії. Поліморфність ускладнила жанрову класифікацію твору. Форма послідовного хронологічного літописного повісткування дає всі підстави назвати пам'ятку щоденником, хоча білоруський дослідник А. Коршунов вважає твір спогадами, «які охоплюють собою період з 1566 до 1604 рр. і які він (Євлашовський, – В.Ш.) почав писати у 1603 р.» [17, с. 14]. Очевидно, раціональніша друга думка, бо, розриваючи опис подій 1572 р., мемуарист занотовує: «В року панском 603, пишу и дятком свым раду мою зоставую, абы се при мне и по мне его княжеской милости (Миколаю Криштофу Радзивілу, – В.Ш.), и дятком и домови его княжеской милости прикладам моим служить не вымовили и приняли» [17, с. 37]. Автор спогадів не мав попередників і вкладав свої думки у звичну для тих часів форму порічного літописного викладу і з частковим поділом окремих років на нерегулярні щоденні записи, що надавало його твору виразних ознак щоденника, засвідчуючи поступову трансформацію і видозміну жанрових норм. З автобіографічного вступу довідуємося,

що Ф. Євлашовський народився 7 лютого 1546 р. в білоруському містечку Ляховичі у православній родині. Сформований на засадах українського шкільництва, з п'яти років «почато ме бавить наукою рускою, кгда ж в тых часех в тэй нашей стране не было еще иных наук» [17, с. 32], обдарований юнак розпочинає самостійне життя на службі у дрібних панів: збирає податки, виконує нескладні сільськогосподарські підрахунки. Був свідком і учасником переможної військової кампанії 1564 р., коли армія Сигізмунда II Августа розгромила з'єднання Івана Грозного, потім неодноразово відвідував театр воєнних дій, поки не зрозумів, що затяжна Лівонська війна не приносить ніякої користі Великому князівству Литовському. Досвід, здобутий на війні, навчив мемуариста переборювати труднощі, виходити переможцем у небезпечних пригодах.

Божим провидінням пояснює автор зустріч у Вільно в 1566 р. з князем Яном Маковецьким, архидияконом варшавським, кустошем і каноніком вільненським, писарем у скарбі короля, який навчив його діловодству й юриспруденції, ввів у коло людей, близьких до королівського оточення. З легкої руки цього магната починається успішна придворна служба Ф. Євлашовського у князя Яна Ераніма Ходкевича. До послуг Ф. Євлашовського часто звертаються воєвода троцький Микола Криштоф Радзивіл, воєвода київський Василь-Костянтин Острозький та інші шляхтичі. Виконуючи доручення магнатів, мемуарист часто бував на сеймах, при королівських дворах Сигізмунда II Августа, Стефана Баторія, Сигізмунда III Вази. І хай далеко не всі судові та інтимні справи, за які доводилося братися мемуаристу, припадали йому до вподоби, часом доводилося займатися такими ділами, які викликали у душі неприємний осад і каяття. «...С початку есени ехалэм до Варшовы и мешкалэм там през вшитке есень, гдем спыскавалэм в потребах короля его милости, хоть ми та послуга мерзила» [17, с. 36], – з гіркотою констатує автор. Заслуги Ф. Євлашовського перед магнатами та шляхтою, королівським двором помітили й оцінили. У 1577 р. він отримує посаду пінського і сервечького мостовничого, а у 1592 р. королівським привілеєм призначається новгородським підсудком.

Упорядковувати і доопрацьовувати щоденник, який поступово переріс у спогади, автор починає після трагічної смерті сина Яна, підступно вбитого 16 лютого 1602 р. Розчарований дволикістю найближчих сусідів, колишніх давніх друзів, та новгородського судді, який зробив усе, щоб вигородити вбивць, бо серед нападників виявився племінник судді, Ф. Євлашовський тяжко захворів. Одужавши, сідає за мемуари, щоб на прикладі власного життя пояснити дітям, як шукати високих покровителів і вірно їм служити, забезпечуючи таким чином власне благополуччя й високе становище.

Спогади Ф. Євлашовського – самобутня й цікава історично-мемуарна побутова хроніка з елементами громадсько-політичної проповіді та глибоко інтимної сповіді. Вони охоплюють 40 років багатого на політичні події життя Великого князівства Литовського та Речі Посполитої: 25-тирічна Лівонська війна, Люблінська та Берестейська унії, затвердження другої та третьої редакції

Статуту Великого князівства Литовського, Трибунала Великого князівства Литовського, зміна трьох королів і тривале безвладдя, наростання хвилі народного обурення, яке вливалось у масових козацько-селянських рухах – ось далеко не весь перелік подій, свідком і учасником яких був автор. Проте майже всі ці події пройшли повз увагу мемуариста. Пояснюючи свій творчий задум, він писав: «Опускам тоя, ведаючи достаточно то от иных выписано» [17, с. 38]. Саме цим зумовлена його теплота й ліричність.

Ф. Євлашовський не літописець, а побутописець, він пише про те, що добре знає: про свою сім'ю, батьків, сусідів, друзів, випадкових знайомих. Чи не вперше увагу письменника полонив світ людини середнього стану, її почуття й буденні земні прагнення. Твір складається з цілої низки оповідань, мікропортретів містечкової шляхти, наділених конкретними живими реаліями. Від літописного жанру спогади відрізняються тим, що в них якнайповніше виражається творча індивідуальність автора як активного учасника містечкового громадсько-політичного життя, що надає розповіді автора особливої інтимності в оцінці явищ і подій.

Зухвальство і сваволя шляхти, повна беззахисність перед законами примушують мемуариста замислитися над співвідношеннями віри й розуму, важливої світоглядної проблеми. Він послідовно відстоює право людини на вільне віросповідання: сам «євангелік», ще в 1566 р. у Вільні мав велику втіху від виступів проповідників кальвінізму і згадує колишні часи, вільні від засилля войовничих єзуїтів, як золотий вік: «...Бовем на он час розности вярэ не чинила наимейшей розности в милости приятельскей, для чего самого тамтот век злотым ми се види от нынешного веку, кгде юж и межи едней вярэ людью облуда все заступила...» [17, с. 33].

І. Франко у праці «Іван Вишенський і його твори», характеризуючи релігійну толерантність, яка побутувала у Польщі між представниками різних конфесій у другій половині XVI ст., наводить цікавий епізод з часів короля Баторія, посилавшись на спогади Федора Євлашовського: «Кгда дисейший папез Клименс еше кардиналам был у кроля его милости Стефана в Вильни, седялэм у столу князя Балгромеа Недвицкого, каноника Виленского, з преднейшими слуками влохами его. Тые же се, кгда довели, жем евангелик, дивопалисе барзо, яко ме смял князь каноник на обяд свой взывать. А кеды им он преложил, жем в нас з того жадна ненависть не быва и милуемyse яко з добрыми приятелы, хвалили то влоши, мовечи, же ту бог живе, а кганили свое домове права, а радней неснаски» [18, с. 27].

Цей документальний факт промовисто засвідчує, що свобода віровизнання – один із найважливіших принципів раціоналізму західноєвропейської Реформації, на жаль, не могла надто довго прижитися на ґрунті різнонаціонального і на кінець XVI ст. такого штучного утворення, як Річ Посполита.

Все життя автора відбувається у мікрокосмосі духовної субстанції, дещо відмінної від законів формальної логіки, його художнє мислення підпорядковане вірі у диво провидіння. На думку І. Франка, Ф. Євлашовський своїми спогадами

започатковує новий напрям, «котрий починає проявлятися в нашій літературі з кінця XVI в., а в XVII в. доходить до вершини свого розвитку. Маю тут на думці епідемічний нахил до чудесного, котрий бачимо у нас в XVII в. у всіх нерствах людності, у духовних зарівно, як і у світських, у простих, як і по-тодішньому високо освічених (Євлашевський, Петро Могила, Галатовський, Баранович і др.)» [18, с. 100].

Нетерпимість до вільнодумства у лоні католицької церкви, переслідування «євангеліків», лютеран, кальвіністів, негативне і презирливе ставлення до православного населення з боку офіційної влади, численні війни Литовсько-Польської держави з сусідами, внутрішні суперечності, пов'язані з наростанням народних виступів під проводом С. Наливайка та інших, природні катаклізми – люті зими, часті неврожаї, масові епідемії на фоні сваволі родовитої шляхти – все примушувало мемуариста шукати істину в моральному самовдосконаленні, до чого він спонукає своїх читачів.

Висновки і пропозиції. Отже, можна вважати, що витоки української документалістики сягають ще часів Княжої доби. Перші паростки мемуарної прози проглядаються в автобіографії з «Повчання» Володимира Мономаха та «Хождение» игумена Данила. Ближче до кінця XVI ст. з поживавленням державного життя до і після Люблінської унії активізуються державні інституції, судочинство, діловодство, яке разом із відродженням культурного життя та історичної пам'яті стає добрим ґрунтом для виникнення біографічного нариса, зачинателем якого на терені України й Білорусії став Федір Євлашовський, твір якого став важливим явищем професійного масового спілкування як документ впливу ідей європейського Відродження на українсько-білоруських землях.

Окрім аналізу основних етапів розвитку комунікаційних жанрів важко уявити здобутки української документалістики, без розгляду мовностилістичних особливостей судових справ минулого, які сприяли появі й поширенню українського слововживання за правознавчим спрямуванням.

Список літератури:

1. Бернштейн М.Д. Журналістика / М.Д. Бернштейн // Історія української літератури: У 8 т. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 3. – С. 52-81.
2. Чалий Д.В. Журналістика / Д.В. Чалий // Історія української літератури: У 8 т. – К.: Наук. думка, 1967. – Т. 2. – С. 146-161.
3. Животко А.П. Історія української преси / А.П. Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
4. Михайлин І.Л. Історія української журналістики XIX століття: Підручник / І.Л. Михайлин. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 720 с.
5. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підруч. Для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В.В. Різун. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.
6. Гинзбург Л.О. О литературном герое / Л.О. Гинзбург. – Л.: Советский писатель, 1979. – 224 с.
7. Затонский Д.В. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа) / Д.В. Затонский // Жанровое разнообразие современной прозы Запада. – К.: Наук. думка, 1989. – 306 с.
8. Здоровега В.Й. Збагнути день суцїй / В.Й. Здоровега. – К.: Дніпро, 1988. – 263 с.
9. Галич О.А. Українська письменницька мемуаристика: Природа, еволюція, поетика / О.А. Галич. – К.: КДП ім. О.М. Горького, 1991. – 217 с.
10. Грушевський М. Історія української літератури / М.С. Грушевський: У 6-ти т. – К.: Либідь, 1993. – Т. 2. – 264 с.
11. Возняк М.С. Історія української літератури / М.С. Возняк: У 2-х кн. – Львів, 1992. – Кн. 1. – 696 с.
12. Памятники литературы Древней Руси. XI – начало XII века. – М.: Художественная литература, 1978. – 762 с.
13. Памятники литературы Древней Руси: XII век. – М.: Художественная литература, 1980. – 704 с.
14. Человек XVII столетия. Часть 1. – М.: ИВИ РАН, 2005. – 202 с.
15. Статут Вялікаго княства Літоускага 1588. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1989. – 573 с.
16. Нетбаева Т. Человек і гісторыя у беларускіх мясцовых хроніках XVII – XVIII ст. / Таццяна Нетбаева. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 280 с.
17. Коршунов А.Ф. Лепшыя здабыткі старажытнай беларускай мемуарыстыкі / А.Ф. Коршунов // Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. – Мінск: Наука і техника, 1983. – 175 с.
18. Франко І. Іван Вишенський і його твори / І.Я. Франко // Збір. тв.: У 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 30. – 365 с.

Шанюк В.И.

Национальный университет водного хозяйства и природоиспользования

ЕВРОПЕЙСКОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ И КОММУНИКАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ЖАНРАХ ДАВНЕЙ УКРАИНСКОЙ МЕМУАРИСТИКИ

Аннотация

На материале произведений Владимира Мономаха, игумена Данилы, подсудка Федора Євлашовського и других рассматривается эволюция мемуарных жанров – литературного дневника, записок, автобиографии.

Ключевые слова: коммуникативные процессы, жанры, журналистика, диариуш, автобиография, записки, мемуары, документ.

Shaniuk V.I.

National University of Water and Environmental Engineering

**EUROPEAN RENAISSANCE AND COMMUNICATIONAL PROCESS
IN THE DOCUMENTARY GENRES OF THE ANCIENT UKRAINIAN MEMOIRS**

Summary

Genre nature of old Ukrainian memoirs in the article on the materials of works by Volodymyr Monomakh, St. Danylo, Fedir Yevlashovsky and others the evolution of memoir genre – literary diary, notes, autobiography – is considered.

Keywords: genres, journalism, *диариуш*, autobiography, messages, memoirs, document.

НАШІ АВТОРИ

1. **Блага Ольга Богданівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»
2. **Богуш Роман Юрійович** – студент Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
3. **Водоп'ян Тетяна Вікторівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
4. **Гоменюк Іван Миколайович** – заступник завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Рівненського Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
5. **Гришко Вікторія Іванівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
6. **Давидович Світлана Ничипорівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
7. **Давидюк Петро Петрович** – старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
8. **Денисюк Петро Дмитрович** – голова Рівненського міського суду Рівненської області
9. **Дробуш Ірина Вікторівна** – кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування
10. **Забава Микола Вадимович** – студент Національного університету водного господарства та природокористування
11. **Ищенко Олександр Михайлович** – кандидат юридичних наук, професор кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
12. **Кафарська Анастасія Віталіївна** – студентка Івано-Франківського юридичного коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»
13. **Кафарський Володимир Іванович** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою спеціальних юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства і природокористування
14. **Кафарський Олег Володимирович** – магістр права, старший державний виконавець Івано-Франківського відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області
15. **Кісілевич Катерина Олександрівна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
16. **Ковалевич Станіслав Павлович** – старший викладач кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
17. **Коновейчук Христіна Богданівна** – магістр конституційного та адміністративного права, секретар Марковоцької сільської ради Тисменицького району Івано-Франківської області
18. **Кочубей Алла Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
19. **Кристочук Тетяна Євгенівна** – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
20. **Кубай Інна Юріївна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
21. **Кузьмич Валентина Сергіївна** – студентка Національного університету водного господарства та природокористування
22. **Кутинець Вікторія Володимирівна** – студентка Національного університету водного господарства та природокористування
23. **Мазяр Анна Костянтинівна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
24. **Мисковець Назар Олександрович** – магістр Національного університету водного господарства та природокористування
25. **Міщук Інна Володимирівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
26. **Новак Роман Сергійович** – студент Національного університету водного господарства та природокористування
27. **Окерешко Марія Володимирівна** – асистент кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
28. **Оксентюк Наталія Володимирівна** – кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування
29. **Олексін Юрій Петрович** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

30. **Осадча Наталія Олександрівна** – викладач кафедри соціальної педагогіки Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
31. **Пасічник Василь Борисович** – старший викладач кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
32. **Родоман Тетяна Олександрівна** – здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України
33. **Романюк Іванна Іванівна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
34. **Самороков Валентин Олександрович** – доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
35. **Сахнюк Віта Володимирівна** – асистент кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
36. **Слаб'як Тарас Богданович** – студент Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
37. **Сокаль Валентина Анатоліївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
38. **Сталоверов Вячеслав Миколайович** – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка
39. **Сталоверова Анна Вячеславівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства і природокористування
40. **Тичковська Олена Владиславівна** – асистент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
41. **Філюк Світлана Михайлівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
42. **Фрицький Олег Федорович** – доктор юридичних наук, професор кафедри спеціальних юридичних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування
43. **Хоружа Ірина Григорівна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
44. **Цимбалюк Валерій Іванович** – кандидат юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
45. **Чернюк Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін, кафедри міжнародного права та юридичної журналістики Національного університету водного господарства та природокористування
46. **Шанюк Володимир Іванович** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права та юридичної журналістики Національного університету водного господарства та природокористування
47. **Шевчук Марія Миколаївна** – студентка Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування
48. **Шидей Надія Василівна** – старший викладач Національного університету водного господарства та природокористування
49. **Якубовська Світлана Святославівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

Науковий журнал
«Молодий вчений»

№ 5.1 (45.1) травень, 2017 р.

Щомісячне видання

Коректор: В. Бабич
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: О. Данильченко

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»

тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 21.08.2017 р.
Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 20,00. Тираж 100 прим.
Зам. 0817-54.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.